

İSMAİL HAMİ DANIŞMEND

**TÜRK IRKI
NİÇİN MÜSLÜMAN OLMUŞTUR?**

Her hakkı mahfuzdur

OKAT YAYINLARI
Cağaloğlu Yokuşu No. 40/11
Posta Kutusu: 1017 - İstanbul

Bu kitap 1959 yılı Mart ayında Cağaloğlu Yokuşu No. 6 da
İZMİR MATBAASI'nda dizilmiş, Cağaloğlu Yokuşu No. 38 de
HAYRİ ZORLUTUNA MATBAASI'nda 5.000 adet basılmıştır.

TAVZİH

İslâm âleminin umumî tarihini göz önüne getirecek olursak, Meşrik'dan Mağrib'a kadar hemen bütün Müslüman milletlerin kılıç altında ihtidâ etmiş olduklarını görürüz; hattâ Arap kavmi bile işte öyle ihtidâ etmiştir. Yalnız Türk ırkı muhteşem bir istisnâ teşkil etmektedir: Emevîler devrindeki Orta - Asya fütûhâtında Müslüman - Arap ordularını bir çok hezîmetlere uğratan bu muzaffer ırk acabâ neden dolayı nihayet mağlûbun dinini kabul ederek kütleler hâlinde toptan ihtidâ etmiştir? Bu mesele fevkalâde bir ehemmiyeti hâiz olduğu halde, her nedense şimdiye kadar esaslı bir surette tedkik edilmemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in bâzı mu'cizevî âyetlerinde Arap kavminin yerine Arap olmayan başka bir kavmin geçeceği tebliğ olunmuş ve Milâdın On-birinci asrında bu ilâhî teşbir tahakkuk ederek Abbâsî hilâfeti İslâm âlemi üzerindeki cismânî saltanatını Türk ırkına resmen ve hattâ merâsimle devretmiştir. İşte o zamandanberi tam dokuz asır İslâmın başında ve dünyanın üç kıt'asında bu kudretli ırkın Tevhid akîdesi uğruna durmadan kan döküp can vermesi de ancak ilk ihtidâ sebeplerine bağlanmak suretiyle izah edilebilecek bir vaziyettir.

1947 - 1955 seneleri içinde neşredilmiş olan (İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi) isimindeki dört ciltlik eserimiz tarzında mufassal bir İslâm tarihi kronolojisi hazırlarken, böyle bir Medhal cildiyle Türkün ihtidâ sebeplerini tavzih ve izâha teşebbüsü işte bundan, yâni İslâm tarihinin umumî hâkimiyet itibâriyle Arapla Türke münhasır iki büyük devre ayrılmasından dolayı zarûrî görüyoruz.

İsmail Hami Danişmend

Muhterem Okuyuculara.

Yayınevimiz neşriyatının yeni bir kitabı olan «Türk Irkı Niçin Müslüman Olmuştur» adlı eseri takdim ediyoruz.

Müessesemiz bir taraftan müellifin bütün hukukunu sağlamak ve korumak, diğer taraftan muhterem okuyucularına faideli olmak ve bilgi sahalarını tevsi eylemek yolunda neşriyat yapmağı şiar edinmiş bulunmaktadır.

Böylelikle topluluğumuzun bu sahada daha mücehhez bir hale gelmesinde en ufak bir hizmette bulunabildiğimizi anladığımız an duya-cağımız zevk ve huzur, her türlü maddî menfaatlerin temin edemeyeceği kadar büyük olacaktır.

Bu münasebetle yayınevimizin teessüsünde, seyrinde ve inkişafında her türlü müzaheretlerini esirgemeyen Memnune Kara Hanım ile Sabih Bayav ve Mehmet Bodur Beylere teşekkürlerimizi saygılarımızla arz etmeği vazife ve borç sayıyoruz.

O k a t Y a y ı n e v i

İSLÂMİYYETİ MİLLÎ VE MAHALLÎ BİR ARAP DİNİ GİBİ GÖSTEREN FAHİŞ İDDİÂ

On-sekizinci asrın ilk yıllarına kadar müteassıp Garb'ın ilim âleminde İslâmiyyet hiç bir zaman bîtaraf bir tetkik mevzûu itti-haz edilmemiş, bu sâhada neşredilen bütün eserlerde Ehl-i salib asırlarının o kap-karanlık zihniyetiyle mütemâdiyen tahkirler ve tezyifler savrulmuş ve bilhassa Avrupa Hıristiyanlığını uzun zaman tehdid etmiş olan Müslüman-Türk tehlikesi Papalık makamının da bu gibi nişriyyâtı teşvik etmesinde çok mühim bir âmil olmuştur. İşte bundan dolayı Osmanlı inhitâtının Garp âlemindeki tehlike hissini gittikçe izâle etmesi, Avrupa ilmine asırlarca te'sir etmiş olan Hıristiyanlık taassubunun gevşemesinde ve İslâmiyyete karşı biraz daha bîtaraf bir zihniyet uyanmasında herhalde ihmâl edilemeyecek bir müessir sayılabilir.

İslâm dinini ilk defa olarak bîtaraf bir gözle tedkike teşebbüs eden Holândalı müsteşrik (Adrien Reland) ın «De religione Mohammedica» ismindeki Lâtince eserinin Üçüncü Ahmed devrine tesadüf eden 1705 tarihinde neşredilmesi, o bakımdan çok mühim bir hâdise demektir: Bu ilk bîtaraf müellifin ilim tarihinde iz bırakan o mühim eserini biraz sonra kardeşi (Pierre Reland) Fransızcaya terceme edip 1721 tarihinde «La religion des Mahometans, exposée par leurs propres Docteurs, avec des eclaircissemens sur les opinions qu'on leur a fausement attribuées» ismiyle ve bâzı ilâvelerle La Haye'de neşretmiştir. O tarihten itibaren İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da ve nihayet bütün Avrupa memleketlerinde İslâmın hakikî mâhiyyetini tesbit uğurunda yazılmış eserler gittikçe çoğalıp Şarkıyyât sâhasında İslâmiyyât yeni bir ilim hâline gelmiş, fakat bu iki buçuk asırlık mesâinin te'min ettiği tekâmüle rağmen İslâmiyyete

karşı Hıristiyanlık zihniyetinin ilmi eserlerdeki hissî tezâhürleri mütemâdiyen devam edip durmuştur. Bu vaziyetin en tuhaf delillerinden biri de, İslâm dinini millî ve mevzî bir Arap dini şeklinde târif eden Garp müelliflerinin o fâhiş dalâletlerinde gösterilebilir. İlim zihniyetiyle hiç bir alâkası olmayan bu garîb iddiâyâ Tarih-i edyan mütehassıslarının, İslâm tarihi veyahut umumî tarih müelliflerinin eserlerinde pek sık tesadüf edilir; meselâ 1842 de «Histoire politique des peuples musulmans» isminde iki ciltlik bir İslâm tarih-i siyasîsi neşretmiş olan (J. Barrau), birinci cildinin üçüncü sahifesinde Resûl-ül-lâh'ın uzun bir tefekkür devresi geçirmiş olduğunu anlattıktan sonra, şöyle bir iddiâda bulunmuştur;

«Nihayet Arabistan'ı ıslâh etmek gibi cesurâne bir proje tasarladı. Bunun için her şeyden evvel dinî ve medenî bir kanun lâzımdı. İşte bu lüzumu hissedip hep bununla meşgul oldu»!

Bir hıristiyanın İslâmiyyeti bir insan eseri telâkki etmesine bir şey denilemezse de, hangi dine mensup olursa olsun her hangi bir ilim adamının İslâm dinini Arabistan'a münhasır millî ve mahallî bir ıslâhât hareketi şeklinde tasvire kalkışması ilim zihniyetiyle nasıl te'lif edilebilir?

(Alexandre Mazas) isminde bir müellifin de Şark'ın meşhur adamları hakkında «Hommes illustres de l'Orient» ismiyle 1847 tarihinde neşredilen iki ciltlik bir eseri vardır; bu müellif de birinci cildinin 18 inci sahifesinde İslâmın ulu Peygamberinden **«Arabistan'ın vâzı-ı kanunu»** diye bahsettikten sonra şöyle bir iddiâda bulunur:

«Müteferrik bir halde bulunan Arapları aynı bir kanun altında toplamayı düşünüyordu»!

Meşhur müsteşrik (L.-A. Sédillot) bile, «Histoire générale des Arabes» ismindeki iki ciltlik tarihinin 1877 de neşredilen ikinci tab'ının birinci cildinin 59 uncu sahifesinde aynı ilmi gafletten kendini kurtaramamış, o da İslâmiyyetin arefesinde Peygamberimizden bahsederken şöyle bir iddiâda bulunmuştur:

«Vatanının müstakbel mukadderâtı zihnini kurcalıyor ve ona kudret ve azamet bahşetmek istiyordu».

En büyük Fransız müsteşriklerinden (Clément Huart) 18

muhtelif eserleri içinde bir de «Histoire des Arabes» isminde bir İslâm tarihi vardır; 1912 de neşredilen bu meşhur eserin birinci cildinin 183 üncü sahifesinde İslâmiyyet her nedense işte şöyle tasvir edilir:

«Araplar için kurulmuş olan İslâm dîni sonraları menşe', âdet ve zihniyet itibariyle birbirlerinden tamamiyle ayrı milletler tarafından kabul edilince pek ehemmiyetsiz bir takım teferruattan başka tâdilâta uğramamış, sâliklerini pek çetin bir takım a'mâl ile mükellef tutmuş ve meselâ kutup havâlisinde oturan cemâatler ihtidâ ettikleri takdirde nasıl tatbik edilebileceği mühim bir mesele teşkil eden oruç farîzasını ve On-dokuzuncu asırda buharlı gemiler keşfedilip de son derece kolaylaşmış olmadığı takdirde Uzak-Şark ve Uzak-Garp cemâatlerinin ekserisi için edâsına imkân olmayan Hac mükellefiyyetini mecburî kılmıştır.»

İslâm dinindeki mükellefiyyetlerin imkânla mukayyed olduğundan bihaber görünen (Huart) ın bu fıkrasında bahsimizle alâkadar en mühim nokta, İslâmiyyeti «Araplar için kurulmuş» millî bir din-zannetmesi veyahut beşerî din vasfını Hristiyanlığa hasredebilmek için öyle göstermek istemesidir.

(P. J. André) nin 1922 de «L'Islam et les races» ismiyle neşredilen iki ciltlik eserinin birinci cildinin 24 üncü sahifesinde de Resûl-Ullâh'ın gayesi:

«Yeni bir din, yâni Arapların müşrikliği ile vahşiyâne a'mâl-i diniyelerine nihayet vermek üzere ıslâh edilmiş bir din kurmak»

şeklinde izah edilir.

İsveç akademisi âzâsından Profesör (Nathan Söderblom) un Neuchâtel üniversitesi profesörlerinden (W. Corswant) tarafından 1925 de Fransızca nüshası neşredilen «Manuel d'Histoire des Religions» ismindeki eserinin 162 nci sahifesinde şu garîb iddiâyâ tesadûf edilmektedir:

«Muhammed'in Kitâb-ı Mukaddes dinleri hakkındaki mâlûmatı kifâyets'z olduğu için, Allâhın her millete ayrı bir peygamber gönderdiğine ve ezcümle Mûsâ'nın Yahudilere ve İsâ'nın da Hristiyanlara gönderilmiş olduğuna zâhib oldu. Bu pey-

gamberler vatandaşları tarafından hep sahtekâr telâkki edilmişlerdir. Eski dinlerin hiç biri Araplara uygun değildir ve onlara hitâb etmemiştir. Muhammed ise Araplara Rûz-i-cezâ'nın muhakkak olduğunu tebliğ etmek ve azâb-ı ebedîden kurtulmak için yol göstermek üzere Allâhın göndermiş olduğu Peygamberdir!

(Hendrik van Loon) un Fransızca nüshası 1937 de «Histoire de l'humanité» ismiyle Paris'de neşredilen eserinin 112 nci sahifesinde de aynı dalâleti ifâde eden şöyle bir cümle vardır:

«Muhammed Arap milletinin Mûsâ'sı olmaya karar verdi!»

Meşhur Alman müsteşriklerinden profesör (Brockelmann) bile İslâmiyyetin hakikî mâhiyyetini anlamamış veyahut anladığı halde hissiyyâtına kapılıp meseleyi tahrife kalkışmış olmalı ki, «Histoire des peuples et des États islamiques» ismindeki Fransızca nüshası 1949 da neşredilmiş olan İslâm tarihinin 40 ıncı sahifesinde Resûl-Ullâh'ın hiç bir zaman gözünü ayırmadığı «**Büyük gayesinin tek mil Arabistan'a hâkim olmak**» dan ibâret olduğunu iddiâyâ kalkışmakta hiç bir mahzur görmemiştir!

İlmi taassuba âlet etmek gayretinden dolayı düşmediği gaflet ve âlalâlet kalmayan müteassıp katolik ve İslâm düşmanı müsteşrik (Leone Caetani) nin «Annali dell'İslam» ismindeki İtalyanca eserinin «İslâm tarihi» ismindeki Türkçe tercemesinin 1925 de neşredilen dördüncü cildinin 415-416 ncı sahifelerinde de ilme ve hakikate meydan okur gibi ortaya atılan şu gülünç iddiâyâ tesadüf edilir:

«Kur'ânın gayr-i kaabil-i i'tirâz olan şehâdeti, (Grimme) in bütün kitâb-ı kudside Peygamberin tek mil beşeriyete şâmil bir vazife-i risâletine hiç bir îma bulunmadığı hakkındaki ifâdâtını te'yid ediyor. Muhammed yalnız Arabistan'ı düşünüyordu: Hatâ ihtimal ki Arabistan'ın da ancak bir kısmını göz önünde tutuyordu; çünkü her peygamberin hususî bir millete gönderildiği, hiç bir zaman bütün beşeriyet için gönderilmediği yolundaki Yahudi telâkkiyatından ayrılamamıştı. Muhammed bütün Arabistan'ı tamamen İslâmiyyete idhâl ve Arabistan'da te'sis-i

sulh-u-sükûn edemeden vefât ettiği cihetle, Cezîret-ül-Arab hududlarından öteye enzârını atfedebilmek fırsatını hiç bulmamıştır»!

(Leone Caetani) işte bu câhilâne izahiyle Islâmın ulu Peygamberini âdetâ bir kabîle kâhini şeklinde târife kalkıştıktan sonra, aynı cildin 416-417 nci sahifelerindeki izâhâtında da Islâmiyyette **«Bütün beşeriyete şâmil bir vazife-i risâlet mefhunun ancak hadîsde»** ve Islâmın intişârı devrinde ortaya atıldığını hiç tereddüd etmeden iddiâ edecek kadar ileri gitmektedir.

Bruxelles serbest üniversitesi profesörlerinden (Armand Abel)in «Le Coran» ismindeki eserinin 1951 Lausanne tab'ının 16 ncı sahifesinde de Resûl-Ullâhın risâlet vazifesi **«Kendi ırkıyla milletine mensup insanların irşâdı»** şeklinde târif edildikten sonra, 104 üncü sahifedeki 23 üncü hâşiyede Hazret-i Muhammed sırf **«Arap milletin peygamberi»** gösterilmektedir!.

Aynı hatâya (Gaudefroy-Demombynes) de de tesadüf edilir: Muhtelif müsteşriklerin Islâmiyyet hakkındaki konferanslarını bir cilt hâlinde cem'eden ve «L'Islam et la Politique contemporaine» ismiyle 1927 de neşredilen eserin başındaki konferansının 3-4 üncü sahifelerinde bu kıymetli âlimin şu büyük zühûlüne hayret etmemek kaabil midir?:

«Kur'ân nedir? Kur'ân, bir Arap peygamberi tarafından Arapça olarak Araplara tebliğ olunmuş bir vahy eseridir. Bu itibar ile her şeyden evvel Araplara mahsus bir dinin kitabı demektir; bu kitabın zuhur etmiş olduğu muhit yüksek bir dine, yâni beşeriyetin büyük dinlerinden birine beşiklik edebilecek bir muhit olmaya hiç müsaid görünmemektedir»!

Yanlış telâkkileriyle gayr-i ilmî iddiaları hakkında küçük bir fikir vermek üzere yalnız bir kaçını zikretmekle iktifâ ettiğimiz bu Hıristiyan Garp müelliflerinin ileri sürdükleri esassız nazariyyeler şu dört noktada toplanabilir:

- 1 — Islâmiyyetin millî ve mahallî bir Arap dini şeklinde târifi;
- 2 — Resûl-Ullâh'ın, risâlet sâhası Arabistan'a münhasır bir Peygamber gösterilmesi;

- 3 — İslâmın beşerî bir din evsâfından mahrum olmak iddiâsı;
 4 — Hazret-i Peygamberin İslâmiyyeti tekmil Arabistan'a hâkim olmak gibi siyasî bir gaye uğrunda te'sis etmiş olduğu hakkındaki fâhiş telâkki.

Bu dört telâkkinin birleştiği nokta, İslâm dininin Araplara ve Arabistan'a münhasır millî ve mahallî bir din olmak iddiâsıdır.

Bu iddiâda bulunan Müslüman müellifler bile vardır: Bunların en yenilerinden biri de «Académie internationale d'histoire des sciences» ismindeki beynelmilel müessesenin âzâsından İranlı (Aly Mazahéri = Ali Mezâhiri) dir. Bu zâtın 1951 de «La vie quotidienne des Musulmans au Moyen âge» ismiyle Paris'de neşredilen Fransızca eserinin başlarında Tasavvufun İslâmiyyet üzerindeki te'sirleri hakkında pek indî bir takım izâhât verildikten sonra, 13 üncü sahifede akla durgunluk veren şu garîb iddiâyâ tesadûf edilir:

«İlkönce Medîne araplarının hâkimiyyet sâhasına münhasır ve tamamiyle mevzû bir eyâlet ideolojisinden ibâret olan İslâm dini, tasavvuftaki Vahdet-i vücûd esasının te'siri sayesinde tıpkı Mânî mezhebi ve daha doğrusu Buda dini gibi her zaman her yere nüfuz ve hulûl edebilecek hakikî bir âlemsümûl din mertebesine yükseldi».

Her halde hakikatin bu derece tahrifinde ve ilim usullerinin bu mertebe ihmâlinde İranlılık ve Şiîlik gibi hissî âmillerin böyle bir asırda artık birer sebep teşkil etmemesi lâzımgelir; fakat bu iddiâ, bir âlimin ilim âlemine hitâbından ziyâde bir şiînin Sünnîlik aleyhine Hıristiyanlığa hitâbından başka bir şey değildir. Arap ilim tarihinde de ırkî hislerle ileri sürülmüş bir takım iddiâlar vardır; meselâ Hıristiyan Arap müelliflerinden (Corci Zeydân) ın «Medeniyet-i İslâmiyye tarihi» nde İslâmiyyeti millî bir Arap dini gibi göstermek için sarfedilmiş bir takım ırkî taassup izlerine tesadûf edilir (Zeki Megaamiz tercemesi, C. I, 1328 İstanbul tab'ı, S. 60, Sütun 2):

«İslâmiyyet ibtidây-ı emrde bir intibâh ve inkılâb-ı arabîden ibâret idi. Çünkü İslâm olanlar Arap idiler. Hattâ anın için

İslâm ve Arap lâfızları ekser-i ahvâlde kelimât-ı müterâdife sırasına geçmiş idi. İslâm denilince Arap ve Arap denilince İslâm anlaşılırdı. Zâten diyânet-i islâmiyye bu din ile iftihârı müstesnâ bir surette Araplara tahsis eylediği cihetle bu dini en evvel kabul edenler kendileri idiler».

Bu tuhaf mantık oyunuyla iktifâ etmiyen Corci Zeydân, dördüncü cildinde İslâm dinini âdetâ beşeriyet düşmanı şeklinde târife kalkışmıştır (1329 İstanbul tab'ı, S. 54):

«İslâmiyyet, Arap olmayanlar aleyhine Arapları tevhid eden bir intibâh-ı arabîden başka bir şey değildir».

Bilhassa Hilâfet meselesi münâsebetiyle müslüman Arap münevverleri arasında da İslâmiyyeti millileştirme temâyülleri tesbit edilmiştir.

Eğer Kur'ân-ı-Kerîm'de Arap ırkının üstünlüğüne âit âyetler bulunsaydı, İslâmı millî ve mahallî bir din gibi gösterenlerin o esassız iddiâları belki bir esasa istinâd edebilirdi; fakat o gibi iddiâların tamamıyla aksini isbât eden bir çok âyetlerle hadisler ortada olduğu halde, mütemâdiyen etrâfa akseden gaflet ve dalâlet sesleri o kadar geniş sâhalara yayıldı ki, nihayet memleketimizde bile İslâmiyyeti Arap kavminin **«Bir çöl kanunu»** şeklinde gösteren bir takım yüz kızartıcı câhiliyyet neşriyyâtına tesadûf edildi! İslâm dininin her şeyden evvel bütün insanlığa hitâb eden beşerî ve âlemşümûl bir din olduğunu tesbite işte bundan dolayı lüzum görüyoruz.

İslâmiyyet, Arabistan'a mahsus mahallî ve millî bir Arap dini değil, bütün yeryüzüne ve bütün insanlığa şâmil beşerî ve umumî bir dindir ve bu büyük hakikat Kur'ân-ı-Kerîm'in bir çok âyetleriyle insanlara bir çok defalar tebliğ edilmiştir; bu gibi tebliğâtta beşeriyetten umumîyyetle **«Benî-Âdem = Âdemoğulları»**, **«Nâs = İnsan cinsi - İnsanlar»** ve **«Âlemîn = Âlemler»** şekillerinde bahsedilir; (Benî-Âdem) tâbirini muhtevî âyetler hakkında bir misâl olmak üzere Kur'ânın 36 ncı sûresi olan (Yâsîn) sûresinin birbirini tamamlayan şu 60-61 inci âyetlerini hatırlamak kâfidir:

لَمْ اَعْهَدْ اَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ * وَارْ اَعْدُوْنِي
هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

Yâni:

— Ey Âdem-oğulları, Ben size «Şeytâna tapmayın, çünkü o sizin açık düşmanınızdır; bana ibâdet edin, doğru yol budur» diye ahd etmedim mi?

Bu hitâbın muhâtabı bütün beşeriyet değildir de nedir? (Nâs = İnsan cinsi - İnsanlar) tâbirini muhtevî âyetlerin en meşhurlarından biri, Hicretten evvelki Mekki devirde, yâni İslâmîyyetin daha ilk yıllarında Kur'ânın 34 üncü sûresi olan (Sûre-i Sebâ) nın işte şu 28 inci âyet-i kerîmesidir:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا حَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَئِنْ أَكْثَرَ النَّاسُ لَا يَعْلَمُونَ

Resûl-Ullâh'a hitâb eden bu âyette, Allah ona şöyle söylemektedir:

— Biz seni ancak bütün insanlara (Cennet hakkında) müj-deci ve (Cehennem azâbı hususunda) haberci olarak gönderdik: Lâkin insanların ekserisi (Bunun böyle olduğunu) bilmez.

Bu âyetteki «Bütün insanlara = كَافَّةً لِلنَّاسِ » sarâhati

karşısında İslâmîyyetin millî bir Arap dini veyahut bir «Çöl ka-nunu» olduğundan bahsedebilmek için, Kur'andan ve İslâmın mâhiyyetinden tamamiyle bîhaber olmak lâzımgelir.

Kur'ân-ı-Kerîm'in 4 üncü sûresi olan (Sûret-ün-Nisâ) nın işte şu 168 inci âyeti de bütün beşeriyete hitâb etmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ

Yâni:

— Ey insanlar, işte size Rabbinizden hak Peygamberi geldi: İmân edin, sizin için hayırlıdır!

Kur'ânın 7 nci sûresi olan (A'râf) ın şu 157 nci âyeti de aynı mâhiyettedir:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

Yâni:

— (Ya•Muhammed) de ki: **Ey insanlar, Ben sizin hepinize Allâhın (gönderdiği) Resûlüm.**

«Tefsîr-i Mevâkib» in 1286 İstanbul tab'ının 2 nci cildinin 368 inci sahifesindeki izaha göre, Mekke'nin fethedildiği gün sesinin güzelliği ile mârûf olan (Bilâl-i Habeşî) Kâ'be damına çıkıp ezan okumaya me'mur olmuştur; fakat bu manzara beyaz ırkın gurûruna dokunduğu için, İslâmın beşerî ruhunu henüz kavrayamamış bir Mekkelinin şöyle bir i'tirâzına yol açtığından bahsedilir:

— Muhammed Aleyhisselâm bu kargadan gayri ezan okuyacak kimesne bulamadı mı?

Kur'ân-ı-Kerîm'in 49 uncu sûresi olan (Sûret-ül-Hucurât) ın işte şu 13 üncü âyeti, bu ırk üstünlüğü telâkkisine karşı bütün insanlığa hitâb eden İslâmiyyetin beşer müsâvâtını en mükemmel ifadesiyle ilân etmesi demektir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَحَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

Yâni:

— **Ey insanlar, Biz sizleri bir erkekle bir kadından yarattık ve birbirlerinizle tanışmanız için sizleri ırklarla kabilelere ayırdık: Her halde Allâhın indinde en asiliniz, tekvâda en ileri olanınızdır. Muhakkak ki Allâh ilm-i mutlak sâhibidir ve her şeyden haberdardır.**

Bu âyette dikkat edilecek bir kaç nokta vardır:

1 — «Zeker = Erkek» ve «Ünsâ = Kadın» kelimeleri hem ana-baba, hem Âdem ve Havvâ şekillerinde tefsîr edilir;

2 — «Şuûb» kelimesi «Şa'b» ın ve «Kabâil» de «Kabile» nin cem'idir: «Mevâkib» tefsîrinin yukarda bahsi geçen sahifesinde «Şa'b» kelimesi bütün kabîlelerle cem'iyetlerin menşei olan ana-cem'iyet yâni ırk şeklinde izah edilerek «Şa'b cem'-i azîmdir ki cümlesi andan tefrik olunmuştur» denilmektedir; Âsım Efendi'nin «Okÿânûs» ismindeki Kaamûs tercemesinin 1305 tab'ının birinci cildinin 173 üncü sahifesinde de «Şuûbdan murâd Acem ve Kabâilden murâd Arab olmağla Acem Arab üzere takdîm olunmuştur» denildikten sonra «Acemden murâd mâada-l-arabdır» denilerek Kur'ândaki «Şuûb» kelimesiyle Arab olmayan ırkların kasededilmiş olduğundan bahsedilmektedir; hattâ gayri-arap milletleri Araplardan üstün tutanlara «Şuûbiyye» denilmesi gene aynı sahifede işte bununla izah edilir. Bununla beraber, âyetin metninde gayri-arabın araba «takdîm» edilmesinin üstünlükle alâkadâr olmayan «zikrî» bir takdîm olduğu da ayrıca tasrih edilmiştir. «Kabâil» ile «Şuûb» un Arap ve Gayri-Arap şeklindeki izahına muhtelif Tefsîrlerde de tesadûf edilmektedir. Bununla beraber, «Şa'b» kelimesinin hem Araba, hem Gayri-Araba şâmil ırk mefhumunu ifâde ettiği de muhtelif lûgat menbâlarındaki sarahâtlerle sâbittir: Meselâ (Muhammed ibni Ebî-Bekr ir-Râzî) nin «Muhtâr-us-Sahâh» ının 1329 Mısır tab'ının 32 nci sahifesinde insan cemâatleri ana - cem'iyet olan «Şa'b» dan itibaren «Kabile», «Fasîle», «İmâre», «Batn» ve «Fahz» şeklinde teselsül ettirilmekte ve (Ahterî-i Kebîr) in 1309 İstanbul tab'ının 548 inci sahifesinin 2 nci sütununda da aynı tertibe riâyet edilmektedir. Yukarıki âyetin tercemesinde «Şuûb» ve «Kabâil» kelimelerini «İrklar» ve «Kabîleler» şeklinde ifâde edişimizin sebebi işte budur.

3 — Âyet metninde beşeriyetin ırklarla kabîlelere ayrılmış olduğundan bahsedildikten sonra ind-Allâh en şerefli insanların hak yolunda en ileri gidenler şeklinde târif olunması, İslâmiyyette hiç bir ırk, millet ve kabîle üstünlüğünün kabul edilmemesi demektir; müfessirler bu noktada müttefiktir.

Biraz evevl de söyledığımız gibi, Kur'ânda beşeriyetten «Nâs» kelimesinden başka «Âlemîn = Âlemler» vesâire gibi tâ-

birlerle de bahsedilir. Kur'ânın bütün insanlara hitâb ettiğini işte bu «Âlemîn» kelimesiyle ifâde eden âyetler, 68 inci sûre olan (Sûret-ül-Kalem) in 52 nci, 81 inci sûre olan (Sûret-üt-Tekvîr) in 27 nci, 6 ncı sûre olan (Sûret-ül-En'âm) ın 90 ıncı, 12 nci şûre olan (Sûre-i Yusuf) un 104 üncü, 38 nci sûre olan (Sûre-i Sâd) ın 84 üncü ve 21 inci sûre olan (Sûre-i Enbiyâ) nın 107 nci âyetleridir. Sonuncusu müstesnâ olmak üzere, bu âyetler arasında bir iki edât tahavvülünden başka hiç bir fark yoktur; onun için yalnız birincisini, yâni (Sûret-ül-Kalem) in 52 nci âyetini zikretmekle iktifâ ediyoruz:

وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ

Yâni:

— O (= Kur'ân) ancak âlemlere nasihattir.

Yukarıki sıranın sonunda zikrettiğimiz (Sûre-i Enbiyâ) nın 107 nci âyeti de şöyledir:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

Yâni:

— Biz seni ancak âlemlere (= Bütün beşeriyete) rahmet olarak gönderdik.

1947-1950 tarihlerinde bir medhal cildiyle iki terceme cildinden mürekkep üç ciltlik bir Kur'ân külliyyâtı negreden Sorbonne profesörlerinden büyük müsteşrik (Régis Blachère) 1949 da çıkan ikinci cildinin 150 nci sahifesinde bu âyetin «Zikr» kelimesini «Edification = İrşâd» ve «Âlemîn» kelimesini de «Monde = Dünyâ, kâinât» kelimeleriyle ifâde etmektedir; bu mefhumlara İslâm Tefsirlerinde de tesadüf edilir; zâten (Fâtîha) sûresinin ilk âyetinde de geçen «Âlemîn» kelimesi umumiyyetle «Cemî' âlemler», «Kâinât», «Bilcümle Mevcûdât» ve hattâ «İns ü cin» şekillerinde izah edilmektedir: Allâh (Rabb-ül-âlemîn = Tekmil âlemlerin Rabbi) dir ve Kur'ân da işte o âlemlere hitâben nâzil olmuştur. Aşağıda da göreceğimiz gibi, bu mâhiyette daha bir hayli âyetler vardır. Dünyada bütün insan-

lığa şâmil mâhiyyetini bu kadar kat'î sarâhatlerle mütemâdiyen ilân etmiş hiç bir din yoktur.

Bu büyük hakikat o kadar vâzih ve kat'îdir ki, Hristiyan Garb'ın yukarda gözden geçirdiğimiz millî ve mahallî din iddiâlarına rağmen bir çok müsteşrikler tarafından bütün vuzuhiyle tesbit ve i'tirâf edilmiştir ve edilmektedir. Bunların en mühimlerinden biri, Kur'ân mütercimi Profesör Régis Blachère'dir: Bu bîtaraf ve büyük âlim, «Le Coran» ismindeki kıymetli tercemesinin 1950 de neşredilen üçüncü cildinin sonundaki hâs isimler ve mefhumlar fihristinin 1224 üncü sahifesi-nin birinci sütunundaki «OEcuménicité de la révélation coranique = Kur'ân vahyinin âlemşümullüğü» hakkında on bir sûreden 14 âyet ve 1206 ncı sahifesinin birinci sütununda da «Mahomet, annonceur et avertisseur envoyé à tous les hommes = Bütün insanlara ba'sedilmiş olan beşîr ve nezîr Muhammed» hakkında da iki sûreden 2 âyet zikretmek suretiyle Kur'ân-ı Kerîm'de İslâmiyyetin bütün insanlara şâmil beşerî bir din olduğu hakkında cem'an 13 sûreden 16 âyet göstermektedir. Aynı eserin ikinci cildinin 39 uncu sahifesindeki 27 rakamlı hâşiyesinde de Blachère bu gibi âyetlerin Hicretten evvelki «Mekkî devir» de nâzil olmaya başladıklarını söyliyerek İslâmiyyetin daha ilk anlarından itibaren bütün insanlığa hitâb etmiş cihanşümul bir din olduğunu tesbit etmiştir.

Fransız İslâmiyyâtçılarından (Emile Dermenghem) de 1957 de neşredilen «Mahomet et la tradition islamique» ismindeki eserinin 88 inci sahifesinde bu ilmî hakikati hem Kur'âna, hem Hadîse istinâden işe şöyle ifâde etmektedir:

«... Kabilelerle âilelere ayrılan insanlar aynı bir cinse mensuptur, (Tek bir kişiden yaratılmışlar) dır ve (En makbûl olanı Allâhdan en çok korkanıdır): 6 ncı sûre, 98 inci âyet; 7 ncı sûre, 189 uncu âyet; 49 uncu sûre, 13 üncü âyet. — Irk farkları (Âlemlere bir ders) den başka bir şey değildir: 30 uncu sûre, 21 inci âyet. — (Bir arabın bir yabancıya veyahut bir beyazın bir zencîye karşı üstünlüğü ancak zühd-ü-tekvâ ile mümkün olabileceğini) ve Allâhın rahmetiyle ni'meti bütün ırklara, (Kırmızılarla siyahlara) da şâmil olduğunu ilân eden hadisler de vardır».

Burada bahsi geçen «Kırmızı ve siyah» ırklara âit hadislerin en meşhuru, (İbni-Sa'd) in «Kitâb üt-Tabakaat il-kebîr» inin Hicrî 1322 tarihli Leyden tab'ının birinci cildinin 127 nci sahifesinde şöyle kaydedilmektedir:

نُعْتَبُ إِلَى الْأَسْوَدِ وَالْأَحْمَرِ

Yâni:

— Ben, siyahlarla kırmızılara ba'solundum.

Tabîî bundan maksat, zikrine hâcet olmayan beyaz ırka ilâveten kırmızı ve siyah ırklardır: Bu suretle bütün insanlık kasedilmiş demektir. Hattâ bundan dolayı Resûl-Ullâh'dan rengâreng ırklara ba'solunmuş Peygamber şeklinde de bahsedilir: Meselâ (Zemahşerî) nin nahve âit «El-Mufasssal» ismindeki eserinin 1323 Mısır tab'ının mukaddimesinde «Arapça Kitâb-ı mübîn ile siyahlara ve kırmızılara ba'solunmuş Peygamber» mânâsına:

الْمُعْتَبُ إِلَى الْأَسْوَدِ وَالْأَحْمَرِ بِالْكِتَابِ الْعَرَبِيِّ الْمُبِينِ

ünvânına tesadûf edilir; (Zemahşerî) nin şârihi (İbni-Hâcib) in «İzâh-ül-Mufasssal» ismindeki şerhinde bu ibârenin «Esved» ve «Ahmer» tâbirleri şöyle tefsir edilmektedir:

أَيُّ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ الْأَسْوَدِ الْعَرَبِ وَالْأَحْمَرِ الْعَجَمِ لِأَنَّ الشَّمْسَ عَلَيْهِمْ غَالِبٌ

Yâni:

— Yâhut Araplarla Arap olmayan milletler: (Esved) olanlar Araplar ve (Ahmer) olanlar da Arap olmayanlardır; zirâ kızılık onlarda galiptir.

Bu izaha göre «Esved = Siyah» kelimesi Arapların «Esmer» rengini ve «Ahmer = Kırmızı» tâbiri de Arap olmayan milletlerin «Kumral» ve «Penbe» renklerini ifâde ediyor de-

mektir: Netice itibariyle ister beyaz ve siyah ırklar, ister esmer ve kumral milletler kasedilmiş olsun, her halde (Blachère) le (Dermenghem) in dedikleri gibi, İslâmiyyetin bütün beşeriyete hitâb eden âlemşümûl bir din olduğu hem Kur'ân, hem Hadisle sâbit bir hakikattir.

Biraz evvel de söylediğimiz gibi, bu açık hakikati hıristiyan Garb'ın bir çok müsteşrikleri artık i'tiraf ve hattâ müdafaa etmektedir. Bunların en mühimlerinden biri de «Collège de France» profesörlerinden (Louis Massignon) dur; yukarda bahsi geçen «L'İslam et la Politique contemporaine» ismindeki konferanslar cildinin 141-163 üncü sahifelerinde bu kıymetli âlimin de «L'İslam et les Puissances européennes» serlevhalı bir konferansı vardır; bunun 147-148 inci sahifelerinde İslâmın nasıl beşerî bir din olduğu işte şöyle anlatılır:

«662 tarihinde Muhammed vatandaşlarının husûmeti üzerine Mekke'yi terketmiye mecbur olup Hicret ettiği sırada te'sis edilmiş ve daha doğrusu yeni bir isimle anılmış bir şehir hakkında, yâni vaktiyle Roma'ya nasıl (Urbs = Belde) denilmişse tıpkı onun gibi başlıca (Şehir) sayılan Medîne hakkında bundan evvel de size izâhât verilmişti. Medîne bir ilticâ şehridir; yalnız Muhammed'in Mekke'den gelen eshâbını değil, ihtidâ eden Medinelilerle hangi meinlekete mensub olursa olsun bütün yeni mühtedileri müsâvî haklarla kabul eden yeni bir şehirdir. İşte bundan dolayı daha İslâmiyyetin bidâyetinden, yâni dinî nokta-i-nazarla ırkî nokta-i-nazar arasındaki farkın tamamıyla takdir edildiği bir devirden itibaren İslâmın bir (Araplık) aksül'ameli olmadığını hisâb etmek mecburiyetindeyiz».

(Thomas Carlyle) in «Les Héros = Kahramanlar» ismindeki meşhur eserinde İslâmın ulu Peygamberi bütün insanlığı tenvir etmiş ilâhî bir nûr şeklinde tasvir edilir (1895 Paris tab'ı, S. 122):

«... Göz atıp bakmaya bile değmiyecek kara kumları andıran bir dünyanın üstüne bir kıvılcım, tek bir kıvılcım düşmüş gibi bir vaziyet değildir de nedir? Fakat işte o kum infîlâka âmâde bir barut tabakasından ibâret olduğu için, Delhi'den Gırnâta'ya kadar yükselen gökyüzü gibi alevleniverdi! Bun-

dan evvel de söylemiştim, büyük adam daimâ semâdan fışkırmış bir şimşek gibidir; diğer insanlar da mahrûkaat gibi hep onu bekledikleri için, nihayet onlar da alevlenmişlerdir!»

Meşhur müsteşrik (Stanley Lane-Poole), Kur'anın bütün insanlığı alâkadar eden ulviyyetini şöyle anlatır (Le Koran, sa poésie et ses lois, 1882 Paris tab'ı, S. 5-6):

«Eğer klâsik eserlerin en uzununu ve bütün dünyadaki risâletnâmelerin en karmakarışığı bile olsaydı, Kitâb-ı Mukaddes'den sonra zekânın bütün mahsulleri içinde bütün dünyaya en büyük te'siri icrâ eden kitap mâhiyyetini gene muhafaza etmiş olacağı için, Kur'an insan cinsinin en ciddî tedkikine lâ-yıktır: Çünkü insan ondan şahsen istifâde etmiş olmasa bile, beşer cinsinin bir uzvu sıfatıyla her halde müstefid olmuştur».

(Arthur Pellegrin), «L'İslam dans le monde» ismindeki eserinin 1950 Paris tab'ının 29 uncu sahifesinde Resûl-Ullâh'ın bütün dünyaya şâmil olan iyiliklerini şöyle anlatır:

«Âlicenâb, her türlü menfaat kaydinden âzâde, kanââtkâr ve mütevâzı'dı; fakat Araplara ve bütün dünyaya karşı Allâh'ın resûlü olduğu için, fikrî ve ahlâkî üstünlüğünü müdrikti. Netice itibariyle gerek Araplar, gerek bugün onlarla din, dil, örf ve âdet birliği teşkil eden milletler Muhammed'e sonsuz bir hayranlık hissetmekte bir çok sebeplerden dolayı haklıdır. O, onlara ulvî bir din ile bir ahlâk, göz kamaştırıcı bir askerî ve siyasî şân ve şeref ve ilk şâh-eseri Kur'an olan büyük bir kültür dili bahşetti. Kurak bir vâdide gözden kaybolmuş bir kasabadan başka bir şey olmayan Mekke'yi dünyanın en yüksek mânevî makaamâtından biri hâline getiren de O değil mi?».

Princeton üniversitesi profesörlerinden (Philip K. Hitti), «Précis d'histoire des Arabes» ismindeki eserinde Kur'anın beşeriyet için nasıl bir ni'met olduğunu şöyle anlatır (Profesör Maurice Planiol'un Fransızca tercemesi, 1950 Paris tab'ı S. 41):

«Kitâb-Ullâh yalnız dinin kalbi ve A'lây-ı ılliyyînin lâ-yuhtî rehberi değil, aynı zamanda her ilmin bir hulâsası ve bizim şu fânî dünyamız için bir kavânîn mecmûası teşkil eden bir siyaset vesikasıdır».

(Raymond Lerouge) da «Vie de Mahomet» ismindeki ese-

rinde Resûl-Ullâhın bütün dünyaya şâmil olmak şartıyla insanlık tarihinde yaptığı eşsiz ve muazzam inkılâbı şöyle anlatır (1939 Paris tab'ı, S. 18-19):

«... İslâmın müessisi diğer bir cihetten de zamanımızın meseleleriyle alâka ve irtibât hâlidir: Çünkü O, tarihin kaydettiği ilk içtimâî ve beynelmilel inkılâbın âmilidir .

İlk tebliğaatı her şeyden ziyâde tamamiyle dinî haşyetlerden mülhemdir. Onlarda bilhassa Allâhtan ve beşerin selâmetinden bahsedilir. Muhammed de Rûz-ı-cezâ'nın Peygamberi vaziyetindedir. Daha sonra ve bilhassa çöldeki mücâdele hayatında mübeşşir, Şeriat vâzı hâline gelir. Bütün dünyaya yayılacak ve adaletle şefkatten başka hiç bir kaide tâkib etmiyecek bir medinenin temellerini kurar. Bütün insanların müsâvâtıyla tesânüd ve âlemşümül uhuvvet vazifesini telkin ve tebliğ eder».

(Ernest Renan) bütün insanlığın dinini araştıran bir tedkikinde Okyanusya, Amerika, Afrika, Çin, Hind, Mısır ve Bâbil dinlerinin iptidâî ve mevzûî mâhiyetlerini gözden geçirdikten sonra eski İran dinine dayanır ve onun da âlemşümül olmadığını söyleyerek İslâmın beşerî kıymetini işte şöyle anlatır (Pages choisies de Renan, tarihsiz Rio de Janeiro tab'ı, «La religion de l'humanité» faslı, S. 74):

«Herhalde İran kendi dinini dünyaya kabul ettiremedi; bil'akis İslâmın ilân ettiği Vahdâniyyet-i-İlâhiyye bayrağını hudutlarında görür görmez kendisi ihtidâ etti. İşte bundan dolayı insanlık dinini kurmuş olmak şerefi Sâmi ırka âittir».

(H. G. Wells), İslâm dininin azamet cephelerinden bahsederken beşerî mâhiyyetini şöyle anlatır (Abrégé de l'Histoire du Monde, Amy Borgeaud'nun Fransızca tercemesi, tarihsiz Cenevre tab'ı, S. 185):

«İslâm şevket ve kudretinin üçüncü bir unsuru da bütün mü'minlerin, aralarında hiç bir renk, menş'e ve içtimâî mevki' farkı olmamak şartıyla kardeşliklerinde ve Allâha karşı müsâvî olduklarında ısrâr etmesinden mütevellittir».

Gene aynı müellife göre Müslümanlar (S.183):

«İnsanlığa yeni bir kültür getirmişler ve bugün hâlâ dün-

yanın en canlı kuvvetlerinden birini teşkil eden bir din kurmuşlardır. Bu kıvılcımı bir kişi çakmıştır: Muhammed».

İslâmiyyetin beşerî ve âlemşümûl mâhiyyeti daha ilk anlarından itibaren ilân edilmiş, bilhassa Hicretten itibaren tatbikat sâhasına girmeye başlamış ve nihayet Hulefây-ı Râşidîn devrinde başlayan fütûhât üzerine bir çok ırklarla milletlere şâmil tarihî bir hakikat hâlini almıştır. Meşhur müsteşriklerden Profesör (Henri Massé), «L'İslam» ismindeki eserinde bu ilmî hakikati İslâm dini hakkındaki tedkikleriyle mâruf (Lammens) den iktibas ettiği bir fıkra ile beraber şöyle anlatır (1937 Paris tab'ı, S. 29):

«— Her halde Muhammed vatandaşları içinde ilk defa olarak din kardeşliğini kan birliğinin hâricinde bir takım râbitalara bağlamak istemiş, bununla beraber o feyyâz esasın son neticelerini idrâk edememişti. İslâmın âlemşümûl bir din telâkhi-sine uyması Hilâfet devrindedir (Lammens).

İrki rekabetlerden mütevellit müsta'cel tehlikeyi işte bu suretle önledikten sonra, Muhammed şeriat vâzı'lığı faaliyetine devam imkânını buldu».

(P.-Henri Delaporte)un «Vie de Mahomet» ismindeki eserinin «Medhal» kısmında Resûl-Ullâh'ın bütün yeryüzüne şâmil olan Risâletinden şöyle bahsedilmektedir (1874 Paris tab'ı, S. 11-12):

«Yedinci asrın başlarında (610) sahte tanrıları mağlûb edip kaysarların tahtına çıkmış olan Hristiyanlık Şark ile Garb'a hükmederek Suriye'ye, Mısır'a ve Habeşistan'a hâkim olduğu, Yemen'de bir çok sâlikleri bulunduğu ve bedevî kabîlelerden bir haylisine nüfuz ettiği sırada Arabistan'ın en ucra yerinde birdenbire zuhur eden bir Zât Allâhın birliğini ilân etmek, put-perestlikle hurâfâtı ortadan kaldırmak, İbrahim ile İsmail'in dinini safvet-i asliyyesine ircâ' etmek ve yeryüzündeki bütün insanlarla bütün dinleri tek bir Şeriat altında birleştirmek üzere Allâhın gönderdiği Peygamber olduğunu vatandaşlarına tebliğ etmek şecâatini gösterdi».

İslâmiyyât mütehassılarından (Louis Gardet) nin «La cité musulmane» ismindeki eserinin 1954 Paris tab'ının 214 üncü sa-

hifesinde Resûl-Ullâh'ın hem Araba, hem Gayri-Araba meb'ûs olduğu şöyle anlatılır:

«İlkönce kendi milletine ba'solunan ve bir Arap Peygamber olan Muhammed aynı zamanda bütün dünyaya ba'solunmuştur».

Finlândiya'nın «Ulûm ve Edebiyat Akademisi» âzâsından ve Papalık makamı nezdindeki sefirlerinden (H. Holma) nın «Mahomet, Prophète de L'Islam» isimindeki eserinin Finceden Fransızcaya yapılan tercemesinin 1947 tab'ının 18 inci sahifesinde de İslâmın âlemşümûl mâhiyyeti şöyle izah edilmektedir:

«İslâmiyyetin Sâmi-Arap menşei her çizgisinden anlaşılmış ve hâlâ da anlaşılmakta olmasına rağmen, sırf müessisinin şahsiyyeti İslâm dinine dünyayı fethettiren cihanşümûl bir mâhiyyet vermiştir».

İngiliz müsteşriklerinden (Sir Arnold) un «İntişâr-ı İslâm tarihi» nde İslâmiyyetin daha ilk ânından itibaren beşerî ve âlemşümûl bir din olarak ortaya çıktığı bâzı âyetlerle isbât ve tesbit edilmektedir (Halil Hâlid tercemesi, 1343 İstanbul tab'ı, S. 7-8):

«Küre-i arzın bu kadar vâsi' bir kısmında bu dinin intişâr eylemesi ictimâî, siyâsî ve mezhebî olmak üzere esbâb-ı muhtelifeden nâşidir. Fakat bunlardan başka bir sebep daha vardır ki o hayretbahş neticenin istihsâlinde en kuvvetli âmillerden biri olmuştur. Bu da kendilerine Hazret-i Peygamberi nümune-i iktidâ ittihâz eden ve gayri-mü'minlerin ihtidâsı için vakf-ı vücud eyliyen Müslüman mübeşşirlerinin durmak bilmez faaliyetleridir. Misyonerlik faaliyeti İslâmiyyette sonradan düşünülmüş bir şey değildir; hattâ daha bidâyetten mü'minler üzerine vâcib olmuş bir iştir. Buna Kur'an-ı Kerim'in şu âyetleri ile hükmolunabilir:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

Yâni:

— Rabbinin yoluna insanları hikmetle ve güzel nasihatlerle dâvette bulun (Sûret-ün-Nahl).

فَلَذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَعِمْ كَمَا أَمَرْتَ

Yâni:

— İnsanları işte bu tevhîde dâvet et ve emrolunduğun veçhile istikamette bulun (Sûret-üş-Şûrâ).

وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأَمِينَ ءِاسَلَمْتُمْ فَإِنِ اسْلَمُوا فَقَدْ أَهَدُوا

Yâni:

— Kendilerine kitap verilenlerle Arap müşriklerine İslâmı kabul ettiniz mi? de. Şâyet kabul ederlerse dalâlden kurtulmuşlar demektir (Sûre-i Âl-i İmrân).

كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

Yâni:

— Belki doğru yolu bulursunuz diye Allah size böylece âyâtını bildiriyor (Âl-i İmrân).

فَلَا يَزَالُ يَرْفَعُكَ فِي الْأَمْرِ وَأَدْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ

Yâni:

— Zebîha işinde seninle aslâ münâzaa etmesinler (Yâni nîzâa meydan verme) ve Rabbinin dinine dâvette bulun (Sûret-ül-Hacc).

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَأْذَنَكَ فَاجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ

Yâni:

— Müşriklerden biri senden aman dilerse, Kelâm-Ullâh'ı dinlemesi için ona aman ver (Sûret-üt-Tevbe).

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخِوْا لَهُمْ فِي الدِّينِ

Yâni:

— Küfürden rücû' ederler de namaz kılar, zekât verirlerse, artık sizin din kardeşlerinizdir (Sûret-üt-Tevbe).

Böylece İslâmiyyet mebâdidenberi amelî ve nazarî olmak üzere misyonerli bir din bulunmuştur; çünkü bu tebşir hayat-ı Hazret-i Muhammed'de temessül eder ve gayri-mü'minlerin kalblerine dinlerini idhâle yol bulan ve bir kafil-i kesire teşkil eden Müslüman mübeşşirlerinin başında bizzât Hazret-i Peygamber bulunur».

İngiliz âlimlerinden (John Davenport) un «Hazret-i Muhammed ve Kur'ân-ı-Kerîm» ismindeki eserinde İslâmın ulu Peygamberiyle cihanşümûl dininin azameti şöyle tasvir edilmektedir (Ömer Rızâ tercemesi, 1928 İstanbul tab'ı, S. 11):

«Muhammed'in zuhurundan mukaddem Arapların ne halde olduklarını, zuhurundan sonra vaziyetlerinin ne derece tebeddül ettiğini nazar-ı dikkate alır, bundan başba akaaid-i İslâmiyyenin yüzlerce milyon insanın kalbinde uyandırdığı şevku-heyecânı düşünürsek, bu kadar hârikulâde ve bu kadar büyük insana karşı hayranlığımızı ketmetmenin ne âşikâr zulm olduğunu duymamaya imkân kalmaz. Bi'set-i Muhammediyye-yi kör tesadüfe atfetmek ise kudret-i İlâhiyyenin kâinâtşümûl hâkimiyyetinden şüphe etmekten başka bir şey değildir».

Gene aynı müellif İslâmiyyetin medenî ve insanî kıymetini de şöyle anlatır (Aynı eser, S. 87-88):

«Kur'ân tarafından telkin olunan âyâtın münhasıran kılıçla neşredildiğine zâhib olmak müdhiş bir hatâdır. Çünkü taassup-tan âzâde olanların kâffesi teslim ederler ki ilâhlara insan kanını dökmek hareketine bedel, ibâdet ve sadakayı ikame eden İslâmiyyet, insanlara hayırhahlık ruhunu nefhetmiş, fazâil-i ictimâiyyeyi takviye etmiş, bu suretle medeniyet üzerine mühim bir te'sir icrâ ederek bütün Şark âlemi için bir ni'met olmuş, binaenaleyh Hazret-i Mûsâ tarafından küffârı imhâ için

ihkiyatsızca kullanılan kanlı silâhlara muhtac olmamıştır. O halde â'sâr-ı müteâkıbede nev'-i beşerin efkâr ve akaaidi üzerinde salâhkâr bir te'sir icrâ etmek üzere taraf-ı Hak'dan gönderilen en kuvvetli vasıtayı, en muannidâne taassup ve en câhilâne tecâvuzlarla karşılamak kadar bâtil ve gülünç bir hareket tasavvur olunamaz».

(Laura Veccia Vaglieri) nin İslâmiyyete âit eserinde de Müslümanlığın beşerî ve âlemşümûl mâhiyyeti şöyle anlatılmaktadır (Ahmed Reşid — H. Nâzım'ın «İslâmlık» ismiyle Fransızca nüshasından yaptığı terceme, 1946 İstanbul tab'ı, S. 14-15):

«İslâm dininin kâinâta şâmil olduğunu söyleyen Kur'an (Allâhın Resûlünü âlemlere rahmet olarak gönderdiği: 21 inci

sûrenin 107 nci âyeti وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ) beşâretini ve

ta'limât-ı İlâhiyyenin en vâsi' mânâsiyle beşeriyet demek olan (âlemlere doğrudan doğruya bir hitâb) olduğu beyânını da

şâmindir (12 nci sûre, 104 üncü âyet: اِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ)

Muhammed Aleyhisselâm'ın (Kırmızılara ve siyahlara) hitâb etmiş olduğu hakkında bir çok ahâdis ve buna benzer sâir makalât vârid olmuştur. Peygamberin gelecek fütûhâta ve vefâtından evvel başlanmış olan Arabistan hududu hâricindeki sevkıyyât ve gazevâta dâir telmihâtı da vardır. Ecnebi hükûmetlerle münâsebât te'sisine de teşebbüs etmiştir. Bütün bunların âşikâr olan delâletiyle diyebiliriz ki Hazret-i Peygamber risâleti emrinin Arap milleti hududunu aştığına tam kanâatle emin idi ve Cenâb-ı Hakkın vahy ile gelen kelâmını ırk ve lisânen kendi kavminden ayrı olan akvâma da isâline sa'yederdi. Hazret-i Peygamber'in vefâtından sonra İslâmın idaresini der'uhde eden ve onun sünûhâtına tercemân olan hulefâsı İslâm bayrağını bir taraftan Asya'nın ortasına, diğer taraftan Okyânus sâhillerine götürerek muktedâlarının açtığı hidâyet caddesini tâkipte devam ettiler».

İslâmiyyet ırk ve milliyet tefrik etmeksizin bütün Müslümanlar arasında «Muâhât = Kardeşlik» ilân etmiştir. Bu ulvî esasa âit âyet-i kerîme (Hucurât) sûresinin şu onuncu âyetidir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

Yâni:

— Mü'minler ancak kardeşirler.

(El-Ahzâb) sûresinin şu altıncı âyetinin birinci fıkrası mucibince İslâmın ulu Peygamberi bütün Müslümanların babası ve «Ümmehât ül-mü'minin» denilen zevceleri de bütün Mü'minlerin analarıdır:

الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ نَفْسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ

Yâni:

— Peygamber mü'minlere kendi nefislerinden daha yakındır ve zevceleri de onların analarıdır.

Bâzı Türk tefsirlerinde bu âyetin «Evlâ» kelimesi aynen ibka edilirse de doğru değildir: Çünkü Türkçede «evlâ» kelimesi «müreccah» mânâsına kullanılır; halbuki âyet metninde Arapçanın «Yakın» mânâsına gelen «veli» sıfatının ism-i tafdîli şeklinde kullanıldığı için, «En yakın» mânâsına gelir ve bununla da «Baba» mefhumu kastedilir: Hazret-i Peygamber'in zevcelerine «Ümmehât» = Analar denilmesi de bunu te'yid etmektedir. Zâten (Édouard Montet) ve (Régis Blachère) gibi Kur'ânın son mütercimleri olan büyük müsteşrikler de «Le Coran» ismindeki tercemelerinin 1954 ve 1957 Paris tab'ılarının 561 ve 445 inci sahifelerinde öyle terceme ve izah etmişlerdir. Bu vaziyete göre (Hucurât) sûresinin 10 uncu âyeti mucibince birbirlerinin mânevî kardeşleri ilân edilmiş olan Müslümanlar, (Ahzâb) sûresinin 6 ncı âyeti mucibince de Resûl-Ullâh ile zevcelerinin mânevî evlâdı demektir. Netice olarak İslâmiyyet insanların ırk ve renk ihtilâflarının üstünde mânevî bir âile mâhiyyetindedir.

Müslümanlar arasında mutlak bir müsâvât kuran bu mânevî kardeşlik hakkında muhtelif vaziyetlerde irâd olunmuş Hadisler de vardır; Ahmed Naîm Bey'in «İslâm'da da'vây-ı kavmiyyet» ismindeki eserinde bunlar toplu bir haldedir; en mühimlerinden biri işte şöyledir (1332 İstanbul tab'i, S. 36):

السُّلْمُونَ أَخَوَةٌ لَا فَضْلَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ إِلَّا بِالْقُوَى

Yâni:

— Müslümanlar kardeşdirler; hiç birinin diğeri üzerine fazl-u-rüchânı yoktur, meğer ki tekvâ ile ola.

Şu Hadîsde de ırk ve renk farkları kat'î surette reddedilmektedir (Ayni eser, S. 39):

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ أَلَا أَفْضَلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَجِيٍّ وَلَا لِعَجَجِيٍّ عَلَى غَرَبِيٍّ وَلَا لِعَجَجِيٍّ عَلَى أَسْوَدَ وَلَا لِأَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ إِلَّا بِالْقُوَى إِنَّكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفَاكُم

Yâni:

— Ey nâs, sizin Rabbiniz birdir. Haberiniz olsun ki hiç bir Arabın Gayri- Arab üzerine ve hiç bir Gayri-Arabın da Arab üzerine, hiçbir siyahın kumral üzerine ve hiç bir kumralın da siyah üzerine fazl-u-rüchânı yoktur, meğer ki tekvâ ile ola. Şüphesiz ki ind-Allâh en kerîminin en çok mütteki olanınızdır.

İslâmiyyât âlimlerinin en mühimlerinden olan Profesör (Goldziher) de İslâm esâsâtının izâhına hasrettiği eserinin «Le dogme et la loi de l'İslâm» ismindeki Fransızca nüshasının 1920 Paris tab'ının 24 üncü sahifesinde İslâmiyyetin millî veya beşerî bir din olduğu hakkındaki telâkki ihtilâfından bahsederken, kendisinin beşerî din esasına hak verdiğini söyledikten sonra

Kur'ânın bir çok yerlerinde, vahy-i İlâhînin « دِكْرُ الْعَالَمِينَ

= âlemlere ihtâr» ibâresiyle tavsif edilmekte olduğunu kaydederek fikrini şöyle izah etmektedir:

«Bu (Âlemûn) tâbiri Kur'ânda dâimâ âlemşümûl bir mânâ ile kullanılmıştır. Allah (Âlemûnun Rabbi) dir ve insanlar arasındaki dil ve renk ihtilâflarını (Âlemûn) a bir işâret ve ders olarak ihdâs etmiştir. İşte bununla da sâbittir ki maksat, en geniş mânâsiyle beşeriyettir».

(Goldziher) in 24-25 inci sahifelerindeki izâhâtına göre de Resûl-Ullâh'ın son Risâlet yıllarında ecnebî devletlerle münâsebetler te'sisine teşebbüs buyurması ve cengâverlerine emrettiği son gazvenin de Bizans imparatorluğuna karşı bir istilâ hareketi şeklinde tezahür etmesi, İslâmiyyetin Arabistan'a münhasır olmayan cihanşümûl bir din olduğu hakkındaki delillerdendir.

Resûl-Ullâh'ın en meşhur eshâbı içinde muhtelif ırklarla muhtelif renk zümrelerine mensup büyük sahâbîler vardır: Bunların içinde Bilâl-i Habeşî, Selmân-ı Fârsî, Ebû-Okbe ve Suhayb-i Rûmî gibi eski esirler ve kölelere bile tesadûf edilir. İnsanların hukuk itibariyle tıpkı bir tarağın dişleri gibi birbirine müsâvî olduklarını ilân ederek ictimâî sınıf ve zümre farklarıyla imtiyazlarını ırk ve milliyet farklarıyla beraber bundan on dört asır evvel ortadan kaldırmış olan ulu Peygamberin en mühim maiyyet erkânından oldukları bütün menâbiin ittifakiyle sâbit olan bu mümtaz insanlar «Habeşî», «Fârsî», «Rûmî» vesâire gibi millî lâkaplarla anılmalarına ve hattâ içlerinde Yahudi hahamları bile bulunmasına rağmen hiç bir zaman Araplardan ve hattâ Kureys'in en mühim şahsiyyetlerinden aşağı görülmemişler ve dâimâ müsâvî muâmele görmüşlerdir. Yeni Müslüman olmuş ve İslâmın insânî ruhunu henüz benimsemiş bâzı mühtedîlerle bir takım münafıkların bu gayri-Arap sahâbîlere karşı milliyet hislerine kapılarak giriştikleri târizlerle tenkitler karşısında Resûl-Ullâh dâima müteessir olmuş ve her sefer onları müdâfaa ve muârizlerini tevbih etmiştir; hattâ böyle bir vaziyette şöyle bir hadîsi vardır (Ahmed Naîm, aynı eser, S. 48):

— Ey nâs, Rabbiniz yalnız bir Rab'dır; babanız yalnız bir babadır; dininiz yalnız bir dindir. Araplık sizin ne babanız, ne ananızdır. O, bir lisandan ibârettir. Her kim Arapça konuşursa Araptır».

(Emile Dermenghem), eşhâbın en büyüklerinden birinin böyle bir meselede Hazret-i Peygamber tarafından tevbih edildiğini şöyle anlatır (La vie de Mahomet, 1950 Paris tab'ı, S. 247):

«Ebu-Zerr, Bilâl'e (Zencî oğlu) deyince Peygamber kendisine (Demek sende Câhiliyyet hissiyâtından bir bakıyye var!) demiştir».

(Louis Gardet) nin yukarda bahsi geçen «La cité musulmane» ismindeki eserinin 210 uncu sahifesinde bu gibi hadisler hakkında şöyle bir kayde tesadüf edilir:

«... Arap yahut gayri-arap, siyah veya beyaz Müslümanların müsâvâtını ilân eden hadisler mühim bir yekûn tutmaktadır».

İslâmın ulu Peygamberi işte bu insanî esasları ilân ettikten on dört asır sonra bugünkü Hristiyanlık âleminin en ileri memleketi sayılan Birleşik - Amerika'da siyah ve sarı ırklar aleyhine şiddetli kanunlar tatbik edilip durduğu ve bilhassa en aşağılık ırk sayılan on küsur milyon zenciye karşı insanlığın yüzünü kızartacak taşkınlıklarla zulümlerin hemen her gün yeryüzünde elim akisler hâsıl ettiği düşünülecek olursa, İslâm dininin insanî mâhiyyeti bütün vuzuhiyle meydana çıkmış olur. Amerika'dan başka bâzı Avrupa memleketlerinde de muhtelif tezahürler gösteren bu fecî zihniyet, Hristiyanlığın kendine göre bir nevi «Câhiliyyet» içinde yaşamakta olduğunun en kat'î delili değildir de nedir? İşte bundan da anlaşılacağı gibi, İslâmiyyetin daha ilk anlarından itibaren muhtelif ırklarla milletler arasında büyük bir sür'atle intişâra başlaması, mânen ve maddeten bütün insanlığı tatmin edecek beşerî bir din olmasındandır; hattâ Rus müsteşriklerinden Profesör (Barthold) un kanâatince yegâne cihanşümûl dindir. Bu meşhur âlimin Fran-

sızca nüshası Paris Üniversitesi «İslâmî Tedkikler Enstitüsü» tarafından neşredilen «Histoire des Turcs d'Asie centrale» isimindeki eserinde ve «Türklerin ihtidâsı» faslının «Türk ırkına İslâmiyyetin hulûlü» bahsinde mesele şöyle izah edilmektedir (Mme M. Donskis tercemesi, 1945 Paris tab'ı, S. 58-59):

«İslâm propagandasının Türkler arasındaki muvaffakiyyetinde İslâmiyyetin diğer cihanşümûl dinlerden daha yüksek bir nisbette hâiz görüldüğü başka bir meziyyet daha tezâhür etmiştir. Her ne kadar sâliklerinin adedi bakımından İslâmiyyet Budizm ile Hristiyanlık derecesini bulamamışsa da, hakikî mânâsıyla yegâne cihanşümûl din olduğu da inkâr edilemez: Bundan maksadım, intişar kabiliyetinin aynı bir menşe'le aynı bir kültüre mensup mîlletler arasına münhasır olmayan bir din olduğunu söylemektir. Diğer dinlerin muvaffakiyetleri bâzan İslâmın muvaffakiyetlerinden daha fazla olmuşsa da çok sürmemiştir. Meselâ Mânî mezhebi de vaktiyle cihanşümûl bir din olmuştu ve Fransa'nın cenubundan Çin'e kadar imtidâd eden pek muhtelif memleketlerde sâlikleri vardı: Fakat bu vaziyet o dinin tamâmiyle sönüp gitmesine mâni' olamadı. Budizm de cihanşümûl faaliyetleriyle bütün dünya üzerinde te'sir icrâsına Garp'da geniş bir propaganda ile başladı, fakat nihayet sırf Şarkî-Asya medeniyet âleminin dini hâlinde kaldı. İslâmın intişârından evvel Hristiyanlığın da Türkler arasında sâlikleri vardı; netice olarak şarkî, garbî ve cenubî Mongolistan akvâmının bir çokları İslâm propagandasının hemen hiç bir muvaffakiyyet te'min edememesinden dolayı Hristiyanlığa sülûk etti. Fakat bu neticeler pek geçici şeyler olduğu için, bugün Hristiyanlık bilhassa Avrupa âleminin dini gibi görünmektedir: Avrupa kültür sâhasının sınırları hâricinde yaşayan Hristiyanlar gerek adedleri, gerek fikrî tekâmülleri bakımından Avrupa Hristiyanlarına nisbetle hiç hisâba katılmıyacak kadar ehemmiyetsizdir. İslâmiyyet ise mâhiyyet-i asliyyesi itibariyle Ön-Asya medeniyet âleminin dini şeklinde görünmekle beraber, Şarkî-Asya ve bilhassa Hindistan'la Sond adalarındaki sâliklerinin adedi Ön-Asya müslümanlarından çok fazladır. Çin'de Müslümanlar müstakîl bir unsur teşkil etmektedir: Kendi dillerinde

hususî bir dinî edebiyatları vardır ve herhangi bir haricî yardıma ihtiyaçları yoktur; halbuki Hristiyanların Çin topraklarında millî bir Çin kilisesi kurdurma teşebbüsleri muvaffakiyetsizlikle neticelenmiştir. Hristiyanlık Afrika'da da İslâm Afrikası tarzında hiç bir şey kuramamıştır: Millî bir Hristiyan kilisesine mâlik yegâne Afrika milleti olan Habeşliler arasında İslâm propagandası On-dokuzuncu asırda bile muvaffakiyetler kazanmıştır. Umumiyet itibariyle tarih İslâm dinini kabul etmiş bir çok Budist ve Hristiyan milletler kaydetmiştir: Fakat Budizine veyahut Hristiyanlığa sülûk etmiş hiç bir Müslüman millet kaydetmemiştir».

Buraya kadar gözden geçirdiğimiz Şark ve Garp vesikalarının tesbit ettiği vaziyet ortada dururken, İslâm dininin mevzii ve mahallî bir Arap dini olduğundan bahsetmek yalnız ilim sahasından değil, aynı zamanda akıl ve mantık dairesinden de hârice çıkmak demektir.

İslâmiyyetin yeryüzündeki intişar sahası her gün genişlemektedir ve daimâ genişliyecektir: Çünkü insan ruhunun bütün maddî ve mânevî ihtiyaçlarını ancak bu cihanşümûl din tatmin etmektedir. İşte bundan dolayı İslâmiyyet günün birinde insanlığın yegâne dini olacaktır.

II

İSLÂMIYYETTE KÜLTÜR DAİRELERİ

Bugün muhtelif ilimlerden yardım görmiyen mücerred bir ilim kalmamıştır: Gerek dünya dinlerinin umumî, gerek muayyen bir dinin hususî tarihi de tabîî aynı vaziyettedir. «Méthode = Usûl» bakımından Tarih-i-Edyan ilminin en çok istiâne etmesi icab eden ilimlerin en mühimleri Antropoloji, Etnoloji, Etnografya, Coğrafya, İctimâî rûhiyyât, Lisâniyyât ve bilhassa Anthropologie culturelle = Kültür antropolojisi yahut Ethnologie culturelle = Kültür etnolojisi gibi ilimlerdir (Bak.: Bir ilim heyeti tarafından neşredilen «Histoire des religions», C. I, 1953 Lagny tab'ı, A. Bros'un «La méthode en histoire des religions» faslı, S. 125, 131 ve 132).

Dünyada umumî kültür, örf ve âdet, medeniyet, san'at, lisan ve dinî rûhiyyât bakımından tam bir vahdet manzarası gösterebilecek hiç bir büyük din câmiası mevcut olmadığına ve olamayacağına göre, dünya dinlerinin veyahut herhangi bir dinin tarihini tedkik ederken bütün bu ilimlerden istifade edilmediği takdirde bir çok hakikatlerin mechul kalması pek tabîîdir. Meselâ İslâm dinini ele alacak olursak Şeriat, iman ve i'tikad esasları bakımından tam bir vahdet manzarası görmemiz ne kadar tabîî ise, telâkki ve teâmül, ahkâma riâyet, haricî te'sirlere tâbiyyet, ırkî ve irsî zihniyet, lisan, medenî seviyye ve tarihî tekâmül itibariyle sonsuz farklarla tehâlûfler karşısında kalmamız da o kadar tabîîdir. (Haydar Bammate = Georges Rivoire) ın «Visages de l'İslâm» isimindeki eserinin 1946 Lausanne tab'ının 3 üncü sahifesinde bu mesele şöyle telhîs edilmektedir:

«Bir Arabın zihnî kabiliyetiyle seciyyesi bir Türkün veyahut bir İranlıninkinin aynı değildir. Hind'in, Çin'in ve Malezya'-

nın Müslümanları ırklarının vurduğu damgayı taşırlar. İklimin, tarihi mâzinin, ecdad kültürlerinin ve mucâvir medeniyetlerin te'siri İslâm âleminde dâireler teşekkülüne sebep olmuştur. Fakat bölmeler menfezsiz değildir: Dâireler birbiriyle muvâsala hâlinededir».

Bu bakımdan Müşriklik devirlerinin İslâm medeniyeti üzerindeki muhtelif te'sirleri bile mühim bir tedkik sâhası hâlini almış ve meselâ Londra üniversitesi İctimâiyyât profesörü (Edward Westermarck) bu mevzûa ait kıymetli bir eser neşretmiştir (Bak.: *Survivances païennes dans la civilisation mahométane*», Robert Godet'nin Fransızca tercemesi, 1935 Paris tab'ı, Medhâl faslı, S. 7-10).

Bunların tedkik ve tesbitinde bilhassa «Kültür etnolojisi» yahut «Kültür antropolojisi» denilen ilimden istiane, en mühim zarûret demektir.

Bu yeni ilmin ismindeki «Kültür» kelimesinin umumî mânâsı haricinde tamamiyle ilmi bir mânâsı vardır; Kaliforniya Üniversitesi Antropoloji profesörü (Robert Lowie) nin Fransızca nüshası 1936 tarihinde Paris'de neşredilen «Manuel d'Anthropologie culturelle» ismindeki eserinin II nci sahifesinde bu ilmi mânâ, bir cemiyetin hususiyetlerini teşkil eden ictimâî an'anelerle âdetlerin mecmûu şeklinde târif edilir. Bu vaziyete göre, Antropoloji ve Etnoloji sâhalarında «Kültür» demek, her hangi bir millet veyahut cem'iyeti diğer milletlerle cem'iyetlerden ayırd eden ve onun millî ve ictimâî şahsiyyetini vücuda getiren hususiyetlerin mecmuu demektir. Kültür etnoloji yahut antropolojisi beşeriyeti işte bu bakımdan tedkik edip bir takım kültür dâirelerine ayırmaktadır. Paris Antropoloji mektebi Etnoloji profesörü (Dr. George Montandon) un 1934 de neşredilen ve o sâhada en kıymetli menbâlardan biri sayılan «Traité d'Ethnologie culturelle» ismindeki mühim ve kıymetli eserine Mukaddime faslının 10 uncu sahifesinde kültür dâireleri hakkında verilen izâhâta göre, bu dâireler genişlik nisbetleri bakımından üç dereceye ayrılmaktadır: En büyük dâireye «Cycle culturel = Kültür dâiresi» denilir; bu ana-dâire,

Antropolojideki ana-ırka tekabül etmektedir. İkinci derecede olarak da yalnız «Culture = Kültür» denilen ve Antropolojide ırka tekabül eden orta dâire gelir; bunlara nisbetle üçüncü derecede gelen «Faciès culturel = Kültür Cephesi» ise tâlî ırk vaziyetindedir. İç içe sıralanan bu dâireler ana-ırk, ırk ve millet mefhumlarıyla da karşılaştırılabilir. Netice itibariyle her «Kültür dâiresi» bir takım «Kültür» lere ve her «Kültür» de bir takım «Kültür Cepheleri» ne ayrılıyor demektir. Bu bakımdan dünyanın Kültür harîtalari bile tertib edilmiştir.

En mühim «Kültür dâireleri = Cycles culturels» içinde «Pastoral = Göçebe kültür dâiresi», «Sinoïde = Çin kültür dâiresi», «Indoïde = Hind kültür dâiresi», «Occidentaloïde = Garp kültür dâiresi» ve nihayet «İslamoïde = İslâm kültür dâiresi» sıralanmaktadır. Profesör (Montandon)un aynı eserinin 192 nci sahifesinde başlayan «Cycle islamoïde = İslâm dâiresi» faslının başında da izah edildiği gibi, bu dâire kültüründe islâmî esaslardan başka hâriçten ve meselâ Garp ve Göçebe kültürlerinden intikal etmiş te'sirlerle beraber İslâm âlemine dâhil olan ırkların millî ve iklim te'sirlerinden mütevellit mahallî kültür izleri de vardır. Zâten ikinci ve üçüncü derecelerdeki kültür dâireleri işte bu gibi âmillerin te'siriyle teşekkül etmektedir: Meselâ İslâm dâiresinin Türk, Arap, Hind ve Sûdan kolları arasında görülen maddî ve mânevî farklar, bunların ana-dâire içinde ikinci ve üçüncü derecede bir takım ayrı dâireler teşkil etmeleriyle neticelenmiştir. İşte bundan dolayı «İslâm kültür dâiresi» = Cycle culturel islamoïde» içinde «Arap kültürü = Culture arabe» ikinci derecede bir dâire teşkil etmekte ve bunun içinde de Arapça konuşan Şimalî-Afrika müslümanları üçüncü derecede bir «Kültür cephesi = Faciès culturel» hâlini almaktadır. Tıpkı bunun gibi, aynı İslâm kültür dâiresi içinde Türk ırkı tâlî bir «Kültür» dâiresi ve onun bir kolu olan Türkiye Türk-lüğü de bir «Kültür cephesi» vaziyetindedir.

İkinci ve üçüncü derecelerdeki dâirelerin teşekküllerinde tedkiki zarûrî en mühim noktalardan biri de, zihniyetlerin İslâmiyyetle intıbak derecesinde gösterilebilir: Çünkü kılıç altında ihtidâ mecburiyetinde kalmış milletlerle İslâmiyyetin insanî ve

cihanşümûl mâhiyyetini ruhî ihtiyaclarına uygun buldukları için kendiliklerinden ihtidâ etmiş ırkların veya milletlerin İslâm dinine intibak nisbetleri arasında çok büyük farklar tesbit edilmiştir; meselâ Türkün sünnilîği ile İranlının şifliğı işte bu vaziyetin hem tarihî, hem ruhî bir neticesidir.

Müverrih (Léon Cahun), «Introduction à l'distoire de l'Asie» ismindeki Türk tarihinde Zend-Avesta'nın meşhur mütercimi (Darmesteter) den naklen İranlıların müslümanlığını şöyle anlatır (1896 Paris tab'ı, S. 146):

«İran kendi esâtirini kâmilen yeni dine (= İslâmiyyete) nakletti: Muhammed, Zerdüşt'ün vârisi oldu...»

İngiliz müsteşriklerinden (Arnold) un yukarda bahsi geçen «İntişâr-ı İslâm tarihi» nde de şu izaha tesadüf edilir (Halil Hâlid Bey tercemesi, 1343 İstanbul tab'ı, S. 213-214):

«Ma'bed-i millinin binâsı, şimdiye kadar onu tutan hâne-dânın (= Sâsânilerin) harâb-i küllisi sırasında çökmüştü. Sığırnacak başka bir merkez kalmadığından, Zerdüştîler eski mezheb ile yeni gelen din arasında müteaddid nikaat-ı müteşâbihe görmek suretiyle İslâmiyyete intikali kolay ve sâde bir şey bulmuşlardı; çünkü İranîler eski mezhepleri ahkâm-ı esasiyesinden bir çoğunu, - kâmilen başka türlü olmakla beraber -, Kur'ân-ı Kerim'de dahî bulduklarına kaanî oluyorlardı. (Allah) ve (İblis) nâmları altında (Ahura-Mazda = Yezdân) ve (Ehri-men) e, cihânın altı devrede hâlk olduğuna, melâike ve şeyâtine, beşerin ma'sûmiyyet-i ezeliyyesi kıssasına, cismin ba'sine, cennet ve cehennem i'tikadlarına tekrar tesadüf ediyorlardı. İslâma gelen İranlılara günde beş vakit namaz emrolunmasıyla bu hâl eski kitâb-ı mukaddeslerinde, yâni (Avesta) da dahî günde beş kerre ibâdet eylemelerinin ıslâh görmüş bir şekli gibi geliyordu...».

Milâdın 633 tarihinden 644 tarihine kadar on iki sene içinde boydan boya İslâm istilâsına uğrayıp devletiyle istiklâlini baş döndürücü bir sür'atle kaybetmiş olan İran'ın millî ruhu, işte bu suretle Zerdüştî esaslarını İslâmiyyetle te'lîfe gayret ederek din sâhasında milliyetini muhâfazaya çalışmıştı. Bu vaziyet,

nihayet mağlûb ve munkarız Sâsânî vatanının millî hislerle şii-leşmesine yol açtı. (Gobineau) nun dediği gibi, İran'ın Sünnîliği kabul etmemesinde yegâne âmil millîyyet hissinden ibâretti (Religions et philosophies dans l'Asie centrale, 1933 Paris tab'ı, S. 39). (Gaudefroy - Demombynes) İran şiiliğinin menbainı işte şöyle anlatır (Le monde musulman et byzantin jusqu'aux Croisades, 1931 Paris tab'ı, S. 415):

«Şii akîdelerinin muvaffakiyyetini Bâbil i'tikaadâtının devamında aramalıdır; çünkü Sâsânî hânedânı orada mukaddes ve âdetâ ilâhî bir saltanat hakkındaki an'aneleri idâme eylemiş ve bunları İslâm cem'îyyetine de bidâyette hemen kâmilten İran azadlıklarından mürekkep olan yeni (Mevâlî) zümresi idhâl etmişti».

Bu fıkrada bahsedilen «İlâhî saltanat» akîdesinden maksat, İran şiiilerinin Hilâfet hakkını Hazret-i Ali sülâlesine münhasır saymalarıdır. Sâsânî devrine Bâbil i'tikaadâtından intikal eden bu akîde, islâmî şeklini ancak şiiilikte bulabilmiştir. (Sir Arnold), yukarda bahsi geçen eserinde bu noktayı şöyle anlatır (Halil Hâlid Bey tercemesi, S. 214):

«İslâmiyyetin İran'da sür'at-i intişârı için şurasını dahî tahattur lâzım gelir ki Hüseyin-ibni-Ali Radyallâhu-anh Hazretlerinin Sâsânîyân hânedânının son hükümdarı olan Yazdgerd'in kızı Şehbânû ile izdivâcî yeni mezheb eshâbına memleket-i meftûha ahâlisinin teveccühât-ı siyâsiyye ve millîyyelerini kazandırmıştı. İranlılar Şehbânû ile Hüseyin'in ahfâdına dâima eski krallarının halefleri ve an'anât-ı millîyyelerinin vârisleri gibi nazar ede gelmişlerdir. Bu bâbdeki hissiyyât-ı millîyye İranlıların Hazret-i Ali sülâlesine olan merbûtiyyet-i azîme-i ma'nevîyyelerinin esbâbını izah eden mevâddan olmak üzere gösterilmiştir».

İşte bu vaziyetten de anlaşılacağı gibi, Hulefây-ı Râşidîn devrinde Müslüman-Arap ordularına mağlûb olup devletiyle istiklâlini kaybetmiş olan İran halkı İslâmiyyeti kendine göre millîleştirerek kabul etmiş ve (Henri Massé) nin «İslâm» is-

mindeki eserinin 1937 Paris tab'ının 153 üncü sahifesinde dediği gibi, Şiilik İran'da ilkönce gizli bir mezhep şeklinde yayıldıktan sonra, ancak Onuncu asırda Sâmânîlerin müsâmahakârlığı sâ-
 • • • • • ortaya çıkabilmiştir. Resmen devlet dini şeklini alması
 yesinde • • • • • başında Safavî hânedânının iş başına gelmesi
 da 16 ncı asır
 üzerinedir.

Bu meselede dikkat edilecek • • • • • önemli bir nokta vardır: Bir
 Bu meselede dikkat edilecek • • • • • termişlerse de doğ-
 çok müellifler şifliği bir Acem eseri gibi göz • • • • • çok mühim
 ru değildir. İslâmiyyât sâhasındaki son tedkikler bir çok
 noktaları tenvir etmiştir; meselâ (Goldziher) in Félix Arin ta-
 tarafından Fransızcaya terceme edilen «Le dogme et la loi de
 l'İslam» ismindeki eserinin 1920 Paris tab'ının 195 inci sahife-
 sinde de izah edildiği gibi, Şiilik acemlerden değil, araplardan
 çıkmıştır; ancak acemler milliyet duygularını Sünnîlikten
 daha fazla tatmin eden bu mezhebe dört elle sarılıp derhal
 benimsemişler ve Sâsânîlerden vâris oldukları «İlâhî saltanat»
 akîdesini Hazret-i Ali sülâlesine tatbik etmek suretiyle ona millî
 ve tarihî bir mâhiyyet vermişlerdir. Netice itibariyle işte bu
 millileşmiş mezhep, bütün İslâm tarihi boyunca İran'ın an'ane-
 leriyle âdetlerinde, hukukî telâkkiyatında ve hattâ millî san'at-
 larında en mühim âmil hükmünü almıştır. İşte bundan dolayı
 Kültür Etnolojisi bakımından İran, «Cycle culturel islamoïde»
 denilen İslâm kültür dairesinin Şiî «Culture = Kültür» ünün
 Acem «Kültür cephesi = Faciès culturel»i demektir. Örf, âdet,
 ahlâkî telâkkiler ve hattâ dinî kanaatler bakımından bu İran
 «Faciès = cephe»si yalnız Sünnî «cephe» lerle değil, diğer
 Şîa «cephe» leriyle bile birçok farklar arz etmektedir.

Aynı farklara Sünnî «Kültür» lerle «Kültür cephe»leri ara-
 sında da tesadüf edilir. Bunların içinde İslâmiyyetin insanî ve
 âlemsümûl mâhiyyetini kendi ruhî ihtiyaçlarına uygun buldu-
 ğu için kendiliğinden ihtidâ etmek suretiyle İslâma en fazla in-
 tibak eden ırk, Türk ırkıdır.

İslâmiyyet Arabistan'da zuhur ettiği halde bir çok Arap
 zümreleriyle kabîleleri bile kılıç altında ihtidâyâ mecbur edil-
 miş, bilhassa Resûl-Ullâh'ın irtihâlinde sonra âdetâ el-birliği

ile irtidâd eden zümreler gene kılıç altında cebren müslümanlaştırılmış ve hattâ muhtelif Arap memleketlerinde hiç bir zaman ihtidâ etmemiş veya tanassur etmiş olan bazı halk kütleleri zamanımıza kadar hristiyanlıklarını muhafaza etmiş oldukları halde, Türk ırkı hiç bir maddî kuvvete boyun eğmediği ve İran gibi bir İslâm esâretine uğramadığı ve hattâ Orta-Asya fütûhâtına çıkan Müslüman-Arap ordularını bir çok defalar bozguna uğrattığı halde, çok geçmeden büyük kütleler hâlinde ihtidâ ile sunnî İslâmiyyetin müdâfaa ve neşrinde Arap kavminin yerine geçmiştir.

III

MÜSLÜMAN - ARAP ORDULARININ ORTA-ASYA GAZASINDA TÜRK İRKINA MAĞLÛB OLMASI

Arap menbâlarında Müslüman - Arap ordularının Orta-Asya seferleri hakkında millî hislerle ve hattâ bir takım kabîle dâiyeleriyle ortaya atılmış bir çok efsânelerle zafer rivâyetlerine tesadûf edilir: İngiliz müsteşriklerinden (Gibb) in «Orta - Asya'da Arap fütûhâtı» ismindeki eserinde bu mesele ehemmiyetle ele alınmıştır. (Bak.: M. Hakkı tercemesi, 1930 İstanbul tab'ı, S. 12-14); bilhassa meşhur Kuteybet-ibni-Müslim'e bir takım efsânevî fütûhât izâfe edilmiştir (Bak.: aynı eser, S. 43). Profesör (Barthold) un yukarda bahsi geçen Orta-Asya Türk tarihinin 37 nci sahifesinde de Arap müverrihlerinin bu hususta ne kadar zayıf oldukları şöyle anlatılır:

«Bozkırlarda cereyan etmiş olan tarihî hâdiseler hakkında bu müelliflerin her türlü istihbârâtın mahrum olduklarını da esfle kaydetmek lâzımdır. Araplar muhtelif Türk akvâmı arasında cereyan eden muharebelerle bir göçebe devletin yerine başka bir göçebe devlet kaaim olmasına karşı büyük bir âlâka göstermemişlerdir. Eğer elimizde Çin menbâları ve bir dereceye kadar da Bizans kaynakları mevcut olmasaydı, biz şimdi bu hâdisâtın cereyânı hakkında hiç bir fikre mâlik olmazdık. İşte bundan dolayı şark taraflarında, Mongolistan'da ve Çin - Türkistanı'nda cereyan etmiş olan hâdiseler bizim için Orta - Asya bozkırlarının garp taraflarında cereyan edenlerden çok daha vâzıhtır».

Araplarla Türkler arasında geçen hâdiseler, bilhassa işte o garp taraflarında cereyan edenlerdir.

Bununla beraber, gene Arap menbâlarında Orta-Asya Türk

zaferleri hakkında bir takım kat'i sarâhatlerle it'iraflar da yok değildir; meselâ (İbn-ül-Esir)'in «El-Kâmil fi-t-târih» inin 1303 Mısır tab'ının 3 üncü cildinin 50 nci sahifesindeki

نَظَرَ الدَّرَكُ وَقَتْلَ عَدُوِّ الرَّحْمَنِ بْنِ رَبِيعَةَ ، = Türk zaferi ve Abdurrahmân

-ibni-Rebia'nın katli» faslında Hicretin 32 = Milâdın 652-653 senesinin en mühim vak'ası olarak büyük bir Türk zaferinden bahsedilmekte ve İslâm ordusunun kumandanı Abdurrahman'ın işte bu vak'ada nasıl şehid olduğu hakkında da izâhât verilmektedir. Hazret-i Osman devrine tesadüf eden bu zafer, Orta-Asya'daki Türk - Arap mücâdelesinin daha ilk anlarına âit vukuâtıdır. Gene Hazret-i Osman devrinde Hazar Türkleri de Müslüman - Arap ordularını Kafkasya'da durdurmuşlardır: (Sédillot) nun «Histoire générale des Arabes» ismindeki İslâm tarihinin 1877 de Paris'de neşredilen birinci cildinin 146-147 nci sahifelerinde Milâdın 646 tarihinde cereyan etmiş olan bu vak'a şöyle anlatılır:

«Araplar (Ermenilerin) dahili tefrikalarından istifade edip bütün mukavemetleri kırarak İberyâ ve Gürcistan üzerinden Kafkasya'ya kadar ilerlediler. Fakat işte orada Hazar Türkleriyle karşılaştılar ve onların önünde durmaya mecbur oldular».

Araplar, bilhassa Abbâsiler devrinde Hazarlardan çok şiddetli bir darbe yemişlerdir; (Sédillot), aynı cildinin 232-233 üncü sahifelerinde bu vak'ayı da şöyle anlatır:

«Araplar o devirde Hazar Türklerinin akınlarını püskürtmek mecburiyetinde de kalmışlardır. Bu Hazar kavmi Hârûn-ür-Reşid'in hilâfeti devrinde Ermenistan'ı istilâ etmiş ve 787 tarihinde yüz bin kadar esir almıştır. Araplar Kafkas geçitlerini düşmana karşı kapamakla iktifa etmişlerdir».

Sâsânî İran ve Bizans imparatorluklarını perişan eden ilk Müslüman-Arap ordularının bir avuç Hazar-Türküne karşı nasıl âciz kaldığını anlatan (Michael Kmosko) da hayretini şöyle ifâde etmektedir (Körösi csoma Archivum mecmûasından ter-

ceme suretiyle naklen Türkiyat mecmûası, C. 3, 1935 İstanbul tab'ı, S. 133):

«Şâyân-ı hayrettir ki, hârikulâde hücumlarına bütün İran dağlarının ve o devrin iki büyük devletinin, bütün askerî kuvvetleri ile mukavemet edemediği Araplar, Kafkasya kapularında tevakkuf ettiler ve Kafkas geçitlerinin büyük bir devlet tarafından değil, belki sâdece nîm göçebe Hazarlar tarafından müdafaa edilmesine rağmen ilerlemeye muvaffak olamadılar».

Hazret-i Osman devrinden sonra Emevîler devrindeki Arap istilâsının ilk yılları da bir takım muvaffakiyyetsizliklerle geçmiş ve meselâ Horasan valisi (Mühelleb ibnü Ebi-Sofra) Orta-Asya Türklerine bir kaç defa mağlûb olmuştu. Profesör (Marcel Granet)nin dediği gibi, o sırada Türkler bir taraftan Arap ve bir taraftan da Çin taarruzlarına karşı koymak, yâni Asya'nın en kaahir kuvvetleriyle boğuşmak gibi çok çetin bir vaziyete rağmen mücâdelelerine devam ediyorlardı (Bak.: L'Islam et la politique contemporaine, 1927 Paris tab'ı, «L'Islam et l'Extrême-Orient» faslı, S. 47). O vaziyette Çinlilerden pek çok istifade etmiş olan Arapların en parlak muvaffakiyyet devri, Emevîlerin Horasan valisi ve meşhur Haccâc'ın mahmîsi (Kuteybet-ibnü-Müslim il-Bâhili)nin Hicrî 86 = Milâdî 705 tarihinden Hicrî 96 = Milâdî 715 senesine kadar süren mücâdele devresinde gösterilir. Oxus = Cihun ve İaxartes = Sihun nehirleri arasında Buhârâ, Hokand vesâir Türkistan ölkelerinden mürekkebe olan Transoxiane = Mâverâünnehr havâlisine Müslüman-Arap ordularının hulûlü işte bu devre tesadûf etmektedir. Fakat müstesrik (Gibb)in yukarda bahsi geçen eserinin 26 ncı sahifesinde de kaydedildiği gibi, İranlılardan da yardım gören Kuteybe daha ilk adımı büyük bir mağlûbiyete uğramış ve Hicretin 87 = Milâdın 706 tarihine tesadûf eden bu Türk muvaffakiyyeti İslâm âlemini aylarca heyecan içinde bırakmıştır. (Léon Cahun) meşhur Türk tarihinde bu vaziyeti şöyle anlatır (Introduction à l'histoire de l'Asie, 1896 Paris tab'ı, S. 136):

«Kuteybe dört ay düşman çenberi içinde kalmıştı. Bu müddet zarfında Haccâc kendisinden hiç bir haber alamamış ve

zihni en müdhiş endişelerle kaplanmıştı. Bütün câmilerde Kur'ân okunuyor ve Kuteybe'nin halâsı için Allâha yalvarılıp cemâatlerle duâlar ediliyordu».

(Léon Cahun)ün (Nerşahi)den naklettiği bu hâdise en mühim İslâm menbâlarında hep birbirini te'yid eden akisler bırakmıştır; meselâ (Taberî) tarihinde şöyle anlatılır (Târîh-i Taberî-i Kebîr tercemesi. C. I, 1328 İstanbul tab'ı, S. 357-358):

«Kuteybe Merv'de karâr kıldı. Çün seksen yedinci yıl girdi, Merv'den kalkup Beykend'e teveccüh etti; ve bu Beykend Buhârâ'ya yakındır, ana (Medînet-üt-tüccar) derler; bir ulu sâhrânın ucundadır. Vaktâ ki Kuteybe Beykend'e yakın vardı, Beykend tâifesi haberdâr olup bi-hisâb leşker cem'edüp cemî' yolları bağladılar ki Kuteybe hiç bir vechile Haccâc'a haber gönderemedi. Çün ilki ay oldu ki bunların haberi bilinmedi, Haccâc gayet melûl oldu. Pes mescidlerde Cum'a günü Müslümanlara ısmarladı ki cemî' Müslümanlar onların için Sûre-i En'âm okudular ve duâ ettiler».

(İbn-ül-Esir) tarihinin 1303 Mısır tab'ının dördüncü cildinin 202 nci sahifesinde de aynı izâhâta hemen aynen tesadüf edilmektedir. Bu Türk zaferleri Kuteybe'den sonra da devam etmiş ve meselâ (Huzeyne) ünvâniyle mârûf (Said ibni Abd-ül-Aziz)in Horasan valiliği esnâsında ve Hicretin 102 = Milâdın 720 tarihinde küçük bir Türk kuvveti Semerkand civârında Arap ordusunu (Gibb)in tâbiriyle **«şiddetli bir hezîmete»** uğratmıştır (Aynı eser, S. 52).

Bu Türk zaferlerinin en meşhuru Hicretin 106 = Milâdın 724 tarihinde Iaxartes=Sihun nehrini aşip Fergane'yi istilâyâ kalkışan Horasan valisi (Müslim-ibnü-Said il-Kilâbî)ye karşı kazanılmıştır. Türk ordularının başında Türkes hâkanı (Su-lu) bulunmuş ve İbn-ül-Esir'e göre harekâtı hâkanın oğlu idare etmiştir (El-Kâmil fi-t-târîh, 1303 Mısır tab'ı, C. 5, S. 48). Gibb'in «Orta-Asya'da Arap fütûhâtı» ismindeki eserinde harekâtın cereyan tarzı anlatıldıktan sonra netice şöyle izah edilmektedir (S. 55):

«Susuzluk günü diye mârûf olan bu felâket Arap fütûhâtı tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Bu vak'a Arapların Mâ-

verâ'-ün-nehr'deki taarruzî hareketlerine on beş sene kadar nihayet vermekle kalmayıp Arap nüfuz ve i'tibârına büyük bir darbe indirdi. Roller ber-aks olmuştu. Araplar o andan itibaren müdâfaa vaziyetinde kaldılar ve Oxus = Cihûn'ın öteki tarafındaki bütün havâlidenden tardedildiler».

(Léon Cahun) aynı tarihte Orhon kitâbelerindeki menâkıbıyla meşhur Gök-Türk prensi (Kül-Tegin)'in de Soğdaklara karşı giriştiği bir seferde (Sevret ibni Ebû-Bahr id-Dârimî) kumandasındaki yirmi bin kişilik Arap ordusunu imhâ ettiğinden ve hattâ (Sevre)'nin bile şehid düştüğünden bahsetmektedir (Introduction à l'histoire de l'Asie, 1896 Paris tab'ı, S. 135). Taberî, Kül-Tegin'in ismini zikretmemekle beraber, Horasan valisi (Cündüb ibni Abdurrahman) devrinde cereyan eden vak'ayı şöyle anlatır (Târih-i Taberî-i Kebîr tercemesi, C. 3, 1328 İstanbul tab'ı, S. 499):

«Sevre katında yirmi bin er var idi. Türkler uğraştılar. Çok Müslümanlar şehid oldu. Ahir Sevre'nin askerini Türk askeri bozdu. Sevre kendi cemâatiyle kaldıkda dönüp ceng eyledi; şuna değin ki Sevre düştü ve halk Sevre üstünde kırıldılar. Çünkü Sevre (düştü), Müslümanlara baş kaygusu oldu; gördüler ki kaçmak ile kurtulmağa çâre yoktur, yine dönüp ceng eylediler; tâ ki cemîisi şehid oldular. Fi-l-cümle ol yirmi bin erden biri dahî diri çıkmadı. (Cündüb) bu haberi işittikte ağladı».

İşte bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, Arap menbâlarının Türklere karşı Orta-Asya muvaffakiyetleri ve bilhassa meşhur Kuteybe'nin zaferleri hakkındaki menkulâtı son derece mübalâğalıdır ve bu gibi ölçüsüz mübalâğalarda «Türk» ismiğin Türk olmayan cemâatlere de teşmil edilmiş olmasının büyük bir tesiri vardır; müsteşrik (Gibb) bu mühim noktayı şöyle anlatır (Aynı eser, S. 27):

«Arap müverrihleri (Türk) dedikleri zaman umumiyyetle bütün yerli ahâliyi murâd ediyorlar; binâenaleyh o tarihte bu ahâli arasında Türk unsurlarının da bulunması kuvvetle muhtemeldir. Ara-sıra hâkana dâir yapılan telmihât şüphe yok ki sırf (fah)r inkişâfâtıdır; meğer bu telmihât yerli rüesâyâ atf-u

-izâfe edilmiş olmalı ki bu da gayr-i muhtemel~~dir~~. Türk~~çe~~ müdâhalesi nazariyyesinin başlıca müstenid olduğu 98 sene-i Hicriyyesi rivayeti sırf Bâhili uydurmasıdır. Arapların daha sonraki senelerdeki tecrübeleri bize âkîbet gösteriyor ki, eğer Sogdiana büyük Türk kuvvetleri müzâheretiyle mukavemet eylemiş olsaydı, Kuteybe için böyle azîm muvaffakiyyâta nâil olmak mümkün olamazdı».

İşte bundan dolayı vaziyeti tedkik eden Garp âlimleri, İslâmiyyetin şevket ve istilâ devrinde Arap milletinin Türk ırkını mağlûb edip itâat ve inkiyâd altına alamamış olduğunda umumiyyetle ittifak etmektedirler. Meselâ (Léon Cahun), yukarıda bahsettiğimiz meşhur Türk tarihinde bu noktayı şöyle anlatır (S. 137):

«Hakikat şudur ki Araplar silâhları ellerinde olarak Türklerle başe çıkamamışlardır».

İşte bu hakikatten dolayı (Cahun) Arabın Türke karşı yeğâne müessir silâhı, siyasetle belâgatten ibaret kaldığını anlatır (S. 131):

«Eğer Araplar daha usta olmasalardı, kuvvet ve kudretçe Türkler üstün gelirdi. Ama nihayet o siyasetçi belâgat ustaları, düşmana darbe indirmekte gayet mâhir oldukları halde söz söylemekte pek acemi olan er meydanlarının eski kurtlarına karşı zafersiz muzaffer oldular».

Profesör (Barthold) da aynı fikirdedir ve bu ilmî kanâatini şöyle anlatır (Histoire des Turcs d'Asie centrale, 1945 Paris tab'ı, S. 32):

«İranlılardan farklı olarak, Türkler İslâm orduları tarafından hâkimiyet altına alınamamışlardır. Cihun, Zerefsan ve Sihun civârındaki mütemeddin mintakaların fethinden sonra, Araplar 8 inci asır boyunca tedâfüi bir siyaset tâkib ettiler ve tıpkı selefleri gibi bu nehirlerin mecrâları civârında uzun sûrlerle hendekler vücuda getirdiler».

(Jean-Paul Roux)nun 1953 de Paris'de neşredilen «La Turquie» ismindeki eserinin 69 uncu sahifesinde de bu mühim nokta şöyle anlatılır:

«... İtirâf etmelidir ki Araplar ister seyyâl ve mukaavim

bir kuvvetle karşılaşmış olmalarından, ister o sahaya gevşeme hâlinin son hadlerinde varmalarından mütevellid olsun, her halde Türklere karşı hiç bir kat'î muvaffakiyyet kazanamamışlardır. Türklerin misli görülmemiş bir hâdise teşkil etmek üzere İslâm âlemine girişleri fütûhât kuvvetiyle olmuş değildir. İslâmın büyük müdâfî'leri ve üç büyük müslüman milletin biri olan bu adamlar mağlûb edilmek suretiyle ihtidâ ettirilmiş değildir.

Bu tarihî hakikat, eski Türkler arasında millî bir üstünlük şuûru hâlini bile almış ve bu şuûr Arap.menbâlarında da akisler bırakmıştır; meselâ Hicretin 8 inci ve Milâdın 14 üncü asrı müelliflerinden (Sebkî) lâkabiyle meşhur (Tâcüddin Ali ibni Abdülkâfi)'nin «Tabakaat-ül-Kübrâ» ismindeki eserinin birinci cildinin 166 ncı sahifesinde Milâdın 813-833 tarihlerinde saltanat süren meşhur Abbâsî halifesi (Me'mûn)'un «Beyt-ül-Hikme» ismindeki kütüphânesinde bir Türk genci Acem, Arap ve Rum gençlerine karşı bu üstünlük şuûrunu işte şöyle ifâde etmiştir (Profesör Şerefüddin Yaltkaya, «Türklere dâir Arapça şiirler», Türkiyat mecmûası, C. 5, 1936 İstanbul tab'ı, S. 307):

«Türkler kendi memleketlerini ve kendi merkezlerini kimseye vermiş değildirler. Onlara kendi memleketlerinde kimse mâlik (= hâkim) olmuş değildir. Lâkin İranlılar, Rumlar ve Araplar kendi memleketlerini başkalarına kaptırmış ve kendi memleketlerinde kendileri başkasının esirleri olmuşlardır. İşte bu, Türklerin İran, Rum ve Arap uluslarına fâik olmalarının delillerinden en açık olanıdır ki bunu, gözünü hased dumanı bürümüş ve inâdından gözleri kararmış veyâ hiç tarih okumamış olanlardan başka inkâr edecek hiç bir kimse yoktur».

IV

TÜRK İRKİNİN İHTİDÂ SEBEPLERİ

Buraya kadar gözden geçirdiğimiz vaziyetten anlaşılacağı gibi, Türk ırkı kılıc altında cebren müslümanlaşmış değil, İslâmiyyete karşı duyduğu ruhî intibâkından dolayı kendi arzusuyla ve hattâ farkında bile olmadan ihtidâ etmiştir. (Léon Cahun) yukarda bahsettiğimiz Orta-Asya Türk tarihinde bu hakikati şöyle anlatır (S. 120):

«Türk ırkı hiç farkında bile olmadan hristiyan bir Avrupa'ya karşı İslâm Asyasının mümessili olmuştur».

Profesör (Brockelmann) da Türkün ihtidâsında millî ruhunun İslâmiyyetle intibâkından başka bir sâik bulunmadığını şöyle anlatır (Histoire des peuples et des États islamiques, 1949 Paris tab'ı, S. 150):

«İhtidâlarından evvel (Türkmen) ismiyle de anılan Guzlar yahut Oğuzlar, Altıncı asırda şimâl imparatorluğunu kurmuş olan ve o tarihten itibaren garba doğru ilerliyen Türk boylarından mürekkep büyük bir câmia teşkil ediyorlardı. Bu Türkler İslâm arâzisine girdikten sonra, vâzih ve sâde iman esaslarını haşin zekâlarına uygun buldukları ve işte bundan dolayı henüz ter-temiz ve şevk-u heyecâna müstait bir ruhun bütün kuvvet ve kudretiyle benimsemiş oldukları Sünnî akâdesini kabul ettiler».

Profesör (Barthold) da diğer dinlere âit propagandalara karşı tamamiyle lâkayd kalan Türk ırkının yalnız İslâm telkinâtına kıymet verip ihtidâ ettiğini şöyle anlatır (Histoire des Turcs d'Asie centrale, 1945 Paris tab-ı, S. 57):

«Birbirlerinden haberleri bile olmayan bazı Avrupa sey-

yahları Orta-Asya ile Orta-Afrika'da İslâmın intişârına bilhassa cehennem menkabelerinin sebep olduğu intibâhını hâsıl etmişlerdir. Halbuki bu bakımdan İslâmiyyet Türklere hiç bir yenilik getirmiş değildi, çünkü onlar aynı menkabeleri Budist, Mâni ve Hristiyan vânzlarının ağzından da dinlemişlerdi. İşte buna rağmen İslâm propagandası halkın o dinlerden her biri hakkında ayrı ayrı mâlûmât sâhibi olduğu bir muhitte muvaffakiyyet kazandı».

Millî ruhu İslâmiyyetle tamamiyle intibak etmiş olan Türk ırkının büyük kütleler hâlinde ihtidâsı Dokuzuncu ve bilhassa Onuncu asırlardadır. O tarihlerden evvelki ihtidâların ferdî ve âilevî sâhalara münhasır kalmış olmasının başlıca sebebi, Emevîler devrindeki Türk-Arap mücâdelesinde gösterilebilir.

Türk ırkının hiç bir maddî mecburiyyet altında olmaksızın sırf kendi ihtiyâriyle ihtidâ etmiş olması kadar, büyük kütleler hâlinde toptan ihtidâ etmiş olması da ehemmiyetle kaydedilecek bir noktadır. (Arnold)un «İntişâr-ı İslâm tarihi»nde Abbâsî halifelerinden (El-Mu'tasım) devrine kadar ferdî mâhiyetle kalan ihtidâların işte o devirden, yâni Hicretin Üçüncü ve Milâdın Dokuzuncu asrından itibaren umumî bir mâhiyyet alması şöyle anlatılır (Halil Hâlid tercemesi, 1343 İstanbul tab'ı, S. 220):

«Taammüm-i intişârın bu devirde başlamasının başlıca esbâbından birisi de, halifenin ordusuna iltihak için akınlarla gelen Türkler vâsıtasıyla o zaman âlem-i İslâmın en mühim pâyi-tahtı bulunan Bağdad ile sıkı bir râbıta teessüs etmesi olsa gerektir. İslâmiyyet Türk aşîretleri arasında bu sebeple kök saldıktan sonra, Onuncu karn-ı Milâdî evâsıtına kadar yine bir sūr'at-i intişar göstermemiş ve fakat o zaman Asyây-ı Vustâ ümerâsından bazılarının da İslâma gelmesi diğer ırkdaşları da hey'et-i mecmûa suretiyle iintisâle sevkkeylemiştir».

Profesör (Henri Massé)nin «L'İslam» ismindeki eserinin 1937 Paris tab'ının 187 nci sahifesinde izah edildiği gibi, Milâdın Onuncu asrında Orta-Asya'nın en mühim Türk câmiaları üç zümreye ayrılıyordu:

- 1 — (Thian-Chan = Tanrı-dağı) civârında Uygurlar;
- 2 — Şarkî-Türkistan'da Karluklar;
- 3 — (Transoxiane = Mâverâünnehr) civârında da Oğuzlar vardı.

(René Grousset)'nin «L'Empire des steppes» ismindeki Türk tarihinin 1939 Paris tab'ının 199 uncu sahifesinde de Dokuz-Oğuzlardan Karahanlıların Karluklardan zaptettikleri Kaşgar havâlisiyle «İli» ve «Isık-göl» sâhalarına yerleşmiş olduklarından bahsedilir. Profesör (Barthold), yukarda bahsi geçen «Orta-Asya Türkleri tarihi»nin 59 uncu sahifesinde Karahanlıların 960 tarihinde ve iki yüz bin çadır halkından mürekkep büyük bir kütle hâlinde, ilk hükümdarları olan (Abdülkerim Satuk Boğra Han)la beraber İslâmiyeti kabul ettiklerinden bahsetmektedir. (René Grousset) ise «L'Empire des steppes»nin 199 uncu sahifesinde Karahanlıların Orta-Asya'da işgal ettikleri yerleri kâmilten müslümanlaştırıp Türkleştirerek o havâlide artık mâzi ile alâkadâr hiç bir şey bırakmadıklarını anlatır.

Oğuzların ihtidâsı da gene o asırdadır: (Grousset) aynı eserinin 203 üncü sahifesinde Oğuz = Türkmen sâhasını Balkaş gölünün şimalindeki Sarı-su, Turgay ve Emba bozkırlarından mürekkep gösterir. Bunlardan Kınık boyunun beyi olan (Dukak-oğlu Selçuk) Milâdın 985 tarihinden evvel Oğuz kütlesinden ayrılarak aşağı İaxartes = Sir-Daryâ = Sihun mecrâsının sağ sâhilinde bulunan Cend şehri civârına yerleşirken tek mil oymaklarıyla beraber ihtidâ etmiştir. Profesör (Henri Massé), yukarda bahsi geçen «L'İslam» ismindeki eserinin 187 nci sahifesinde Oğuz kütlesinin Karluklardan gördüğü tazyik üzerine garba ve cenuba doğru çekildiğinden, bir mikdarının Rusya'ya gittiğinden ve büyük kütleinin de Selçuk hânedânının idaresinde Şamanîliği terkedip toptan ihtida ederek Transoxiane = Mâverâünnehr'i istilâ etmiş olduğundan bahsetmektedir.

Türk ırkının diğer kollarına nisbetle bilhassa Oğuzların bu umumî ihtidâsı hususî bir ehemmiyeti hâizdir: Çünkü Profesör (Barthold)'un yukarda bahsi geçen eserinin 25 inci ve (René Grousset)'nin de «L'Empire des steppes»nin 125 inci sahifesin-

de söylediği gibi, en hâlis ve öz Türk kütlesi işte bu Oğuz zümresidir; bu kütlenin «Türkmen» şeklindeki ismi bile o vaziyetin millî bir ifâdesi demektir: Profesör (Jean Deny)'nin «Grammaire de la langue turque» ismindeki kıymetli eserinin 1921 Paris tab'ının 326 ncı sahifesinde bu kelime «Hâlis türk/öz türk» şeklinde izah edilir; (Kaşgarlı Mahmud) da «Divânu Lûgaat-it-Türk»ünün 1333 İstanbul tab'ının birinci cildinin 30 uncu sahifesinde Oğuz Türkçesini Türk dillerinin en hafifi, yâni en lâtifi gösterir. Anadolu Türklüğü işte bu zümredendir. İhtidâsından itibaren İslâm âleminin başında Arap ırkının yerine geçmiş olan Türk kavmi de bilhassa bu Oğuz zümresidir. (René Grousset), işte bu Oğuzların Selçukî hânedânı idaresinde kurdukları muazzam Sünnî imparatorluğu Arap hilâfetinin mânevî mevcudiyetine tekabül eden cismânî bir tezâhürü şeklinde tasvir ettikten sonra, İslâmiyyetin başında Türkün Arabı, yâni Selçukîlerin Abbâsîleri nasıl istihlâf etmiş olduğunu da şöyle anlatır (L'Empire des steppes, 1939 Paris tab'ı, S. 207):

«Türk ırkı mukadder sâatini yorgun bir cem'iyet içinde idrâk etmiş olduğu için, hemen hiç bir büyük ihtilâf olmadan, her halde mufrit şiddetler görülmeden Türk imparatorluğu Arap imparatorluğunun üstüne konuverdi; onu yıkmıyarak katmerlendirdi, ona kendi tâze kuvvetini verdi ve ondan hukukî salâhiyetiyle meşrûiyyet hakkını istihsâl etti».

Profesör (Gaudefroy-Demombynes) de «La monde musulman et byzantin jusqu'aux Croisades» ismindeki eserinin 1931 Paris tab'ının 173 üncü sahifesinde Arap ırkı için dünyayı cebren ihtidâ ettirmek imkânı olmadığının daha Emevîler zamanında ve meşhur (Ömer ibni Abd-ül-Aziz)'in hilâfet devrinde anlaşılmış olduğundan, Abbâsîlerin de aynı hakikati takdir ettiklerinden, fakat Arap ırkının genişleme kudreti tükenmiş olmakla beraber İslâmın tevessü' kaabiliyyeti tükenmemiş olduğundan, çünkü o vazifeyi Türk ırkının der'uhde ettiğinden bahsetmektedir. Karahanlılarla Oğuzların ihtidâsını İslâmiyyetin büyük bir zaferi sayan Profesör (Barthold), yukarda bahsi geçen Orta-Asya Türk tarihinin 86 ncı sahifesinde Selçukîlerin

idare ettikleri Oğuz-Türklerinin Şiiliğe karşı Sünniliği Karahanlılardan ziyâde müdâfaa ettiklerini, Hanefî mezhebinin onlarla kuvvetlenip yayıldığını, Suriye ve Mısır Şiileriyle mücadelede muvaffak olduklarını, İslâm âleminin onlar tarafından genişletildiğini ve bilhassa Bizans'a karşı mücadelenin bir Türk eseri olduğunu anlattıktan sonra, 88 inci sahifesinde büyük Selçukîlerden (Melikşâh) devrinde bütün İslâm Asyası «Sultân-ı İslâm»a inkıyâd etmiş olduğu için Uygur ülkesinden Akdeniz'e kadar bütün memleketlerin Müslüman-Türk hâkimiyetine girdiğinden ve (Melikşâh)ın oğlu (Sultan Sencer) zamanında da Efganistan'la Hindistan'da bile hutbaların hep o Türk pâdişâhı nâmına okunmaya başladığından bahsetmektedir. Netice olarak Sünnî yâni hakikî müslümanlığı o sırada her taraftan tehdid etmekte olan Şiilik cereyanları içinde tereddi edip gitmekten Oğuz-Türkü kurtarmış ve artık kuvvet ve kudreti kalmamış olan Arap kavminin yerine geçerek Ortodoks Bizans'la Katolik Avrupa'nın Hristiyan din birliği nâmına istilâ ve imhâ etmek istedikleri İslâm âlemini Oğuz-Türk ırkı kurtarıp genişleterek Emevî ve Abbâsî devirlerini bile gölgede bırakmış demektir.

Bağdad'daki Abbâsî hilâfetin bilhassa Bizans cephesinde uğradığı felâketleri (Fernand Grenard) «Grandeur et décadence de l'Asie» ismindeki eserinde şöyle anlatır (1939 Paris tab'ı, S. 23):

«Onuncu asırda (Makedonyalılar) denilen Ermeni Bizans imparatorlarının şiddetli bir aks-ül-ameli Girid'in, Kıbrıs'ın, Kilikya'nın, Antakya'nın ve Ermenistan'ın İslâm âlemindeki karışıklıklardan istifâde edilmek suretiyle Araplardan istirdâdını te'min etmişti. Fakat Oğuzların veyahut Kumanların doğu kanadını teşkil eden Selçukî Türkleri Bağdad hilâfetini kudretli pençelerine alır almaz eski Bizans imparatorluğunun lüzumundan fazla göklere çıkarılmış yeni bir hayâtiyetle maskeleyen köhneliği derhal meydana çıktı. Ordusu imhâ ve imparatoru 1071 de esir edildi; İznik, Kapudağ, Boğaz-ıç, İzmir, Mıdilli, Sakız, Sisam ve Rodos dâhil olmak üzere bütün Küçük Asya Türk hâkimiyetine girdi».

(Marius Canard)ın «Les expéditions des Arabes contre Constantinople» ismindeki eserinin 1926 Paris tab'ının 104 üncü sahifesinde tesbit edildiği gibi, Arapların Emevîlerle Abbâsîler devrinde Milâdın 655 senesinden 782 tarihine kadar beş İstanbul seferleri vardır ve bunların yalnız ikisinde İstanbul şehri Hilâfet orduları tarafından fi'len muhâsara edilmişse de Araplar Resûl-Ullâh'ın gösterdiği hedefi fethedememişlerdir: İslâm âlemini tehdid eden Bizans imparatorluğunu da nihayet Oğuz-Türkleri ortadan kaldırmış ve Balkan fütûhâtının ikmâlinden sonra Orta-Avrupa'ya kadar ilerliyerek en büyük tehlike olan Garp hristiyanlığını asırlarca sindirmiştir. İşte bundan dolayı (Fernand Grenard)ın aynı eserinin 21 inci sahifesinde görülen şu cümle büyük bir tarihî hakikatin ifâdesi demektir:

«Beşerîyyetin büyük bir kısmına İslâmiyyet, akaaidle alâ-kadâr olmayan bedevî Arap eşrâfiyle Türk aşîret beyleri tarafından kabul ettirilmiştir».

İşte bundan da anlaşılacağı gibi İslâmın neşri yalnız Arap ve Türk ırklarının, müdâfaasıyla bekaası da yalnız Türk ırkının eseridir.

Buraya kadar gözden geçirdiğimiz vaziyetten çıkabilecek başlıca hakikatler şöyle sıralanabilir:

1 — Türk ırkı bir çok Asya ve Afrika milletleri gibi Müslüman-Arap ordularının istilâ ve esâreti altına düşmüş değildir;

2 — Türk ırkı hiç bir maddi mecburiyyeti olmadığı halde büyük kütleler hâlinde âdetâ toptan ihtidâ etmiştir;

3 — Türk ırkı İslâmiyyetin başında Arap ırkının yerine geçmiş ve tam dokuz asır İslâm âlemini hem müdâfaa, hem tevsî' etmiştir.

TÜRK LÜKLE MÜSLÜMANLIK ARASINDA İMAN VE İTİKAD BİRLİĞİ

Bu fedâîliğin sebebi nedir? Yâni neden dolayı Türk ırkı hiç bir askerî ve maddî mecburiyeti olmadığı halde atalarının bütün mukaddesât ve ma'neviyyâtını birdenbire bırakıp dayanılmaz bir câzibeye kapılmış gibi ihtidâ edivermiş ve daha ilk ânından itibaren asırlarca İslâmiyyet uğrunda kan dökmüş-tür?

Tarihin mühim bir muammâsını andıran bu muğlak ve çetin meseleye temâs etmiş olan müellifler esaslı bir tedkike lüzum görmiyerek bâzı sathî hükümlerle ve meselâ iktisâdî, siyasî ve askerî tefsirlerle iktifâ emişlerdir. Bunların içinde en kuvvetli izah şekli Profesör (Barthold)un ileri sürdüğü mütâlâada gösterilebilir: Bundan evvel de söylediğimiz gibi, bu meşhur Rus âlimi «Histoire des Turcs d'Asie centrale» ismindeki eserinin 58 inci sahifesinde Türk ırkının ihtidâsına en mühim sebep olarak İslâmiyyetin bütün beşeriyete hitâb eden yegâne cihanşümûl din olmasından bahsetmektedir. Bu izâhın doğruluğunda şüphe yoktur: Her halde eğer İslâmiyyet bütün beşeriyete şâmil bir din olmasaydı, Onuncu asırda Türk ırkının muazzam kütleler hâlinde ihtidâ etmiyeceği muhakkaktı. Fakat İslâmın o cihanşümûl mâhiyyeti bütün insanlığa hitâb ettiği halde, aradan on dört asır geçmiş olmasına rağmen beşer ekseriyyetinin henüz ihtidâ etmemiş olduğu da meydandadır. Bu vaziyete göre İslâmiyyetin yalnız beşerî ve cihanşümûl mâhiyyeti milletlerin küçük fâsılalarla büyük kütleler hâlinde ihtidâsına kâfi bir sebep teşkil etmiyor demektir. İşte bundan do-

layı Türk ırkının ihtidâsında büsbütün başka âmiller aramak lâzımgelir.

Bu âmillerin en mühimleri, (René Grousset)'nin yukarda bahsi geçen «L'Empire des steppes» isimindeki eserinin 58 inci sahifesinde «un vague chamanisme = müphem bir şamanizm» şeklinde târif ettiği eski Türk dininin istinâd ettiği Vahdâniyet ve Kudret-i Mutlâka esaslarında gösterilebilir. (Léon Cahun), yukarda bahsettiğimiz «Asya tarihine medhal» isimindeki kıymetli eserinin 69 uncu sahifesinde Türk şamanizminin ilk devrinde «Toprak», «Ağaç», «Mâden», «Ateş» ve «Su» şeklinde beş unsurun takdis edildiğinden ve 70 inci sahifesinde de başlıca mâden olan «Demir»in silâh i'mâlinde kullanılmasından dolayı en mukaddes unsur sayıldığından bahsettikten sonra, şamanizmin bir tekâmül mahsûlü olan ikinci devrine temâs ederek Gök-yüzü'ne ülûhiyyet isnâdı şeklinde takarrür eden bu devirde «Tanrı» mefhumunun ortaya çıktığını anlatır. İşte bu ikinci devirde Yer-yüzü'nün beş unsuru artık alelâde mukaddesât mâhiyyetini almıştır: Hattâ Orhon kitâbelerinin okunmasını te'min etmiş olmakla meşhur âlim (Thomsen) bunlara «Les saints turcs = Türk aizzesi» demektedir. (René Grousset), «L'Empire des steppes»inin 58 inci sahifesinde Gökyüzü'nün te'lihini Hiong-nou'lar = Hunlar devrinde başlamış gösterir. Profesör (Barthold) işte bundan dolayı «Tengri = Tanrı» kelimesinin maddî mânâsiyle «Gök-yüzü» ve dinî mânâsiyle «Allah» mefhumunu ifâde ettiğinden bahsetmektedir. Kaliforniya üniversitesi profesörlerinden (Robert Lowie)'nin fransızca nüshası 1936 da Paris'de neşredilmiş olan «Manuel d'Anthropologie culturelle» isimindeki eserinin 337 nci sahifesinde söylediği gibi, bu devirde Şaman artık Tanrı'nın bir tebliğ vâsıtası hâlini almıştır: Eski Türklerin «Kam» dedikleri bu medyom-râhip ölülerin mütereddid ruhlarını da ervâh âlemine sevk-u-idâre kudretini hâiz sayılır.

1953 de bir ilim hey'eti tarafından neşredilmiş olan «Histoire des religions» isimindeki dinler tarihinin «Religions archaïques de l'Asie = Eski Asya dinleri» faslını yazmış olan (Pierre

Gordon), birinci cildin 221 inci sahifesinde şamanist Türklerin takdis ettikleri maddî anâsır meselesini şöyle anlatır:

«Dağlar üstünde yapılan mezhep âyinlerini ve ateşe tapıldığını her tarafta görürüz. Fakat göklerle güneş, ağaçlar, sular, kuşlar vesâire kendi mâhiyyetlerinden ve maddî manzaralarından dolayı takdis edilmezler, bil'akis gözle görülen maddiyetlerine tabiatın fevkindeki kudret karışmış olduğu için ta'ziz edilirlerdi».

Aynı müellif, 222 nci sahifesinde de işte bundan dolayı «Tanrı» kelimesinin «Grand Dieu = Allâhû-ekber» mânâsını almış olduğundan bahsetmektedir. Tabii artık gözle görülen maddî Tanrı'nın, yâni Gökyüzü'nün mâverâsında göze görünmez mânevî bir «Tanrı», yâni tek bir «Allah» kabul edilmiş demektir. Tıpkı İslâmiyyette olduğu gibi, bu «Tek Tanrı» kudret-i mutlaka sâhibidir ve işte bundan dolayı «Ogan» yâni «Kadir-i mutlak» ismiyle de anılır: (Kaşgarlı Mahmud) Milâdın On-birinci asrında te'lif etmiş olduğu «kitâbu divânî lugaat-it-Türk» ismindeki büyük Türk kaamûsunun 1333 İstanbul tab'ının birinci cildinin 73 üncü sahifesinde «Ogan» kelimesini «Her şeye kadir» şeklinde izah ettikten sonra «Tanrı» kelimesiyle birleştirip «Ogan Tanrı» terkiбini zikretmekte ve bunun da «Kadir Allah» mânâsına geldiğini söylemektedir. (Cemâlüddin ibn-il-Mühennâ)nın «Hilyet-ül-insân ve Halbet-ül-lisân» ismindeki Acemce-Türkçe-Mongolca lûğatinin Hicrî 1340 İstanbul tab'ının 137 nci sahifesinde de «Ogan» kelimesi «Kuvvet sâhibi» şeklinde izah edilmek suretiyle (Kaşgarlı)nın «Kadir» tercemesi te'yid edilmiş demektir. (Léon Cahun)ün yukarda bahsi geçen Orta-Asya Türk tarihinin 70 inci sahifesine dercettiği Şaman duâlarında Tanrıya «Créateur de la création = Halkatin hâlıkı» şeklinde hitâb edilmesi ve insan rızkının o «Rezzâk»dan istenilmesi işte bu telâkkinin pek tabii bir neticesidir. Fakat bu «Ogan» sıfatı Allâh'a münhasır sıfat-ı ilâhiyyeden olmak itibariyle başka vaziyetlerde kullanılmamış ve hattâ «İsm-i Celâl» şeklini de almıştır: İşte bundan dolayı (Ebu-Hayyân il-Endelüsî)nin Türkçeden Arapçaya «Kitâb-ül-İdrâk li-lisân il-Etrâk» ismindeki lûğatinin 1930 İstanbul tab'ının 15 inci sahifesinde «Ogan =

Allah» şeklinde izah edilmiştir. Bu vaziyete göre Şamanizm devrindeki Türklerin bu Vahdâniyyet i'tikadı, İslâmiyyetten evvelki Câhiliyyet müşrikleri içindeki müvahhid Arap «Hanîf» leri zümresinin Tevhîd akîdesiyle karşılaştırılabilir.

İslâmiyyetten evvelki Türk müvahhidliği muhtelif eski milletlerin nazar-ı dikkatini celbetmiş ve hattâ bâzı menbâlarda buna âit mütalâalar serdedilmiştir. Bunların en mühimlerinden biri, Milâdın Yedinci asrında yaşayıp İslâmiyyetin zuhûru esnâsında eserini yazmış olan eski Bizans müverrihlerinden (Théophylacte Simocatta)dır: Bu meşhur müverrihin «Histoire de l'empereur Maurice» ismiyle Fransızcaya terceme edilen eseri, mütercim (Cousin)in «Histoire de Constantinople depuis le règne de l'Ancien Justin jusqu'à la fin de l'Empire» ismiyle Paris'de neşrettiği Bizans müverrihleri külliyyâtının 1685 de basılan üçüncü cildinin 103-334 üncü sahifelerini işgal etmektedir. O zamana kadar Orta-Asya Türk hâkanlarıyla Bizans imparatorları arasında bir çok elçiler ve hey'etler teâtî edilmiş ve hattâ ticarî münâsebetler cereyan etmiş olduğu için, Bizans'ın Türk ırkı hakkındaki mâlûmâtı az değildir. İşte bundan dolayı müverrih (Théophylacte Simocatta), (Cousin) tercemesinin 291 inci sahifesinin 7 nci fıkrasında Çinlilerin «Tou-Kiou» dedikleri Gök-Türklerdeki Vahdâniyyet akîdesi hakkında şu izâhâtı verir:

«Türkler ateşe, havaya ve suya çılgınca hürmet gösterirler ve toprağın şerefine de ilâhiler terennüm ederler. Bununla beraber, gökle yeri yaratan tek bir Allah'dan başka bir şeye tapmazlar ve ona atlar, sığırlar ve koyunlar kurban ederler».

Milâdın On-ikinci asrında yaşayan, Türkleri çok iyi tanıyan ve hattâ bir aralık Anadolu'ya gelip Selçukî sultanı İkinci Kılıç-Arslan'la da görüşmüş olan Antakya Ya'kubî patriki (Süryânî-Mikâîl) de Türkiye tarihinin ilk devri hakkında en mühim menbâ olan Süryânî vekaayi'nâmesinde Türk ırkının İslâmiyyetten evvelki Tevhîd akîdesini şöyle anlatır (Chronique de Michel le Syrien, J.-B. Chabot tercemesi, C. 3, 1905 Paris tab'ı, S. 152):

«Gök-yüzü'nün bir tek Allahına hiç tanımadan iman ederler, çünkü gözle görülen semâyı Allah sayarlar».

(Sü yânî-Mikâîl)in en mühim mütalâası bundan sonradır. Aynı cildin 156-157 nci sayfelerinde «Türklerle Arapların din sâhasında birleşmeleri»nin sebeplerini araştıran Ya'kubî patriki, bu mühim faslın başında Türk ihtidâsının en büyük âmili olarak Vahdâniyyet akîdesinden bahsetmektedir (S. 156):

«Türkler üç sebepten dolayı Araplarla birleşip onların sâlik oldukları dini kabul ettiler: Birinci sebep şudur ki, yukarıda da söylediğimiz gibi, Türkler eskiden sâkin oldukları içerek mıntakalarda bile gözle görünen Gök-yüzünü Tanrılaştırmış olmalarına rağmen, dâimî bir tek Allâha iman etmişlerdir. Bu hâl o kadar kat'îdir ki bugün bile içlerinden her hangi bir toy kimseye sorulacak olsa, hemen cevap verip (Gök-Tanrı) der; çünkü onların dilinde (Gök) mâvî ve (Tanrı) da Allah demektir; Türkler Gök-yüzünü yegâne Allah zannederler; işte bundan dolayı Arapların tek bir Allah ilân ettiklerini öğrenince, hemen onların dinini kabul ettiler».

(Süryânî-Mikâîl)in bu fıkrasından da anlaşılacağı gibi, Oğuz-Türkleri ihtidâ etmekle iman ve i'tikad değiştirmiş degillerdir: Ancak ırkî olan Vahdâniyyet akîdelerinin İslâmiyyette daha ulvî ve ilâhî bir ifâdesini buldukları için Müslüman olmuşlardır. Ya'kubî patrikinin dediği gibi maddî bir Vahdâniyyet telâkkisinden mânevî bir Vahdâniyyet akîdesine geçmiş sayılmaları da doğru değildir: Çünkü Bizans müverrihlerinden (Théophylacte Simocatta)nın yukarıki fıkrasında izah edildiği gibi, Gök-Türk şamanizminin son devirlerinde gözle görülen tek bir «Tanrı = Semâ» i'tikadı tekâmül ederek göze görünmiyen ve «Gökle yeri yaratan tek bir Allah» akîdesine inkılâb etmiştir. (Jean-Paul Roux)nun bundan evvel de bahsi geçen «La Turquie» isimindeki eserinin 1953 Paris tab'ının 64 üncü sayfasında bu noktayı te'yid edecek şöyle bir izaha tesadüf edilmektedir:

«Her hangi bir dinin kendilerine açtığı muhtelif yolların

mâverâsında (Tanrı) dedikleri semâvî ve büyük Allâhın bulunduğunu, ona karî dâimî bir incizâpları olduğunu ve tabiatın de mütenevvi' şekilleriyle onun altında yer aldığını kabul etmemiye imkân yoktur».

Bu meselede dikkat edilecek mühim bir nokta vardır: Şamanizmden sonra Hristiyanlık, Buda dini ve Mâni mezhebi de **Türkler arasında yayılmış olduğuna göre, eski ırkî telâkkideki Vahdâniyyet esasından İslâmiyyetteki Vahdâniyyet akîdesine geçilmiş olduğu hakkındaki mütalâanın doğru olması kaabil midir? Muhtelif Türk kolları bakımından haklı olan bu i'tirâz, Oğuz-Türk milleti bakımından vârid değildir: Çünkü Profesör (Barthold) un yukarda bahsi geçen Orta-Asya Türk tarihinin 38 inci sahifesinde de söylediği gibi, Oğuzlar İslâmiyyetten evvel başka bir din kabul etmeyip Şamanizme sâdık kalarak Vahdâniyyet akîdelerini Onuncu asırdaki ihtidâlarına kadar muhâfaza etmişlerdir. Hattâ gene (Barthold) un aynı eserinin 12 nci sahifesinde izah edildiği gibi, Tou-Kioue == Gök-Türk hâkânı bir aralık bir Budist mâbedi kurdukmak istemişse de, müşâviri olan (Tonyukuk) kan dökülmesini men'eden Buda dininin Türk cengâverliği için bir tehlike teşkil edeceğini söyliyerek mâni' olmuş ve işte bu suretle Oğuz-Türklüğü Vahdâniyyetçi şamanizmini muhâfaza etmiştir. İşte bütün bunlarla sâbittir ki, İslâmiyyetin başına geçmiş olan Oğuz-Türk milleti ihtidâ etmekle din değiştirmiş, fakat iman ve i'tikad değiştirmemiştir.**

Türk ırkının İslâmiyyetten evvelki akaaidiyle İslâm esasları arasında Vahdâniyyetten başka bir takım müsterek noktalar daha vardır ve bunların en mühimleri de Âhiret i'tikaadiyle rûhün bekaasına iman edilmesidir. Yalnız gerek Âhiret telâkkisi, gerek rûhün bekaası bakımından İslâm esaslarıyla eski Türk akîdeleri arasında bâzı farklar vardır: Şamanizmin Âhiret âlemi kısmen karanlık ve kısmen nûrânî bir âlemdir; bu bakımdan «Tamu == Cehennem» ve «Ucmak == Cennet» le karşılaştırılabilir. Karanlıklar sâhası, (Pierre Gordon) un yukarda bahsi geçen eserinin 222 nci sahifesindeki izâhına göre ölünün girdiği yer-altı âlemiyle başlamaktadır; fakat semâda güneşin

temsil ettiği bir nûr âlemi de vardır. (René Grousset) nin bundan evvel bahsettiğimiz «L'Empire des steppes» ismindeki Türk tarihinin 131 inci sahifesinde eski Türklerin bu nûr ile zulmet Âhireti şöyle tasvir edilmektedir:

«Kâinât üstüste bir takım katlardan mürekkeptir. Yukarı cihetteki on yedi kat, nûr ölkesi olan Gök-yüzü'nü ve aşağı taraftaki yedi yahut dokuz kat da zulmetler diyârı olan Yer-altı âlemini teşkil eder; ikisinin arasında insanların yaşadığı Yer-yüzü vardır. Yer'le Gök, semânın en yüksek katında oturan ve ilâhî-semâ mânâsına (Tengri) denilen bir Allâha tâbî'dir. Yer-altı âlemi günahkârların Tamusu = Cehennemi olduğu gibi, Gök-yüzü de aynı zamanda faziletli ruhların meskenidir».

(Salomon Reinach) ın «Orpheus» ismindeki dinler tarihinin 1909 Paris tab'ının 224 üncü sahifesindeki izâhına göre de Gök-yüzü katlara ayrılır ve ecdad ruhları bu katların üçüncüsündedir. Rumanyalı profesör (Mircea Eliade) ın «Traité d'histoire des religions» ismindeki eski dinler tarihinin 1953 Paris tab'ının 65 inci sahifesindeki izâhâta göre, Ural-Altay milletleri içinde Gök-yüzü'nü yedi kat, dokuz kat ve on altı kat kabul edenler de vardır ve bilhassa 67 nci sahifede tasrih edildiği veçhile, Yâkut Türklerince Gök-yüzü yedi kattır. İslâmiyyette de semâvât üstüste kurulmuş katlardan mürekkeptir ve bütün bunlar Allâhın emrine tâbî'dir; ancak eski Oğuz i'tikaadınca on yedi kat Gök-yüzü, Kur'ânın müteaddid âyetlerine nazaran yedi kattır ve bunların üstünde de Allâhın arşı vardır. Meselâ (Mülk) sûresinin 3 üncü âyetinde Allâhın yedi kat Gök-yüzü'nü yaratması şöyle ifâde edilmıştır:

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا

Yâni:

— O (Allâh) ki üstüste yedi gök yaratmıştır.

(Mü'minûn) sûresinin 87 nci âyetinde de Allâh, yedi kat gökle Arş-i-a'lâ'nın Rabbi şeklinde târif edilir:

قُلْ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

Yâni:

— De ki: **Yedi semânın Rabbi ve o muazzam Arş'ın Rabbi kimdir?**

Bu vaziyete göre Oğuz-Türkü ihtidâ etmekle hilkat ve kâinât hakkında kanâat ve iman değiştirmemiş, yalnız on yedi kat zannettiği Gök-yüzünün yedi kattan ibâret olduğunu öğrenmiş demektir; zâten bu fark, Oğuz ve Yâkut telâkkileri arasında da vardır. Bu ehemmiyetsiz rakam farkına mukabil, Arş-ı a'lâ telâkkisinde Oğuz-Türkü hemen hiç bir değişikliğe tesadüf etmemiştir. Profesör (Mircea Eliade) ın yukarda bahsi geçen eserinin 66 ncı sahifesindeki izaha göre, Altaylılar nazarında Allâhın arşı bir «Trône d'or = Altın taht» dir.

Profesör (Barthold) un Orta-Asya Türk tarihinin 14 üncü sahifesinde görülen şu tuhaf iddiâyâ göre, İslâmiyyetten evvelki Oğuz-Türklerinde Cehennem ve cezâ korkusu yoktur:

«**Ahret imânı bir Rûz-ı-cezâ ve uhrevî mes'ûliyyet imânını müstelzim değildir. Bir başkasının hayatına kasdetmiş olan kimsenin öteki dünyâda hiç bir korkusu yoktur; bil-akis, Ahiretteki mukadderâtının dünyada kıymış olduğu canlarla tamamiyle mütenâsip bir salâha yüz tutacağına inanır.**

Bu izahın yanlış olan tarafı, alelâde cinayetlerin de sevap sayıldığı şeklinde bir zehâba yol açmasıdır: Halbuki cana kıymanın sevap sayılması için maktûlün düşman olması lâzımdır; bu da İslâmiyyette gazilerin kazandığı gazâ sevâbiyle karşılaştırılabilir. Tou-Kioue = Gök-Türklerde cinâyet işliyerek adam öldürmenin idam cezâsiyle karşılandığı Çin müverrihlerinin şehâdetleriyle sâbittir. Buna mukabil, harp meydanlarında düşman öldürenler İslâmiyyetteki gaziler kadar muhteremdir. Profesör (Will Durant) ın Fransızca nüshaları Paris'de neşredilen «Histoire de la civilisation = Medeniyet tarihi» külliyyâtının 1952 de çıkan «L'âge de la foi» serisinin birinci cildinin 262 ncı sahifesinde İslâmiyyetten evvelki Türk kanunu hakkında şu izâhâta tesadüf edilir:

«Türkleri barbar şeklinde tasvir etmek sahtekârlık olur.... Dağlarında buldukları demiri işliyerek öyle sert silâhlar yaptılar ki bunlar yalnız ihânетle cinâyeti değil, zinâ ile korkaklığı da idamla tecziye eden kanunları kadar sertti».

Bu vaziyete göre İslâmiyyetten evvelki Oğuz-Türklerinin cinâyет kurbanlarıyla değil, muharebe meydanlarında öldürdükleri düşmanlarının sayısı ile iftihâr etmeleri pek tabiidir.

İşte böyle bir cihâd i'tikaadından dolayı ölmüşlerin mezarlarına er-meydanlarında yerlere serdikleri düşmanlarının «Balbal» denilen heykelleri konulur ve gene (Barthold) un aynı sahifedeki izâhına göre maktullerin ruhları Âhirette kaatillerine hizmetle mükellef bilinir. Aynı müellifin 15 inci sahifedeki izâhına göre de Orhon âbidelerine nazaran insan ölünce rûhu kuş yahut böcek şeklini alır: Bu kuşa «Şunkar = Sungur» yâni Şâhin denir; işte bundan dolayı bir kimse hakkında «**Şunkar boldı = Şâhin oldu**» demek, «Cennete gitti» yâni «Öldü» demektir; «**Uçdı = uçtu**» kelimesi de aynı mânâyâ gelir. Bu vaziyete göre, İslâmiyyetteki Âhiret esâsiyle rûhun bekaası akidesi eski Türk i'tikaadiyyâtında da mevcut olmakla beraber, biraz maddî şekillerle ifâde edilmiş bir mâhiyyettedir; işte bundan dolayı Türkün ihtidâsı demek, en eski devirlerdenberi iman ettiği Âhiret ve ruh mefhumlarını her türlü maddî telâkilerden tenzih etmesi demektir; tabii bu bir akide tebdiliyle değil, ancak bir iman tasfiyesiyle izah edilebilir.

Eski Türk i'tikaadiyyâtının İslâmiyyetle birleştiği mühim noktalardan biri de harbin cevâzında gösterilebilir: Çünkü Buda dini gibi her ne sebeple olursa olsun adam öldürmeyi ve hattâ Mânî dini gibi hayvan kesmeyi ve et yemeyi kat'i surette men'eden dinler vardır; bu gibi esaslar, o gibi dinleri pek tabii olarak İslâm dininden uzaklaştırmakta ve sâliklerinin i'tikadlarıyla İslâmiyyet arasında büyük bir uçurum açmaktadır. Hattâ yukarıda gördüğümüz gibi sırf işte bundan dolayı Budizmi kabul etmiyen Gök-Türkler = Oğuz-Türkleri, Hak yolunda gazâ ve cihâdî kudsî bir hareket ilân eden İslâmiyyeti irkî akîdelerine tamamiyle uygun bulmuşlardır. (Stanislas Julien) in «*Documents historiques sur les Tou-Kioue (Turcs)*» ismindeki eserin-

de Gök-Türklerden bahseden bir Çin menbainın şöyle bir cümlesine tesadüf edilir (Journal asiatique, 1864 cildi, S. 331):

«Harpte telef olmayı şan ve şeref bilirler ve hastalıktan ölmeyi de yüz kızartıcı sayarlar».

Böyle bir millet için İslâmın gazâ sevâbiyle şehâdet mertebesine verdiği kıymet ve ehemmiyette kendi rûhunu bulmamak kaabîl midir?

Kadere iman bakımından da eski Türk i'tikaadiyle İslâmiyyet arasında çok bârız bir tevâfuk vardır; yalnız eski Türk telâkkisince «Kader» insan düşmanı olan gizli bir kuvvet olduğu halde, Kur'ânın muhtelif âyetlerine istinâd eden İslâm akidesince Allâhın ezeli bir takdîrinden ibarettir. Profesör (Brockelmann) ın «Histoire des peuples et des États islamiques» ismindeki Fransızca nüshası 1949 da neşredilmiş olan eserinin 144 üncü sahifesinde eski Türkün «Kader» inancı şöyle anlatılır:

«İslâmiyyetin kabulünden evvel zâman ve mekân şeklinde tecessüm eden kaderin kudretine iman da Türkler arasında çok yaygındı: İnsanlara karşı gizliden gizliye hased ve intikam hisleriyle meşbû' olduğuna inanılırdı».

Kaderin islâmî şeklini anlamak için de (Hadîd) sûresinin şu 22 nci âyetini okumak kâfidir:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

Yâni:

— Yer-yüzüne ve nefislerinize hiç bir musîbet isâbet etmemiştir ki Biz onları yaratmadan evvel Levh-i-mahfûz'da (yazılı) olmasın: Elbette bu Allâh için kolaydır».

İşte bundan da anlaşılacağı gibi, Türk ırkı şeytânî bir kudret bildiği «Kader»in Rahmânî bir takdîr olduğunu ihtidâsı üzerine öğrenmiştir: Bu vaziyet, hatâlı bir akîdenin tashihinden başka bir şey değildir.

İslâmın beş şartından biriyle bâzı hukuk esasları da eski Türk türesiyle karşılaştırılabilir.

Bunların en mühimmi Hac farızasıdır. Gerek «Câhiliyyet» devrinde, gerek İslâmiyyetten sonra «Menâsik-i Hacc» denilen dinî merâsim yalnız Kâ'beye münhasır değil, Mekk'e'nin Cebel-i Arefât, Safâ, Merve vesâire gibi tepelerine de şâmindir. Mahmud Es'ad Efendi'nin «Târih-i din-i İslâm»'ın birinci cildinin 1329 İstanbul tab'ının 562 nci sahifesinde Câhiliyyet arapları hakkında «Arefât ile Müzdelife'ye çıkıp vakfeye durur; kurban keserlerdi» denilmektedir. Bugün olduğu gibi, o zaman da Safâ ve Merve arasında «Sa'y» edilip sür'atli adımlarla yürünüldüğünde Şark ve Garp menbâları müttefiktir. «Cebel-ür-Rahme» denilen Arefât dağının bugün «Lebbeyk!» âvâzelerine ma'kes olan kudsiyyeti Câhiliyyet devrine dayanacak kadar eskidir. İslâmiyyetten evvelki Oğuz-Türklerinin de Orta-Asya'da işte böyle bir takım mukaddes dağları ve her sene ziyâret edilen bu dağlarda «Menâsik» ve merâsimleriyle kurban kesme âdetleri vardır. Meselâ müsteşrik (D'Herbelot) nun «Bibliothèque orientale» ismindeki meşhur eserinin 1781-1783 Paris tab'ının 6 ncı cildinin 152-153 üncü sahifelerinde Çin müverrihlerinin şarkî Gök-Türkler hakkında verdikleri şu izâhâta tesâdüf edilir:

«Hâkan her sene bütün zâdegânı yanına alarak atalarının mağarasında kurban kesmiye giderdi..... Aynı suretle beşinci ayın 10-20 nci günleri içinde de kavminin ileri gelenlerini toplayarak (Tu-kin) dağlarının elli küsur fersah garbında bulunan ve bütün dağlardan daha üstün olan gayet yüksek, otsuz ve ağaçsız bir dağa gidip Gök-Tanrı rûhuna kurbanlar kestirirdi....».

Bu fıkrasında bahsi geçen mağaranın eski Türk esâtîrindeki «Ergenekon» olduğunu söyleyen (D'Herbelot), garbî Gök-Türklerin de her sene sekizinci ayın beşinci günü aynı şekilde kurban merâsimi yaptıklarından ve hâkanlarının da maiyyet beylerinden birini «Ergenekon» a gönderip kurban kestirdiğinden bahsetmektedir.

(Léon Cahun) ün «Introduction à l'histoire de l'Asie» ismindeki eserinin 58 inci sahifesinde eski Çin menbâlarına istinâden verilen mâlûmâta göre de Gök-Türkler her sene beşinci

ayın 10-20 nci günleri içinde «Altın-dağ» a çıkıp Tanrı rûhuna ibâdet etmek sûretiyle «pélerinage = hacc» ederlerdi. Bu dağın dört yüz «li = fersah» mesâfesindeki diğer bir dağ da aynı kudsiyyeti hâizdi. (René Grousset) nin «L'Empire des steppes» inin 58 inci sahifesinde bâzı dağların daha Hiong-nou'lar = Hunlar devrindenberi takdis olunduğundan bahsedilir. Câhiliyyet ve İslâmiyyet devirlerindeki «Menâsik-i Hacc» de deve, koyun ve keçi kurban edilmesine mukabil, Gök-Türklerin o mukaddes dağlarındaki «pélerinage = hacc» merâsimlerinde de at, sığır ve koyun kurban etmek âdeti Çin müverrihlerinin ifâdeleriyle sâbittir. Bu vaziyete göre Oğuz-Türklerinin İslâmiyyetteki «Hacc» farızasını yadırgamaları kaabil midir? Her halde onların ihtidâları üzerine, bu dinî merâsimin yalnız yerini ve dağlarını değiştirmiş olmaktan başka bir tahavvül görmedikleri muhakkaktır.

VI

TÜRK VE İSLAM AİLE HUKUKLARI ARASINDAKİ YAKINLIKLAR

Âile hukuku bakımından da İslâm şeriatıyla eski Türk türesi arasında pek mühim yakınlıklar tesbit edilebilir: Meselâ Câhiliyyet devrine nisbetle İslâmîyyetin çok tahdîd etmiş olduğu «Teaddüd-i zevcât» esası, (Süryânî-Mikâîl) in yukarıda bahsi geçen vakaayi'nâmesinin 152 nci sahifesindeki izahtan da anlaşılacağı gibi, eski Türklerde de vardır: Yalnız İslâmîyyette dört kadın tecvîz olunmasına mukabil, (Süryânî-Mikâîl) eski Türk «Teaddüd-i zevcât» ında üç kadına kadar cevâz gösterildiğinden bahsetmektedir. (Ebu-l-Gazi Bahâdır-Han) ın «Evşâl-i şecere-i Türkî» sinde efsânevî Türk hâkanı Oğuz-Han üç ancasının üç kızıyla evlenmiş gösterilir (Bak.: Ahmed Vefîk Paşa'nın Türkiye lehçesine çevirdiği nüsha, tarihsiz İstanbul tab'ı, S. 20-22). Fakat «Oğuznâme» ye göre yalnız iki kızla evlenmiştir (Bak.: Doktor Rızâ Nur neşri, 1928 İskenderiyye tab'ı, S. 17-18 ve 58). Oğuz-Türk kanununun erkeğe bahşettiği bu salâhiyyet, bilhassa kadını ve âileyi himâye zihniyetinden mütevellit gösterilir; çünkü (Stanislas Julien) in yukarıda bahsi geçen «Documents historiques sur les Tou-Kiou» ismindeki eserinde Çin menbâlarından terceme suretiyle verilen izâhâta göre baba ölünce oğul üvey-anasını, amca ölünce yeğen yengesini ve ağabey ölünce küçük-kardeş de onun karısı olan yengesini almakla mükelleftir ve tabii bu mükellefiyyetin başlıca sebebi kadını ve âile birliğini korumaktır. Profesör (Sadri Maksûdî Arsal) ın «Türk tarihi ve Hukuk» ismindeki eserinin 1947 İstanbul tab'ının 337 nci sahifesinde «Lévîrat» denilen bu mükellefiyyetin sebebi:

«Türklerde bu müessesenin istinâd ettiği ictimâî mülâhaza, dul kalan kadınları himâye ve onların hayatını te'min» maksadiyle izah edilmektedir. (Marcel Brion) un «La vie des Huns» ismindeki eserinin 1931 Paris tab'ının 46 ncı sahifesinde de bu nokta şöyle izah edilir:

«Eğer bir oğul üvey-anasını, bir kardeş yengesini alırsa, bunun sebebi âilelerin sönmesine mâni' olmaktadır».

Bu âdete Câhiliyyet araplarında da tesâdüf edilir. (Mahmud Esad Efendi) nin «Târih-i dîn-i İslâm» mının birinci cildinin 1329 İstanbul tab'ının. 559-560 ıncı sahifelerinde mesele şöyle anlatılmaktadır:

«Arabın nikâh hususunda işledikleri en fenâ şeylerden biri de pederlerinin zevce-i metrûkesini, yâni üvey-vâlidelerini tezevvüc eylemeleridir. Şöyle ki Araptan biri zevcesini tatlik eder veyâ vefât eylerse büyük oğlu, arzu ettiği sûrette, libâsını üvey-vâlidesinin üzerine atardı. Arzu etmediği halde kardeşlerinden biri bir mehr-i cedid ile anı tezevvüc edebilirdi. Böyle bir hareket-i behîmiyyede bulunan kimseye (Dayzen) derler idi. Hattâ Benî-Kays ibni Sa'lebe'den bâzı kimseler babalarının zevcesini birer birer bil-münâvebe tezevvüc etmişler idi».

İslâmiyyet bu âdeti nihayet ortadan kaldırmış ve (Nisâ) sûresinin 21 inci âyeti üvey-analarla evlenme salâhiyyetini kat'i surette ilga etmiştir. Türkler de ihtidâlarından itibaren pek tabii olarak aynı hükme tâbi' olmuşlarsa da, dul kalan yengeleleriyle izdivâc âdetini İslâmiyyetten sonra da bir müddet muhâfaza etmişlerdir.

Zinâ cürmü İslâmiyyette olduğu gibi eski Türk âile hukukunda da kat'i surette memnû'dur ve hattâ yukarda gördüğümüz gibi Türk türesindeki cezâsı alel-ittlâk idâma münhasır olmak itibariyle, bu hususta İslâm hukukundan daha şiddetlidir: Çünkü (Nisâ) sûresinin sıra sayısında ihtilâf olan 14 üncü veyâ-

hut 15 inci âyetinde zinâ işlemiş kadının cezâsı ölünceye kadar evde hapsedilmesi şeklinde gösterilmiş olduğu halde, sonradan (Nûr) sûresinin 2 nci âyetiyle bu ilk cezâ hükmü nesholunup zânî erkeklerle kadına alenen yüzer değnek vurulması emredilmiş ve aynı sûrenin 3 üncü âyetinde de bunların ancak kendileri gibi zânî ve zâniyelerle veyâhut müşrik erkek ve kadınlarla evlenebilecekleri tebliğ olunmuştur. Büyük müsteşrik Profesör (Régis Blachère) in yukarda bahsi geçen üç ciltlik tercemesinden sonra 1957 tarihinde «Le Coran — Al-Qor'ân» ismiyle Paris'de neşredilen bir ciltlik Kur'ân-ı-Kerîm tercemesinin 376 ncı sahifesinin 2 nci hâşiyesinde de tasrih edildiği gibi, Kur'anda zinânın cezâsını «Recm = Taşlama» suretiyle idâm şeklinde tâyin eden hiç bir âyet mevcut değildir: Bu müdhîş cezâ, bâzı fukahânın içtihadından dolayı ancak şer'î bir an'ane şeklini almış ve (Gaudefroy-Demombynes) in «Les institutions musulmanes» ismindeki kıymetli eserinin 1946 Paris tab'ının 160 ncı sahifesinde kaydedilen bir rivâyete göre bu an'ane Hazret-i Ömer devrinden itibaren başlamıştır. (Brockelmann) ın bundan evvel bahsettiğimiz «İslâm milletleriyle devletleri tarihi» nin 47 nci sahifesinde de izâh edildiği gibi, idâm cezâsı ancak müslüman bir kadınla bir gayri-müslim arasındaki zinâ cürümlerine münhasırdır. Bu vaziyete göre, zinâyı harâm addetmekte birleşen eski Türk türesiyle İslâm şeriatı arasında ancak cezânın şiddet derecesi bakımından bir fark var demektir ve hiç şüphesiz ki zinâ cürmünün dört şâhitle isbatını şart ittihâz ettikten başka mücrimle mücrimenin idâmını tecvîz etmeyen İslâm ahkâmı daha mütedil ve daha insânîdir. Türk türesinin bu husustaki şiddeti ise pek nâdir vaziyetlerde tatbikine lüzum gösteren bir iffet seviyesi ihdâsiyle neticelenmiştir; profesör (Sadri Maksûdî) nin yukarda bahsi geçen Türk hukuk tarihinin 337 nci sahifesinde bu vaziyet şöyle izah edilir:

«Eski Türklerin hayatında bu kanunu tatbik zarûreti nâdiren hâsıl olurdu. Bâlhassa Türk kadınlarının ahlâklı olduğunu bütün komşu milletler itirâf etmiştir. İran müellifi Kerdizî, meşhur (Zeyn-ül-Ahbâr) adlı eserinde Karlık Türklerinden bahsederken diyor ki:

— معلوم است که زنان ترکاز سخت یاکان باشند = Mâlûmdur ki

Türk kadınları çok ahlâklı ve ismetlidirler».

Kadın hakları bakımından eski Türk türesiyle İslâm ahkâmı arasında tesbit edilebilecek yakınlıklar hakkında bir fikir hâsıl edebilmek için, her şeyden evvel Arap cem'iyyetinin Câhiliyyet ve İslâmiyyet devirleri arasında bu bakımdan ne muazzam bir inkılâba uğramış olduğunu göz önüne getirmek mecburiyyetindeyiz: Çünkü canlı bir ticaret metâi vaziyetinde bulunan Câhiliyyet kadını için âile hukuku ve hattâ insan hakları mevzû'î-bahs olamıyacağına göre, İslâm ahkâmının bu hususta eski Arap örf ve âdetiyle hiç bir alâkası olmadığı muhakkaktır. Buna mukabil, (Will Durant) ın yukarda bahsi geçen «Medeniyet tarihi» külliyyâtının «L'âge de la foi = İman çağı» serisinin birinci cildinin 262 nci sahifesinde söylediği gibi, İslâmiyyetten evvelki Oğuz-Türk cem'iyyetinin çok esaslı bir medenî kanunu vardır. İşte bu kanunun kadın hukukuna âit bâzı hükümleri hakkında vâzıh bir fikir hâsıl edebilmek için, İslâm hukukundan evvel Arabın Câhiliyyet teâmüllerini hatırlatmak lüzumunu hissediyoruz. (Clément Huart), «Histoire des Arabes» isimindeki eserinin birinci cildinin 14 üncü sahifesinde bedevî kadınların hukukî vaziyetini şöyle anlatır:

«Koca, çadırın hâkimidir; kadın da âilenin çoğalmasında ve maddî ev işleri hususunda efendisinin emrine âmâde bir hizmetçi sayılır».

«Medenî» denilen şehir kadınları da bedevî kadınlar gibi câriye vaziyetindedir; Hind âlimlerinden (Mevlânâ Muhammed Ali) nin «Peygamberimiz» isimindeki eserinin (Ömer Rızâ) tercemesinin 1341-1342 İstanbul tab'ının 24 üncü sahifesinde Câhiliyyet devrindeki Arap kadınının örfî vaziyeti şöyle tasvir edilir:

«Kadın, hayvanların gördüğü muâmeleden daha farklı bir muâmele görmüyordu. Teaddüd-i zevcât, bir merhale-i ibtidâiyyede bulunan her millet gibi, Araplar arasında da şâyîdi: Bir erkeğin alabileceği kadınların haddi yoktu; bu, her kesin arzusuna tâbî' olan bir şeydi. Teaddüd-i zevcâtın başka her arap,

istediği kadar mahbûbelerle gayri-meşrû' münâsebâtta bulunabilirdi. Fuuş bir meslek olarak şâyi'di. Esir kadınlar, icrây-ı fuuş ederek efendilerine para kazanırlardı. Evli kadınların, çocuk getirmek için başka erkeklerle münâsebetdâr olmalarına

müsâade edilirdi. (İstibdâ' = استبداع) tesmiye olunan bu

hareket bugüne kadar Hindûlar arasında şâyi' olan (Niyuga) hareketine müşâbihtir. Bundan başka, kadına bir eşyâ parçası gibi bakılırdı. Kadın müteveffâ zevcinin, müteveffâ babasının yahut akrabâsının mîrâsından bir hisseye nâil olmadıktan başka, kendisi müteveffânın mîrâsı arasında başkalarına intikaal eder ve vâris onu istediği gibi kullanırdı.

(Clément Huart), yukarda bahsi geçen Arap tarihinin aynı

cildinin 18 inci sahifesinde « استبداع = Istibdâ' » âdetini da-

ha vâzıh olarak şöyle anlatır:

«İzdivâcın diğer bir şekline de (Nikâh-ül-istibdâ') ismi verilir: Bu şekle göre iyi yahut güzel bir zürriyet sâhibi olmak istiyen bir erkek, karısının bir çocuk peydâ edinceye kadar başka bir erkekle yaşamasına müsâade eder; bu çocuk, kadının meşrû kocasının oğlu sayılır».

(Mahmud Es'ad Efendi) nin yukarda bahsi geçen «Târih-i dîn-i İslâm» ının birinci cildinin 224-225 inci sahifelerinde Câhiliyyet araplarının kız çocuklarını diri diri gömme âdetleri de şöyle izah edilir:

«Bâdiye-nişin kabâil beyninde kız evlâdının dünyaya gelmesi bir musibet addolunurdu. Kadın cinsi göçebelik hayâtında az işe yarar ve esâret tarikiyle veyâ sâir sûretle kabilesinin felâketini dâvet edebilirdi. Anınçun babalar bir gün nâmı lekedâr olacağı veyâ fakr-u-sefâlet çekeceği havfiyle kızlarını diri diri defnederlerdi. Şöyle ki, hayatta kalmasını istedikleri kızlarına sûftan bir cübbe ilbâs ederek deve ve koyun ra'yettirirlerdi. Katletmek istedikleri kızlarını da altı yaşına vardıkta güzel elbise ile ilbâs ve tezyîn edip ekaaribinin ziyâ-

retine götürüleceğini söyleyerek sahrâda hazırladıkları kuyuya ilkaa ederler ve üzerini toprak ile örterler idi. Bâzılarının rivâyetine göre de hâmil olan bir kadın, müddet-i hamli takarrüb edince bir çukur hafreder ve orada vaz'-ı haml eylerdi. Şâyet mevlûd kız olursa çukura ilkaa ile üzerini setreder, erkek olur-

sa hıfzeylerdi. Bu yolda katledilen kızlara (Mev'ûde = مؤودة

denilir ki (واد = Ve'd) tâbirinden me'hûzdur.

(Mahmud Es'ad Efendi) bunları kaydettikten sonra, aynı cildin 227 nci sahifesindeki (1) rakamlı hâşiyede «Benî-Temîm» rüesâsından Kays-ibni-Âsım'ın tam on üç kızını öldürmüş olduğunu da anlatır. (Abdurrahman Şeref) in «Zübdet-ül-kısas» ismindeki eserinin birinci cildinin 1315 İstanbul tab'ının 94 üncü sahifesinde de tasrih edildiği gibi, kız çocukların diri diri top- rağa gömülme âdetinin başlıca sebebi «fakr-u-fâka bahânesi» dir. Profesör (Henri Massé) de «L'İslam» ismindeki eserinin 1937 Paris tab'ının 18 inci sahifesinde bilhassa kıtlık devirlerin- de boş yere karın doyurmak külfetinden kurtulmak için küçük kızların diri gömüldüklerini anlatır. (Will Durant) ın yukarda bahsi geçen «Medeniyet tarihi» külliyâtının «L'âge de la foi» serisinin birinci cildinin 203-204 üncü sahifelerinde Câhiliyyet kadını tasvir edilirken, kız gömme âdetinin fakirlik ve kıtlık gibi sebeplerinden başka yüz-kızartıcılık gibi an'anevî bir se- bebenden de şöyle bahsedilmektedir:

«Eğer baba isterse, kızını doğar doğmaz gömebilirdi; eh- ven-i-şerr olarak da doğumundan dolayı teessürlerini ızhâr eder ve arkadaşlarından yüzünü gizlerdi; kendisi ölümden ge- leni yapmış ama muvaffak olamamıştı. (Kadın) aynı zaman- da mefrûşâttaandı; babasının, kocasının veyahut oğlunun mal- larından sayılır ve o mallarla beraber vereseye intikal ederdi. Dâimâ hizmetçi vaziyetinde ve nâdiren de erkeğin hayat ar- kadaşı mertebesindeydi. Erkek ondan çok çocuk ve daha doğ-

**rusu çok oğul isterdi: Çünkü onun vazifesi cengâverler doğur-
maktı».**

İşte bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, İslâmiyetten evvel kadının can ve mal masûniyeti, miras hakkı ve netice itibariyle iktisadî şahsiyeti yok demektir: Çünkü kadının kendisi mal şeklinde vereseye intikal etmektedir; koca, karısını satmak ve terhin etmek haklarını bile hâizdir.

Bundan on dört asır evvel kadını dışı hayvan ve canlı mal vaziyetinden kurtarıp bugünkü Avrupa hukukunun bile te'min edemediği en yüksek şahsiyet-i hukukîyyeyi İslâmiyet te'min etmiştir. Meşhur İslâmiyyât âlimlerinden Profesör (Joseph Schacht)ın Fas «Yüksek tettebbü'ler Enstitüsü» neşriyyâtı içinde çıkan «Esquisse d'une histoire du droit musulman» isimindeki kıymetli eserinin 1953 Limoges tab'ının 13 üncü sahifesinde Kur'anın âile hukukunu bütün teferrüâtıyla tesbit etmiş ve en fazla işte bu hukuk sâhasına ehemmiyet vermiş olduğu şöyle anlatılır:

«Verâset hukuku da dâhil olmak üzere âile hukuku Kur'anın muhtelif yerlerinde dağınık bir halde olmakla beraber hemen hiç bir noktası eksik kalmamak şartıyla teşrih edilen yegâne kazâî mevzûdur; bu sâhada da en fazla kadınlarla çocuklara, yetimlerle akrabâya, ev adamlarıyla câriye ve kölelere nasıl muâmele edileceğinin tesbitine ehemmiyet verilmiştir».

Aynı eserin 14 üncü sahifesinde de bunun sebebi şöyle anlatılmaktadır:

«Bütün bu maddeler hakkında Kur'anın hükümler vaz'ına sebeb olan âmiller umumîyyet itibariyle mer'îyyette bulunan şartların kifâyetsizliği, kadınlarla alelumum zayıf mahlûkların mukadderâtını ıslâh temâyülü, kan gütme ve kısâs âdet ve an'anelerinin tahfifi gibi sâiklerdir».

(Stanley Lane-Poole)ün yukarda bahsettiğimiz «Le Koran, sa poésie et ses lois» isimindeki eserinin 96 ıncı sahifesinde İslâmın kadın hukukunda yaptığı inkılâbın azameti şöyle anlatılır:

«Muhammed'in kadınlara âit hususlarda yaptığı dereceler-

de mühim değişiklikleri hiç bir büyük vâzı'-ı-kanun yapmamıştır».

Gene aynı müellif, bu değişiklikleri de 95-96 ncı sahifelerinde şöyle hulâsa etmektedir:

«Kadınlara âit hükümler, her halde Kur'ânın en ince noktalarına kadar tedvin edilmiş olan ahkâmıdır. Muhammed'in başlıca ıslâhâtı işte bu noktadadır ve bu ıslâhât Arap kadınlarının tâbî' oldukları eski şerâitle mukayese edilince bir Avrupa'ya her ne kadar ehemmiyetsiz gibi gelebilirse de, hakikatte çok muazzamdır. Teaddüd-i zevcâtın tahdidi, tek zevce usulünün tavsiye edilmesi, Arap izdivaçlarının insana haşyet veren ihtilât ve iştirâk usulü yerine tahrîm derecelerinin ikaamesi, talâkın tahdîdâtı tâbî' tutulması ve boşanan kadınların bir müddet eski kocaları tarafından iâşe ve infâkı hakkında çok şiddetli hükümler vaz'ı, çocukların iâşesi için kadınların erkeklerle nazaran yarı nisbette olmakla beraber kanunî vâris olmalarını te'min eden yeniliğin ihdâsı ve dul kadını kocasının mâl-i mevrûsu vaziyetinde bırakan örf ve âdetin ilgası çok esaslı tâdilât ve ıslâhâttan mürekkep büyük bir cedvel teşkil etmektedir».

Fakat İslâmın âile ve kadın hukukunda te'min ettiği büyük inkılâbın bütün esasları bunlardan ibaret değildir. (Will Durant)ın bundan evvel de bahsettiğimiz «L'âge de la foi» serisinin birinci cildinin 230 uncu sahifesinde tesadüf edilen şu fıkra o bakımdan çok mühimdir:

«Muhammed arapların kız çocuklarını öldürme âdetine nihayet verdi. Hukuk dâvâlarıyla mâlî mevzûlarda kadını erkeklerle müsâvî vaziyete getirdi; kadın her meşrû mesleğe intisâb edebilir, kazancını kendine alıkoyabilir, mal ve mülke vâris olabilir ve servetine istediği gibi tasarruf edebilirdi. Muhammed, kadınların miras şeklinde babadan oğula intikalini te'min eden Arap örf ve âdetini de ilga etti. Erkek vârislere nazaran yarı nisbetinde kadınlara da miras hakkı verildi ve arzularına rağmen kendilerine tasarruf imkânı nez'edildi».

Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden (Jacques C. Risler) de İslâm hukukundaki kadın-erkek müsâvâtını şöyle anlatır (La

civilisation arabe, 1955 Paris tab'ı, S. 49):

«... Hukuk dâvâlarında kadın erkeğe tamamiyle müsâvî bir dereceye yükseltildi. O tarihten itibaren kadın da artık vevâret, vasiyyet ve meşrû' bir mesleğe intisâp hususunda hürriyet haklarına mâlik oldu.

Munich üniversitesi fahri profesörlerinden (Antoine Arwanger)in «Les religions de l'humanité» ismindeki eserinde de bu inkılâpların azametinden şöyle bahsedilmektedir (Pierre Jundt'un Fransızca tercemesi, 1955 Paris tab'ı, S. 283):

«İktisadî sebeplerle çocuk öldürülmesinin men'i, ihtikâra karşı mücâdele açılması, dul ve yetim mallarının himâyesi, teaddüd-i zevcâtın tahdîdi, içki ile kumarın tahrîmi, kan gütme âdetinin ve alelumum zâlimâne aşîret kanunlarının ilgası Arap müşrikliğine karşı muazzam bir terakki sayılabilir».

İslâmiyyette kadının erkekten az miras almasının sebebi, her türlü iâse ve infak mükellefiyyetlerinin erkeğe tahmîl edilmiş olmasından ve fazla olarak izdivâclarda erkeğin kadına «Mehr-i muaccel» ve «Mehr-i müeccel» ödemekle mükellef tutulmasından mütevellit pek tabîi ve haklı bir vaziyet demektir. (Gaudefroy-Demombynes), yukarda bahsi geçen «Les institutions musulmanes» ismindeki eserinin 132 nci sahifesinde eski Oğuz-Türklerinin «Kalın» dedikleri «Mehr»i şöyle anlatır:

«İslâmiyyetten evvelki izdivac bir satış muâmelesi şeklinde takarrür etmişti ve bu muâmelede müstakbel karı-kocanın muvâfakati üzerine erkek kadının babasına (Mehr) denilen bir bedel verirdi. İslâm nikâhı bu eski şekilleri muhâfaza etmiş, fakat kadına hasredilen ağırlık onun terk-i nefis etmesine mukabil bir nevi tazminât telâkki edilmiştir».

Profesör (Hendi Massô)nin «L'İslam» ismindeki eserinin 135 inci sahifesinde de İslâmiyyetin bu hususta kadın hukukunu nasıl himâye ettiği şöyle anlatılmaktadır:

«... Kadına gelince, o hiç bir ağırlık getirmez. Câhiliyyet devrindeki Arabistan örf ve âdetine Kur'anda da tesadüf edilir: Müstakbel zevceye (Mehr) denilen bir hediye verilmesi âdettir; fakat artık bu hediye eskisi gibi bir iştirâ bedeli mâhiyyetinde değildir: Kadına ödenen bu para, talâk vukuunda

bile geri alınamayacak bir nevi tazmînât demektir».

İşte bundan da anlaşılacağı gibi, Câhiliyyet devrinde bir mal bedeli gibi kaynataya ödenen parayı İslâmiyyet doğrudan doğruya kadının kendisine te'diye edilen bir ağırlık şekline kalbetmiş ve onu da ikiye ayırıp peşin olanına «Mehr-i muaccel» ve ölümle talâk vaziyetlerinde te'diyesi şart olanına da «Mehr-i müeccel» ismi verilmiştir. Bugünkü Avrupa medenî kanunlarında kadını iktisâden himâye edecek böyle bir müeyyide mevcut değildir; bil-akis Garp'da «dot» ve Şark'da «drahuma» denilen ağırlık kadın tarafından erkeğe verilir: Eski Roma'da ve beşinci asırdan itibaren Yunan âleminde bu hâl umumî bir teâmül şeklini almış ve Orta-çağ'dan zamanımıza kadar Avrupa memleketlerinde kanunî hükümler gittikçe hafiflemekle beraber, Garp kadını hâlâ İslâm hukukundaki vaziyete yükselememiştir.

İslâmiyyette kadın hukukuna âit diğer bir takım mühim esaslar daha vardır. Yukarda bahsi geçen Profesör (Gaudefroy - Demombynes), aynı eserinin 134-135 inci sahifelerinde bunların en mühimlerinden olan Kefâet ve Refâh haklarını şöyle anlatır:

«... Kur'ân, kadının kendinden aşağı seviyyede bir erkekle izdivâcını ancak istisnâî şartlar dâhilinde tecvîz etmiştir; erkeğin seviyyesi de şahsiyle âilesinin ictimâî vaziyetine ve bir de kadının maddî hayat i'tiyâdlarının idâmesini te'min etmesi lâzımgelen servetine göre tâyin edilir».

İşte bütün bunlardan dolayı (Gaudefroy-Demombynes) kadın hukuku bakımından İslâm şeriatının Avrupa kanunlarından üstün olduğunu aynı eserinin 136 ncı sahifesinde nihayet şöyle i'tirâf etmektedir:

«Kadının son derece lehinde olan Kur'ân ahkâmı, naz rî şekilde bile olsa, ona şimdiki Avrupa kanunlarının te'min ettiği şerâitten daha müsâit bir vaziyet bahşetmiştir; İslâm kadını para işlerinde servet ayrılığı hukukuna mâliktir; aldığı ağırlığa, hibe ve mirâs şekillerinde intikâl edebilecek mallarına ve kendi mesâisinin mahsullerine ömrünün sonuna kadar sâhiptir. Fî'liyyâtta bu haklardan istifâde etmesi müşkil olmakla

beraber, mevki' ve seviyyesine göre iâşesi, ibâtesi ve ev hizmetleri mücimmendir».

(Laura Veccia Vaglieri) de İslâmiyyet hakkındaki eserinde bu hakikati şöyle ifâde etmektedir (Ahmed Reşid tercemesi, 1946 İstanbul tab'ı, S. 58):

«Gerçi kadın Avrupa'da ictimâî bakımdan yüksek bir seviyyeye irtikaa etmişse de, İslâm âleminde müslüman kadının kanun nazarında hâiz olduğu istiklâli, hiç olmazsa şu son senelere kadar, bir çok memleketlerde ihrâz edememişti; belki hâlâ da edememiştir. Filhakika İslâm kadını, erkek kardeşleriyle — velev daha az bir mıkyaasta olsun — mirâsa iştirâk etmek, ancak kendi muvâfakatiyle evlenmek ve kaba bir kocanın bed muâmelesini çekmemek haklarından başka kocasından cihaz bedeli almak, kendisi zengin bile olsa ihtiyâcâtını kocasına ifâ ettirmek ve, mecbûr olmadıkça, tevârüs ettiği emvâlin idâresinde tam bir istiklâle mazhar olmak hukukunu da hâizdir».

(Clément Huart)ın «Histoire des Arabes» isimindeki eserinin birinci cildinin 185 inci sahifesinde de şu izâhâta tesadûf edilir:

«Erkek, karısının iâşesini te'minle mükelleftir; buna mukabil de kadının kendisine tam bir itâat göstermesini istemek hakkını hâizdir. Bununla beraber, bu hükmün kat'î mâhiyyetine rağmen, karısının ictimâî vaziyetiyle mütenâsip olmaya-cak bir şekilde çalışmaya mecbur edemiyeceği gibi, ücret mukabilinde çalıştırmak hakkını da hâiz değildir».

Milâdın yedinci asrında tebliğ olunan İslâm kanununun Müslüman kadınına bahşettiği bu âilevî ve iktisadî hakları Yirminci asrın Avrupa kanunları henüz tamamiyle kabul etmiş değildir: Meselâ Fransız medenî kanununun evli bir kadına kendi el emeği üzerinde tasarruf hakkı bahşetmesi, ancak 13 Temmuz 1907 tarihinde neşredilen «Libre salaire» de la femme mariée et contribution aux charges du ménage» kanuniyle kabul edilmiş, fakat bu kanunun te'min ettiği tasarruf hakkı bile ev masrafına iştirâk vesâire gibi erkeğin lehine bir takım kayitlerle tahdid ve takyîd olunmuştur. (Joseph Chainé) ile

(René Grousset)nin riyâsetinde bir ilim hey'eti tarafından neşredilen «Littérature religieuse» isimindeki Târîh-i edyânın 1949 Paris tab'ının «Kur'an» kısmını yazmış olan (Charles Ledit), o faslın 564 üncü sahifesinde bu ilmî hakikati işte şöyle tesbit etmektedir:

«Mevcud ahkâmiyle İslâm şerîati eski Roma hukukiyle yeni medenî kanunlarımızın ekserisinden daha insânîdir, çünkü bizim kanunlarımızda kadınla beraber ihtiyarlık çağına gelmiş analarla babalar ekseriyyetle ihmâl edilmektedir».

Buna mukabil, İslâmiyyette kadının tek mil o iktisadî ve medenî hukukundan başka siyasî hukuku da vardır ve bu bakımdan da Müslüman kadını Avrupa kadınla fînının bugün hâlâ bir çok Garp memleketlerinde elde edemedikleri siyasî haklarını bundan on dört asır evvel ihrâz etmiş demektir: Meselâ (İzmirli İsmail Hakkı Efendi)nin Meşihat makamına bağlı olan «Dâr ül-Hikmet il-İslâmiyye» dâiresi neşriyyâtı içinde 1336 = 1338 tarihinde çıkan «Kitâb ül-İftâ' ve-l Kazâ» isimindeki eserinin 8 inci sahifesinde de tasrih edildiği gibi, İslâmiyyette kadının Müftî olmak hakkını hâiz bulunduğu dört Sünnî mezhebî dört imâmı tarafından müttefikan tasdik edilmiştir ve hattâ İmâm-ı A'zama göre kadın, hukuk dâvâlarında Kadı = hâkim bile olabilir. Buna mukabil bugünkü Avrupa'nın bir takım demokrat memleketlerinde ve meselâ İsviçre'de kadın henüz siyasî hukukunu ihrâz edemediği için seçmek ve seçilmek haklarından bile mahrumdur. (Laura Veccia Vaglieri) yukarda bahsi geçen eserinin 57-58 inci sahifelerinde kadının İslâm tarihindeki siyasî rolünü daha ilk anlardan itibaren işte şöyle başlamış gösterir:

«Hazret-i Peygamber, âilesi kadınlarını oldukça büyük bir hürriyetten müstefid ederdi; çünkü bu kadınlardan çoğunun, Peygamberin vefâtından evvel veyâ sonra o zamanın siyasî ve harbî vakaayiine müdâhale etmiş olmaları başka türlü izâh edilemez».

(Vaglieri)nin bu fıkrasında bahsettiği hâdiselerin en mühimmi, Hazret-i Osman'ın şehâdeti üzerine Resûl-Ullâh'ın fevkalâde zekâsiyle meşhur zevcesi Hazret-i Âişe'nin kan dâvâ-

sına kalkarak (Ebu-l-Fidâ)nın «Kitâb ül-muhtasar fî ahbâr il-beşer» ismindeki tarihinin 1325. Mısır tab'nının birinci cildinin 172-173 üncü sahifelerinde izâh ettiği vechile, etrâfına Aşere-i Mübeşşere'den Talha ile Zübeyr başta olmak üzere bir çok es-hâbı toplayarak Irak'da bulunan halife Hazret-i Ali'ye karşı büyük bir kuvvet başında askerî bir harekete giriştikten sonra 4 Kânunuevvel 656 tarihindeki «Vak'a-i Cemel»de muvaffakiyyetsizlikle neticelenen siyasî muhâlefet seferidir. Hulefây-ı Râşidîn'den sonra Emevî hilâfetini kurmuş olan Suriye valisi Muâviye, İslâm âleminin başına geçmek için ötedenberi fırsat kollamakla beraber, Hazret-i Osman'ın şehâdeti üzerine Hazret-i Ali'ye ısyân etmesinde şehid halifenin şehâdet vak'asında hazır bulunmuş olan meşhur refikası (Nâile)nin gönderdiği bir tahrik ve teşvik mektubunun siyasî bir sebep teşkil ettiği de muhakkaktır: (Hacı Mehmet Zihni Efendi)nin «Meşâhîr ün-nisâ» ismindeki kadınlar tarihinin 1295 de neşredilen ikinci cildinin 250-251 inci sahifelerinde Arapça bir sureti bulunan bu mektupla beraber (Nâile)nin gönderdiği kanlı şehid gömleğini Muâviye Şam'da minbere astırıp günlerce câmide halka teşhir ettirmiş ve işte bu suretle Hilâfet tarihinde yeni bir devir açılmasına bir kadının siyasî teşebbüsü sebep ve vesile teşkil etmiştir. Meşhur Abbâsî halifesi Hârûn-ür-Reşid'in anası (Hayzerân) ile karısı (Zübeyde) de siyasî faaliyetleriyle meşhurdur: İslâm tarihinde bu gibi misâller pek çoktur.

(Hacı Zihni Efendi)nin yukarda bahsi geçen «Meşâhîr ün-nisâ»sında bir çok cengâver kadınların İslâm ordularındaki hareketleri hakkında bir hayli tafsîlât vardır: Meselâ birinci cildinin 203-204 üncü sahifelerinde Hicretin 14 ve Milâdın 635 tarihindeki Kaadisiyye muharebesine dört oğluyla beraber iştirâk eden meşhur sahâbiyye ve şâire (Hansâ)nın oğullarına şehâdet bile tavsiye edecek kadar celâdet gösterdiğinden ve nihayet dördünün de şehid olduğunu haber alınca Allâha şükrettiğinden bahsedilmektedir. (İbn-ül-Esir) tarihinin 1303 Mısır tab'nının 2 nci cildinin 184 üncü sahifesinde de aynı muharebede ordudaki İslâm kadınlarının yaralıları baktıklarından ve gene kadınlarla çocukların şehitlere mezarlar kazdıklarından bahse-

dilir. Hazret-i Ali ile Muâviye arasında Hicrî 37 = Milâdî 657 tarihinde vukua gelen meşhur Siffîn muharebesinde Muâviye kuvvetlerine karşı halifenin ordusunu nutuklarıyla teşci' eden de (Zerkaa') isminde Kûfeli bir kadındır. Gene aynı muharebede belâgat ve fasâhatiyle meşhur (İkrişe) isminde bir kadın da Hazret-i Ali cephesinde aynı gayret ve faaliyeti göstermiştir.

Garp menbâlarında da bu meseleye âit bir çok izâhâta tesadüf edilebilir; meselâ (L. - A. Sédillot)'nun bundan evvel de bahsi geçen «Histoire générale des Arabes» ismindeki eserinin birinci cildinin 117 nci sahifesinde eski İslâm kadınlarının kahramanlığı şöyle tasvir edilmektedir: .

«Cengâverlik gayreti kadınları bile te'siri altında bırakmıştır; bu yeni Amazonlar yalnız İslâmın zaferini te'mine iştirâk etmekle kalmayacaklar, aynı zamanda harpten kaçtığını gördükleri her müslüman erkeği oklarıyla delik-deşik etmek veyahut kılıçtan geçirmek vazifesiyle de mükellef olacaklardır».

Bilfiil harbedemiyen kadınların bile bir takım askerî vazifeleri vardır; (Clément Huart)'ın bundan evvel de bahsettiğimiz «Histoire des Arabes» ismindeki eserinin birinci cildinin 187 nci sahifesinde bu nokta şöyle anlatılır:

«Kadının cihâda bizzât iştirâk edemeyeceği âşikârdır; bununla beraber, pek nâdir bir takım cengâverlik misalleri de görülmüştür; fakat cengâverlerin techiziyle iâşe ve levâzımını te'min için servetinin bir kısmını fedâ edebilir, yaralıların tedâvisine gayret eder veyahut, tıpkı bedevîlerde olduğu gibi, cengâverleri düşmana hücum etmeye teşvik edebilir».

İşte bütün bu izahlardan anlaşılacağı gibi, eski İslâm kadınları gazâ ve cihâd ordularının seferlerine hem bilfiil asker, hem hasta bakıcı, hem de erkek askerleri teşvik ve teşci' âmili olarak iştirâk etmişlerdir. Her halde ilk İslâm fütûhâtında kadınların çok mühim roller oynadıkları muhakkaktır.

İslâmiyyetten evvelki Orta-Asya Türk kadınlarının vaziyeti de aynen böyledir; Profesör (Franz Altheim)'ın «Attila et les Huns» ismindeki eserinde Hun = Hiong-nou kadınlarının

cengâyerliği şöyle anlatılır (Jacques Marty'nin Fransızca tercemesi, 1952 Paris tab'ı, S .41):

«En eski devirlerdenberi kadınlarla kızların merkezi vaziyette bulundukları binicilik oyunları oynanırdı. Hattâ silâh kullanmasını bile bilirlerdi. Meselâ Hiong-nou'ların Şan-yusu (= hâkanı) pâyıtahtını müdâfaa için Isık-göl'ün garbında son harbe giriştiği zaman, kullanmasını bildikleri yaylarla mücehhez olan saray kadınları da arkasında mevzi almışlardı».

İslâmiyyette de askerlik bakımından kadınla erkek arasında mühim bir fark yoktur; meselâ Vak'anüvis (Cevdet Paşa)'nın «Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ» isimindeki eserinin 1331 İstanbul tab'nın birinci cildinin 527 nci sahifesinde Hazret-i Ömer devrindeki İran seferinden bahsedilirken şöyle bir fıkraya tesadüf edilir:

«Bir aralık bir fırka İran askeri Basra üzerine hücum etmiş, asâkir-i islâmiyye dahî anlara karşı gitmiş ve (Mergaab) da cenge başlamışlar. Geride kalan Ehl-i-İslâm kadınları (Ne var, biz de erkeklerimizle birlikte bulunalım!) diyerek baş örtülerinden bayrak yapıp ileri hareket etmişler. İraniler ise anları geriden gelmiş bir fırka-i imdâdiyye zanniyle havfe tâbi' olarak bozulmuş ve asâkir-i islâmiyye muzaffer olmuştur».

İslâm tarihinde böyle bir takım vak'alar daha gösterilebilir.

İslâmiyyette kadınların ordudaki hasta-bakıcılığı, Resûl-Ullâh'ın seferlerinden itibaren başlamış çok eski bir İslâm ananesidir. İşte bu vaziyetten de anlaşılacağı gibi, muahhar devirlerde mufrit dereceler almış olan «Tesettür» şekilleriyle «Harem» bid'atinin İslâm esaslarıyla hiç bir alâkası yoktur.

«Tesettür», esas itibariyle «Setr-i avret» demektir ve bu da vücudun mahrem yerlerini örtmek mânâsına gelir: İşte bundan dolayı İslâmiyyette yalnız kadın için değil, erkek için de tesettür mecburiyeti vardır; bu mühim nokta, (Nûr) sûresinin birisini tâkip eden işte şu 30 uncu ve 31 inci âyetleriyle sâbittir:

«فَالْمُؤْمِنُ يَغْضُو مِنْ بَصَائِرِهِ وَيَحْفَظُوا أَرْوَاحَهُمْ ذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُمْ إِنْ لَمْ يَنْصَحُوا بِمَا يَصْعَمُونَ»

Yâni:

— **Erkek mü'minlere söyle (bakılmayacak şeylerden) nazarlarını çevirsinler ve gizli yerlerini saklasınlar.** Bu hâl onlar için daha ahlâkidir. Her halde Allah onların yaptıklarından tamâmiyle haberdârdır.

İşte bu âyet mucibince erkekler de kadınlar gibi vücutlarının teşhir edilemeyecek gizli yerlerini dâimâ örtülü bulundurmak, yâni tesettüre riâyet etmek mecburiyetindedirler. Bunu tâkib ve bir âtife ile başlamak suretiyle ikmâl eden 31 inci âyet de kadın tesettürü hakkındadır ve o da aynı mâhiyyettedir:

وَأَلْفُ مَنَاسَاتٍ يُغُصِّنُ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْحَكُنَّ مَخْفُوفَةً
عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَائِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ
إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولِي الْاَرْثَةِ مِنَ الرِّجَالِ
أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتَوَلَّوْا
إِلَآهَهُ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

Yâni:

— ... Ve mü'min kadınlara söyle: (Bakılmayacak şeylerden) nazarlarını çevirsinler ve gizli yerlerini saklasınlar ve zâhirî zinetlerinden mâadâsını açıp göstermesinler ve baş-örtülerini yakalarının üstüne çeksinler ve (iç) zinetlerini kocalarından, yahut babalarından, yahut kaynatalarından, yahut oğullarından, yahut üvey-oğullarından, yahut erkek-kardeşlerinden, yahut erkek-kardeşlerinin oğullarından, yahut kız-kardeşlerinin oğullarından, yahut (ev) kadınlarından, yahut câriyelerinden, yahut erkeklikten kesilmiş uşaklardan, yahut kadınların mahrem yerlerini farkedemiyen çocuklardan başka kimseye göstermesinler ve gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını (yere yahut birbirine) vurmasınlar ve sizler ey mü'minler, hepiniz Allâha tevbe edin ki felâha erebilesiniz.

Bu âyette teşhiri câiz olduğundan bahsedilen «zâhirî zî-

netler»den maksat bileziklerle, «baş-örtülerinin yakalar üstüne çekilmesi»nden maksat boyunların örtülmesiyle, teşhiri câiz olmayan iç zinetlerinden maksat gerdanlık kabîlinden göğüs tezyînâtıyla ve nihayet ayaklar vurulmak suretiyle teşhiri men'- edilen zînetler de Arap kadınlarının kullandıkları «Halhâl» ismindeki ayak bilezikleriyle izah edilir: Bu vaziyete göre Kur'-ânın teşhirini men'ettiği kadın a'zâsı gerdan, göğüs ve bacaklardan ibaret demektir. Vücudun diğer mahrem yerlerini setretme mecburiyeti erkekle kadın için müşterektir. İşte bununla sâbittir ki, Islâmiyyette kadının yüzünü, ellerini ve hattâ ayaklarını setre mecburiyyeti yoktur. Kadınlık teşekkülâtının erkekle olan farkları bakımından gayet tabîî ve ahlâkî telâkki edilmemesine imkân olmayan bu hafif mükellefiyyetlerin yaşlı kadınlara şâmil olmadığı da gene (Nûr) sûresinin işte şu 59 uncu yahut 60 ncı âyetiyle tebliğ edilmiştir:

— Hayzdan kesilmiş ve evlenme ümitleri kalmamış olan kadınların (gizli) zînetlerini göstermemek şartıyla örtülerini bırakmalarında kendileri için bir günah yoktur; fakat bundan ictinâb etmeleri onlar hakkında daha hayırlıdır. Her halde Allah her şeyi işitir ve her şeyi bilir.

Bu vaziyete göre, esâsen pek hafif olan tesettür mükellefiyyeti yaşla mukayyed ve gençlik çağına münhasır demektir: O devirden sonra tesettür bakımından erkekle kadın arasında hiç bir fark kalmamaktadır.

Bir de kadının sokağa çıktığı zaman üzerine alacağı örtü meselesi vardır; bu mesele, (Ahzâb) sûresinin işte şu 59 uncu âyetiyle alâkadardır:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَا رَوَّيْتُمْ مِنْ بَنَاتِكُمْ وَمِنْ زَوَّجَاتِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْبِرْنَ عَلَىٰ خُفٍّ مِمَّنْ جَلَسْنَ ذَلِكَ آدْنَىٰ عِفْفٍ فَلَا تُبْدِينَ زِينَتَكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Yâni:

— Ey Peygamber, zevcelerine ve kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Örtülerini üzerlerine çeksinler. Bu, onların

tanınmalarına ve rahatsız edilmemelerine en kolay çâredir; her halde Allah gafûr ve rahîmdir.

Bizim burada «Örtüler» şeklinde terceme ettiğimiz kelimenin âyetteki ası «**Celâlib**»dir ve o da «**Cilbâb**»ın cem'idir. Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif Şark ve Garp tercemeleriyle tefsirlerinde bu kelime örtü, gömlek, elbise, ferâce ve hattâ milhafe = car/çarşaf gibi birbirine uymayan muhtelif mânâlarla izâh edilmiş ve hattâ bâzı müfessirler çarşafa bir yüz-örtüsü = peçe bile ilâve ederek kadının sokakta iki gözünü mü, yoksa tek gözünü mü açık bırakabileceği hakkında bir takım yersiz mülâhazalar serdedecek kadar ileri gitmişlerdir! Halbuki âyetin metni ne çarşafı, ne peçe ile, ne de açılıp örtülecek göz adıyla kat'iyen alâkadar değildir. (Âsım Efendi)nin «Kaamûs» tercemesinin birinci cildinin 95 inci sahifesinde «**Cilbâb**» kelimesinin muhtelif mânâları içinde:

«Nisvân tâifesine mahsus bir necv-i sevb-i vâsie denir ki cardan (= çarşaftan) sağır olur: Üstlük dedikleridir» . izâhına da tesâdüf edilir ki bunda bahsedilen «Üstlük», elbise üstüne geçirilen hafif bir örtüden başka bir şey değildir. Gene aynı sahifede «Ferâce» mânâsından sonra:

—... Ve ind-el-ba'z nisvânın baş-örtülerine denir: khimâr mânâsına»

izâhı da vardır; bu takdirde (Nûr) sûresinin yukarda gördüğümüz 31 inci âyetinde «**Khimâr**» kelimesinin cem'i şeklinde geçen «**Khumur** = Baş-örtüleri» mefhûmu (Ahzâb) sûresinin bu 59 uncu âyetinde «**Celâlib**» kelimesiyle ifâde edilmiş olmak lâzımgelir. Her iki âyetteki:

«Baş-örtülerini yakalarının üstüne çeksinler»
ve:

«Örtülerini üzerlerine çeksinler»
şeklindeki ibârelerin mukayesesı de bu ihtimali te'yid etmektedir. (Ahzâb) sûresindeki âyetin tebliği üzerine Ensâr kadınlarının örtülere büründükleri hakkında Hazret-i Âişe'ye isnâd edilen bir rivayet varsa da, bunun kat'i surette tevsikı kabil de-

ğildir. Zâten âyetin metnindeki sarâhate göre, Allâhın böyle bir tedbir ittihazını emretmesi, mü'min kadınların kıyâfetleriyle teşhîs edilmek suretiyle müşriklerle münâfıkların sarkıntılıklarından kurtulmalarını te'min etmektir: Bu vaziyete göre, burada tesettürden ziyâde bir kıyâfet hususîyeti mevzû'-i-bahs oluyor demektir. (İsmail Ferruh Efendi)nin «Mevâkib» ismindeki «Tefsîr-i Mevâhib» tercemesinin 1286 İstanbul tab'ının 2 nci cildinin 222 nci sahifesinde bu nokta şöyle izâh edilmektedir:

«Denildi ki evâil-i İslâm'da asil hatunlar carsız (= Çarşaf-sız) taşra çıkmagla bâzı erkekler taarruzâne kelâm söyleyüp tevbih olundukda (Biz anı câriye zannettik) diyü i'tizâr etmeleriyle bu âyet-i kerîme nâzil oldu».

Bu sâhada yapılan son tedkikler de aynı neticeye varmaktadır; meselâ Beynelmîlîl İlim Tarihi Akademisi âzâsından (Aly Mazahéri = Ali Mezâhîrî)nin Paris'de Fransızca neşredilen «La vie quotidienne des Musulmans au Moyen âge» ismindeki eserinin 1951 tab'ının 61 inci sahifesinde tesettürün umumî bir Şark âdeti olduğu şöyle izah edilir:

«Bir çok kimseler tesettürün İslâm kadınlarını diğerlerinden ayırd eden bir alâmetten başka bir şey olmadığını zannederlerse de bu pek doğru değildir; çünkü her şeyden evvel Şark'da tesettüre riâyet edenler Müslüman kadınlarından ibaret değildir; fazla olarak bu âdete işsiz olanlar, yâni müreffeh muhitlerdeki kadınlar riâyet ederlerdi; binâenaleyh bu bir din alâmeti değil, bir ictimâî sınıf fârikasıydı. Zengin ve zarif kadınlar en eski devirlerdenberi benizlerinin tâzeliğini ve yumuşaklığıyla parlaklığını iklimin te'sirine karşı muhâfaza edebilmek için başlarıyla yüzlerini örtmeye i'tinâ ederlerdi. İşte bundan dolayı (Astarté) ve (Anahid) ismindeki ilâhelerle Hazret-i Mer-yem bile hep başları örtülü tasvir edilmişlerdir. Fakat aşağı seviyyeli kadınlar hiç bir zaman örtünmemişlerdir».

Viyana Cinsî İlimler Cemiyeti âzâsından Doktor (Richard Lewinsohn)un Fransızca nüshası 1957 de neşredilmiş olan «Histoire de la vie sexuelle» ismindeki eserinde de tesettürün eskiliği şöyle anlatılır (L. Lamorlette tercemesi, Paris tab'ı, S. 116):

«Hareme kapatma ve tesettür müesseseleri gayet eskidir. Bunlar iptidâî kavimlerin bâzı tabularına bağlanabilir...».

Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden (Jacques C. Risler) in «La civilisation arabe» isimindeki eserinde de şu kayde tesadüf edilmektedir (1955 Paris tab'ı, S. 60):

«Şark'da en eski devirlerdenberi müreffeh muhitlere mensup kadınlar iklimin şidetine karşı tenlerini muhâfaza için yüzlerini örtmüşlerdir».

Cezâyir Üniversitesi profesörlerinden (E.-F. Gautier)'nin «Moeurs et coutumes des Musulmans» isimindeki eserinin 1955 Paris tab'ının 47 nci sahifesinde en eski vesika olan Hammou-rabi kanununa istinâden Milâddan yirmi üç asır evvelki kadınların sırf ihtiyârî ve keyfî olan tesettürleri de şöyle tasvir edilmektedir:

«Zengin kadınlar evlerinden dışarı az çıkarlardı ve sırf mâbedlere gidip düâ etmek veyahut komşu haremlerine ziyârette bulunmak için çıktıkları zaman da tesettür ederler ve kendilerini halkın nazarından saklıyacak bir köle ve câriye çenberi içinde giderlerdi; çok zaman evlerinde kapalı yaşarlar, işsiz otururlar yahut el-işleriyle meşgul olurlar ve dostlarının yahut câriyelerinin gevezeliklerinden başka eğlence bilmezlerdi».

Yalnız İslâmiyyette değil, Hıristiyanlıkta da tesettür vardır: Meselâ havâriyyundan (Saint Paul)'ün «Nouveau Testament = Ahd-i cedîd»teki «Epître = Nâme»lerinde bu meseleye âit bâzı hükümlere tesadüf edilir. Bunların biri şöyledir (La Sainte Bible, Louis Segond'un ibrânî ve yunânî asıllarından tercemesi, 1954 Woking tab'ı, Nouveau Testament = Ahd-i cedid cildi, S. 185):

«Eğer bir kadın örtülü değilse, saçlarını da kessin; çünkü eğer kadın için saçları kesik yahut tıraşlı olmak ayıpsa, örtünme lâzımgelir. Erkek başını örtmemelidir, çünkü o Allâhın kendi şekli ve şerefidir; halbuki kadın erkeğin şerefidir».

İslâmiyyette yalnız hayâ ve nâmus vecibelerini te'mine münhasır olan tesettür, Hıristiyanlıkta kadını süslenme hakkından bile mahrum etmektedir; gene (Saint Paul)'ün bir nâ-

mesinde bu nokta şöyle emredilir (Ayni cilt, S. 255):

«Kadınların edep dâiresinde, hayâ ve tevâzu'la mütenâsip şekilde giyinmelerini ve saç örgüsü, altın, inci ve muhteşem elbise gibi şeylerle süslenmemelerini, ancak Allâha hizmet yolunu tutmuş kadınlara lâıyk olduğu vechile hayrât ve hasenât ile süslenmelerini isterim».

Tabiatın icâbâtına riâyet eden İslâmiyyet, böyle gayri-tabii hükümlerden münezzehtir.

(Will Durant)ın yukarda bahsi geçen «Medeniyyet tarihi» külliyyâtının «L'âge de la foi = İman çağı» serisinin birinci cildinin 230 uncu sahifesinde tesettüre âit âyetlerin kadınları «Zînet» teşhirinden men'etmesi kıfâyet sâdeliğini te'min mak-sadıyla izâh edildikten sonra, 231 inci sahifesinde de Milâdın yedinci ve sekizinci asırlarında İslâm kadınlarının örtüsüz olarak istedikleri gibi dolaştıklarından bahs olunmakta ve nihayet 283 üncü sahifesinde ilk Müslüman kadınları şöyle tasvir edilmektedir:

«Kadınlar sıkı korseleriyle, parlak kuşaklarıyla, bol ve renkli eteklikleriyle erkek muhayyilesini tahrik ederlerdi. Saçları ön tarafta kâküller, yan taraflarda turreler = bukleler ve arka tarafta örgüler hâlindeydi. Bâzan siyah ipek teller de katarlardı; umumîyyetle başlarını mücevherler ve çiçeklerle süslerlerdi. 715 (= Hicrî 96-97) senesinden itibaren ve tedricen sokağa çıktıkça gözlerinin altından ifibaren yüzlerini örtmeye başladılar; bu suretle her kadın için efsânevîleşmek mümkün oluyordu, zirâ Arap kadınlarının her yaşlarında mühlik bir göz güzelliği vardı. Kadınlar on iki yaşında olgunlaşıp kırk yaşında ihtiyarlaşıyorlardı; işte bu iki yaş arasında hemen bütün Arap şî'ri ilhâm ediyor ve ırkı idâme ettiriyorlardı».

Gene aynı eserin 284 üncü sahifesinde de Asr-ı Saâdet kadınlarının ne kadar serbest yaşadıkları işte şöyle anlatılır:

«... Muhammed devrinin erkekleri kadınlarını yanlarından ayırmış değillerdi; her iki cinsiyyet mensupları birbirlerini ziyâret ederler, sokaklarda serbestçe dolaşırlar ve câmide beraber namaz kılarlardı. (Mıs'ab ibni Zübeyr) bir gün karısı Âyişe'ye neden delayı yüzünü hiç bir zaman örtmediğini so-

runca ondan şu cevâbı aldı:

— Hak-Teâlâ bana güzellik ni'metini ihsân etmiş olduğu için, ben de insanların bu güzelliği görebilmelerini ve aralarında bulunan ni'metten dolayı Allâha şükretmelerini istiyorum.

Bununla beraber İkinci Velîd'in hilâfet devrinde (743-744) harem-ağalarıyla beraber harem usulü teşekkül etti ve aynı zamanda örtünme âdeti de gelişmeye başladı».

Bu fıkrada bahsi geçen (Âyişe), Aşere-i Mübeşşere'den Hazret-i Talha'nın kızı ve ana tarafından da Hazret-i Ebû-Bekr'in torunu ve Resûl-Ullâh'ın meşhur zevcesi Hazret-i Âyişe'nin yeğenidir; fazla olarak sahâbiyyedir ve rivâyet ettiği muhtelif hadisler muhaddislerce kıymetli ve mu'teber sayılır. İşte bütün bu evsâfiyle tesettürün aleyhinde bulunması her halde çok mühimdir. Asr-ı Saâdet'den sonra kocasına söylemiş olduğu söze İslâm menbâlarında da tesadûf edilir. Türkçe menbâlardan (Hacı Zihni Efendi)'nin bundan evvel de bahsi geçen «Meşâhîr ün-nisâ» ismindeki eserinin ikinci cildinin 19 uncu sahifesinde (Âişe bint Talha)'nın bu sözü şöyle kaydedilmektedir:

— Hak-Teâlâ'nın bana ihsân etmiş olduğu ni'met-i cemâlî kimseden ketm-ü-ihfâ etmek istemem!

(Zihni Efendi) işte bundan dolayı dilber (Âişe)'nin «Te-settûr etmiyerek vechini âleme gösterir olduğunu» da ilâve etmektedir. Her halde (Aly Mazahéri = Ali Mezâhiri)'nin yukarıda gördüğümüz ifâdesinde söylediği gibi, tesettür âdetinin teşekkülünde «zengin ve zarif kadınların» iklim te'sirlerine karşı tahaffuz ihtiyâciyle yüzlerini örtmelerinin müessir bir âmil olduğu muhakkaktır.

Müslüman-Türk cem'iyetinde de böyle bir güzellik endişesinin aynı şekilde neticelendiği hakkında çok mühim bir rivayet vardır. (Şikârî)'nin «Karaman tarihi»nin hususî kütüphânemizdeki yazma nüshasının 113 üncü sahifesinde, üçüncü Osmanlı hükümdarı Murad-Hudâvendigâr devrinde Bursa'da cereyân ettiğinden bahsedilen mühim bir ictimâî hâdise hakkındaki rivâyet şöyledir:

«... O zaman karılarda yüz örtmek âdeti pek azidi. Yüz

örtmek âdeti sonradan âdet oldu. Karaman-oğlu Alâüddin'in Hamîd-oğlu İlyas diyârını katli-âm ettiğinde üç kabîle diyâr-ı Osmân'a firâr etmişler idi. O vakit bunları Murad-Han görüp pek temiz ve uslu âdem olduklarından kendi şehrinde (= Bursa'da) yerleştirmiş idi. İşte bu kabîlenin kadınları pek güzel olduklarından her kes bunları temâsâ etmeğe başlayınca ulemâlar tarafından bu kabîlenin hâatunlarının yüzleri siper edilmesi emredildi. İşte ne vakit taşra çıksalar o kabîle hâatunları yüzlerini siper ederler idi. Fakat bu hâl sonra diğer kadın ve kızların da pek hoşuna geldiğinden her kes dâimâ güzelce her taraflarını örtmeğe başladılar».

İşte bundan anlaşıldığına göre, Birinci Murad'ın Bursa'ya yerleştirdiği üç Türkmen oymağının dilber kadınları halkı heyecân içinde bırakınca ulemâ zümresi ortalığı yatıştırıp her hangi bir hâdiseyi önlemek gayretiyle Türkmen güzellerinin yüzlerini örtmelerine karar vermiş, bunun üzerine örtü güzellik timsâli sayılmış ve nihayet kendilerini hiç de çirkin bulmayan Bursa hanımları da o güzellik timsâlini el-birliği ile kullanmaya başlayarak tesettürün umumî bir âdet hükmünü almasına sırf kıskançlık yüzünden sebep olmuşlardır.

Bununla beraber, Osmanlı inhitât asırlarında çok sıkı şekiller almış olan mufrit tesettüre Türk câmiasının her tarafında riâyet edilmiş değildir: Hattâ Meşihat makamı bu vaziyetle mücâdele mecburiyetinde bile kalmıştır! Meselâ Üçüncü Ahmed devri Şeyh-ül-İslâmlarından (Yenişehirli-Abdullâh Efendi)nin bu meseleye âit bâzı fetvâları vardır. Şimdi misâl olarak birini gözden geçireceğimiz bu ictimâî fetvâlarda geçen «Karye» kelimesi bizde umumiyyetle «Köy» mânâsına kullanılırsa da, Arapçada «Şehir» mânâsına da geldiği için, fetvâlarda hem köy, hem kasaba, hem şehir mefhumlarına tekaabül etmektedir. (Yenişehirli-Abdullâh Efendi)nin «Behcet ül-fetâvâ» ismindeki fetvâlar mecmûasında mevzûumuzla alâkadâr şöyle bir fetvâyâ tesâdüf edilir (Mehmet Fıkhî tertibi, 1289 İstanbul tab'ı, Cilt I, S. 148-149):

«Bir karyede sâkin ehl-i İslâm tâifesinin ricâli beher sene bir yevm-i mahsusda elbise-i nefîselerini giyüp ve düzenüp ve

şâbbe kızların ve avretlerin envâ'-ı zînetler ile yevm-i îddeki gibi tezyîn idüp karye kurbünde bir mevz'-i muayyende cümlesi maen cem'olup cümle nisâ mekşûfet-ül-vücûh oldukları halde şâbb-ı emred yiğitler ile maen oturup mükâleme ve mizâh idüp tarafeynden birbirlerine bilâ müsevveg-i şer'i nazar idüp tehyie ittikleri et'imeyi muhteliten oturup ekletmeği âdet eyleseler mezburlara ne lüzûm olur?

El-cevâb — Ta'zîr-i şedîd ile zecr-ü-men'.

Sûret-i mezbûrede karye-i mezbûrenin imâmı olan Zeyd dahî cem'iyet-i mezbûreye varmağa müteheyyi' oldukda ulemâdan Amr, Zeyd'e (Sen bunları men'itmediğinden mâadâ kendün dahî anlar ile maen gitmek imâm olmana muhîldir) diyü nush ve nehyü-an-il-münker itdikde Zeyd ısgaa itmeyüp nisvânı ile maen ol cem'iyete varup ke-l-evvel anlar ile otursa Zeyd'e ne lâzım olur?

El-cevâb — Ta'zîr-i şedîd ve azl-i ebed.

Bu fetvâda tasvir edilen şey, bugünkü tâbiriyle bir «Sosyete hayatı» ndan başka bir şey değildir. Öyle bir «Sosyete hayatı» ki İmam Efendi bile âilesiyle beraber iştirâk ediyor, erkeklerle kadınlar bir arada yemek yiyor, hattâ İmam ulemâdan birinin ihtârına kulak asmıyor ve nihayet hem kendisi bir daha devlet hizmetinde kullanılmamak üzere azlediliyor, hem iştirâk ettiği cemiyet «Ta'zîr» cezâsına çarpılarak dağıtılıyor! Her ne kadar bu toplantının bir Bektâşi vesâire cemâatine âid olmak ihtimâli akla gelebilirse de, şer'i vesikalarda öyle zümrelerden umumiyyetle «Râfîzî» ve «Şîî» gibi tâbirlerle bahsedilmesine mukabil burada «Ehl-i İslâm tâifesi» denildiğine ve İmam Efendi de azledilmiş olduğuna göre, böyle bir ihtimâlin vârid olamayacağı pek tabiidir.

Orhan-Gazi devrinde «Bilâd-ı Rûm» dediği Anadolu'ya gelmiş ve «sûreten pek güzel ve libâsları temiz ve taâmları nefis» olan Anadolu-Türklerini «eşfak-ı halk-Ullâh» diye Allâhın en şefkatli mahlûkatı şeklinde tavsîf etmiş olan meshur Arap seyyâhı (İbni-Batûta), seyâhatnâmesinin (Dâmad-Şerif Paşa) tercemesinin 1333 = 1335 İstanbul tab'ının birinci cildinin 310 uncu sahifesinde o zamanki Müslüman-Türk kadınlarının te-

settür etmediklerini işte şöyle anlatır:

«Bu beldelerde bir zâviye yahut hâneye insek, komşularımız olan erkek ve kadınlar ahvâlimizi soruştururlardı. Orada kadınlar ihticâb etmezler. Esnây-ı müfârakatte, gûyâ kavmu-tebârımız gibi, bize vedâ' ederler ve nisvân eşk-rizân ve iftî-râkımıza teessüf-hân olurlar idi».

Gene aynı cildin 325 inci ve 343 üncü sahifelerindeki izâhât-tan anlaşıldığına göre Kayseri'de Orta-Anadolu emîri Alâüddîn Erdana'nın ve Iznik'de de Orhan-Gazi'nin refikaları tarafından kabul edilen İbni-Batûta, o sırada kocaları yanlarında olmayan bu iki emîre ile sohbet etmiş ve şerefine verdikleri ziyâfetlerde bile bulunmuştur. İşte bütün bunlarla sâbittir ki, tesettürün bugün tenkid edilen muahhar şekilleri eskiden saraylarda da, halk arasında da mâlûm olmayan bir bid'atten ibârettir.

Bu vaziyetten çıkan netice şudur: İslâmiyyette kafesle harem ve çarşaf peçe, Hicretin birinci asrının sonlarından ve bilhassa ikinci asrından itibaren teşekkül etmiş ve tamamiyle taammüm edememiş birer bid'atten başka bir şey değildir. İşte bundan dolayı tesettür bilmiyen ve kadınlarını harp meydanlarına da götüren eski Orta-Asya Oğuz-Türk cemâati için İslâmiyyette kadınlara erkek ayrılığı gibi bir ihtidâ engeli mevcut değil demektir.

Yukarda İslâm ve Türk âile hukukları arasındaki yakınlıkları tedkike başlarken söylediğimiz gibi, bu yakınlıkların her halde en mühimlerinden biri de teaddüd-i zevcâtın İslâmiyyette dördü ve Türk türesinde üçe kadar tecvîz edilmesinde gösterilebilir: Türk ırkının ihtidâsı üzerine, üç kadın örf ve âdeti bir kadın daha ınzımâmiyle genişleyip dördü bulmuş demektir. Teaddüd-i zevcât umumiyyetle Müslümanlığın da, Türklüğün de en zayıf tarafı sayılır ve hattâ bunu bir gerilik alâmeti ve terakki engeli gibi gösterenler bile vardır: Hristiyan Garb'ın yalnız bugünkü medenî kanunlarına bakıp o gibi sathî hükümler vermiye kalkışanlar, tarihin her devrinde kadın nüfusun erkek nüfustan az çok fazla olduğunu ve bundan mütevellit ahlâkî sefâletleri her nedense nazar-ı i'tibâra almak

istemiyenlerdir; halbuki bu nisbetsizlik, Uzak-Şark'daki Çin'den Garb'ın müntehâsındaki Fransa'ya kadar bütün eski dünya memleketleriyle Afrika, Okyanusya ve Amerika'nın yerli milletleri arasında teaddüd-i zevcâtı beşerî ve umumî bir teâmül hâline getirmiştir. Bu âlemsümûl teâmülün yeryüzündeki intişar nisbetsizliğinde iklimin te'siri başlıca âmil sayılır: Meselâ sıcak memleketlerde teaddüd-i zevcâtın devâmına mukabil, Avrupa'da tek zevce esasının erkence takarrürü iklimin soğukluğuyla izah edilmektedir. Her halde eski kanunlarla dinlerin bu sâhada hiç bir te'siri olmadığı muhakkaktır: Çünkü eski İran, Yunan ve Roma mevzûâtıyla Yahudi ve Hristiyan dinleri, tıpkı İslâmiyetle eski Türk türesi gibi teaddüd-i zevcâtı tecviz ve hattâ bâzıları daha ileri giderek teşvik bile etmiştir.

Profesör (Henri Maspero) nun «La Chine antique» ismindeki eserinin 1927 Paris tab'ının 107 nci sahifesinde başlayan izâhâta göre, eski Çin cem'iyeti yalnız zâdegân ve köylü sınıflarına ayrılan bir kütledir. Köylü kütlesinin büyük bahar bayramları vardır: Bu bayramlarda genç-kızlarla delikanlılar onbeş yaşlarından itibaren açık havada alenen sevişmeye başlarlar, bu hâl yaz sonuna kadar sürüp gider, ertesi bahar aynı çiftler aynı hayata devam edebilecekleri gibi âşıklar ma'sûka ve ma'sûkalar da âşık değiştirebilir ve o vaziyet de erkeğin otuz ve kızın yirmi yaşına kadar öyle devam eder; eğer son baharda kızlar gebe kalacak olurlarsa, ancak işte o zaman nikâhları kıyılabilir! Netice itibariyle erkek on beşinden otuzuna kadar on beş kadın, kızlar da gene on beş yaşlarından yirmi yaşına kadar beş erkek değiştirmek salâhiyyetini hâiz demektir: Eski Çin türesi işte böyle bir türedir. Gene aynı menbain 125 inci sahifesinde izâh edildiği gibi, zâdegân sınıfındaki izdivaçlarda erkek bir kaç kadını birden alır: Esâlet ünvânından mahrum olan küçük zâdegân iki, ünvanlı asilzâdeeler üç, prenslerle krallar dokuz ve hattâ bâzı an'anelerden dolayı krallar on iki kızı birden alır! Yalnız bunların biri «Baş-kadın» vaziyetinde ve diğerleri de onun maiyyetinde sayılır. Hattâ bu kadarla da iktifâ edilmeyebilir: (Jeanne Gripekoven) in «Confucius et son temps» ismindeki eserinin 1955 Neuchâtel tab'ının 17 nci sahifesindeki izâ-

ha göre, eski Çin asilzâdeleri bu müteaddid zevcelerinden başka odalıklar satın almak suretiyle harem teşkilâtını tamamlamak salâhiyyetini de hâizdir! Dünyanın her yerinde bu böyledir.

«La grande encyclopédie» ismindeki meşhur Fransız büyük ansiklopedisinin 16 ncı cildinin ikinci kısmının 1164-1167 nci sahifelerindeki izâhâta şöyle bir göz gezdirmekle teaddüd-i zevcâtın nasıl cihanşümûl bir mâhiyyet almış olduğu derhal anlaşılır. Meselâ Hindistan'ın yerli kabilelerinde teaddüd-i zevcât unumîdir; hattâ bâzan altmış karılı erkeklerle bile tesadûf edilir! Avustralya'da, Afrika'da, şimalî ve cenubî Amerika yerlileri arasında, Polinezya'da, Malezya'da ve hattâ Avrupa'da bile teaddüd-i zevcâtın muhtelif şekilleri tesbit edilmiştir. (Charles Mismar) in «Soirées de Constantinople» ismindeki eserinin 1870 Paris tab'ının 137-138 inci sahifelerinde de kaydedildiği gibi, dindarlıklarıyla iftihâr eden eski Fransa krallarından bir çoğunun bir kaç karısı vardır: Meselâ (Gontran) ve (Chérebart) le (Birinci Dagobert) üçer kadın almışlardır; (Clodomir) de dört karısıyla meşhurdur. Bu hâli krallara münhasır sanmamalıdır. Milâdın 726 tarihinde Katolik vâizlerinden (Boniface) ın istizâhı üzerine papa (Üçüncü Grégoire) ın verdiği hüküm şöyledir:

«Eğer bir kadın vazife-i zevciyyesinin ifâsına mâni' olacak bir hastalığa tutulmuşsa, kocası başka bir kadınla evlenebilir; ancak hasta karısına zarûrî yardımlarda kusur etmemelidir».

(John Davenport) un bundan evvel de bahsi geçen «Hazret-i Muhammed ve Kur'ân-ı Kerîm» ismindeki eserinin 147-148 inci sahifelerindeki izâhât daha mühimdir (Ömer Rızâ tercemesi):

«Teaddüd-i zevcât eski Yunanlılarca makbuldü. (Plutarque) bunu yâd ediyor. Öripidis ile Eflâtun = Platon teaddüd-i-i zevcâtı müdâfaa etmişlerdi. Eski Romalılar teaddüd-i zevcâtтан istifâde etmedilerse de onu men'etmemişlerdir. Mark Antoni = Marc-Antoine, ilk defa iki zevce alan zât olarak târif olunuyor. Ondan sonra bu âdet Theodosius, Honorius ve Arcadius'un zamanına kadar şüyû' bulmuş, Arcadius 393 de onu

men'etmişti. Daha sonra imparator Valentinianus neşrettiği bir emirname ile bütün tebaasının arzu ettikleri takdirde müteaddid zevceler alabileceklerini ilân etmişti. O zamanın kilise tarihini tedkik ettiğimiz takdirde piskoposların teaddüd-i zevcâta karşı bir i'tirâz dermiyân ettiklerini görmüyoruz. Büyük-Konstantin'in oğlu Valentinianus Constantinus'un müteaddid zevce-leri vardı. Fransa kralı Clotaire'in ve oğulları Heribartus ile Hiberikus da teaddüd-i zevcâttan istifâde etmişlerdi. Bunlara Pépin ile Charlemagne'i, Luther ile oğlunu, 888 de Almanya imparatoru olan Yedinci Arnulphus'u, Frédéric Barberousse'u ve Fransa kralı Philippe Théodat'yı ilâve edebiliriz. Fransa krallarının ilkleri arasında Gontran, Caribert, Sigebert ve Chilperic'in müteaddid zevceleri bulunduğunu görürüz. Gontran'ın Veniranda, Merkatrud, Ostricheld nâmında üç meşrû zevcesi vardı. Caribert nâmındaki hükümdarın Merphilda, Markoneza, Theodocilda nâmında üç zevcesi bulunuyordu. (Daniel), Fransız krallarının teaddüd-i zevcâttan istifâde ettiklerini i'tirâf ediyor, Birinci Dagobert'in üç zevcesi bulunduğunu inkâr etmedikten başka Théodebert'in zât-üz-zevc bir kadın olan Dentari'yi evli olduğu ve Viziceld nâmında bir karısı bulunduğu halde aldığını tahrir ediyor. Dagobert'in bu hatt-ı hareketle amcası Clôtaire'i taklid ettiğini, Clotaire'in üç zevcesi bulunduğu halde Kribodomir'in dul kalan zevcesini aldığını ilâve ediyor».

Bu hâl İngilizlerde de böyledir; aynı eserin 149 uncu sahifesinde mesele şöyle izâh edilir:

«César'dan anlaşıldığına göre ecdâdımız (= İngilizler) teaddüd-i evvâdan istifâde etmişler, yâni on, on iki zevce bir tek kadınla yaşamışlardır. Katolik misyonerleri bu iptidâi insanların arasına geldikleri zaman rehberliği teşvik etmişler, bir insanın bir dul ile evlenmesinin teaddüd-i zevcât olduğunu, bunun ise dinen mucib-i mücâzât olduğunu söylemişler, nihayet vahdet-i zevce esası kabul olunmuştu».

Zâten Yahudilikte de, Hıristiyanlıkta da teaddüd-i zevcât men'olunmamış, bil-akis tecviz ve hattâ teşvik edilmiştir; (Da-

venport) aynı eserinin 149-150 nci sahifelerinde bu noktayı şöyle anlatır:

«Teaddüd-i-zevcâtın meşrûiyyetine gelince, Kitâb-ı-mukaddes'in âtideki esfârına mürâcaat olunduğu takdirde onun Yahova tarafından hem tasvîb, hem de takdis olunduğunu görürüz: Kitâb-üt-tekvîn, 30 uncu bâb; Kitâb-ül-hurûc, 21 inci bâb; Kitâb-ı-tesniye, 17 nci bâb; Samuîl-i evvel, Samuîl-i sâni ve-sâire. — (Saint-Chrysostome) Ibrahim ile Hâcer'den bahsederken der ki: (Bu gibi şeyler men'olunmamıştı). Saint-Augustin de der ki: (Bir insanın bir zevceden fazla bir kadınla izdivac etmesi gibi şâyân-ı muâhaze olmayan bir âdet şâyî' bulunuyordu. Bu âdet bir farîza sıfatıyla ifâ edilirdi. Ensâlin teksîri için teaddüd-i-zevcâtın istifâdeyi men'eden bir kanun yoktu!».

Kitâb-ı-mukaddes'in «La Sainte Bible» ismindeki (Louis Segond) tercemesinin 1954 Woking tab'ının «Nouveau Testament = Ahd-i cedid» cildinin 225 inci ve 231 inci sahifelerindeki Saint-Paul «Epître = Nâme»lerinden anlaşıldığına göre, Hıristiyanlıkta yalnız diyakoslarla piskoposların tek zevce ile iktifâ etmeleri tavsiye edilmektedir; diğer kimseler için böyle bir kayd yoktur.

Teaddüd-i-zevcâtın bütün dünyaya şâmil olan bu beşerî mâhiyyeti ortada dururken, bunu yalnız İslâmiyyet'e münhasır bir nakîsa ve bilhassa bir gerilik delili gibi göstermiye kalkışmak yalnız ilme karşı değil, akıl ve iz'âna karşı da cephe alarak İslâm düşmanlığı etmekten başka bir şey değildir.

Bu meselede dikkat edilecek iki mühim nokta vardır:

1 — Câhiliyyet devrinde hududu olmayan teaddüd-i-zevcâtı İslâmiyyet tahdid etmiş, yâni yüzlerce kadınla evlenme imkânını a'zamî dörde indirmiştir; bunun sebebi, tek zevce usulünün kadın kısırlığı yüzünden neslin devâmına mâni' olmak ihtimâli, izdivâcî müteâkip zevcenin uğrayabileceği bir ma'lûliyyetten dolayı kadınlık vazifesini ifâ edemeyecek hâle gelmesi, her tarafta kadın nüfusun umumiyyetle erkek nüfustan fazlalığı sebebiyle bir takım ictimâî sefâletlere yol açılması ve nihayet dünyanın bütün sıcak mıntakalarında kadın bünyesinin daha çocuk denilecek bir yaşta inkişâf etmesine mukabil erkek bün-

yesinden yirmi, otuz sene evvel ihtiyarlaması gibi tabîi ve cinsî mahzurlarla te'lifine imkân olmamasıdır.

2 — Bütün bunlara rağmen İslâmiyyet a'zamî dörde indirmek suretiyle tahdîd etmiş olduğu teaddüd-i zevcâtı teşvik etmemiş, bil-akis çok mühim bir kayde bağlamak suretiyle tek zevce usulünü tervîc ve tercîh etmiştir: Çünkü Kur'ân birden fazla zevceler arasında tam bir adâlet ve müsâvât emretmektedir ve böyle bir emri maddî ve mânevî sâhalarda tamâmiyle tatbika hiç bir erkek için imkân yoktur; bir çok müellifler, İslâm âleminde teaddüd-i zevcâtın cevâzına rağmen mahdud zümrelere münhasır kalmasını işte bu vaziyetle izâh etmişlerdir.

Kur'ânın teaddüd-i zevcâta âit hükmü, (Nisâ) sûresinin 3 üncü âyetinin işte şu kısmındadır:

فَإِنْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ طَائِفَةٌ مِّنْ نِّسَاءٍ مَّتَىٰ وَلَدْتُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَّكُمْ مَالٌ يَّكْفِيكُمْ فَإِنَّ عَلَيْكُمْ إِحْرَامَ غَيْرِكُنَّ لِزَوْجِكُمِ فِي مَا يَكْفِيكُمْ شَيْئًا مِّمَّا كَسَبُوا ۚ وَكَانَ لِلكِّسَاءِ فِي مَالِ زَوْجِكُمْ حَقٌّ مِّمَّا يَكْسِبُونَ ۚ وَلَئِنْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ طَائِفَةٌ مِّنْ ذُرِّيَّتِهِمْ فَأُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ حَرَامٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۚ وَكَانَ لِلزَّوْجِ فِي مَالِ زَوْجَتِهِ حَقٌّ مِّمَّا كَسَبَتْ ۚ وَلَئِنْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ طَائِفَةٌ مِّنْ ذُرِّيَّتِهِمْ فَأُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ حَرَامٌ مِّمَّا كَسَبَتْ ۚ وَلَئِنْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ طَائِفَةٌ مِّنْ ذُرِّيَّتِهِمْ فَأُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ حَرَامٌ مِّمَّا كَسَبَتْ ۚ

Yâni:

— Size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlanın ve eğer adâlet edemeyeceğinizden korkarsanız birini veya yahut mâlik olduğunuz bir câriyeyi alın: Hakkaniyetten ayrılmanız için bu en kestirme çâredir.

Bu meşhur âyette mevzû'-i-bahs olan adâlet, birden fazla zevceleri olan bir erkeğin bütün karılarına karşı sevgi ve saygıdan mâişet ve refâhiyyet esbâbına kadar her türlü maddî ve mânevî mükellefiyyetlerinde tam ve mutlak bir müsâvâta riâyet mecburiyyetiyle tefsir edilir: Zengin erkekler için maddî sâhadaki müsâvâtın dâimâ te'mini kaabilse de, sevgi ve hissî alâka gibi gönül işlerinde öyle bir şeye imkân olamayacağı için, İslâmiyyet teaddüd-i zevcâtı âdetâ muhâle ta'lik etmiş demektir. Fazla olarak, kadının ortak kabul etmemek hakkı da müemmendir; profesör (Gaudefroy-Demembynes), «Les institutions musulmanes» ismindeki kıymetli eserinin 1946 Paris tab'ının 137 nci sahifesinde bu mühim noktayı şöyle anlatır:

«Hanefî mezhebinin bugünkü hukukşinaslar tarafından da riâyet edilen bir esâsına göre (Ta'lik üt-talaak) câizdir: Yâni erkek bir kadınla daha evlendiği, yahut âile ocağından uzun zaman gaybûbet ettiği veyahut karısının kendi âilesini sık sık ziyâret etmesine veyâ fazla kalmasına müsâade etmediği ve-sâire gibi bâzı vaziyetler hâsıl olduğu takdirde, kocanın karısını boşamak mecbûriyyetinde kalacağı ve işte bu suretle hürriyetini iâde edeceği hakkında nikâh mukavelesine bir takım şartlar konulması kaabildir».

Talâkın eski Türk hukukundaki ahkâmı da İslâmiyettekinin aynı gibidir; boşama hakkı erkektedir, fakat kadının da kocasından boşanma taleb etmiye hakkı vardır; profesör (Sadri Maksûdî Arsal) ın bundan evvel bahşı geçen Türk hukuk tarihinin 337 nci sahifesinde bu mesele şöyle izâh edilir:

«Türk hukukunda boşanma vardır. Karının boşanma taleb etmesi için sebepler: 1 — Kocasının kendisine fena muâamele etmesi; 2 — başka bir kadınla gayri meşrû münâsebette bulunması; 3 — Kudretsizlik (Adem-i iktidâr). Kocanın karısını boşaması için muayyen bir şart yoktur. Fakat kadının gayri-meşrû münâsebeti sâbit olduğu zaman boşanına âdettir».

Hristiyanlıktaki memnûiyyetine rağmen talak eski Avrupa cem'iyyetinde de vardır; profesör (Marc Bloch) un «La société féodale» ismindeki eserinin 1949 Paris tab'ının 211 inci sahifesinde bu nokta şöyle anlatılır:

«... Kilise nikâhın feshedilemeyeceğini ilân ediyordu. Fakat bu hâl, bilhassa yüksek tabakalarda ekseriyyâ en bayağı mülâhazalarla sık sık talâklar vukuuna mânî' olamıyordu».

Tabii bu vaziyet, Avrupa'da kadının eski Türk ve İslâm cem'iyyetlerindeki hukuka mâlik olamamasının zarurî bir neticesi demektir.

Gerek Kur'ânın yukarda gördüğümüz hükmü, gerek İslâm hukukunun kadın lehindeki (Ta'lik üt-talaak) esası Müslümanlar arasında teaddüd-i zevcâtı son derece tahdîd ile neticelenmiştir. İşte bundan dolayı (Louis Gardet) nin «La cité musulmane» ismindeki eserinin 1954 Paris tab'ının 253-254 üncü sahifelerinde vaziyet şöyle hulâsa edilmektedir:

«Kur'ân teaddüd-i zevcât ile talâkı tecvîz eder, fakat kat'iyen tavsiye etmez».

(Brockelmann), bundan evvel de bahsi geçen «Histoire des peuples et des États islamiques» ismindeki eserinin 46 ncı sahifesinde bir zevcin muhtelif zevcelerinden bahsederken meseleyi şöyle anlatır:

«... Şeriat bu zevcelerin her biri için ictimâî seviyyesiyle mütenâsip bir muâmele hükmünü vermiş olmak itibariyle, halkın büyük kütlesi iktisadî sebepler yüzünden yalnız bir tek kadınla iktifâ mecburiyetinde kalmıştır».

(Clément Huart) ın bundan evvel de bahsi geçen «Histoire des Arabes» ismindeki eserinin birinci cildinin 185 inci sahifesinde de şu izâha tesadûf edilir:

«Erkeğin bir arada bulundurabileceği dört meşrû zevce adedi artırılmaz. Bu zevcelerden her birinin ayrı bir dâiresi olmalıdır ve hepsi de aynı i'tinâları istemek hakkını hâizdir; erkek aynı zamanda birer mukavele ile her karısına bir mehr tâyin etmek mecbûriyyetinde bulunmak itibariyle, böyle telâkki edilmiş bir teaddüd-i zevcât ancak çok zengin kimselerin göze alabilecekleri büyük bir tantana ve debdebe demektir...»

İşte bundan dolayı Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden (Jacques C. Risler)in «La civilisation arabe» ismindeki eserinde teaddüd-i zevcâtın zengin tabakaya inhisâr ettiğinden bahsedildikten sonra halk kütlesinin vaziyeti şöyle anlatılır (1955 Paris tab'ı, S. 59):

«İşçi sınıfında ister istemez tek bir zevce ile iktifâ edilir ve müteaddid kadınlı âilelerin gaailelerine karşı sonsuz kahkahalar atılırdı».

İslâm âile hukukunun buraya kadar gözden geçirdiğimiz ahkâmı içindeki kadın hakları şöyle sıralanabilir:

1 — Tasarruf ve mülkiyyet bakımından kadınla erkek arasında hiç bir fark yoktur;

2 — Verâset hakkı itibariyle kadının erkeğe nisbetle yarı nisbetinde vâris olmasına mukabil âilenin bütün iktisadî yükü erkeğin üstünde olduğu halde, kadın hiç bir masrafa iştirâkle mükellef değildir; fazla olarak erkek kadına «Muaccel» ve

«Müeccel» surette tesviye edilecek «Mehr» isminde bir cihaz; parası ödemekle mükelleftir;

3 — İzdivacda «Kefâet» şartı vardır: Yâni ictimâî seviyye bakımından erkeğin kadından aşağı olmayıp «Küfv», yâni müsâvî olması lâzımdır;

4 — Boşama ve boşanma hukuku itibariyle erkekle kadın arasında hiç bir fark yoktur: Çünkü nikâh mukavelesine konulacak bir şart üzerine «Ta'lik üt-talaak» usuliyle kadın da isteği zaman kocasından ayrılabilir;

5 — Islâmiyyette bir «bid'at» olarak teşekkül etmiş olan harem hayatındaki mufrit tesettür şekillerinin dinî bir mâhiyyeti olmamak itibariyle, her türlü medenî, siyasî ve hattâ askerî hukuk itibariyle kadınla erkek arasında hiç bir mühim fark yoktur: Kadının bâzı resmî hizmetlerde bulunamaması bünyevî vaziyetinden dolayıdır; hattâ erkeğin teaddüd-i zevcât hakkı bile umumiyyetle kadının bünyevî vaziyetiyle izâh edilir.

Her halde islâmın ulu Peygamberi kadına o kadar kıymet ve ehemmiyet vermiştir ki, Garb'ın bir çok Hristiyan müellifleri bile hayranlık derecelerini en samimî ifâdelerle itirâf etmekte tereddüd etmemişlerdir; meselâ meşhur müsteşrik (Sédillot), bundan evvel de bahsetmiş olduğumuz «Histoire générale des Arabes» isimindeki eserinin birinci cildinin 110 uncu sahifesinde:

الجنة تحت اقدام الامهات

hadîsinin ulviyyetini işte şöyle anlatır:

«Hazret-i Muhammed'in ana şefkatiyle evlâdın ana-baba sevgisinden bahsedişinde ne derin bir his inceliği vardır! Şu sâde sözler kadınlara karşı ne büyük bir saygı ifâdesidir: (Cennet, anaların ayakları altındadır!). Bu mevzûda Hazret-i Muhammed'in hayatından ne lâtif bir fasıl çıkarılabilir!».

Islâmiyyetten evvelki Türk âile hukukunda da kadının vaziyeti bunun aynidir; (Léon Cahun), bundan evvel bahsi geçen «Introduction à l'histoire de l'Asie» isimindeki Orta-Asya

Türk tarihinin 64-65 inci sahifelerinde bu vaziyeti şöyle icmâl etmektedir:

«İslâmiyyete ihtidâ etmiş ve (Şeriat) denilen Müslüman hukuk-ı diniyyesine resmen tâbi' olmuş Türk milletlerinde bugün bile Türk türesi kadının medenî şahsiyyetini tanımakta ve ona her türlü te'minâtı vermektedir. Bir kızla evlenen erkek ona bir (Kalin = Mehr) vermek mecburiyetindedir; bunun idaresi kadına âit değildir, fakat talâk vukuunda ya kendisinin veya hut ebeveyninin tasarrufunda kalır. Asıl Türk ve Mongol kadınlarına seviyyeleriyle mütenâsip mâlikâneler iktâ' edilir ve eğer kocaları yoksa mâlikânelerine kendileri tasarruf ve temellük ederlerdi. Mâlikânenin erkekten kadına intikal ettiği bile olurdu; çünkü Çingizîler devrindeki Türklerle Mongollarda henüz Şeriat, devlet hukukunun veyâ türenin yerine kaaim olmadan veyahut bunları ikinci dereceye indirmeden evvel bâzı prenseslerin başlıca erkek mirâsı olan bir ordu hâkimiyetine bile vâris oldukları görülmüştür. Şeriatın kat'i hâkimiyet devrine kadar Türklerle Mongollarda kadını saltanat hakkında mahrum eden bir kanun yoktu. Hattâ bugün bile Osmanlılarda Vâlide-Sultan bir tekum hususî imtiyazlardan istifâde etmektedir. Eski Oğuz türesine son derece sâdık kalan Oxus = Cihun Türkmenlerinden Teke Türkmen beyinin dul karısı son zamanlarda Rus miralayı (Ali-Hanof) la evlenince mülkî ve siyâsî hukukunu usulü dâiresinde Rusya'ya devrettiği halde, tebaasından hiç biri hiç bir îtirâz sesi çıkarmamıştır. On-dördüncü asır Arap seyyâhı (İbni-Batûta) da Kırım halk tabakasından Müslüman-Türk kadınlarının kocaları başka taraflarda meşgul oldukları veyahut işsiz durdukları sırada çarşılarla pazarlarda gidiş-gelişlerindeki, alış-verişlerindeki ve mallarına tasarruflarındaki serbestliklerine hem hayran, hem müteessir olmuştur. Çin vak'anüvisinin çok haklı olarak ifâde ettiği gibi, Türklerde kadın şahsî asâlet timsâli sayıldığı için, şeref ve haysiyyetini ihlâl edecek bir harekette bulunamaz: Türklerin asıl kadınları vardır».

Çarşılarla pazarlarda serbestçe alış-verişte bulunmaları

(İbni-Batûta) nın taassubuna dokunan bu Müslüman-Türk kadınları hakikatte İslâm ahkâmı ile Türk türesi arasında âdetâ aynıyet derecesini bulan tevâfuk ve intibâkın birer canlı delili sayılmalıdır: Çünkü o vaziyette bulunan bir Türk kadını, dininin tecvîz ettiği millî an'anesine riâyet ediyor demektir.

İslâmiyetten evvelki Oğuz-Türk şamanızının iman esaslarını Müslümanlıkta aynen bulmuş olan, binlerce yıllardanberi iman ettikleri Tanrı birliğini «Vahdâniyyet» esâsında bulan, kâinâtı yarattığına inandığı tek bir Ogan-Tanrı'nın «Kaadir» ve «Hâlık» sıfatlarıyla anıldığını duyan, ruhların gittikleri ve dünyâdaki amellerine göre mükâfat ve mucâzât gördükleri rûhânî âlemi «Âhiret» mefhumunda aynen tesbit eden, kendi

dinindeki on yedi kat gök i'tikaadının İslâmiyyette سَبْعَ سَمَوَاتٍ مَبْنُوعَاتٍ

şeklinde yedi katla izâh edilmiş olduğunu anlayan, hepsinin üstünde bulunan Tanrı katına «Arş-ı a'lâ» denildiğini duyup öğrenen, şeytânî zannederek inandığı «Kader» in rahmânî bir takdîr olduğunu anlayan ve nihayet Hac, Kurban ve bilhassa Cihâd farîzalarında kendi tarihî, millî ve dinî mükellefiyetlerini aynen gören Oğuz-Türkü İslâmiyyette ırkî rûhiyle millî imânını ve İslâm âile hukukunda da kendi benliğini bulmuş değildir de nedir?

Her halde Müslüman-Arap ordularına karşı bir çok zaferler kazanan gaalip Türk ırkı mağlûbun dinini kendiliğinden kabul edip ihtidâ etmekle iman değiştirmemiş, İslâmiyyette kendi millî akîdelerinin en ulvî ifâdesini bulup onu bir hamlede benimsemiş demektir: İşte bundan dolayı İslâm akaaidi Türk ırkının ezeldenberi hem millî, hem dinî iman esaslarıdır.

VII

ARAP İRKİNİN TARİHİ TÜRK DÜŞMANLIĞI

Buraya kadar gözden geçirdiğimiz vesikalarla ilmî şöhâdetlerden anlaşılmıştır ki, Türk ırkı İslâmiyyette kendi tabîî diniyle mânevî benliğini bulduğu için ihtidâ etmiş ve ihtidâsından itibâren de İslâmın başında artık yorulmuş olduğu sâbit olan Arap kavminin yerine geçerek bir aralık sönmiye yüz tutan Sünnîliği Şiîliğin istilâsından kurtardıktan başka, Ehl-i salîp akınlarına karşı da müdâfaa ve muhâfaza etmiş ve hattâ bunlarla da iktifâ etmiyerek İslâmiyyet için en büyük tehlike menbâi olan Şarkî-Roma imparatorluğunu orıadan kaldırdıktan sonra Avrupa'nın ortasına kadar ilerleyip bir çok Hristiyan devletlerini İslâm eyâletleri hâline getirmiş, Şark-Ortodoksluğunu asırlarca sindirmiş ve Katolik Garb'ın bütün hamlelerini de gene asırlarca hiçe indirerek İslâmiyyeti hem muhâfaza etmiş, hem genişletmiştir. İslâm tarihine eğer bu Türk hârikası karışmasaydı, acabâ bugün yeryüzünde Müslümanlıktan eser kalabilir miydi?

Fakat, bütün bunlara rağmen Arap menâbiinde ve bilhassa Tefsîr ilminde Türkler insanlık düşmanı bir canavar sürüşü şeklinde tasvir edilmişler, akıl ve iz'âna sığmıyacak iftirâlara uğramışlar ve ez-cümle yamyamlıkla ithâm edilmişlerdir! Bunun sebebi, bundan evvel bâzı safhalarını gözden geçirdiğimiz Orta-Asya Arap-Türk mücâdelelerinden kalan acı hâtıralarla İslâmın başında Arabın yerini Türkün almış olmasıdır. İşte bu irsî ve tarihî husûmet, bir taraftan siyasî ve askerî sâhalarda din birliğine yakışmıyacak fecî tezâhürler göstermiş ve bir taraftan da fikir sâhasında Tefsîr ilmine girmesi Kur'âna karşı

hürmetsizlik teşkil edecek en müdhiş iftirâlara ilmî bir mâhiyyet verilmesiyle neticelenmiştir.

Arapların siyasi ve askerî sâhalardaki Türk düşmanlıklarının elim tezâhürleri, İslâmiyyeti ve Haçlı ordularının imhâ etmek istedikleri Haremeyn'i müdâfaa eden Müslüman-Türk ordularına karşı Haçlı ordularıyla her fırsatta el-birliği etmiş olmalarında gösterilebilir. Ehl-i-salip tarihinin şimdi en mühim Fransız mütehassısı olan (René Grousset), «Bilan de l'histoire» ismindeki eserinin 1946 Paris tab'ının 214 üncü sahifesinde bu tarihî facianın en müdhiş cephesini işte şöyle hulâsa etmektedir:

«İslâm câmiası içinde müslüman Suriye'ye hâkim olan Selçukîleri Mısır'a hâkim olan Fâtımîlerden ayıran hususlara hepsini izâh etmiştik: Irk kini, din kini. Ötekiler (Sünnî) müslüman ve Türktürler; berikiler (Şii) müslüman ve Araptırlar. Haçlılar Suriye'ye gelince Türklere karşı Mısırlılarla ittifak etmekte tereddüd etmediler. Ehl-i-salip ordusu Antakya'da Türklerle taarruz ettiği sırada, Mısır ordusu da gene aynı Türklerden Kudüs şehrini zabtediyordu. Nihayet, Türkler mağlûb edilip Antakya zabtedilince, Haçlılar kemâl-i şetâretle Mısırlıların üzerine yürüdüler ve Beyt-i-Mukaddes'i ellerinden aldılar (15 Temmuz 1099)».

Fâtımîlerin bu fecî ihânetlerini meşhur Arap müverrihi (İbn-ül-Esir) bile «Târih-ül-kâmil» inin 1303 Mısır tab'ının 10 uncu cildinin 94 üncü sahifesinde işte şöyle i'tirâf etmiştir:

«Rivâyete nazaran Mısır'ın Alevîlerden olan idare adamları Selçukî devletinin kuvvet ve kudretiyle Gazze'ye kadar Suriye havâlisini istilâ ederek Mısır'la aralarında engel olacak başka bir devlet kalmadığını ve (bir müddet evvel) Adısr'ın Mısır'a girip (Kahire'yi) muhâsara etmiş olduğunu göz önüne getirince korkuya kapıldılar ve Frenklere (= Ehl-i-salib'e) elçiler göndererek onları Suriye'ye saldırıp orasını zabtetmiye ve kendileriyle Müslümanların arasına girmiyê dâvet ettiler».

Üçüncü Ehl-i-salib'in teşekkülünde ön-ayak olmakla maruf On-ikinci asır Haçlı müverrihlerinden Sûr piskoposu (Guillaume de Tyr) in «Historia de Rebus gestis in partibus trans-

ınarın» ismindeki Lâtince tarihinin On-üçüncü asır Fransızca tercemesinin 1879 Paris tab'ının birinci cildinin 153 üncü sahifesinde Mısır halifesinin bu şenî ihâneti şöyle anlatılır:

«(Halife) bizim rüesâmızın Antakya'yı muhâsara etmiş olmalarından da çok seviniyordu; kendileriyle bu hususta görüşmek üzere dostluk elçileri gönderdi; bunlar büyük hediyeler getirip kabulünü ricâ ettiler; halifenin kendilerine geniş nisbette asker, hayvan ve erzak yardımlarında bulunmaya âmâde olduğunu söylediler ve muhâsarayı idâme etmelerini çok ricâ ettiler.»

İşte bu suretle Arapların Türklere karşı besledikleri millî ve ırkî kin ve garaz, nihayet İslâmiyyeti imhâ için ortaya atılan Ehl-i salîb'in en büyük muvaffakiyyetlerini te'min ederek Antakya Haçlı prensliği ile Kudüs krallığının ve netice itibarıyla Suriye ile Filistin'deki Lâtin hâkimiyyetinin teşekkülünde başlıca âmil olmuştur.

Fâtımilerin bu âteşin kini, Şiiliğin Sünnîliğe karşı beslediği bir mezhep düşmanlığı değil, Araplığın Türklüğe karşı maatteessüf güttüğü ırkî bir garazdır; bu hakikat eski Garp müelliflerinin bile gözlerinden kaçmamıştır; meselâ On-sekizinci asır Fransız müverrihlerinden profesör (Mailly), «L'esprit des Croisades» ismindeki eserinin 1780 Paris tab'ının dördüncü cildinin 116 ncı sahifesinde dokuzuncu Fâtımî halifesi (El-Müsta'li-Billâh Ebu-l-Kaasım Ahmed) in Türklere karşı Ehl-i salîb ile ittifak akdine neden lüzum görmüş olduğunu Miâdın 1097 vukuâtından bahsederken işte şöyle anlatır:

«Fâtımiler kendi hâkimiyyet sâhalarında ve bilhassa Suriye'de Türklerin ne kadar ilerlemiş olduklarını görerek nihayet bu akımı durdurmaya karar verdiler. (Müsta'li) o tarihten bir sene evvel (Efdal) in kumandasında büyük kuvvetler gönderip Haçlılar Türklerle harbettği sırada onların da o Türk fütûhâtçılarına saldırmalarını emretti».

Bu sönmez kin yalnız Şiî ve Fâtımî araplara münhasır değildir: Çünkü Fâtımî hânedânının şîliğine mukabil Mısır halfinin büyük bir ekseriyyeti sünnîdir. Zâten Antakya bir ihânet yüzünden sukut edip Ehl-i salîb'in eline geçtikten sonra, Haçlı

ordusu Milâdın 1099 tarihinde Kudüs'e doğru ilerlediği sırada Suriye'deki Sünnî arap emâretlerinin hepsi onlarla birleşmiş ve hattâ Ehl-i-salib ordusunun her türlü levâzım, nakliyye ve iâşe ihtiyaçlarını bile muntazaman te'min etmişlerdir. İşte bundan dolayı Haçlılar için yegâne düşman arâzisi Türk ölkesinden ibâret olduğu halde, sünnî ve şîî Arap memleketleri onların kendi vatanları gibidir. (René Grousset) nin «Histoire des Croisades» ismindeki kıymetli eserinin birinci cildinin 1934 Paris tab'ının 125 inci sahifesinde bu çok mühim nokta şöyle tesbit edilmektedir:

«Onların (= Arapların) Ehl-i-salib'e karşı vaziyetleri umumiyyetle Türklerinkinden çok farklıydı. Haçlılar Türk topraklarında hep harple karşılaşmışlardı. Arap memleketlerinde ise daha bidâyetten itibaren anlaşma ve hiç olmazsa uzlaşma teklifleriyle karşılaştılar ve nihayet mahallî bir siyaset tâkibine muvaffak oldular».

On-birinci asrın sonlarına tesadüf eden ilk Haçlı seferine bizzat iştirâk etmiş bir müellifin (Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum» ismindeki eseri, bütün siyâsî ve askerî vukuâtı kendi gözleriyle görmüş bir şâhîde âid olmak itibarıyla, ilk Ehl-i-salip tarihinin en mühim menbâlarından sayılır; Lâtince metniyle Fransızca tercemesi (Louis Bréhier) tarafından «Histoire anonyme de la première Croisade» ismiyle 1924 tarihinde Paris'de neşredilen bu mühim eserin 181 inci ve 183 üncü sahifelerinde Suriye'deki Arap emîrlerinden ikisinin Ehl-i-salip ordusuna atlarla altınlar hediye ettikten başka bunlardan birinin Haçlılarla ittifak bile akdetmiş olduğundan bahsedildikten sonra , 183-185 inci sahifelerinde Müslüman-Arapların kendi teşebbüs ve talepleriyle İslâmiyyete nasıl ihânet etmiş oldukları işte şöyle anlatılır:

«... Humus şehrinden gelen elçileri kabul ettik. Oranın emîri (Haçlı ordusunun başındaki) konta atlarla altınlar gönderdi ve kendisiyle bir muâhede akdederek Hristiyanları incitmemek, bilâkis onlara sevgi ve saygı göstermek taahhütlerinde bulundu. Trablusşam emîri de konta bir nâme gönderip bir i'tilâf akdi ve eğer isterse dostluk te'sisi teklifinde bulundu;

kendisine on at ve dört esterle altınlar gönderdi; fakat kont, ancak Hristiyan olmayı kabul ettiği takdirde onunla sulh akdeceğini bildirdi».

Trablus emîri (İbni-Ammâr) bu irtidad teklifini hiddet veyâ nefretle reddetmiş zannedilmemelidir: Esas itibarıyla kabul etmiş, fakat bir şarta bağlamıştır; ilk Ehl-i-salib'in gene aynı Haçlı müverrihi, aynı tarihinin 191 inci sahifesinde Salib ordusunun 13 Mayıs 1099 tarihinde Trablusuşam'a vâsıl olduğundan bahsederken bu noktayı şöyle anlatır:

«Trablus emîri nihayet Ehl-i-salib rüesâsiyle bir i'tilâfnâme akdetti ve orada esir olarak bulunan üç yüzü mütecâviz Hristiyan hacısını derhal kendilerine teslim ediverdi; on beş bin altınla en giranbahâlarından on beş Arap atı verdi; ayrıca bize atlar, eşekler ve her türlü zahîreler vererek iâsemizi bol bol te'min etmek suretiyle Mesih'in bütün ordusunu takviye etmiş oldu. Haçlı rüesâsiyle i'tilâfında halifenin kendilerine karşı hazırlamakta olduğu harbi kazanıp Kudüs'ü aldıkları takdirde kendisi de Hristiyan olup emâretini onların tâbiyyeti altına koymayı taahhüd etti. İşte böyle oldu ve böyle bir muâhede akdedildi».

(René Grousset) nin yukarda bahsi geçen Ehl-i-salib tarihinin birinci cildinin 125 inci, 126 ncı ve 131 inci sahifelerinde Türk düşmanlığından dolayı İslâmiyyete ihânet edip Haçlılarla birleşen bu irili-ufaklı Arap emîrlerinin en mühimleri Şeyzer emîri (İzzüddin Ebu-l-Asâkir), Humus emîri (Cenâh-üd-devle) ve Trablusuşam emîri (Ebu-Ali Fahr-ül-Mülk ibni-Ammâr) gösterilir ve hattâ 141 inci sahifedeki izâhâta göre Ehl-i-salib ordusunu Lübnan dağlarından Kudüs istikaametine işte bu (İbni-Ammâr) ın verdiği kılavuzlar geçirmiş ve bu hareketten evvel bâzı Müslüman araplar tanassür bile etmişlerdir! Eğer bütün bu Arap emâretleri İslâmiyyeti Türk düşmanlığına fedâ edecek kadar millî ve tarihî kin ve garazlarına kapılmış olmasalardı, İslâmın mevcudiyetini ve netice itibarıyla Haremeyn'i müdâfaa eden Türk ordularının mukaddes cihâdını cephe cephe müşkilleştirmek gibi tarihî bir vebâl altında ebediyyen ezilip kalmazlardı. Haçlı istilâsına karşı on-

lara düşen vazife, Türk ırkının sarsılmaz imânından dolayı yüklendiği büyük külfet kadar ağır değildi; (Paul Rousset) nin 1957 de «Payot» neşriyyâtı içinde çıkan «Histoire des Croisades» ismindeki eserinin 101 inci sahifesinde Arap emîrlerinin Türk düşmanlığından dolayı yapmadıkları ve hattâ aksini yaptıkları bu tarihi vazife çok doğru olarak şöyle tesbit edilmektedir:

«Haçlıların yolunu kesebilecek veyahut, hiç olmazsa, arkalarından taarruz edebilecek bir çok emîrler müzâkereye girişmeyi tercih ettiler».

Bu müdhîş kin ve gayzın fecî tezâhürleri yalnız Arap-Ehl-i-salîp ittifaklarına münhasır kalmamış, Haçlıların Antakya önlerindeki meşhur yamyamlıkları Arapları sevindirmiştir! Açlıktan muztarib olan Haçlıların Türk şehidlerini mezarlarından çıkarıp pişirerek kebab gibi yedikleri, tarihin dâimâ haşyet ve lâ'netle anacağı bir vahşet hâtırasıdır. Bir gün bin beş yüz şehid cesedi birden çıkarılmış ve bunlardan üç yüzünün mübârek başları kesilerek Mısır'daki «Halife-i İslâm» ın Ehl-i-salîp ordugâhında Türklere karşı ittifak akdine gelen murahasalarına gösterilmiştir. Meşhur Ehl-i-salîp müverrihi (Guillaume de Tyr), bundan evvel bahsi geçen eserinin birinci cildinin 165 inci sahifesinde Arap elçilerinin bu manzara karşısındaki hâlini şöyle anlatır:

«Li massage au calife d'Egypte ne s'estoient mie encore parti d'ilec; quant il virent ce, lié furent de la mort à leur anemis...».

Yâni: «Mısır halifesinin elçileri henüz oradan hareket etmemişlerdi; bu manzarayı görünce, düşmanlarının (= Türklerin) ölmüş olmasından dolayı çok sevindiler...».

Yukarda bahsi geçen anonim ilk Ehl-i-salîp müverrihi de aynı eserinin 97 nci sahifesinde Arap elçilerinin atlarına bile Türk şehitlerinin başları yüklendiğini şöyle anlatır:

«Bütün cenâzeler bir çukura atıldı ve kesik başlar da sayılıp miktarları bilinmek üzere ordugâha getirildi, yalnız Mısır halifesinin sefirlerine âit dört ata yüklenen başlar sâhile gönderildi».

İşte bütün bunlarla sâbittir ki Sünnî ve Şîî araplar arasın-

da müşterek olan millî ve tarihî Türk düşmanlığı, Ehl-i-salib'in Müslüman-Türk'e karşı gösterdiği dinî kin ve garazdan maatteessüf hiç de aşağı değildir. Zâten Sünnî araplar içinde Ehl-i salip ordularına ücretli asker yazılanlar bile vardır ve hattâ bunlar mühim yekûnlar teşkil etmişlerdir; meselâ ikinci Ehl-i-salip devrine tesadüf eden 1147 tarihinde Müslüman-Türkler kadar Ortodoks-Bizanslılara da düşmanlığıyla meşhur Sicilya kralı ikinci Roger'nin Akdeniz'e hâkim olan Norman donanmasındaki askerin yarısı Müslüman-Araplardandı: Fransa Enstitüsü âzâsından profesör (Louis Bréhier)nin «Vie et mort de Byzance» ismindeki eserinin 1947 Paris tab'ının 330 uncu sahifesinde bu askerin başında (Christodoulos) isminde mürted bir Arap kumandanı bulunduğundan ve Sicilya kralının hizmetindeki İslâm askerlerinin de Sicilya Arap cemâatine mensub olduklarından bahsedilmektedir. Milâdın 1148 tarihinde Türk hânedanlarından Burilerin pâyitahtı olan Şam şehrini muhâsara altına alan Ehl-i-salip ordusuna kumanda ettikten sonra mağlûb olup giden Fransa kralı Yedinci Louis'yi işte bu Norman-Arap donanması taşımıştır. Daha sonraki devirlerde de Arapların Haçlılarla muhtelif ittifakları vardır.

Müslüman-Arap milleti Hıristiyanlardan fazla kin beslediği Müslüman-Türk ırkına karşı o müessif tarihî husûmetini her gittiği yerde neşretmiş ve bilhassa ilk İslâm fütûhâtından itibaren araplaşmış olan Sâmi milletlere millî diliyle beraber millî kinini de aşlamıştır; Türk düşmanı (Victor Bérard) bile «Revue de Paris»nin 1 Haziran 1906 nüshasında çıkan «Turcs et Arabes» ismindeki tedkiknâmesinde bu acı hakikati şöyle tesbit etmektedir (S. 655):

«Hulefây-ı-Râşidîn devrindenberi İslâm ordularının ~~sefer~~lerini işgal edip yerli Sâmi unsurlarını hâkimiyyetleri altında topladıkları Suriye ve Elcezire eyâletlerinde de Türkler karşı duyulan kin ve istihfâf aynı derecede şiddetlidir».

Arapların ilim sâhasında gösterdikleri Türk düşmanlığı da siyâsî ve askerî sâhalarda görülenlerden maatteessüf aşağı değildir.

Tarihin muhtelif devirlerinde Türk istilâsına uğramış ve-

yahut Türklere mağlûb olmuş milletlerin an'anelerine bakılırsa, bunların duydukları eski Türk düşmanlığının izleri kabîlinden bir çok efsânelere tesadûf edilir: Eski Çin, İran, Yahudi, Süryânî, Ermeni, Bizans, Lâtin ve Arap menbâları bu bakımdan tedkik ve mukayese edilecek olsa, binlerce rivayetlere müstenid bir çok ciltler vücuda getirilebilir. Eski milletlerin asırlarca yüreklerini titreten «Türk korkusu», onların muhayyilelerini yüzlerce yıl Türk ırkının aleyhine işletmiş ve işte bu hayâl faaliyeti o milletlerin an'anelerinden başka tarihlerinde, folklorlarında ve bilhassa din menbâlarında Türk tipine âdetâ bir umacı şekli veren korkunç tasvirler bile hâsıl olmasına sebep olmuştur.

Bu akla sığmaz efsânelerin icâdında en mühim rolleri oynayanlar, muhtelif devirlerle memleketlerin din adamlarıdır: Yâni o müteassıp dinciler bir taraftan da ırkçılık ve milliyetçilik taassubu göstermişlerdir! Bunların en şaşılacak örnekleri eski Arap müfessirleriyle şârihleri içinde gösterilebilir. Kur'ânı tefsir yahut Hadisi şerheden Arap âlimleri din sâhasında milliyet duygularına kapılmak za'fından bir türlü ictinâb edememişler ve hemen her münâsebetle Türk ırkının aleyhine okkalarla mürekkep sarfetmekten ve hattâ böyle yapabilmek için vesîle ve münâsebet aramaktan bile zevk almışlardır. Bu vaziyetin asıl acı tarafı, Türk ırkının aleyhine uydurulan bu garazkârâne efsânelerin Arap medresesinden Türk medresesine geçmiş ve Osmanlı softaları tarafından asırlarca dinî birer hakikat şeklinde tekrar edilip durmuş ve hattâ Araptan fazla «Asabiyyet-i arabiyye» gösteren şuûrsuz yobazlar yetişmiş olmasıdır! Eski İstanbul'un ilmiyye sınıfı içinde Türk olmayan unsurlara mensup zümrenin mühimce bir yekûn teşkil etmesi, bu vaziyetin takarrür ve devâmında her halde ilmâl edilemeyecek bir âmil sayılabilir.

Bu acı vaziyet hakkında vâzıh bir fikir verebilmek için, her şeyden evvel o Yahudi ve Arap efsâneleriyle iftirâlarının en mühimlerinden biri olan «Ye'cûc ve Me'cûc» meselesinden bahsetmek mecburiyetindeyiz.

İslâm dinine bir çok dinlerin hurâfeleri girmiştir; fakat

en fazla giren İsrâîliyyâtır: İslâmiyyetin zuhurundan itibaren ihtidâ eden Yahudilerle Hıristiyanlar, Kitâb-ı mukaddes'le Kur'ânın müştereken bahsetmekte oldukları nesep ve tarih meselelerinde İslâm tefsirine derin bir te'sir icrâ etmişler ve Müslüman müfessirlerine bir çok İsrâîliyyâtı bâzan pek aşırı mübâlâğalarla tekrar ettirmişlerdir. Bu vaziyeti kolaylaştıran şöyle bir hadis de rivayet edilir:

حدَّثَنَا عَنْ يَسْرَائِيلَ وَآخَرِهِ

Yâni:

— Benî-İsrâîl'den bahsetmenizde beis yoktur.

İslâm âlimleri işte bu hadîse ittibâ' etmekte çok zararlı bir ifrâta kapılmışlardır: Halbuki bu hadîs, teşvik değil, tecviz mâhiyyetindedir. Her halde bu ifrâta bilhassa Hicretin ilk asrında ihtidâ eden Yahudiler sebep olmuşlardır; meselâ bunların içinde eshâptan (Abdullâh ibni Sellâm) gibi mühim şahsiyetler görülmektedir: Evvelce Medîne hahamlarından olan bu zât, Kur'an tefsirine Tevrât tefsirini nakledenlerin en mühimlerindendir. (Kâtib-üd-Dînûrî) lâkabiyle meşhur (İmâm Ebu-Muhammed Abdullâh ibni Müslim ibni Kuteybe)'nin «Kitâb-ül-Maârif»ine göre Hicretin 32 tarihinde vefât eden Tâbiînden (Kâ'b-ül-Ahbâr) da Yemen'in sâbık yahudilerindendir. Hazret-i Ebû-Bekir devrinde ihtidâ edip Hazret-i Ömer zamanında Medîne'ye gelen bu zât de İsrâîliyyâtı İslâmiyyete nakledenlerin en mühimlerindendir. Bu gibi şahsiyetler içinde gene Tâbiînden (Ebu-Abdullâh Vehb ibni Münebbih-il-Yemânî) ile kardeşi (Hemmâm ibni Münebbih-il-Yemânî) de en mühim İsrâîliyyât nâkıllerindendir. (Kâtib-üd-Dînûrî)'nin «Kitâb-ül-Maârif»ine göre, bilhassa (Vehb) «Semâvî kitaplardan yetmiş ikisini okumuş olmakla» iftihâr ederdi; Hicretin ikinci asrında vefât eden bu iki kardeş, gene aynı menbaa göre, Yemen'e İran'dan gelmiş olmak itibariyle Türkler hakkında hem Acem, hem Yahudi hurâfelerine mükemmel surette vâkıftı. Gene İslâmiyyetin ilk zamanlarında ihtidâ eden Yahudi âlimleri içinde (Sa'ye)'nin (Sa'lebe), (Esîd) ve (Zeyd) isimlerindeki üç oğluyla Ye-

men'den gelen (İbni-Yâmin) ve bir de (Mukhayrik) vardı (Bk.: İsmail Fennî, Kitâb-ı izâle-i şükûk, 1928 İstanbul tab'ı, S. 231).

İşte bütün bu Yahudi mühtedîleri İsrâîliyyât efsânelerini İslâm ilmine olduğu gibi nakletmişlerdi. Bunlardan başka bir çok Hristiyan ve Zerdüşti dönmeleri de vardı: Meselâ sâbık piskoposlardan (Dağâtır), «Abd-ül-Kays» kabilesinden (Cârûd) ismiyle mârûf (Ebu-Gıyâs-Beşer) ve Hazret-i Ömer devrinde ilk defa olarak Medîne mescidinde va'zeden Yemenli (Temîm Dârî) ile Necrân râhipleri bunlardandı; meşhur sahâbî (Sel-mân-ı Fârsî) de aslen İranlı olduğu halde, evvelâ Suriye ve Musul'a gidip Hristiyan dinine girmiş ve nihayet Medîne'de müslüman olmuştu. Tabîî bütün bu rûhânîler İslâm dinine Zerdüşti ve Ortodoks an'aneleriyle beraber giriyorlardı. Fakat yukarıda da söylediğimiz gibi, en mühim te'sir, Yahudi menbâlarından gelen te'sirdi: Çünkü ilk mühtedîler içinde yahudilerin sayısı mühim bir yekûn tuttuktan başka, Hristiyan dönmeleri bile kendi dinlerinin yahudilerden aldığı İsrâîliyyâtı beraber getirmiş oluyorlardı.

Her halde bu zevâtın eski dinlerindeki hurâfeleri İslâmiyete fenâlık etmek için nakletmiş olmadıkları muhakkaktır: Bunların maksatları, yeni dinlerine eski bilgileriyle hizmet etmektir; fakat netice olarak İslâm ilimleri Yahudi, Hristiyan ve Zerdüşti hurâfeleriyle dolmuş oldu ve eski Arap müfessirleriyle şârihleri de Türklere karşı olan millî duygularını dinî bahânelerle istedikleri gibi ifâde hususunda işte bunlardan istifâde imkânını buldu.

İsrâîl peygamberlerine izâfe edilen «Ahd-i atik» ile «İncil» ve teferrüâtından mürekkebe olan «Ahd-i cedîd»in teşkil ettiği «Kitâb-ı mukaddes»in baş tarafındaki «Pentateuque» yâni «Es-fâr-ı hamse» Yahudi ve Hristiyan i'tikaadınca Hazret-i Mûsâ'nın «Tevrât»ı sayılır: Yahudilerin «Torat Moşe» dedikleri bu beş kitabın birincisinde, yâni «Genèse = Tekvîn ül-mahlûkaat» kitabında (Nuh)un oğullarıyla torunlarına âit esâtirî bir takım ecdâd isimlerine müstenid bir ırk tasnifi vardır: Benî-İsrâîl'in ensâb ilmine âit telâkkilerini gösteren bu tasnif, o kitabın 10 uncu bâbının birinci fıkrasından başlayıp 32 nci fıkrası-

na kadar devâm eder; bu otuz iki fıkranın ihtivâ ettiği isimler içinde Türk ırkıyla alâkadâr sayılanlar (Tiras/Thiras) yahut (Tires), (Tocerme) yahut (Togorma) ve (Terşiş/Tharsis) şekilleridir. Fakat Yahudi müfessirlerince esas ittihâz edilen, bilhassa (Tocerme), (Togorma) yahut (Togarma) şeklidir. Hatâ bu telâkkiden dolayı Yahudiler hâlâ Türk mânâsına (Togarma) ismini de kullanmaktadırlar. Fakat bunlardan başka bir isim daha var ki o da bâzı müfessirlerce Türklerin ilk atasına âit sayılır: Bu isim de (Mogog) yâni (Me'cûc) ismidir. Bu kelimede, (Ye'cûc) ismiyle beraber Kur'anda da zikredilir. Bütün bu isimler «Ahd-i atîk'in «Tekvin» kitabından başka bir defa «Tevârîh-i evvel»de ve iki defa da «Hazkıyâl» kitabında geçer.

«Tekvin»e göre (Togarma) Yâfes'in oğullarından (Comer) yahut (Gomer)in oğludur; Arapların (Me'cûc) dedikleri (Mogog) da (Gomer)in kardeşidir: Yahudi ve Hıristiyan müfessirleri Türk ırkının ilk atasını tâyin ederken işte bu iki kardeş üzerinde ihtilâfa düşmüşlerdir; (Gomer) tarafdârı olanlar, bu muhayyel şahsın oğlu olan (Togarma)nın ismiyle «Türk» kelimesi arasındaki Fonetik yakınlığına istinâd etmişler ve (Mogog) yahut (Me'cûc)u tercih edenler de bu mevhum şahsiyyetin nesline âit «Kitâb-ı mukaddes» fıkralarıyla Türk tarihinin muhtelif inkişafı arasında bir takım münâsebetler görmüşlerdir.

(Gomer)le oğlu (Togarma)ya tarafdâr olanlar içinde (Josèphe Flavius) ve (Mendelsshon) gibi en mühim İbrânî müfessirleri vardır. Fakat yahudilerin bu telâkkisine karşı, eski Hıristiyan müfessirlerinin bir çoğu da (Togarma) yerine (Mogog)u, yâni (Me'cûc)u ileri sürmüşlerdir. Bunların içinde Miklâdın On-ikinci asrında yaşamış, Anadolu Türk tarihinin en mühim menbâlarından olan bir «Chronique = Vakaayi' nâme» yazmış ve bundan evvel de bir iki kere bahsi geçmiş olan Antakya Ya'kuubî patriki (Süryânî-Mikâil = Michel le Syrien)in verdiği izâhâtı bâriz bir misâl olarak ele alabiliriz. Bu meşhur müellif, o büyük vakaayi'-nâmesinin yukarda bahsettiğimiz (Chabot) tercemesinin üçüncü cildinin ikinci fasikülündeki 14

üncü kitabına tesadüf eden 149 uncu sahifesinde Türk ırk ve ensâbı hakkındaki mâlûmâtını şu sözlerle anlatmaya başlar:

«Turkaye yahut Türkâye milleti Yâsef nesline mensuptur; çünkü bunların nesepleri (Magog = Me'cûc)dan gelir».

Halbuki, geçen asrın meşhur müsteşriklerinden profesör (Ujfalvy de Mezö-Kövesd)in «Les migrations des peuples et particulièrement celle des Touraniens» isimdeki eserinin 1873 Paris tab'ının «Recherches sur le tableau ethnographique de la Bible et sur les migrations des peuples» başlıklı ikinci faslının Kitâb-ı mukaddes etnografyasına hasredilen 157-165 inci sahifelerinde (Yâfes)in oğullarından olan (Magog = Me'cûc) hakikatte İslâv ırkının, (Thiras = Tiras) Lâtin ırkının, (Yâfes oğlu Javan)ın oğullarından (Tharsis = Terşiş) Trakların ve (Yâfes oğlu Gomer)in oğullarından (Togarma) da Ermeni milletin inceddi gösterilmiş ve bu ensâb içinde «Türk»ün ismi bile geçmemiş olduğuna göre, (Süryânî-Mikâîl) vesâire gibi eski müelliflerin Türk ırkı hakkındaki indî ve şahsî iddiâlarının birer yakıştırmadan başka bir şey olmadığı ilmen sâbit olmuş bir hakikat demektir. Fakat bu hakikate rağmen Yahudi müfessirlerinin (Togarma)sına mukabil, aynı «Tevrât»ın aynı satırlarına istinâd eden o Ya'kubî patriki bil-akis (Me'cûc)u esas ittihâz ediyor! Ondan sonra da «Hazkıyâl» kitabına geçiyor ve bu peygamberin bir takım ihbârâtını Türk tarihine âit gösteriyor; fakat bu ihbârâtta Allah ne (Me'cûc)a, ne onun kardeşi (Gomer)e ve ne de bunun oğlu (Togarma)ya hitâb etmiyerek «Me'cûc diyârında sâkin» diğer Yâfes oğullarının, yâni Türklerin dedeleri sayılmayan «Rus ve Maşek ve Tobal» nesillerinin reisi olan (Gog) yâni (Ye'cûc) ismindeki şahsa hitâb edip bütün zafer vaitlerini ona hasrediyor: Bu tebşire göre, asıl tarihî rolü oynamakla mübeşşer olan millet, (Me'cûc)un yahut (Togarma)nın neslinden sayılan Türk milleti değil, bil-akis «Rus ve Maşek ve Tobal» nesillerine mensûb olan diğer milletlerdir ve bunlar (Me'cûc)un ölkesinde sâkindir. Hattâ (Rab Yahova) yâni Allah, «Hazkıyâl» kitabının 38 inci bâbının yedinci fıkrasında gene o Türk olmaması lâzımgelen milletlerin reisi olan (Gog)a, yâni (Ye'cûc)a şu emri veriyor:

«Hazır ol ve hem kendini, hem yanında tecemmü' eden cemâatin kâffesini hazırla. Sen anların âmiri ol!».

Fakat (Süryânî-Mikâîl) Allâhın (Ye'cûc)a hitâben olan bu zafer vaidlerinin iki defa tekerrürüne bakıp bunları Türklerin iki istilâsı şeklinde tefsir ediyor ve bu noktayı kendisinden evvelki müfessirlerin farkedememiş olduklarını söylüyor! Tabii bu suretle (Me'cûc) gibi (Ye'cûc)u da Türkleştirmiş oluyor! Süryânî müverrihinin tefsirine göre, Türk ırkının ilk istilâsı Milâddan 510 sene evvel vukua gelmiştir; aynı müellif, ikinci istilâyı da kendi zamanından, yâni Milâdın On-ikinci asrından biraz evvel vukua gelen Selçukî fütûhâtında gösterir.

Bu suretle Tevrât ensâbı içinde Türklere ata olarak izâfe edilmiş olan (Togarma) ile (Magog) yâni (Me'cûc)a üçüncü bir şahsiyyet olarak (Gog) yâni (Ye'cûc) da ilâve edilmiş demektir: Fakat Tevrât ensâbında bu isimlerin her biri başka bir menşe' göstermekte olduğundan, Yahudi ve Hıristiyan tefsirleriyle telâkkilerine göre Türk ırkı aynı zamanda üç asla birden nisbet edilmiş oluyor!...

(Süryânî-Mikâîl)den evvel (Saint Mar Jacques d'Édesse) yâni (Urfalı Mar Jak) isminde eski bir Hıristiyan müfessiri, ihtimal bu tenâkuzu hisâb ederek (Me'cûc) gibi (Ye'cûc)u da Türkleştirmeye lüzum görmüştür: (Süryânî-Mikâîl), kendi iddiâsına delil olarak bu eski müfessirin şu fıkrasını da iktibâs etmektedir:

«Hakıyâl bu Turkaye milletinden bahsetmiştir: Bunlar (Ye'cûc)larla (Me'cûc)lardır».

Halbuki «Hakıyâl» kitabında Türk isminden eser bile yoktur: Yalnız «Ye'cûc ve Me'cûc» bahsi vardır; (Ye'cûc) ile (Me'cûc)u Türkleştiren ve daha doğrusu Türkleri «Ye'cûc ve Me'cûc»a nisbet eden, ancak «Ahd-i atik» müfessirleridir. Zâten Türk ırkına ata olarak izâfe edilen şahsiyyetler bunlardan da ibaret değildir: Bir de yukarda bahsettiğimiz isimlerden (Tiras) yahut (Tires) ismi vardır; bir çok müellifler bu ismi «Trak» kelimesiyle birleştirmiş oldukları gibi, geçen asrın meşhur Fransız müsteşriklerinden (Vivien de Saint-Martin de «Sur les Khazars» ismindeki eserinin 1851 Paris tab'ının 60 ıncı sa-

hifesinde Hazarlara âit bir vesikada bulunan «Tiros» kelimesiyle bir mukayese yapmak istemişse de, kat'î bir neticeye varmak ihtimali olmadığını kendisi de i'tirâf etmiştir. İşte bu suretle Tevrât ensâbında Türk ırkına her biri başka bir menşe' ifâde eden şu dört muhtelif ve muhtemel dede isnâd edilmiş demektir: (Togarma), (Tiras), (Gog = Ye'cûc) ve (Mogog = Me'cûc)...

Türk ırkının Asya ve Avrupa'ya olan büyük ve mükerrer istilâlarının hâsıl ettiği umumî dehşet içinde Şark'ın ve Garb'ın bütün mağlûp milletleri bu istilâları hep «Ye'cûc ve Me'cûc» akınlarıyla tefsir ve te'vil etmişlerdir: Çünkü «Hazkıyâl» kitabında Allâhın bu mechul tâîfelere muhtelif zafer vaidleri vardır! İşte bu tefsir «Ye'cûc ve Me'cûc» tipleri hakkında Şark ve Garp muhayyilelerinin asırlardanberi icâd ettikleri korkunç evsâfın hep birden Türk ırkına izâfesiyle neticelenmiş ve bu hurâfeler belli-başlı bir edebiyat dâiresi vücudâ getirmiştir. Milâdın birinci asrında meşhur Yahudi müverrihi (Josephe Flavius), «Ye'cûc ve Me'cûc» ismini Kafkasya'nın şimalindeki İskit câmiasına tatbik ettiği gibi, Milâdın sekizinci asrının sonlarına doğru (Aethicus) isminde bir müellifin de «Cosmographie» ismindeki Lâtince eserinde Türk ırkının «**de stirpe Gog et Magog**» yâni «Ye'cûc ve Me'cûc aslından» geldiği ilân ediliyor ve işte bu izâha istinâden avâm muhayyilelerinin o zamana kadar bu mechul isimler etrâfında biriktirdiği hurâfelerden dolayı tabiî insan şekli hâricinde korkunç ve hayâlî bir Türk tipi tasvir olunuyordu. Arap müfessirlerinin kin ve garazlarını tatmin etmekte çok işlerine yarayan bu tasvirlerle göre «Türk» demek «**Statura deforme**» şeklinde târif edilen bir u'cûbe demekti. «Körösi Csoma-Archivum» ismindeki Macar mecmûası'nın ikinci cildinin 1932 de çıkan 6 ncı nüshasının 422-433 üncü sahifelerinde (Alexandre Echardt)ın neşrettiği «La légende de l'origine troyenne des Turcs» ismindeki tedkiknâmede bu nokta bir hayli tafsilât ile izâh edilir.

Hristiyan-Lâtin edebiyatı, umumî insan tipinden büsbütün başka şekiller altında çizdiği bu muhayyel tipe «Yamyamlık», «Canavarlık» vesaîre gibi Arap tefsirinin sonradan te'yid ede-

ceği bütün çirkin sıfatları birden izâfe ediyor ve bu mütemâdi telkinlerin te'siri altında kalmış bir çok Garp seyyahları, Şark'a gelip Türkleri kendi gözleriyle gördükten sonra bile, yazdıkları seyâhatnâmelerde gözlerinden ziyâde kulaklarına inanarak Türk ırkı hakkında gene o «Ye'cûc ve Me'cûc» masallarını aynen kaydetmekle iktifâ ediyorlardı!...

Tıpkı onlar gibi, Müslümanlıktan sonra Yahudi hurâfâtının vârisi olan ve eski asırların İsrâiliyyâtını islâmî şekiller altında idâme eden Arap müellifleri de maatteessüf hiç bir zaman sönmeyen millî duygularının te'siriyle «Ye'cûc ve Me'cûc»a âit muhayyelâtı büyük bir memnûniyetle derhal Türk ırkına tatbik etmekte tereddüd etmediler.

Tevrât ensâbında gördüğümüz şahsiyetlerden Kur'anda yalnız (Ye'cûc)la (Me'cûc)un ismi geçer: Fakat bunlar «Tekvin» kitabında birer şahıs ismi şeklinde zikredildiği halde, Kur'anda birer kavm ismi şeklinde geçmektedir. Eski Arap müfessirlerinin Türk ırkı hakkındaki safsataları hep işte bu iki isim etrâfında birer hurâfe dâiresi teşkil etmiştir.

«Ye'cûc ve Me'cûc» tâifelerine âit âyetler (Kehf) sûresinin 33 üncü âyetinden 101 inci âyetine kadar devâm eder: Mecmûu on dokuz âyetten mürekkebe olan bu bahis, hüviyeti hakkında müfessirleri en mütenâkız faraziyyelere düşürmüş olan (Zülkarneyn)e âittir. Kur'anda Zülkarneyn'in evvelâ Garb'a, sonra Şark'a ve ondan sonra da müfessirlerin «Şimâl ciheti» diye tefsir ettikleri üçüncü bir istikamete sefer ettiğinden bahsedilir: Zülkarneyn işte bu mechul istikamet müntehâsında iki dağ arası önünde oturan bir kavma rastgelir; bu kavm ona «Ye'cûc ve Me'cûc» akınlarından şikâyet edip bu akınlara mâni' olacak bir «sed» kurmasını ister; bunun üzerine o iki dağın arasına «demirle bakırdan» büyük bir sed yapılır ve Ye'cûc ile Me'cûc işte bu seddin arkasında kalır. Kur'andaki kıssa bundan ibarettir. İslâm tefsiri bu kıssanın bilhassa şu üç noktasiyla meşgul olmuştur:

- 1 — (Zülkarneyn) kimdir?
- 2 — Demirle bakırdan yapılan «Sed» nerededir?
- 3 — «Ye'cûc ve Me'cûc» tâifesi hangi millettir?

Mevzûumuz itibariyle bizim için en mühim mesele, işte bu üçüncü meseledir. Şimdi her şeyden evvel Arap' tefsirinde bu meselenin nasıl izâh edildiğini gözden geçireceğiz. Tefsir ilminde Türkoloji'yi en çok alâkadâr eden nokta, işte bu noktadır.

Meşhur arap müfessirlerinden (Khâzin) lâkabiyle mârûf (İmâm Alâüddin Ali-bni-Muhammed il-Bağdâdî)nin «Lübâb üt-te'vîl fî maâni-t-Tenzîl» ismindeki tefsiri, İslâmiyyetin ilk zamanlarındanberi gelip geçmiş müfessirlerin bu bahse âit fikirlerini cem'etmiş olmak itibariyle, dinî yazılarında bile millî duygularına kapılmaktan ictinâb edemiyen Arap âlimlerinin İsrâîliyyât safsatalarından istifâde ederek Türkler hakkında ne gülünç efsâneler yazdıklarına misâl olmak üzere bilhassa bu eserin izâhâtını terceme ve tâkib edeceğiz. (İmâm Khâzin) bu eserini Hicretin 725 ve Milâdın 1325 tarihinde te'lif etmiş olduğuna göre, 634 senelik bir vesika demektir: «Ye'cûc ve Me'cûc»a âit âyetlerin tefsiri «Lübâb üt-te'vîl»in 1304 tarihli Mısır tab'ının üçüncü cildinin 249 uncu sahifesinden başlamaktadır.

«Ye'cûc ve Me'cûc»dan bahseden «Kehf» sûresinin 95 inci âyetinin birinci fıkrası şöyledir:

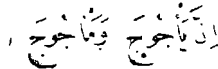
قَالُوا يَا ذَا الْقُرْآنِ إِنَّ يَاجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

Yâni:

— Onlar dediler ki: Ey Zülkarneyn, Ye'cûc ve Me'cûc yer-yüzünü ifsâd etmektedir.

Bu ibârenin başında «Onlar dediler ki» şeklinde bahsedilenler, iki dağ arasındaki geçidin önünde «Ye'cûc ve Me'cûc» tâifelerinden şikâyet edip akınlarına mâni' olacak bir sed yapılmasını istiyen insanlardır. Kur'anda bunların kendi dillerinden başka hiç bir dil bilmediklerine işâret edilir. (İmâm Khâzin), eshâptan (İbni-Abbâs)a isnâd olunan bir rivâyete istinâden bu kavmin Türk olduğundan, kendi dilinden başka «hiç bir dil bilmediğinden ve onların dilini de hiç kimsenin anlamadığından» bahsediyor ve İslâm tefsirine «Türk» bahsi ilk defa olarak işte bu münâsebetle girmiş oluyor! (Khâzin)in tefsirine göre (Zülkarneyn) işte bu Türk kavmiyle anlaşabilmek için «tercü-

manlar» kullanmıştır. Şu halde bu ilk izâha göre Tefsirin «Türk» saydığı millet «Ye'cûc ve Me'cûc» tâifesi değil, bilakis o tâifenin mazarratından şikâyetçi olan ve dağlar arasındaki geçidin önünde, yâni dışında bulunan millettir. Bu izâha nazaran, Türk ırkıyla «Ye'cûc ve Me'cûc» tâifesi arasında hiç bir münâsebet yok demektir. Fakat Türk düşmanı Arap müfessiri Kur'ânın:

ibâresini görür görmez, Yahudilikten mühtedi (Vehb ibni Münebbih il-Yemânî)'nin telkin ettiği İsrâîliyyâtı hemen hatırlayarak bir satır evvelki sözlerini birdenbire nakzedip «Ye'cûc ve Me'cûc» tâifesini işte şöyle târif ve izâh ediyor:

... Bu kelimelerin aslı, ateşin şerâresi ve zıyâsı mânâsına gelen (Ecîc ün-nâr) maddesindendir; onların bu isimlerle tesmiyelerinin sebebi ise, kesret ve şiddetleri itibariyle (Ecîc)e benzetilmeleridir. Neslen (Yâfes ibni Nûh) evlâdındandırlar ve Türkler de onlardandır; rivâyete nazaran bunlardan bir tâife çapula çıkmıştı; o sırada (Zülkarneyn) seddi inşâ ettiğinden, o tâife sed hâricinde kaldı; bunlar işte ondan dolayı (Türk) ismini aldılar, çünkü seddin hâricinde (Terk) edildiler».

Bundan evvelki tefsir tarzıyla tenâkuz teşkil eden bu tuhaf te'vile göre «Ye'cûc ve Me'cûc»dan şikâyet eden mechul millet gibi «Ye'cûc ve Me'cûc» tâifesi de Türktür! Şu halde bu akla sığmaz tefsire nazaran (Zülkarneyn)'in yaptırdığı sed, Türk ırkını Türk ırkından muhâfaza için yapılmış demektir! Fakat mesele bundan da ibâret değildir: (Türk) ismi bile Arapçanın «Terk» masdarından iştikaak ettirilmişti!...

(İmâm Khâzin) bu garâbetleri «ilim» nâmına kaydettikten sonra, Hadîs usûlünce sihhati pek şüpheli bir rivayete istinâd ediyor ve biraz evvel Türkleştirmiş olduğu «Ye'cûc ve Me'cûc» hakkında şu mâlûmatı veriyor:

«... Ye'cûc ayrı bir tâife ve Me'cûc ayrı bir tâifedir ve her tâife dört bin insandan mürekkeptir; bunlardan bir adam, kendi sulbünden eli silâh tutar bin erkek evlât dünyaya geldiğini

görmeyen ölmez; bunlar, dünyayı tahrib için uğraşan Adem-oğullarındandır. (Huzeyfe) demiştir ki: Bunlar üç sınıfa ayrılırlar; içlerinden bir sınıfın insanları Suriye'de yetişen ve gökyüzüne doğru yüz yirmi arşın uzunluğunda olan Sadr = Çam (1) ağaçları gibidirler; diğer bir sınıf insanların da enleriyle boyları bir olup yüz yirmi arşındır ve bunlara karşı ne dağlar dayanabilir, ne demirler mukavemet eder! Gene onlardan bir sınıf daha vardır ki bu sınıftan bir adam bir kulağını yere serip üstüne yatar ve öteki kulağını da (yorgan gibi) üzerine örter. Bunlar filleri, vahşi hayvanları ve domuzları gördükleri zaman yemeden geçmezler ve hattâ kendi ölümlerini de yerler! Bunların ileri kolları Suriye'de ve cenahları Horasan'dadır; Meşruk ırınaklarıyla Taberiyye gölünü içerler; içlerinde bir karış boyunda olanlar bulunduğu gibi, gayet uzun boylu olanlar da vardır! (Kâ'b)ın ifâdesine göre bunlar Adem-oğulları içinde nevâdirdendirler (2): Çünkü Hazret-i Âdem bir gün ihtilâm olmuş ve nutfesi toprağa karışmıştı; (Ye'cüc)u Allah işte o sadan halketti; bu sebeple onlar bizimle ana cihetinden olmayıp yalnız baba tarafından birleşirler!.

(İmâm Khâzin)in bu yüz-kısaltıcı târifine göre eski Türk tipi üç nev'e ayrılıyor: Bunların içinde yüz yirmi arşın boyundaki yüksek tipe mukabil yalnız bir karışlık kısa bir tiple eni ve boyu yüz yirmi arşınlık murabba' ve daha doğrusu mik'ab şeklinde bir tip de vardır!...

Arap tefsirinin Türk saydığı «Ye'cüc ve Me'cüc» ırkı hakkındaki telâkkiyyâtını tesbit etmiş olmak için aynen iktibâs ettiğimiz bu akla ve hayâya mugayir hurâfelerin anâsırını tahlil edecek olursak, İsrâîliyyâtan alınmış bir esas etrâfında Emevîler devrindeki Türk-Arap muharebelerinden mevrûs Arap kin

(1) Bu ağacın ismi metinde «Erz» şeklindedir: (Kazimirski)'nin Arapça lûgatine göre bunun Fransızcası «Cèdre»dir; Arap kaamusları «Sanûber» diyorlar; fakat «Cèdre, kelimesi Türkçeye de girmiş olduğundan, biz bu şekli tercih ettik. Bak.: A. Tıngır ve K. Sinapyan, «İstîlâhât lûgati», 1891 İstanbul tab'ı, S. 95.

(2) Bu (Kâ'b), yukarda bahsi geçen mühtedi hahamlardan (Kâ'b. ül-Ahbâr) dır.

ve husumetinin bütün garazkârâne mübâlâgalarıyla iftirâlarını bulmuş oluruz.

Arap ilminin bu câhilâne herzeleri asırlarca Türk medreselerinde Türk «Talebe-i ulûm»una dinî birer hakikat şeklinde gösterilmiştir!...

Biraz evvel de söylediğimiz gibi, «Ye'cûc ve Me'cûc» tâifesini Türk sayan âlim yalnız (İmâm Khâzin)den ibaret değildir. Daha bir çok müfessirlerle şârihler de aynı fikirdedir. Meselâ Hicretin Yedinci asrının sonlarına doğru Tebriz'de vefât eden ve (Khâzin)den daha meşhur olan (Kaadî Ebu-Said Abdullâh ibni Ömer il-Beyzâdî) de «Envâr üt-Tenzîl ve Esrâr üt-Te'vîl» isimindeki tefsîrinin 1848 Leipzig tab'ında (Ye'cûc) ile (Me'cûc) un milliyetlerini şöyle târif eder:

«Bunlar (Yâfes ibni Nûh)un oğlundan türemiş iki kabiledir ve rivayete nazaran Ye'cûclar Türklerden ve Me'cûclar da Cebel halkındandır».

(Khâzin) tefsîrinin şerhini yazmış olan (Abdullah ibni Ahmed in-Nesefî) de Yukarda bahsettiğimiz «Lübâb üt-Te'vîl»in 3 üncü cildinin 250 nci sahifesinde bu noktayı şöyle şerhetmiştir:

«Bunlar Yafes'in oğlundan türemişlerdir veyâhut Ye'cûc Türkten ve Me'cûc Cebel ve Deylim halkındandır».

Din âlimlerinin ilimle hiç bir alâkası olmak ihtimâli bulunmayan bu garîb izahları Tefsîr sâhasından Tarih sâhasına da intikal etmiştir: Meselâ eski Tefsîr mektebinin en doğru ve en mühim me'hazlarından olan «Câmi' ül-Beyân» isimindeki eseriyle beraber tarihe âit te'lifi de bütün dünyada şöhet bulan (Muhammed ibni Cerîr üt-Taberî) de mevzûumuz itibariyle kendisinden evvel ve sonra gelenlerden fazla ve başka bir şey yapmamıştır: Hicretin Üçüncü asrında yaşayıp Dördüncü asır başlarında vefât eden bu büyük müfessir ve müverrih de (Vehb)lerin, (Hemmâm)ların vesâirenin o efsânevî Etnoğrafya nazariyyelerini olduğu gibi nakledip «Ye'cûc ve Me'cûc»u üç

nev'e ayırmış, kimisinin eniyle boyu bir geldiğinden, kimisinin Lübnan çamları kadar yüksek boylu olduğundan ve kimisinin de kulaklarından birini yatak ve diğerini yorgan yaptığından bahsederek hayale bile sığmıyacak şeyleri büyük bir ciddiyetle hakikat şeklinde hikâye etmiştir!

Arap tefsîrinin bu garazkârâne izahlarıyla (Urfalı Mar Jak)ın bundan evvel aynen ictibâs ettiğimiz «**Türkaye milleti, Ye'cûc ve Me'cûc milletidir**» meâlindeki cümlesini mukayese edecek ve Tevrât müfessirlerinin ifâdelerini de göz önüne getirecek olursak, Arap müfessirlerinin Yahudi ve Hıristiyan efsânelerini aynen nakledip benimsedikten başka bir takım muhayyelât ilâve ederek süslemekten ve bu suretle Türk ırkına karşı besledikleri millî kin ve garazlarını tatmine çalışmaktan başka bir şey yapmamış olduklarını bütün vuzuhiyle anlamış oluruz.

Arap tefsîrindeki İsrâîliyyâtın ne gülünç şekiller alıp ne kadar ibtizâle uğratılmış olduğunu biraz daha tavzîh için (İmâm Khâzin)in yukarda gördüğümüz fıkralarından birini bir Hıristiyan metniyle de karşılaştırmayı zarurî görüyoruz. Bu kindâr ve garazkâr müfessir, Türk ırkıyla birleştirdiği «Ye'cûc ve Me'cûc»dan bahsederken bunların «filleri, vahşî hayvanları ve domuzları yediklerini» ve hattâ «kendi ölümlerini bile yiyerek» en fecî şekilde yamyamlık ettiklerini anlatır. (Kaadi Beyzâvî) de yukarda bahsi geçen tefsîrinde (Kehf) sûresindeki:

مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

ibâresini tefsîr ederken, Türk saydığı «Ye'cûc ve Me'cûc» hakkında «**Bunların insan yemek i'tiyâdında oldukları da rivayet edilir**» diyor! Müsteşriklerin «Kalmuklar» olmak ihtimâlinde bahsettikleri Masajetler hakkında (Herodot)un verdiği mâlûmâta göre, gûyâ bunlar analarıyla babaları ihtiyarlayıp muayyen bir yaşa geldikleri zaman onları öldürürler ve koyun etleriyle beraber pişirip yerlermiş! Eski Çin menbâları da böyle bir takım düşman efsâneleri kaydetmiştir: (Stanislas Julien)in

Tu-kiu'lar hakkında Çin vesikalarından terceme ettiği fıkralarda, eski Türklerin yalnız 30-40 yaşlarındakilere ehemmiyet verip ihtiyarlara hürmet etmediklerinden bile bahsedilmektedir! Meşhur vakaayi'nâmesini (Khâzin) ve (Beyzâvî) tefsirlerinden çok evvel yazmış olan Antakya Ya'kuubî patriki (Süryânî-Mîkâîl), bundan evvel de bahsi geçen bu büyük eserinin üçüncü cildinin 152 nci sahifesinde Türk ırkı hakkında topladığı İsrâ-îliyyâtı kaydederken şöyle bir hurâfeden de bahsetmektedir:

«(Türklerin) gıdâlarını tefrik ve intihap hususunda hiç bir kaideleri yoktur; yerde sürünen bütün mahlûkları, hayvanları, vahşî canavarları, yılanları, böcekleri ve kuşları yerler; lâşeleri yerler. Yavruleyen dişilerin karınlarından çıkan uzvî maddeleri yerler; hattâ ölmüş insanların cenâzelerini bile yerler...»

Eski Şark ve Garp müellifleri bu yamyamlık efsânelerini bir çok milletlere izâfe etmişlerdir; meselâ bir zaman Araplar gibi Avrupalılar da korkunç bir canavar şeklinde tasvir ettikleri Türk tipini bir yamyam tipi şeklinde göstermişlerdir. Macar âlimlerinden (Alexandre Eckhardt), «Körösi Csoma-Archivum» mecmûasının 1926-1932 nüshasının 427 nci sahifesinde eski Garp müelliflerinin Türklerden sonra Macarları da aynı sıfatla ithâm ettiklerinden bahseder!...

Her halde Türk düşmanlığıyla meşbû' Arap müfessirleri eski Türklerin kendi cenâzelerini bile yediklerinden bahsederken bütün bu Yunan, Çin, Acem, Frenk, Süryânî ve İsrâîl hurâfelerine rağmen onların İslâmiyyetten evvel atalarını âdetâ semâvîleştirip asırlarca dedelerinin ruhlarını takdîs edecek kadar ölülerine hürmet gösterdiklerinden ve hattâ bu hürmeti bir âyin derecesine çıkardıklarından bihaber davranmak istemişlerdir. Halbuki Arap edebiyatında Türklerin bu hususiyetlerine âit bir çok malûmât vardır. Fazla olarak, Türk tipine en korkunç ve muhayyel şekiller isnâd etmekte tereddüd etmiyen bu kindâr ve garazkâr müfessirler hemen kâmilan Türklerle temâs etmiş adamlardır: Fakat buna rağmen maatteessüf millî garazlarına kapılarak kendi gözleriyle gördükleri ve hattâ ayn

topraklarda beraber yaşadıkları bir ırkı, yalnız kulaklarıyla işittikleri hurâfelere göre tasvir ve târif etmeyi tercih etmişlerdir! İşte bundan dolayı bütün Şark âleminde bir güzellik timsâli sayılan eski Türk tipi karşısında ancak bedîi duygularını terennüm edip millî garazlarına kapılmamış olan Arap şâirleri, milletdaşları olan müfessirlerle müverrihlerden daha çok ve daha bitarafâne bir surette hakikati ifâde etmişler demektir.

«Ye'cûc ve Me'cûc» tâifesi hakkında buraya kadar gözden geçirdiğimiz hurâfeler üzerinde müfessirlerden başka şâirlerle lûgatçiler de asırlarca işleyip durmuşlar ve nihayet bu mevzûu Arap esâtirinin mühim bir faslı hâline getirmişlerdir. Meselâ Mısırlı (Şihâbüddin Ahmed in-Nüveyrî)nin bir nüshası İstanbul'da Köprülü kütüphanesinde 1186 numarada mukayyed «Ni-hâyet ül-ireb fî fûnûn il-edeb» isimindeki eserinin ikinci cildinin 550 nci sahifesinde şu izâhâta tesâdüf edilir:

«Hazret-i Ali radıy-Allâhu-anh'dan rivâyet edildiğine göre müşârünileyh demiştir ki:

— İçlerinden kimisinin boyları bir karıştır ve kimisi de son derece uzun boyludur; ellerinde çengel gibi tırnakları vardır; azı ve yan dişleri vahşî hayvanların dişleri gibidir; bir şey yedikleri zaman, sekiz yaşındaki katırlarla kuvvetli kısırakların çıkardıkları ses gibi, dişlerinin tıkırdadığı duyulur!»

(Yâkuut-i Hamevî)nin «Mu'cem ül-büldân»ının 1323-1324 Mısır tab'ının beşinci cildinin 49 uncu sahifesinde de aynı evsâfa şu şekilde tesâdüf edilir:

«Her birinin boyu, orta bir adam boyunun yarısı kadardır; tırnakları çengel şeklindedir: Azı ve yan dişleri vahşî hayvanların azı ve köpek dişleri gibidir; çeneleri, develerin çenelerine benzer; bütün vücutlarını kaplayacak kadar kılları vardır!»

Bu evsâf «Nesnâs» denilen bir tâife ile Türk olduğu iddiâ edilen «Ye'cûc ve Me'cûc» ırkının müşterek vasıflarıdır ve hat-tâ bâzı müelliflere göre bu isimlerin hepsi aynı ırka âittir: Meşhur Arap müverrihi (İzzüddin ibn-il-Esîr)in kardeşi (Mecdüd-

din ibn-il-Esîr)in «En-nihâyetü fî garîb il-hadîs» ismindeki eserinin Mısır'da basılan ilk tab'ında:

ذهب الناس وبقي الناس

şeklindeki hadisin şerhi münâsebetiyle bu mesele şöyle izâh edilir:

«Bir rivâyete göre (Nesnâs) Ye'cûc ve Me'cûcdur; diğer bir rivayete göre de bu tâife insan sûretinde olmakla beraber bâzı hususlarda insanlara benzeyip bâzı hususlarda da benzemiyen bir takım mahlûklardır ve Âdem evlâdından değildirler; başka bir rivayete göre de Âdem evlâdındandırılar».

«Kaamûs» mütercimi (Âsım Efendi), «Okyânûs»un 1305 İstanbul tab'ının «Nesnâs» maddesinde bu tâifenin «Ye'cûc ve Me'cûc» olduğunu Arap menkuulâtına istinâden te'yid ettiği gibi, bunları tıpkı müfessirlerin «Ye'cûc ve Me'cûc» hakkında söyledikleri şekilde üç cins olarak târif ediyor ve isimlerinin de «Nâs», «Nesnâs» ve «Nesânîs» olduğunu söylüyor! (Ahterî Mustafa Efendi) de «Ahterî-i kebîr»inin 1309 İstanbul tab'ının aynı maddesinde gene aynı Arap efsânelerine istinâden meseleyi şöyle anlatıyor:

«... Bir nev'-i tâifedir ki kaametleri yüce ve göğdeleri kıllu ve renkleri gök ve kılları kızıl ve başlarının iki yanında yüzü ve iki yanında gözü var; her birisi erkek ve hem dişî olur ve her birisi yüklü olup doğurur ve ikisi bir fili tutup yerler, henüz dahî doymazlar, begaayet yüğrek olurlar»!

Osmanlı medresesinden yetişen bu son iki Türk müellifi Arapça-Türkçe kaamuslarında Arap âlimlerinin bu hurâfelerini olduğu gibi kaydetmekle iktifâ edip Arapların bu hayalî vasıfları Türk ırkına mâl etmekteki millî ve tarihî gayretkeşliklerine karşı hiç bir isyan sesi çıkarmamışlar, yalnız o ciheti mes-kût geçmekle iktifâ etmişlerdir.

Her halde şu muhakkaktır ki, Türk ırkı İslâm âleminin başına geçip bütün Şark'ı ve Müslüman şark milletlerini bütün

Garb'a ve Hristiyan garp milletlerine karşı asırlar boyunca cephe cephe müdâfaa ederken, yerlerinde yurtlarında sâkin ve rahat yaşayan Arap âlimleri kendi dindaşları ve din birliği nâmına müdâfi'leri olan Türkler aleyhine din düşmanları olan cemâatlerin bütün hurâfelerini toplayıp bin türlü ilâveler ve mübâlâgalarla i'zâm ettikten sonra, tekmlil o yüz-kızartıcı hezeyanları bir hayâ dini olan İslâmın ilâhî kitabına izâfe ederek asırlarca neşir ve ta'mim etmekten maatteessüf sıkılmamışlardır! Türklere karşı Ehl-i salıp ordularıyla el-birliği eden Müslüman-Araplarla Türk ırkını Hazret-i Âdem'in bir ihtilâm esnâsında yere düşmüş nutfesinden doğan bir canavar sürüsü ve bir «Ye'cûc ve Me'cûc» gürûhu şeklinde tasvir ve teşhire kalkışan Müslüman-Arap ulemâsı arasında İslâma ihânet bakımından ne fark vardır?

VIII

KUR'ANIN ARAP IRKINI TEHDİD EDEN «İNZÂR» ÂYETLERİ

Kur'anda bâzı millet isimlerine tesâdüf edildiği halde «Türk» ismi mevcut değildir; fakat buna mukabil Türk tarihiyle tefsir ve izâhı hem ilmî, hem mantıkî bir zaruret teşkil eden ve başka türlü tefsir ve izâhına akıl ve iz'ân için imkân olmayan beş «İnzâr» yâni tehdid âyeti vardır ve bu âyetlerde Allah arap kavmini kendisiyle ırkî alâkası olmayan başka bir milleti İslâmın başına geçirmekle tehdid etmektedir.

İslâmiyyet Arabistan'da zuhur etmiş, Kur'ân arapça tebliğ olunmuş, fakat Peygamberimiz arap kavminden çok eziyet çekmiştir: Bedevîsinden de, medenîsinden de çekmediği kalmamıştır. Kur'anda bu hâle âit bir çok âyetler vardır; bunlarda bilhassa Arapların gazâ ve cihâda iştirâk etmiyerek Resûl-Ullâh'a itâatsizlik ettiklerinden, zâhiren ihtidâ etmiş görünüp münâfıklığa kalkıştıklarından, fırsat buldukça irtidâd ettiklerinden ve nihayet İslâmiyyet ahkâmına riâyet etmediklerinden bahsedilmektedir. Meselâ (Tevbe) sûresinin işte şu 81 inci ve bir telâkkiye göre de 82 nci âyeti, Hazret-i Peygamberin son gazâsı olan Tebûk seferine iştirâk etmiyerek Resûl-Ullâh'a itâatsizlik eden Müslüman ve münâfık araplara âittir:

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ اللَّهِ أَشدَّ حَرًّا لَكُمْ إِن كُمْ تَعْلَمُونَ

Yâni:

— Resûl-Ullâh'a muhâlefet ederek (seferden) geri kalmış olanlar sevindiler ve mallarıyla, canlarıyla Hek yolunda gazâ

etmeyi fenâ buldular ve (Sıcakta sefere çıkmayın!) dediler. Sen (onlara) de ki: — Cehennemin ateşi daha sıcaktır! Eğer bilmiş olsalardı!

İslâmın zuhuru devrindeki Arap nüfusunun ekserisi bedevîdir; Kur'an, onların «Medenî» denilen şehirlilerden beter olduğunu ilân etmiştir. Gene (Tevbe) sûresinin işte şu 98 inci âyeti bu noktayı tesbit etmektedir:

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ الْأَعْيُنُ حُدُودَ مَا أُنْزِلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Yâni:

— Bedevî araplar küfür ve nifâk itibâriyle daha beterdîr ve Allâhın Resûlüne inzâl etmiş olduğu (ahkâm içindeki) frâizi bilmemek onlara daha çok yakışır. Allah ilm-i mutlak ve hikmet-i mutlaka sâhibidir.

Arap kavminin medenîsini de, bedevîsini de işte böyle itâatsiz, kâfir ve münâfık ilân eden Kur'an, bu kavmin cezâ olarak İslâmın başından atılacağını ve onun yerine büsbütün başka bir ırkın ikaame edileceğini de tebliğ etmiştir. İslâm tarihinin bin yıllık vukuâtıyla teyyüd eden bu mu'cizevi tebliğ ve ihbâra âit âyetler (Mâide), (Tevbe), (Feth), (Muhammed) ve (Meâric) sûrelerindedir.

(Mâide) sûresinin irtidâdlar münâsebetiyle Arap kavmini inzâr = tehdid eden âyeti işte şu 54 üncü âyettir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ رَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِعَمَلٍ جَهَنَّمَ وَبِجُودِهِ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ أَوَّاعٍ عَلَيْهِمُ

Yâni:

— Ey mü'minler, içinizden her kim dininden dönerse (= İçinizde dininden dönenler olduğu takdirde) Allah öyle bir millet getirecektir ki O onları sever, onlar da Onu severler; onlar mü'minlere karşı mütevâzı, ve kâfirlere karşı heybetlidirler; Hak yolunda gazâ ederler ve dil uzatanların dillerinden

Bundan evvelki âyetle gördüğünüz tehdidi aynen ihtivâ eden bu âyetle fazla olarak Arabın yerine geçecek kavmin Araba benzeyenlerden olmadığı da tasrih ve tavih edilmektedir.

(Feth) sûresinin şu 16 ncı âyeti de Arabın karşılaşacağı kavmin ırkî bir meziyyetini tesbit ettikten başka ihtidâ edeceğini de haber vermektedir:

فَلْيُحْلِلْنَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُّعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ مَّا يُولِيَهُمْ أَوْ يَسْلُوكُونَ فَانْطَبَعُوا يَوْمَئِذٍ
أَخْرَجْنَا وَإِنْ تَوَلَّوْا كَأَن تَوَلَّوْا كَأَن تَوَلَّوْا مِّنْ قَبْلِ يَغْذِبُكُمْ عَذَابًا آتِيًا

Yâni:

— Bedevî araplardan geri bırakılmış olanlara de ki: — Sizler, müdhiş bir şecâat sâhibi olan bir kavim ile karşılaşmaya dâvet olunacaksınız. Ya onlarla harbedeceksiniz veyâhut onlar Müslüman olacaklar. Eğer itâat ederseniz, Allah size güzel bir mukâfât verecek, fakat evvelce döndüğünüz gibi gene yüz çevirecek olursanız, sizi çok acı bir azâb ile ta'zib edecektir.

Bu âyet, Araplarla karşılaşacak kahraman kavmin ilkönce harbettikten sonra ihtidâ edeceği şeklinde tefsir edilir.

Gene aynı «İnzâr» dâiresine giren âyetlerden biri de (Meâric) sûresinin işte şu 40-41 inci âyetleridir:

لَا أَقِمُّ رَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَنَادِرُونَ * عَلَى أَنْ يُبْدَلَ خَيْرٌ مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمُسْبِقِينَ

Yâni:

— Hayır! Meşrikların ve Mağrıbların Rabbine kasem ederim ki her halde biz onların (yâni kâfir arapların) yerine kendilerinden daha hayırlılarını ikaame etmiye kaadîriz ve Biz onlerine geçilebileceklerden değiliz.

Buraya kadar gözden geçirdiğimiz beş «İnzâr = Tehdid» âyetinin nüzûl sebepleri şöyle sıralanabilir:

- 1 — Arapların irtidâdı;
- 2 — Gerek medenî, gerek bedevî araplardan bir çoklarının gazâ ve cihâda iştirâkten istinkâfı;

3 — Sadaka ve zekât gibi şekillerle fukâraya yardımdan yüz çevrilmesi;

4 — Küfürde ve müşriklikte ısrâr edilmesi.

İşte bunlardan dolayı Allah arap kavminin yerine araplıkla alâkadâr olmayan büsbütün başka bir milleti İslâmın başına geçireceğini tebliğ etmekte ve o gayri-arap kavmin ırkî ve millî vasıflarını da şöyle tesbit etmektedir:

1 — Arap ırk ve milliyetiyle hiç bir alâkası olmayan bu yabancı kavmin başlıca evsâfından biri Araba benzememesidir;

2 — Araplarla ilkönce harbedecek olan bu yabancı millet bir müddet sonra Müslüman olacaktır;

3 — Bu millet her hususta Araptan daha hayırlıdır;

4 — Fevkalâde bir şecâat ve cesâret sâhibidir;

5 — Cengâverliğini Hak yoluna hasredip gazâ ve cihâda çıkacaktır;

6 — Bu kahraman millet, imânına dil uzatacak münâfıklarla kâfirlerin târizleriyle tenkitlerinden yılmıyacaktır;

7 — Allâhın emirlerine itâat edecek olan bu gayri-arap millet fukarâ-perver olacak, hayrât ve hasenâtı sevecektir;

8 — Arabın yerine geçecek millet, dindaşlarına karşı mütevâzî' ve kâfirlere karşı heybetli ve kaahirdir;

9 — İşte bütün bunlardan dolayı Allah o gayri-arap milleti ve o millet de Allâhını sevmektedir.

IX

KUR'ANDA ARAP KAVMININ YERİNE GEÇECEĞİNDEN BAHSEDİLEN MİLLET MESELESİ

İslâmın başında Arap kavminin yerine geçip Hak yolundaki gazâlarıyla Allâhın sevgisini kazanacağı Kur'ânın mu'cizevî tebşîrâtiyle beşeriyete tebliğ olunan bu mübeşşer millet, acabâ hangi millettir?

Arabın yerine gayri-arap bir kavmin mutlaka geçeceğini umumiyetle kabul eden Arap müfessirleri, tarihin göz önündeki vukuâtıyla teyyüd ve tahakkuk eden bu mu'cizevî tebligata karşı bile millî taassuplarına kapılıp akla sığmayacak te'villere sapmaktan çekinmemişler, İslâmın başına bilfiil Türk geçmiş olduğu halde bu tarihi hakikati görmemezlikten gelmişler ve hiç bir münâsebeti olmayan bir sürü milletlerle cemâatlerden bahsettikleri halde, «Ye'cûc ve Me'cûc» damgasını vurdukları Türkleri kaale bile almamışlardır! Bu hissi te'villerinde pek tabîî olarak birbirleriyle ihtilâflara da düşmüşlerdir. Onların bahsettikleri cemâatler on zümreye ircâ' edilebilir: Bu on zümrenin üçü muhtelif yabancı milletlerden, altısı Cezîret-ül-Arab'daki arap cemâatlerinden ve biri de Melâike cinsindendir! Bütün bu safsatalar, ilim nâmına ortaya atılmıştır!

Arap olmayan yabancı milletler şunlardır:

1 — İranlılar;

2 — Rumlar, yâni Bizanslılar;

3 — Umumiyetle müşrik milletler.

Bunlardan kılıç altında kerhen ihtidâ etmiş olan zerdüşti İranlıların hiç bir zaman İslâmın başına geçmemiş ve Kur'an-

da tasrih edilen gazâ ve cihâda girişmedikten başka daha ilk zamanlardan itibaren eski millî dinlerini şîilik kisvesiyle idâmeye kalkışmış oldukları her nedense hisâb edilmemiş ve Rumların da hiç bir zaman millet olarak İslâmiyyeti kabul etmedikleri ve bil-akis İslâma karşı mücâdele ettikleri düşünülmemiştir! Bunlardan başka bir takım Arap cemâatlerinden bahsedenenler de olmuşsa da, gene Arap müfessirlerinden bazıları bu te'vili Kur'ânın sarâhatine mugayir saymışlardır. «Melâike»den bahsetmek de, ecnebîlerden ve bilhassa Türklerden bahsetmemek için millî bir taassup hissine kapılıp gülünç olmaktan başka bir şey değildir; çünkü Kur'anda Araplar «Melekler»le değil, Arap olmayan bir milletle tehdid edilmiştir.

Bütün bu birbirini tutmaz te'villerle vâhî iddiâlar arasındaki fâhiş tenâkuzların ne ölçüsüz nisbetler almış olduğunu anlamak için, (Mâide) sûresinin yukarda gördüğümüz 54 üncü âyeti münâsebetiyle Resûl-Ullâh'a bile isnâdında tereddüd edilmeyen sözler arasındaki tenâkuza dikkat etmek kâfidir: Çünkü gûyâ «sened-i sahîh» ile rivayet edilen bir hadîse göre bu âyet nâzil olduğu zaman Hazret-i Peygamber Allâhın bahsettiği mübeşşer milletin hangi millet olduğunu izâh için Yemenli (Ebu-Mûsa-l-Eş'arî)yi göstererek:

قَوْمٌ هَذَا

yâni «**Bunun milleti!**» diye Yemenlileri kasdetmiştir; fakat buna mukabil gene öyle «Sened-i sahîh» ile ileri sürülen diğer rivayete göre meşhur İranlı sahâbî (Selmân-ı Fârsî)nin omzuna dokunup:

هَذَا وَ ذُوهُ

yâni «**Bu ve bunun sâhipleri!**» diye İranlıları ileri sürmüştür! Netice itibariyle aynı bir âyette bahsi geçen kavmin Hazret-i Peygamber tarafından hem Yemen ahâlisi, hem Acem milleti

gibi gösterildiği iddiâ edilmiş demektir! İslâmın ilk zamanlarında Arap kavmi henüz vaziyete hâkimken «İnzâr» âyetlerinde bahsi geçen mübeşşer millet hakkında muhtelif tahminler yürütülmesi bir dereceye kadar tabîi sayılabilir; fakat bütün bu tahminlerle iddiâların Emevîler devrindeki Orta-Asya vukuâtıyla Abbâsîler devrindeki Türk-Arap münâsebâtından, nihayet İslâm tarihine Türk ırkının girip hâkim bir vaziyet almasından ve bilhassa Selçukî devletinin teşekkülü üzerine sünî İslâmiyyet en büyük tehlikeden kurtulup yeni bir gazâ ve cihad devrinin muhteşem zaferlerle başlamasından sonra da devâm etmesi, Arabın Türke karşı Emevî devrindenberi beslediği millî kinin sönmez bir tecellî ve tezâhüründen başka bir şey değildir.

Bütün bu «Acem», «Rum», «Melâike» vesâire mugalâtlarına mukabil hiç bir kavim ismi zikretmiyerek yalnız mevcut rivâyetlerle iddiâları kaydetmekle iktifâ edenler de vardır: Meselâ «Câmi' ül-beyan fî tefsîr il-Kur'ân» ismindeki büyük eseri 1322-1330 tarihlerinde Bulak matbaasında basılmış olan meşhur müverrih ve müfessir (Muhammed ibnü Cerîr it-Taberî) işte bunlardandır. Kur'andaki sarâhate mugayir olan bir mugalataya göre de, Arabın yerine geçeceği tebşir edilen millet, tek bir millettten ibaret değildir: Dünyanın sonuna kadar o mâhiyyette bir çok milletler yetişecektir veyâhut yetişebilir! Fakat bu tuhaf te'vilin, yukarda gözden geçirdiğimiz beş âyette Arap kavmini istihlâf edeceğinden bahsedilen tek bir mübeşşer millet esâsiyle te'lifine hiç bir suretle imkân ve ihtimal yoktur.

«İNZAR» AYETLERİNDE BAHSEDİLEN MÜBEŞŞER MİLLETİN TÜRK IRKIYLA TEFSİRİ

Arapların dinî bahislerde bile maatteessüf gösterdikleri bu Arapçılık ve Türk düşmanlığı taassubuna karşı çok meşrû bir heyecanla Türk ırkının İslâm tarihindeki mevkiyle inkârına imkân olmayan haklarını müdâfaa edip Osmanlı medresesinin taassup devrinde bu ilmî dâvâsını büyük bir salâhiyyetle isbât ve tevsîk eden yegâne Türk âlimi, (Vânî Mehmed Efendi) merhumdur.

Osmanlı ilim tarihinde Türk milliyetinin ilk müdâfii vaziyetinde bulunan ve hattâ sırf işte bu yüzden bir takım târizlerle iftirâlara uğrıyan bu Vanlı âlim, Hicretin 1096 ve Milâdın 1685 senesi 14 Zülka'de = 12 Teşrinievvel Cuma günü menfi bulunduğu Bursa'nın Kestel nâhiye merkezinde vefât etmiştir. Alman müsteşriklerinden (Karl Brockelmann)'ın «Geschichte der Arabischen Litteratur» isimindeki eserinin ikinci cildinde künyesi (Muhammed ibni Bastâm il-Hobâşî) şeklinde mukayyed olan bu büyük âlimin «Vânî Efendi Vankulu» lâkabiyle meşhur olduğundan bahsedilirse de, (Vankulu) ismiyle mârûf olan âlim bu zât değildir: (Vankulu) Hicretin 1000 ve Milâdın 1592 senesi Receb = Nisan ayında, yâni (Vânî Mehmed Efendi) merhumdan 93 sene evvel Medine'de vefât etmiş olan «Sahâh-ul-Cevherî» mütercimi (Kaadi Mehmed ibni Mustafa-l-Vânî)'dir. İkisi de Vanlı ve her ikisinin de ismi (Mehmet) olduğu için (Brockelmann) ikisini birbirine karıştırmıştır. (Bursalı Tâhir Bey)'in «Osmanlı müellifleri» isimindeki eserinin ikinci cildinin 50 nci sahifesindeki izâha göre, Şarkî-Anadolü'nun bu çok değerli evlâdı Van vilâyeti merkez kazâsında şimdi bir nâhiye merkezi olan «Hoşâb» kasabasında dünyaya

gelmiştir. Doğum tarihi maatteessüf mâlûm değildir. Terceme-i hâlinin en meşhur noktaları, Dördüncü Mehmet devrinde vâızlarının parlaklığıyla şöhret bularak pâdişaha imam ve şehzâdelere hoca olması, ikinci Viyana seferinde ordu vâızlığında bulunması, Boğaziçi'nin Anadolu sâhilinde hâlâ onun büyük ismini taşıyan «Vaniköy»ü i'mar etmiş olması ve nihayet Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa'nın ihânet yüzünden uğradığı Viyana bozgunu üzerine Bursa'nın Kestel köyüne sürülerek ölünceye kadar orada menkûp yaşamasıdır. Onun düşmanları da meziyyetleri kadar çoktur; büyük başlar dâimâ düşman kazanır; eski İstanbul'un kozmopolit medresesini dolduran bu müteassıp düşmanlar onun ilim sâhasında Türk ırkını müdâfaa etmiş olmasını İslâm vahdetine hâlel verecek bir tefrikacılıkla tefsir etmişlerdir. Bu haksız ithâmın te'siri en son Osmanlı müelliflerine kadar asırlarca sürmüş ve meselâ (Şemsüddin Sâmî Fraşeri) «Kaamûs ül-a'lâm»ının altıncı cildindeki «Vânî» maddesinde Arnavut milliyetçiliğine kapılarak onu «**Milel-i sâireye karşı olan taassubiyle meşhur**» gösterdiği gibi, (Bursalı Tâhir Bey) bile Türk olduğu halde eski medrese zihniyetine uyarak «**Tevhîd-i kulûb-i İslâmiyâna hizmet edemiyen, siyasete gayr-i vâkıf ulemâdan**» olmakla ithâm etmiştir! Tabîî bu tuhaf ithâmın yegâne sebebi (Vânî Mehmed Efendi) merhumun Arap medresesinden Türk medresesine intikal eden ve muhtelif ırklardan mürekkep Osmanlı ulemâsı tarafından körüklenen Arap hayranlığı ve Türk düşmanlığı cereyânına sırf ilmî sebeplerle isyân etmiş olmasından ibarettir.

(Vânî Mehmed Efendi)nin muhtelif eserleri vardır: Bunların en mühimmi, «Arâis ül-Kur'ân ve Nefâis ül-Furkaan» isimindeki Arapça tefsiridir. Osmanlı ilim **tarihinin** en kıymetli eserlerinden olan bu mükemmel tefsirin İstanbul kütüphanelerinde iki yazma nüshası vardır: Biri Bâyezid umumî kütüphanesinde 67 numarada, biri de Yeni-câmi kütüphanesinde 100 rakamında mukayyettir. Profesör (Brockelmann)ın kaydine göre bir nüshası da Berlin devlet kütüphanesinde 1030 numaradadır. Biz şimdi mevzûumuzla alâkadar bahisleri Bâyezid nüshasından terceme ve tâkib edeceğiz.

(Vânî Mehmed Efendi)'nin «Ye'cûc ve Me'cûc» bahsinde Arap tefsirini cerh ve nakzetmesi, «Zülkarneyn»in hüviyyeti münâsebetiyledir. «Arâis ül-Kur'ân»ın ikinci cildinin 250 nci yaprağında (Oğuz-Han)'dan bahsederken şöyle bir fıkrasına teşadüf edilir:

«Türkler, Kur'anda bahsi geçen (Zülkarneyn)'den maksat (Oğuz-Han) olduğunu söylerler ki, bu hususta tereddüdü mücib olacak hiç bir nokta yoktur».

Arap müfessirlerinin «Ye'cûc ve Me'cûc»u Türkleştirmelelerine mukabil, (Vânî Efendi) işte bu ifâdesiyle aksini iltizâm ederek «Ye'cûc ve Me'cûc»a karşı demir ve bakırdan bir sed yaptıran (Zülkarneyn)'i Türkleştiriyor ve bunu yaparken de kendi şahsî telâkkisine değil, eski Türklerin bu husustaki umumî ve millî telâkki ve an'anesine istinâd ediyor. Bu an'aneyi te'yid eden bir iki rivayet daha vardır: Meselâ «Neşri tarihi» denilen ve ikinci Bâyezid devrinde te'lif edilen «Kitâb-ı ci-hannümâ»nın birinci cildinin 1949 Ankara tab'ının 10 uncu sahifesinde (Oğuz-Han)'ın Şark'a, Garb'a hâkim olduğundan bahsedildikten sonra, bu millî telâkki şöyle ifâde edilmektedir:

«Etrâk şöyle zu'm iderlerdi ki Hak Sübhânehu-ve-Teâlâ Kelâm-ı-Kadîminde zıkr ittüğü İskender-i Zülkarneyn meğer bu ola dirlerdi.»

Tıpkı bunun gibi, İstanbul üniversitesi kütüphanesindeki «Hâlis Efendi koleksiyonu»nda 2438 numarada mukayyed ve Kanunî devrine âit Rüstem Paşa «Tevârih-i Âl-i-Osmân»ının 2 nci sahifesinde de şöyle bir fıkra vardır:

«Etrâk şöyle fikr iderlerdi ki Hak Sübhânehu-ve-Teâlâ Kur'ân-ı-Kerîminde (Külna Ya Zül-Karneyn) diyü zıkr ittüğü meğer bu (Oğuz-Han)'dır dirlerdi.»

Bu fıkralar bize (Vânî Mehmed Efendi)'nin her halde o zaman halk arasında yaşayan bir an'aneye dayandığını gösteriyor. Arap müfessirlerinin hüviyyeti hakkında mütenâkız faraziyyeler yürüterek Yemen'in Himeyrî hükümdarlarından

(Sa'b) ile (Büyük İskender)e izâfe edilen (Zülkarneyn) lâkabından dolayı her ikisi üzerinde bir hayli kalem oynattıkları Şark ve Garp fâtihinin bütün evsâfını, eski Türkler (Oğuz-Han)da bulmuşlardır: Çünkü Yemenli (Sa'b) ile Makedonyalı (İskender) yalnız Şark seferleriyle mârûf oldukları halde, (Oğuz-Han)ın eski Türk an'anesine göre dünyanın dört cihetine seferleri vardır ve bu seferlerinde Çin, Hind ve İran ile Urum = Roma, Urus = Rusya, Suriye ve Masar = Mısır ölkelerini hâkimiyet altına almıştır. Yukarda bahsi geçen «Neşrî tarihi»nin birinci cildinin 12 nci sahifesinde bu efsânevi fütûhât sâhası şöyle anlatılır:

«Vakti ki Oğuz bilâd-ı arzı şarkan ve garben ve Çin ve Hatay ve Gor ve Gazne ve Hind ve Sind ve Türkistan ve Deylem ve Bâbil ve Rûn ve Efrenc ve Rus ve Şâm ve Hicâz ve Habeş ve Yemen ve Berber, çün bu kadar illere müstevlî oldu...».

(Marcel Brion)un «La vie des Huns» ismindeki eserinin 1931 Paris tab'ının 38 inci sahifesindeki izâha göre, (Oğuz-Han)ın ordusu bile dünyanın dört cihetine göre dört renge ayrılır: Şimal fırkasının atları yağız, cenup fırkasının atları kula, garp fırkasının atları kır ve şark fırkasının atları da baklakırı rengindedir.

(W. Bang) ile (G. R. Rachmati)nin «Die Legende von Oguz Qaghan» ismiyle ve Almanca tercemesiyle beraber neşrettikleri «Oğuznâme»nin 1932 Berlin tab'ının 14 üncü ve (Doktor Rızâ Nur) neşrinin 1928 İskenderiyye tab'ının 21 inci sahifesinin XIX uncu fıkrasında (Urum-Kagan = Roma imparatoru)nun mağlûbiyeti şöyle anlatılır:

«Oğuz-kağan başadı, Urum-kağan kaçdı. Oğuz-kağan Urum-kağan'nung kağanlukın aldı; il-künün aldı...».

Yâni:

«Oğuz-Han muzaffer oldu, Roma imparatoru kaçtı. Oğuz-Han Roma imparatorunun imparatorluğunu aldı; ahâlisini aldı».

Gene (Bang) nüshasının 20 nci sahifesinin XXXIV üncü

fıkrasında (Masar-kağan = Mısır hükümdarı)nın mağlûbiyeti de şöyle anlatılır:

«Oğuz-kağan başadı, Masar-kağan kaçdı. Oğuz anı basdı, yurdın aldı, kitledi...».

Yâni:

«Oğuz-Han muzaffer oldu, Mısır hükümdarı kaçtı. Oğuz onu bastı, yurdunu aldı, gitti».

(Marcel Brion)un yukarda bahsettiğimiz Hunlar tarihinin 43 üncü sahifesinde söylediği gibi, Şark'dan Garb'a doğru uzanan Oğuz-Han fütûhâtı Kore ve Japon denizinden başlayıp Rusya'nın Volga nehrine kadar imtidâd etmiş ve yirmi altıdan fazla krallık arâzisini kaplamıştır. Hele eski Türk an'anesince, Oğuz-Han bütün dünyayı fethetmiştir; (Léon Cahun)ün bundan evvel de bahsi geçen «Introduction à l'histoire de l'Asie» ismindeki meşhur eserinin 84 üncü sahifesinde bu nokta şöyle anlatılır:

«O, bütün dünyayı fethetmiş, yüz on altı sene yaşamış ve hâkimiyet timsâli olan altın yayla üç oku ölümünden evvel oğulları arasında paylaştırmıştır».

An'anenin Oğuz-Han'ı 116 sene yaşamış göstermesi de mevzûumuz itibariyle çok mühimdir; çünkü bâzı Arap menbâlarında (Zülkarneyn) lâkabındaki «**karn**» kelimesi umumiyetle zannedildiği gibi «boynuz» mânâsiyle değil, «asır» ve «devir» mefhumlarıyla izâh edilir ve binâenaleyh lâkap sâhibi bir asırdan fazla yaşamış sayılır; meselâ Câhiliyyet devrinin son hatiplerinden meşhur (Kıss ibni Sâide)nin «Okâz» panayırında irâd ettiği nutuklardan birinde dünyanın fâniliğinden bahsolenurken, bu nokta şöyle izâh edilmiştir:

«Sa'b-Zülkarneyn şimdi nerededir? O Zülkarneyn ki ins-ü-cinne hâkimdi ve Şark'la Garb'a seyâhat etmişti ve iki bin sene yaşamıştı; bu müddet kendisince bir lâhza kadar bile değildi».

Bu ibârede «iki asır» mânâsına gelen (Karneyn)in «**elfeyn** = **iki bin sene**» şeklinde izâhı, tabii edebî bir mübâlagadan başka bir şey değildir. Her halde Yemen'in Hımyerî hükümdarı (Sa'b)ın çok yaşamış ve efsânevî bir Asya seferine çıkmış ol-

masından dolayı Araplar tarafından Kur'anda bahsi geçen (Zülkarneyn) ile birleştirilmesine nisbetle, eski Türk an'anesinin bu evsâfı 116 sene yaşamış olan dünya fâtihi Oğuz-Han'da bulunması daha haklıdır ve (Vânî Mehmed Efendi) yukarda bahsettiğimiz «Arâis ül-Kur'ân» ismindeki tefsirinde (Zülkarneyn)in hüviyyetini izâh ederken işte bu eski an'aneye istinâd etmiştir. Tabîî an'ane, vesika demek değildir: Fakat acabâ Arap müellifleri Türk ırkı aleyhindeki iftirâlarıyla (Zülkarneyn)in Hımyerîliği hakkındaki iddiâlarında hangi tarihî vesikaya istinâd etmişlerdir? İşte bundan dolayı son zamanlarda bu mesele ile meşgul olan Rusyalı (Mûsâ Cârullah), «Ye'cûc» ismindeki eserinin 1933 Berlin tab'ının 20-21 inci sahifelerinde (Zülkarneyn)in şimdiye kadar:

«Türklerin iki boynuzlu Oğuzu, Yunanlıların İskenderi, Mısır firavunlarının biri veyâhut Hımyerî tebâbiasından biri» sayıldığından bahsettikten sonra, bu izahların hepsini birden reddetmiştir.

(Zülkarneyn) meselesinde Arap menkulâtına mukabil, daha kuvvetli bir Türk telâkkisini ileri sürmekle iktifâ eden (Vânî Mehmed Efendi)nin asıl dâvâsı millî an'ane ve efsâne sâhasında değil, tarih sâhasındadır ve âsî Arap kavmini İslâmın başına Araplıkla alâkadâr olmayan bir milleti geçirmekle tehdid eden mu'cizevî âyetlerin Türk hâkimiyetiyle tahakkuk etmiş olduğunu, münkirler için bile inkârına imkân olmayan tarihî hakikatler ve vâkıalarla isbâta âittir.

(Vânî Mehmed Efendi)nin asıl meseleye müdâhelesi işte bu maksatlardır: «Arâis ül-Kur'ân»ın birinci cildinin 249 uncu yaprağının 2 nci sahifesinden itibaren (Tevbe) sûresinin yukarda metnini gördüğümüz 39 uncu veyâ 40 ncı âyetinin tefsiri başlamakta ve 251 inci yaprağın I inci sahifesine kadar devam etmektedir. (Vânî) merhum, evvelâ eski müfessirlerin yukarda bahsettiğimiz mütenâkız fikirlerini telhîs ettikten sonra, kendi ictihâdına geçiyor ve âyette Arapların yerine geçeceğinden bahsedilen kavmi, aynen terceme ettiğimiz şu cümlesiyle tesbit ediyor:

«Allâhu-Teâlâ'nın avn-ü-inâyetiyle hüsn-i tevfikine istinâ-

den biz deriz ki, bu kavm, Arap kavmine mugaayeret-i tāmme ile mugaayir bulunan Türk kavmidir».

Büyük müfessir, Tefsir tarihinde ilk defa olarak bu bedihi esası tesbit ettikten sonra da ilmî kanâatini işte şu tarihi delillerle te'yide başlıyor:

«... Türk kavmidir, zirâ biz uzun zamanlardanberi karada ve denizde, Şark'da ve Garp'da Rumlar ve Frenklerle mücâhede bulunan gaazilerin bütün Bizans ölkelerini zabtedip oralarda tavattun etmiş olan Türkler olduğunu görüyoruz; bu suretle Rum, Ermeni ve Gürcü ölkeleriyle Frenk memleketlerinin bâzıları ve Rus diyârının bir kısmı Türk memleketi hâline gelmiş, Türk dili oralarda taammüm ve intişâr etmiş, Türkler tarafından bu memleketlerde İslâm ahkâmı tatbik ve icrâ edilmiş ve Türklerin yümn-ü-bereketi sâyesinde Hristiyan cemâatlerinin bir çoğu İslâm dinini kabul ederek evvelce Rum, Frenk ve Rus oldukları halde bil-âhare Türkleşmişlerdir ve bu da Allâhın Türklere nasib etmiş olduğu bir fazl-ı ilâhidir, çünkü Allâhın fazl-u-inâyeti büyüktür».

Bu vesileyle Türklerin Mongollarla hiç bir ırkî alâkalari olmadığını da çok doğru ve haklı olarak tasrih eden büyük müfessir (1), İslâm dininin öz Türk unsuru tarafından nasıl kurtarılmış olduğunu da şöyle anlatır:

«Hicretin 350 tarihi hulûl ettiği sıralarda, (İsmâîliler) denilen Râfızîlere mensup mülhidler Mısır ve Suriye'yi istilâ etmişler ve Abbâsî halifelerinden başka dünyanın bütün müslüman hükümdarları şiileşmişlerdi. Müslümanların Kelime-i Tevhid üzerindeki ihtilâflarından istifâde eden Runlar, İslâm ölkelerini istilâ ederek vaktiyle Müslümanların kendilerinden fethetmiş oldukları memleketleri istirdâd edip Ruha (= Urfa) ve Melâzcird (= Malazgird) havâlisine kadar dayanmışlardı; işte bunun üzerine Allah müslümanlara ni'metlerini ibzâl ederek fazl-u-kereminden Türkleri İslâm dinine idhâl etti».

(1) Bu mesele için 1935 de neşredilen «Türklerle Hind-Avropalıların menşei birliği» isimindeki iki ciltlik eserimize bakılmalıdır: Bu eserin birinci cildi Antropoloji ve ikinci cildi de Lisâniyyât bakımından meselenin tedkikine hasredilmiştir.

(Vânî Mehmed Efendi) bundan sonra da Türk tarihinin İslâmiyyetten sonraki devrini büyük bir müverrih gözüyle icmâl ederek Türkîstan hâkanlarından, Gaznevîlerden, Dânişmend-oğullarından, İran ve Anadolu Selçukîlerinden, Artukîlerden, Mengüçîlerden ve Osmanlılardan bahsediyor, İran Selçukîlerinin Horasan, Irak ve Âzerbaycan'da şiiîliği nasıl imhâ edip sünnilîği ne yolda himâye ettiklerini anlatıyor; Anadolu Türklerinin Rumlara, Gürcülere, Ermenilere, Haçlılara ve Mongollara karşı İslâmiyyeti ne kadar kahramanca müdâfaa etmiş olduklarını izâh edip âyetin Arap kavmini tehdid etmiş olduğu «Azâb-ı elim»in tekmil Arap memleketlerini istilâ eden ve işte bu suretle Arap istiklâline nihayet verip «Arapların yerine geçen» Türklerin hâkimiyeti şeklinde tecelli ettiğini kaydediyor.

XI

TÜRK İRKİ LEHİNDEKİ HADİSLER

(Vânî Efendi) Resûl-Ullâh'ın Arapları Türkler aleyhine hareket etmekten men'eden:

أتركوا الترك ما تركوكم

Yâni:

— Türkler size ilişmedikçe siz de onlara ilişmeyiniz!

hadisini de bu ictihâdına delil olarak zikretmektedir. (Imâm Süyûtî)niñ bir yazma nüshası Bâyezid umumî kütüphânesinde 1110 numarada mukayyed «El-câmi' ül-kebîr»inde Muâviye'den naklen kaydedilen bu hadîse, Hicretin Dördüncü asrı muhad-dislerinden (Tabarâni)nin «Mu'cem ül-kebîr» ve «Mu'cem ül-evsat» isimlerindeki eserlerinde yalnız bir kelime farkıyla şu şekilde de tesadûf edilmektedir:

أتركوا الترك ما تركوكم

Yâni:

— Türkler size ilişmedikçe siz de onlarla mütâreke hâlinde bulununuz!

(Yâkut-i Hamevî)nin «Mu'cem ül-büldân»ının 1323-1324 Mısır tab'ının birinci cildinin 378 inci sahifesinde de şu değışik şekle tesadûf edilir:

لا تبعثوا الرضين اتركوهم ما تركوكم الترك والحبشة

Yâni:

— İki câmiayı kıskırtmayınız: Türklerle Habeşliler size ilişmedikçe siz de onlara ilişmeyiniz!

(İmâm Ebu-Dâvûd)un «Kitâbu Sünen» ismindeki eserinin 1280 Mısır tab'ının ikinci cildindeki «Türklerle Habeşlileri kıskırtma memnûniyyeti»ne âit fasılla (İmâm Hüseyin ül-Bagavî)-nin «Mesâbîh üs-Sünne» ismindeki eserinin 1294 Mısır tab'ının ikinci cildinin 139 uncu sahifesinde de bu son şeklin şu tahavvülüne tesadûf edilir:

دعوا الحبشة ماودعوكم واتركوا الترت ماتركوكم

Yâni:

— Habeşliler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayınız ve Türkler size ilişmedikçe siz de onlara ilişmeyiniz!

(Molla Aliyy-ül-Kaarî)nin «Mevzûat» ismindeki eserinin 1308 İstanbul tab'ının 119 uncu sahifesinde bu hadîsin «sahîh» olduğu tasrih edilmektedir.

Türk ırkından (Benû-Kantûrâ = Kantûrâ-oğulları) şeklinde bahseden hadîsler de vardır ve hattâ bunların bâzılarında «Türk» ve «Kantûrâ» isimleri müterâdif olarak da kullanılır. Bu (Kantûrâ) kelimesinin menşeiini izâh için, Hadîs şârihleri muhtelif efsânevî neseplerden bahsetmişlerdir. Bunların ekserisi İsrâîliyyât sâhasına baş vurmuş ve bilhassa «Tekvîn» kitabının 25 inci bâbında 1-6 ncı fıkralarına istinâden (Kantûrâ) kelimesini (Hazret-i İbrâhim)in odalığı olduğundan bahsedilen bir Türk câriyesinin ismi şeklinde göstermişlerdir. Buna mukabil, meşhur Süryânî müverrihi Malatyalı (Ebu-l-Ferrec = Bar-Hebraeus) da «Târihu muhtasar id-düvel» ismindeki eserinin 1307 Beyrut tab'ının 23 üncü sahifesinde:

«İbrâhim, Türk pâdişâhının kızı (Kantûrâ) ile evlendi» demektedir; bu rivayete göre (Kantûrâ) bir câriye değil, bilakis bir prenestir ve işte bundan dolayı (Hazret-i İbrâhim) de Türk hâkanının dâmâdıdır! Fakat (Molla Aliyy-ül-Kaarî)nin Bâyezid umumî kütüphanesinde 1139-1142 numarada mukayyed «Şerh ül-Mişkât» ismindeki eserine göre, (Kantûrâ) kadın olmayıp erkektir ve hattâ Türk ırkının en büyük atasıdır! Bir

de Kazanlı (Mehmet Murad Remzi)'nin «Telfik ül-ahbâr» ismindeki eserinin 1908 Orenbourg tab'ının birinci cildinde tuhaf bir iştikak oyununa tesadüf edilir: Bu yeni yakıştırmaya göre (Kantûrâ) ismi «Hân-ı Tûrân» yâni «Tûran hâkanı» terkibinden muharrefdir! Böyle bir takım nazariyyelerle iddiâlar daha vardır. Her halde muhakkak olan nokta, Hadîsde (Kantûrâ) kelimesinin (Türk) ismiyle müterâdif olarak kullanıldığıdır ve bu da (Tabarânî)'nin «Mu'cem ül-kebîr» ve «Mu'cem ül-evsat» ismindeki eserlerinde (İbni-Mes'ûd)'a atfen kaydettiği şu hadîs ile sâbittir:

«بِكْرِ التُّرْكِ مَا تَرْكُوهُ فَإِنَّ أَوَّلَ مَنْ يَسَابِقُ مِنْكُمْ وَمَا خَوَّلَهُ اللهُ نَوْقُ طُورَاءَ»

Yâni:

— Türkler size ilişmedikçe siz de onlara ilişmeyiniz, çünkü milletimin mülkünü ve Allâhın ona olan ihsanlarını onun elinden en evvel (Kantûrâ) nesli alacaktır.

Her halde bu hadîs, Kur'anda Arap kavmini tehdid eden «Azâb-ı elîm»i tekmil Arap memleketlerinin Türk istilâsına uğramasıyla tefsîr eden (Vânî Mehmed Efendi)'yi tamamiyle te'yid edecek mâhiyyettedir. Bu hadîsin birinci ve ikinci fıkraları bâzı menbâlarda ayrı ayrı hadîsler şeklinde de görülmektedir: meselâ (Tabarânî), ikinci fıkrayı (Muâviye)'den naklen şu müstakil şekilde de kaydetmiştir:

«أَنْ يَجْزِيَ طُورَاءَ أَوَّلَ مَنْ يَسَابِقُ مِنْكُمْ»

Yâni:

— Milletimin mülkünü en evvel (Kantûrâ) nesli zabtecektir.

Gene aynı rivayet dâiresine girecek şöyle bir hadîs daha vardır:

«أَخْرَأَ مَلِكُ أَمْرًا نَوْقُ طُورَاءَ»

Yâni:

— Milletimin idaresi en nihayet (Kantûrâ) neslinin eline geçecektir.

(Yâkut-i Hamevî)nin «Mu'cem ül-büldân»ının 1323-1324 Mısır tab'ının «Türkistan» maddesinde aynı meâlde bir hadîsi, (Kantûrâ) yerine (Türk) ismini muhtevî olarak görüyoruz:

التُّرْكُ أَوَّلُ مَنْ يَسْلُبُ مَتَى مَا حَولُوا

Yâni:

— Allâhın ihsanlarını milletimin elinden en evvel Türkler alacaklardır.

Birinci rivayette (Kantûrâ) hâkimiyyeti «en nihayet» vukua gelecek bir hâdise şeklinde gösterildiği halde, bu ikinci rivayette «en evvel» vukua gelecek bir vak'a şeklinde gösterilmesi her hangi bir va'de tâyini demek değildir; bunlar birer ifâde hususiyyetidir: Her ikisinde de Arabın yerine er-geç Türkün geçeceği kastedilmiştir ve bu da târihen tahakkuk etmiş bir vaziyettir.

Muhtelif senedlerle muhtelif menbâlara geçmiş olan ve birbirinden yalnız ifâde hususiyyetleriyle ayrılan bu hadislerin hepsi tek bir asla veyâhut Arapları Türklere satışmaktan men' ile Arabın yerine Türkün geçeceğini tebliğ eden iki aslî hadîse müntehî olmak lâzımgelir. Her halde Resûl-Ullâh'ın Arap kavmini Türk düşmanlığından men'etmiş olduğu, o husustaki emrinin ancak bâzılarını gözden geçirdiğimiz muhtelif ve müteaddid ifâde şekilleri alarak muhtelif menbâlara intikal etmiş olmasıyla sâbittir. Hattâ bu emrin bâzı resmî muâmelelerde bile esas ittihâz edildiği hakkında bir takım rivayetler vardır; meselâ meşhur eshâptan ve vahy-kâtiplerinden olan ilk Emevî halifesi (Muâviye)nin böyle bir muâmelesini (İbni Zi-l-Kelâ') şöyle anlatmıştır:

«Bir gün Muâviye'nin yanında idim: Ermîniye vilâyeti vâlisinden kendisine posta geldi; Muâviye vâlinin mektubunu okudu; hiddetlendi; sonra kâtiplerinden birini çağırdı ve ona (vâlinin tahrirâtına şöyle cevap yaz) dedi:

— Idârendeki arâziye Türklerin akın ve yağma ettiklerin-

den, bunun üzerine arkalarından tâkip kuvvetleri sevkettiğinden ve bu tâkipçilerin yağma edilen şeyleri onlardan istirdâd etmiş olduklarından bahsediyorsun: Anan şana mâtem tutsun! Sakın bir daha öyle bir harekette bulunma, Türkleri kıskırtma ve onlardan hiç bir şey istirdâd etme! Çünkü ben Resûl-Ullâh Sall-Allâhu aleyhi ve Sellem'den işittim, buyurdular ki: (Türkler, Yavşan otu biten yerlere - yâni Avrupa'ya - kadar ilerliyeceklerdir)».

(Muâviye)nin bu rivayeti, bize Hazret-i Peygamberin Türkler hakkındaki hadîslerini Hicrêtin ilk asrından itibaren resmî muhâberâta geçip İslâm devletinin siyasî münâsebetlerine muayyen bir istikâmet vermekte en mühim esas ve düstûr olarak göstermek itibariyle, bilhassa dikkat edilecek bir mesele teşkil etmektedir.

Türkler lehindeki hadîs meselesi eski Hıristiyan menbâlarına bile geçmiştir: Meselâ Milâdın On-ikinci asrında yaşamış olan Antakya Ya'kubî patriki (Süryânî-Mikâîl)in râhip (Chabot) tarafından Fransızcaya terceme edilip 1905 tarihinde Süryânî metniyle beraber Paris'de neşredilen «Chronique = Vakaa-yî'nâme»sinin üçüncü cildinin 156-157 nci sayfelerindeki şu fıkrasında bu hadîs meselesi Türk ırkının en mühim ihtidâ sebeplerinden gösterilir:

«Türklerle Arapların (din bakımından) birleşmelerinin üçüncü sebebi de şudur: Araplar Bizanslılara karşı giriştikleri harpte Türkleri ücretli asker olarak yanlarına aldıklarından dolayı, bu Türkler bereketli topraklara giriyorlar ve ganimetlerle geçiniyorlardı; bunlar, Muhammed'in putlara vesâir mah-lûkaa'ta tapmaktan vaz geçip kendi dinini kabul edecek olan kavme münbit ve mahsuldâr bir ölke verileceği ve o kavmin oraya hâkim olacağı hakkındaki hadîsini Araplardan işidip kabul etmişlerdi. İşte bu arzuya kapılarak onların dinine girdiler...».

Bununla beraber, Türklerin aleyhine bir takım hadîsler de rivayet edilmiştir: Fakat bunlar Türk düşmanlığıyla sonradan uydurulmuş şeylerdir; (Molla Aliyy-ül-Kaârî)nin yukarda bahsi geçen «Mevzûât» ismindeki eserinin 119 uncu sahifesin-

de Türklerle Habeşlilerin «zemm»ine âit hadis rivayetlerinin kâmilten yalan ve uydurına olduğu tasrih edilmektedir. Filhakika Türk ırkının lehindeki hadisler karşısında aleyhindeki hadis rivayetlerine i'timâd etmek imkânı yoktur: Resûl-Ullâh'ın aynı bir kavmi hem medh-ü-senâ, hem zemetmiş olması kabil değildir. Lehdeki hadislerin sonradan tertib edilmiş olmasına da, Arabın buraya kadar her türlü tezâhürlerinden bahsettiğimiz Türk düşmanlığı mâni'dir. Bilhassa Türklerin şeriat ve diyânete hizmet edeceklerinden bahseden hadisler karşısında «zem» rivâyetlerine ihtimal vermek, hiç bir suretle mâkul olamaz. Hazret-i Peygamberin Türk ırkına teveccühünü gösteren bu gibi hadislerin en mühimlerinden biri, (İmâm Tabarânî)nin «Mu'cem ül-kebîr»inde şöyle kaydedilmektedir:

فَمُحَمَّدٌ خَفِظَ عَشْرَةَ أَجْزَاءَ فَسَعَةٍ فِي التَّرْكِ وَحَزْزٌ فِي سَائِرِ النَّاسِ

Yâni:

— Hâfızlık on kısma bölünmüştür: Dokuzu Türklerde ve yalnız biri diğer milletlerdedir.

İslâmiyyetin bidâyetlerinde okuyup yazma bilenler pek nâdir olduğundan, Resûl-Ullâh hıfza ve hâfızlara pek büyük bir ehemmiyet vermiştir: Bu kadar mühim gördüğü bir meziyyeti hemen kâmilten Türklere izâfe etmesi, her halde Türk ırkına karşı teveccühünün en bâriz delillerindendir.

Bu teveccüh o kadar büyüktür ki, Hazret-i Peygamber bir Kadir gecesi girmiş olduğu keçeden bir Türkmen çadırında i'tikâfa çekilmiş ve bu suretle Türk kavmine verdiği ehemmiyeti göstermiştir. Büyük muhaddis (İmâm Müsim)in kaydettiği bir hadisin baş tarafında bu nokta şöyle izâh edilir:

«Ebu-Sâid il-Khudrî Rediy-Allâhu-anh demiştir ki: Resûl-Ullâh Sall-Allâhu aleyhi ve sellem Ramazanın ilk aşrında i'tikâf buyurdu. Sonra orta aşrında kapusunun önünde hasır bulunan bir Türk çadırında i'tikâfa girdi...».

«Sahih-i Bukhârî muhtasarı Tecrid-i sarîh» mütercimi (Kâmil Mirâs) altıncı cildinin 1940 İstanbul tab'ının 381 inci sahifesinde bu hadisin bütün metnini tam olarak iktibâs ile Türk-

çeye terceme ettikten sonra şu izâhâtı vermektedir:

»Müslimin bu rivayete göre Resûl-i-Ekrem i'tikâfa Ramazanın aşr-i evsatında değil, iptidâsında girmiştir. I'tikâf buyurdıkları da bir Türk çadırı imiş. (Nevevî) bunun keçeden ma'mûl ufak ve müstedir bir çadır olduğunu bildiriyor. (Aliyy-ül-Kaari) de Mişkât şerhinde bu çadıra (Harkan) denildiğini, Fârsîde de (Harkân) denildiğini haber veriyor (Mirkaat, C. 2, S. 560)».

(Kaşgarlı Mahmud)un «Dîvânü lugaat-it-Türk»ünün birinci cildinin 1333 İstanbul tab'ının 294 üncü sahifesinde de Türk ırkını Allâhın askeri gösteren şöyle bir «Hadîs-i kudî» vardır:

يقول الله جل وعز وجل جنداً سيّمتهم الترك واسكنتهم المشرق فإذا غضبت
في قوم ساطتهم عليهم

Yâni:

— Ulu ve aziz Allâh diyor ki: (Benim Türk ismini verdiğim ve meşrik'da iskân ettiğim bir takım askerlerim vardır ki, her hangi bir kavme karşı gazaba gelecek olursam, o Türk askerlerimi işte o kavmin üstüne saldırırım).

Gene (Kaşgarlı Mahmud), aynı cildinin 3 üncü sahifesinde Nuhârâ ve Nisâbûr hadis imâmlarından işittiği diğer bir rivayeti de şöyle kaydetmektedir:

تعلموا لسان الترك فان لهم ملكاً ملولاً

Yâni:

— Türk dilini öğreniniz, çünkü Türklerin çok uzun zaman sürecek bir hâkimiyetleri vardır.

Bu vaziyet karşısında Resûl-Ullâh'ın Türk ırkını «zemm» ettiğinden nasıl bahsedilebilir?

Dikkat edilecek noktalardan biri de, profesör (Brockel-

mann)ın «Histoire des peuples et des Etats islamiques» ismindeki eserinin 117 nci sahifesinde söylediği gibi, Arabın yerine Türkün geçeceği hakkındaki hadîs rivayetlerinin henüz öyle bir değişiklik olmadan evvel Arap menbâlarına geçmiş olmasıdır: Meselâ (Brockelmann)ın me'haz gösterdiği (İbni-Sa'd)ın «Tabakaat»ı, sekizinci Abbâsî halifesi (El-Mu'tasım) devrinde, yâni Milâdın 833-842 tarihlerinde yazılmıştır ve o sırada Türk ırkı henüz Arap kavmini istihlâf etmiş değildir; işte bundan dolayı Alman âlimi o gibi hadîsleri râvîlerinin zekâlarıyla izâh etmek istemişse de, böyle bir değişikliğin yukarda gözden geçirdiğimiz mu'cizevî âyetlerle de tebliğ edilmiş olduğuna her nedense dikkat etmemiş veyâhut farkında olmamıştır. İşte o beş «Inzâr = Tehdid» âyetinin tebliğ ettiği tarihî inkılâp Milâdın 1058 tarihinde aynen tahakkuk etmiş ve ilerde göreceğimiz gibi Arap kavmi, İslâm âlemi üzerindeki her türlü askerî, siyasî ve idarî hâkimiyet hukukunu Türk ırkına resmen devretmiştir.

Türklerin o tarihten evvel de Abbâsî hilâfetini hükmü altına alan askerî bir hâkimiyet kurdukları ve hattâ halifeleri istedikleri gibi tahta çıkarıp indirdikleri tarihin en meşhur müteârifelerindendir. Arabın üstündeki bu Türk hâkimiyeti bâzı menbâlarda bir istibdad derecesini bulmuş gösterilir; meselâ (Corci Zeydân) ın «Medeniyet-i İslâmiyye tarihi» tercemesinin dördüncü cildinin 300-301 inci sahifelerinden iktibâs ettiğimiz şu fıkra o hususta vâzıh bir fikir vermeye kâfidir:

«(Muntasır) dan sonra 248 senesinde (Müstâin-billâh), 251 de (Mu'tez-billâh) makaam-ı Hilâfete geçmişler ise de, o zamana kadar Türklerin istibdâdı her türlü hadd-i ma'rûfu geçmiş idi. Türklerin hulefâ hakkında revâ gördükleri muâmelât-ı istibdâdkârâneye dâir naklolunan hikâyelerden olmak üzere (Mu'tez) makaam-ı Hilâfete geldiği zaman âilesi ve maiyyeti halkı müneccimler getirerek halifenin ne kadar yaşayacağını ve makaam-ı Hilâfette ne kadar kalacağını sormuşlardı. Orada hâzır bulunan zurefâdan biri kendini tutamıyarak söze karışmış:

— Bunlardan sormayınız; benden sorunuz; ben daha iyi bilirim! demişti.

— Peki, o halde ne kadar yaşar, zamân-ı saltanatı ne kadar imtidâd eder?

diye sormaları üzerine o zât:

— Türkler ne kadar imtidâd ettirirlerse!

cevâbını vermiş, bu cevâba karşı hâzırundan handeriz olmayan kimse kalmamıştı».

Fakat bu askerî hâkimiyetin hukukî bir mâhiyeti yoktu: Çünkü Bağdad'da Abbâsî Hilâfetine hâkim olan Türk ordusu, halifelerin kendi teşkil ettikleri mahallî bir kuvvetti. Böyle bir kuvvetin tahakkümü nihayet dâhilî bir mesele demekti; binâenaleyh İslâmiyyetin başında Türk ırkı henüz Arap kavminin yerine geçmiş değildi. O büyük değişiklik, yukarıki fıkra da bahsi geçen (El-Mu'tez-billâh) ın cülûsundan 192 sene sonra, Büyük-Selçukî devletinin muhteşem ve şanlı müessisi ve sünnî İslâmiyyetin unutulmaz halâskârı Sultan Tuğrulbey devrinde-
dir ve artık yaşayamayacak hâle gelen Abbâsî Hilâfeti kendisi-
ne dehâlet ederek İslâm âleminin cismânî hâkimiyet ve salta-
natını ona devretmiş ve o tarihten itibaren halife artık müte-
vekkil bir rûhânî reis vaziyetinde kalmıştır.

XII

ARAPLARIN İSLÂM ÂLEMİNİ MA'NEN VE MADDETEN PAÇALAYAN MÜFRİT İRKÇİLİĞİ

Abbâsî halifesinin cismânî hâkimiyet itibariyle göstermiş olduğu ferâgatin sebebi, Müslümanlar arasından ırk ve renk farklarını kaldırmış olan Kur'ân ahkâmı ile Hadis esaslarına riâyet etmeyen Arap kavminin çok şiddetli ve müfrit bir ırkçılık ve milliyetçilik dâyesiyle İslâmiyeti ve dünyanın üç kıt'asına yayılmış olan «Dâr-ül-İslâm = İslâm ölkesi»ni inhi-lâl ve inkırâz hâline getirmiş olmasıdır. İslâm âleminin başında Arabın yerine Türkün geçmesi ve bu suretle Kur'ânın yukarda gözden geçirdiğimiz «İnzâr» âyetlerinde tebşir edilen hâkimiyet değişikliğinin tahakkuk etmesi işte bundandır. Bu mu'cizevî inkılâbın iyice anlaşılabilmesi için, eski Arap milliyetçiliğinin İslâmiyeti nasıl parçalayıp inkırâza sürüklediğini ana-hatlarıyla gözden geçirmek mecburiyetindeyiz.

İslâmiyyât sâhasındaki muhtelif ve mühim eserleriyle mâ-rûf olan müsteşrik (Louis Gardet) nin «La cité musulmane, vie sociale et politique» ismindeki eserinin 1954 Paris tab'ının 211-212 nci sahifelerinde Arabın diğer Müslüman milletleri istihkar ve istihfâf ile başlayan ve İslâmiyeti ırkçılık âleti hâline getiren şiddetli milliyetçiliği şöyle tasvir edilmektedir:

«Hicretin 37 tarihinde Muâviye'nin iş başına gelmesinden itibaren ırkçılığın artık her şeyden üstün tutulması mukadderdi. Emevî hilâfeti büyük bir nisbette bir Arap hilâfeti oldu ve devleti de Wellhausen'ın tasvir ettiği (Arabische Reich) yâni bir Arap devleti hâlini aldı. Müslümanlaşmakla Araplaşmak baş-başa gidiyordu. O devir öyle bir devirdi ki, her hangi bir

gayri-arap mühtedî ancak aşağı derecede bir Müslüman sayılır ve Yahudi yâhut Hristiyan (Zimmi) ile anadan-doğma hür arap, Müslüman arasında mütevassıt bir mahlûk addedilirdi. Çünkü Arap olmayan Müslüman soysuz adam vaziyetinde kalırdı. Yâni: hiç bir Arap kabîlesine mensûb olmayan bir kimse sayılırdı. O devir öyle bir devirdi ki tekmi o yeni mühtediler kütlesini azadlı kölelere alem olan (Mevâlî) kelimesiyle tavsif etmek âdet hükmünü almıştı. Çünkü azadlı kölelerle Arap olmayan Müslümanlar hep aynı mecburiyetle bir efendiye bağlanmak ve onun vâsıtasıyla da bir Arap mesebine intisâb edip o sülâlenin himâyesine girmek zorunda kalıyorlardı. Fakat ekseriyyetle yüksek seviyyeli ve eski an'anelerine bağlı kimseler olan yeni mühtediler, Emevî tâifesinin kendilerini ezmekte kullandıkları bu Arap üstünlüğünü bir çok memleketlerde İslâm âhkâmına istinâden reddetmekte gecikmediler. Hânedâna çok şiddetli bir muhâlefet gösterip sukutuna sebep oldular. Yalnız Kureyşilere değil, aynı zamanda Hazret-i Peygamberin âilesine mensup bir sülâle olan Abbâsî hânedânı, (Mülhid) Emevîleri bilhassa hiç bir ırk farkı gözetilmeksizin bütün mü'minlerin kardeşliği nâmına devirip iş başına geldi...».

Emevî devrinin İslâmiyyetle te'lifine imkân olmayan bu müdhiş Arapçılığı hakkında bir hayli tafsîlât vermiş olan (Corci Zeydân) ın bundan evvel de bahsi geçen «Medeniyyet-i İslâmiyye tarihi» nin dördüncü cildinin 109 uncu sahifesinde o zaman Arap asabiyyetinin ne derecelere varmış olduğu şöyle anlatılır:

«Araplar, Arap olmayanların arkasında namaza durmaktan çekinirlerdi. Arap olmayanların arkasında namaz kılarlar ise bu tenezzülü Allâha karşı bir tevâzu' addeylerlerdi!»

Gene aynı cildin 113 üncü sahifesinde de şu izâhâta tesâdüf edilir:

«Emevîler devrinde Araplarda hükümfermâ olan bu milliyetperestlik Arap ensâbının şiddetle 'muhâfazasını ve ensâb-ı sâire ile ihtilâttan ictinâbı icâb etmiş idi. (Kadılgâ araplardan başkası yaramaz) denilerek Arap olmayanların Kadılık gibi menâsıb-ı mühimme-i diniyyeye tâyinleri men'ediliyor ve

hattâ vâlideleri câriye olan şehzâdelerin peder cihetinden Kureyş nesebinden olmaları nazar-ı ehemmiyete alınmayarak makâm-ı Hilâfete gelmelerine müsâade olunmuyordu. Ez-cümle Hazret-i Hüseyin'in hafidi (Yezîd ibni (Ali) taleb-i saltanata teşebbüs ettiği zaman mülûk-i Emeviyyeden (Hişâm ibni Abdülmelik) müşârünileyhe:

— İhrâz-ı Hilâfete çalıştığını işliyorum. Sen Hilâfete ihrâz-ı ehliyyet edemezsin, çünkü bir câriyenin oğlusun! diyerek vâlidesi Arap olmayanların halife olamayacaklarını anlatmak istemişti. Halbuki (Yezîl) in } vâlidesi âdî câriye makûlesi değil, ekâsire-i Fürsden birinin kerîmesi idi».

(Louis Gardet) nin yukarda iktibâs ettiğimiz fıkrasının sonunda Emevîleri istihlâf eden Abbâsiler İslâmiyyette ırkların müsâvâtını temsil ettikleri için iş başına gelmiş gösterilirlerse de, Abbâsî devrinde de Arapçılık devlet siyasetinde mühim bir âmil olmuş ve bilhassa ilk Abbâsî halifeleri devrinde Araplarla Gayri-araplar arasındaki şiddetli mücâdeleler devletin bünyesini bir hayli sarsmıştır: (Corci Zeydân) ın gene aynı cildinin 249 uncu sahifesinde başlayan «Abbâsiler devrinde asabiyyet-i arabiyye» faslında bu vaziyet uzun-uzadıya izâh edilir. (Louis Gardet), aynı eserinin 212. nci sahifesinde bu mücâdelelerin Şîlik ve Şuûbîlik sâhalarındaki neticelerini şöyle hulâsa etmektedir:

«Araplar ve tamâmiyle araplaşmış olanlarla Arap olmayanlar arasındaki hafi veyâ alenî zıddiyyet, İslâm tarihinin daha bir çok sahifelerini dolduracaktı. (Şuûb = Milletler) in müddeayâtı (Şuûbiyye) cilerin bâzan dinî, bâzan siyasî veyâhut hem dinî, hem siyasî isyanlarında ifâdelerini bulmuş oldu. Vaktiyle (Mevâlî) nasıl Şam Emevî hilâfetine yıkmaya çalıştılsa, bu vaziyet de Onuncu asırda Bağdad Abbâsî hilâfetine inkırâzını hızlandırdı. (Mevâlî) ancak ve sâdece mü'minlerin müsâvâtını istiyordu. (Şuûbiyye) cilerin hareketi ve daha doğrusu hareketleri daha karışık. Onlar Endelüs'de fâtihlerin mâzileriyle eserlerine hayrân oldular. Mağrib'da ve Şark'da ise müddeayâtları daha ziyâde Şîlik rengini aldı ve bu şîlikte fikrî bir istiklâl ile kendi ırklarına âit hususiyyetler tezâhüre

başladı. Berberîler uzun zaman (Hâricîlik) hareketlerini kö-rüklediler, İranlılar da nihayet şûliğe bağlanıp onun galebesini te'min ettiler. Fakat Arap üstünlüğüne karşı hep birden i'tirâz etmekten, Arap olmayan unsurların İslâma olan hizmetlerini hatırlatmaktan ve akallı hak olarak bütün mü'minlerin müsâvâtını talep etmekte bir an bile fâriğ olmalılar».

Bu fıkra da bahsi geçen ve o muazzam Abbâsî imparatorluğunun parçalanıp çökmesine sebep olan (Şuûbiyye) cereyânı, Arap olmayan ırklarla milletlerin hepsini birden istihfâf ve istihkar edip İslâmın Kur'ân ahkâmına müstenid müsâvât esâsını hiçe sayarak Gayri-arapların hepsine birden «Mevâlî = Azadlı köleler» damgasını vuracak kadar cür'etkârlık gösteren Araplık taassubuna karşı Emevî devrinden itibaren ortaya çıkıp Abbâsî devrinde tekâmül ve inkişaf etmiş olan şiddetli bir muhâlefet cereyânıdır. (Corci Zeydân), aynı cildinin 257-258 inci sahifelerinde bu kuvvetli cereyânı anlatırken şu mühim noktaları tavzih etmektedir:

«Şuûbiler, Arapların tefevvuk-ı fîtrisini iddiâ edenlere karşı bu fikri cerh-ü-reddetmek üzere Arapların gayrinden müteşekkil olan fırka demekti..... Şuûbiler ' arapların nekaais ve maâyibine, milel-i sâireye tefevvuklarının redd-ü-ibtâlîne dâir bir çok kitaplar tahrir ediyorlardı..... Şuûbiler bütün insanların bir fîtratta yaratılmış olduklarını iddiâ ettiklerinden, kendilerine (Ehl üt-tesviye = Erbâb-ı müsâvât) nâmı da veriliyordu. Araplara karşı reddiyeleri cümlesinden olarak şu beyânâtta bulunuyorlardı: (Bizzât Hazret-i Nebî):

— İslâmlar kardeşdirler; kan kıymetleri birbirine muâdildir. En aşağıları en yükseklerine hukuk ve vezâifte müsâvîdirler. İslâmlar râbîta-i ittîfak ile şâirlerin fevkinde bulunmalıdırlar.

Ve Vedâ' haccinde irâd ettikleri nutukta da:

— Hiç bir arabın araplardan gayri biri üzerine tekvâ ve salâhtan başka bir meziyyet ve rûchânı yoktur! diyerek herhangi unsurdan olur ise olsun İslâmlar arasında müsâvâtı ilân ve te'sîs etmiştir. Kur'ân-ı-Kerîm'de dahî:

— Nezd-i ilâhîde sizden mazhar-ı lûtf-i Sübhânî olacak kimseler, tekvâ ve salâhda bulunanlarınızdır! meâli vârid olmuştur).

Şuûbiler bu efkâr ve mütaleât ile o devirlerde Araplardan mâadâ bütün akvâm-ı cihânın müdâfii demek idiler».

Fakat bu cereyâna karşı şiddetli bir Arap aks-ül-ameli de vardı; gene aynı menbân 258 inci sahifesinde bu nokta da şöyle izâh edilmektedir:

«... Bunun üzerine Arap tarafdarları meydana atılmışlar, Şuûbilerin redd-i müddeayâtına dâir kitaplar tahrîrine müsâ-reat eylemişlerdi. (İbni-Kuteybe) nin (Tafdîl ül-Arab) nâmındaki kitabı bu yolda yazılan en meşhûr âsârdan idi. Şuûbiler bu kitap aleyhine bir çok yazılar yazmışlardı».

Araplıkla Şuûbiliğin bu şiddetli münâkaşaları fikriyyât sâhasına münhasır kalmamıştı: Bu ilmî münâkaşalar hakikatte millî ve ırkî mücadelelerin fikrî tezâhürlerinden başka bir şey değildi. Nihayet Abbâsî hilâfetiyle beraber sünî, yâni hakikî İslâmiyyetin de bir aralık yıkılmasına ve bilhassa Abbâsî imparatorluğunun parçalanmasına sebep olan üç inkırâz âmilinin en mühimmi işte bu milliyetler mücadelesiydi. (René Grousset) nin «Histoire des Croisades» ismindeki eserinin 1934 de çıkan birinci cildinin Medhal kısmının XVI ncı sahifesinde Mısır'daki Fâtımîlerin şiî bir Hilâfet müessesesi kurmaları üzerine İslâm âleminin Irak'daki sünî ve Mısır'daki şiî halifeler elinde parçalanmış olduğundan bahsedilirken, bu üç mühlik âmil hakkında şu mütâlâyâ tesâdüf edilir:

«969 dan 1171 tarihine kadar tam iki asır boyunca artık İslâmiyyet tabiatıyla birbirine düşman iki rûhânî idare arasında parçalanmış kalacaktı. İslâm ümmetinin zâten muztarib olduğu siyasî inkisâma, tavâif-i mülûk şeklindeki inhilâlîne ve millî intibahlara din sâhasında şîlik de inzâmâm ediyordu: Bu (büyük İslâm şîliği) Müslüman vicdânını derinden derine bulandırıp karıştırmak suretiyle Hıristiyanlığın istirdâd siyâsetini kolaylaştırmakla neticelenecekti».

Bu fıkrada İslâm inhitât ve inhilâlinin başlıca sebepleri şeklinde sıralanan siyasî inkisâmla şîlik âmilleri ve Emevîler

devrinden kalan müfrit Arap ırkçılığının doğurduğu mühlik neticelerdir. Meselâ profesör (Henri Massé) nin 1937 de intişâr eden «L'İslâm» ismindeki eserinin 55 inci sahifesinde Şimalî - Afrika Berberîlerinin şiileşmesinden bahsedilirken bu nokta şöyle tesbit edilmektedir:

«Aynı zamanda hem dinî, hem millî olan bu hareket, 740 tarihlerine doğru Fas'dan başlayarak bütün Şimalî - Afrika'yı ve hattâ İspanya'nın bir kısmını istilâ etti».

Afrika Berberîlerinin şiiilik kisvesine bürünen bu millî hareketinde esâs itibariyle birbirine zıd olan iki gayri-sünnî mezhebin te'siri vardır: Bunların biri Hazret-i Ali'ye muhâlif olan (Hâricîlik), diğeri de ona tarafdâr olan (Şiiilik) dir ve bu ikincisi de muhtelif kollara ayrılmıştır; nitekim aynı menbain gene aynı sahifesinde Şimalî-Afrika Berberîlerinin daha Emevîler devrinde ilkönce Hâricîliğe sarıldıklarından ve işte o sâye-de nihayet sünnî Abbâsîlerle mücâdele ettikten sonra Fas'da şii (Benî-İdrîs/Edârise), Tâhert'de hâricî (Benî-Rüstem), Sicilmâse'de (Benî-Midrâr), Tlemsan'da (Benî-İfren) ve nihayet 800 tarihinden itibaren de Tunus'la Cezâyir'in bir kısmından mürekkebe olan İfrîkıyye'de (Benî-Ağleb) hükûmetlerinin teşekkülünü te'min etmek suretiyle Şimalî-Afrika'nın Atfâsî idaresinden ayrılmasına sebep olduklarından bahsedilmektedir.

Bütün bunlar, Arap ırkçılığının İslâmiyyet esaslarıyla te'lifine imkân olmayan ve bütün gayri-arap milletleri Arabın köleleri sayan müteheyyiç ifrâtına karşı Berberî milliyetçiliğinin hakikî İslâmiyyet saydığı Hâricîliğe kendini kaptırmasından hâsıl olmuş mühlik neticelerdi. Profesör (Goldziher) in (Félix Arin) tarafından Fransızcaya nakledilmiş olan «Le dogme et la loi de l'İslam» ismindeki eserinin 1920 Paris tab'ının 162 nci sahifesinde bu nokta şöyle tenvîh olunmaktadır:

«Müslüman müverrihleri, Berberîlerin muannidâne millî mukavemetlerini münhasıran bir Hâricîlik hareketi şeklinde telâkki ettiler. Hâricîliğin kalabalık cemâatler şeklinde en çok devâm etmiş olduğu yer de orasıdır».

Şimalî-Afrika'da Hâricîliğin muvaffakiyyeti ve mahallî hükûmetler teşekkülü demek, bu muazzam diyârın yalnız Ab-

bâsî idaresinden değil, aynı zamanda sünnî ve hakikî İslâmiyet dairesinden de çıkması demekti. Hâricilikle şiiğin mücâdelesinde de Fâtımîler devrinde başladı. Fas'daki (Benî-İdris) in şiiği mahallî ve mevzî bir vaziyetti. Hâriciliğin yerine Şiiğin bütün Şimalî-Afrika'yı istilâsiyle neticelenen tarihî mücâdele, Milâdın 910 tarihinde Tunus'daki (Benî-Ağleb) devletini inkırâza uğratıp kendini hem «Mehdî», hem «Emîr-ül-mü'minîn» ilân ettirmiş olan Fâtımî devleti müessisi (El-Mehdî-bilâh Ebu-Muhammed Ubeydullâh) devrinde başlamıştır. Bu adamın adından dolayı «Ubeydiler» ismiyle de anılan Fâtımîlerin büyük ceddi olan ve şiiğlik gayretiyle şöhrat bulan (Abdullâh ibni Meymûn) u profesör (Gaudefroy-Demombynes) İslâm ve Bizans âlemlerine âit eserinin 432 nci sahifesinde şöyle tasvîr etmektedir:

«Bunun bir Acem olduğu anlaşılmaktadır: İran an'anelerine vâris olan bir (Zındîk), yâni gayri-müslim sayılmasında hatâ olmasa gerektir».

İşte bu «zındîk» ceddin zındîk nesli, Arap ırkçılığına karşı Şimalî-Afrika aks-ül-amelini istismâr etmiş ve profesör (Ch.-André Julien) in «Histoire de l'Afrique du nord» ismindeki eserinin 1956 Paris tab'ının 56 ncı sahifesinde söylediği gibi:

«Ecnebî hâkimiyetine karşı Mağrib'ın tam bir mukabele bilmisliyle Arap fütûhâtına kat'î surette nihayet vermişti».

Aslen Acem oldukları halde, uydurma bir nesepnâme ile kendilerini Hazret-i Fâtımâ'nın nesline nisbet etmiş olan Fâtımîlerin hakikatte Fâtımîlikle hiç bir alâkaları olmadığında umumiyetle ittifak edilir. Profesör (Henri Massé) nin «L'İslam» ismindeki kıymetli eserinin 109-110 uncu sahifelerinde söylediği gibi, Sünnî akaaidiyle alâkadar olmayıp bir Şii akidesinden ibâret olan «Mehdîlik» nazariyyesini ilk Fâtımî halifesi (Ubeydullâh) ın Halep civârındaki «Selemiyye» yi merkez ittihâz etmiş olan babası (Muhammed ül-Habîb) telkinâtından mühim esas ittihâz etmiş, Mekke ile Şimalî-Afrika'ya dâiler göndermiş ve yeryüzünde adâlet kuracak olan «Mehdî» nin kendi soyundan çıkacağını ilân ettirmiştir. «Gulât-ı şîa» dan, yâni en müfrit şiiilerden olan Fâtımîlerin mezhebine «İs-

mâliyye» denilmesinin sebebi, «Esnâ-âşerîyye» i'tikadına sâlik olan Alevîler Hazret-i Ali'nin neslinden on iki imâm kabul edip on ikinci imâmın gizli bir yere çekilmiş ve ölmemiş olduğuna inandıkları halde, İsmâîlilerin bunlardan yalnız altısını kabul edip yedincisinin kardeşi olan (İsmâîl) i hakikatte yedinci imâm telâkki etmiş olmalarıdır; işte bundan dolayı «Esnâ-âşerîyye» ye mukabil İsmâîlilere «Seb'îyye» ismi de verilir. Kendilerini işte bu nesle nisbet eden Fâtımîlere kadar bu sülâleden geldiği iddiâ edilen imâmlara «Eimme-i mektûmîn» yahut «Eimme-i mestûrîn» denilir ve bunlara bir takım ilâhî vasıflar izâfe edilir: (Ubeydullâh) ın mehdiliğini ilân etmesi üzerine «mestûriyyet» artık nihayet bulmuş demektir.

İlk zamanlarda bu yeni devlet muhtelif teşebbüslerine rağmen henüz Mısır'a hâkim olamadığı için, Batını şiilğin «İsmâîliyye» şûbesini teşkil ettikten başka Dürziliğin de menşei olan Fâtımiliğin Şimalî-Afrika hâkimîyeti Mağrib-ı-Aksâdaki İdrîsîlerle Mısır'daki İkhşîdîler = Akşîdîler arasındaki sâhaya münhasırdı. Nihayet dördüncü Fâtımî halifesi (El-Muizz li-dîn-İllâh) devrine tesâdüf eden 969 tarihinde Mısır'ın da iki asır devam etmek üzere Fâtımî istilâsına uğraması, garptaki İsmâîlî hilâfetinin şarktaki Abbâsî hilâfetini daha yakından ve artık arada hiç bir engel kalmadan tehdid etmesi demekti. Filistin'le Suriye'nin Fâtımîler tarafından işgali ve Hicaz'ın da Fâtımî devletine iltihakını ilân etmesiyle neticelenen bu mühlik vaziyet, profesör (Gaudefroy-Demombynes) in «Le monde musulman et byzantin jusqu'aux Croisades» isimindeki eserinin 1931 Paris tab'ının 437 nci sahifesinde şöyle izah edilir:

«Tunus Fâtımî hilâfeti Mağrib'da bulunduğu müddetçe (Irak'daki) Karâmita ile irtibâtlarına ve Şark siyâsetine müdâhalelerde bulunmasına rağmen, Abbâsî halifesi ne kadar zayıflamış olursa olsun, henüz onun nüfuz ve i'tibârına hâlel veremeyecek bir eyâlet inanzarası arz ediyordu. Fakat Mısır'ın fethiyle Suriye'nin kısmen işgali, yeniden başlayan faaliyetleriyle Abbâsî hilâfetinin müphem sınırlarını tehdid etmekte olan İstanbul Hristiyan imparatorluğu nazarında Fâtımî halifesini

birdenbire İslâmın mümessili hâline getirdi. Fâtımîlerin Mağrîb'daki eyâletleri üzerinde ne doğrudan doğruya hükümlerini ve ne de fî'li hâkimiyetlerini uzun zaman muhâfaza edemiyebileceklerini tahmin etmek, herhalde güç bir şey değildi. Fakat (El-Muizz) e bîat eden Haremeyn'in de iltihâkı, yeni Mısır hâkiminin vahîm bir şevket ve kudret tezâhürü oldu; Haremeyn-i Şerîfeyn'in hâmî ve hâdimliği ünvânına Abbâsî halifelerinin ne kadar düşkün oldukları mâlûmdur. İşte bundan dolayı bir aralık Fâtımîlik Yakın-Şark hayatında en yüksek mevkiî ihrâz etmiş göründü.

Zâten Fâtımîler, daha ilk halifeleri ve devlet müessisleri olan (Ubeydullâh) devrinden itibaren kendilerini tekmil İslâm âleminin vârisi addeyorlar ve bütün teşebbüslerini işte bu maksada göre tertib ediyorlardı. Sorbon profesörlerinden (André Julien) in yukarda bahsi geçen «Histoire de l'Afrique du Nord» ismindeki Şimalî-Afrika tarihinin 57-58 inci sayfelerinde (Ubeydullâh) dan bahsedilirken bu mühim nokta şöyle izâh edilir:

«Onun nazarında Mağrîb hakikî bir hedef değil, ancak alelâde bir hareket noktasıydı; nesebi itibariyle kendini tekmil İslâm âleminin vâris-i meşrûu saymaktaydı. İşte bundan dolayı, İfrikiyye havâlisî teskin edilir edilmez, kendi fikrinde bütün Hilâfet sâhasının fethine yeni bir merhale teşkil edecek olan Mısır'ın zabtına kalkmıştır».

Nihayet Halep şehrini de zabtetmiş olan Fâtımîler, Asya cihetinde Şimalî Suriye'deki Âsî nehrinden Yemen'e kadar uzanan ölkeleri ve bir aralık Fas taraflarını da istilâ etmiş olmak itibariyle Afrika cihetinde de Kızıl-deniz'le Atlâs Okyânusu arasındaki Şimalî-Afrika'yı ve Sicilya, Sardanya, Malta ve sâire gibi Akdeniz adalarını boydan boya hâkimiyetleri altına almışlardı: Emevîlerle Abbâsîler devrinde Sünnî ve hakikî İslâmiyyetin hâkim olduğu bu muazzam ölkeler artık İsmâîlîlerin eline geçmiş, yâni Sünnîlikten ayrılıp Şiîleşmiş ve daha doğrusu Bâtınîleşerek hakikî İslâmiyyetten ayrılmış demektir.

Bağdad'da sünnî İslâmiyyeti temsil eden Abbâsî hilâfeti-nin o sırada mârûz olduğu mühlik felâket bundan ibâret de-

ğildi: İslâmın mevcûdiyyetini bir taraftan Fâtımîlik, bir taraftan da Karmatîlik tehdid ediyordu. Profesör (Gaudefroy-De-mombynes), yukarda bahsi geçen eserinin 432 nci sahifesinde bu ikiz tehlikeyi şöyle anlatır:

«Alevîlik cereyânı Dokuzuncu asrın sonunda iki faaliyyet merkezi teşekkülüyle neticelendi: Bunların biri Onuncu asrda Mısır hilâfetine inkılâp etmiş olan Ifrikıyye Fâtımî devleti, biri de Bahreyn'deki Karmatî cemâatiydi.»

Fâtımîlik fikrini ortaya atmış olan (Abdullâh ibni Mey-mûn) un İranlı olmasına mukabil, Karmatîliğin müessisi (Hamdân Karmat) da Iraklı bir Ârâmî idi: Yâni bunların ikisi de Gayri-arapların müfrit Arap ırkçılığına karşı duydukları isyan hissini birer mümessili demekti. Profesör (Brockelmann) ın «Histoire des peuples et des États islamiques» ismiyle Fransızcaya terceme edilen eserinin 128 inci sahifesinde (Karmat) lâkabının Ârâmî dilinde «Gizli üstâd» mânâsına gelmek ihtimalinden bahsedilmektedir.

Fâtımîler gibi Karmatîler de Bâtınî ve İsmâîlî'dir: Fakat Karmatîlik, Fâtımîlikten daha müfrittir; müverrih (Cevdet Paşa), «Kıssa-ı Enbiyâ ve tevârih-i Hulefâ» isimindeki meşhur eserinin 9 uncu cüz'ünün 1331 İstanbul tab'ının 453 üncü sahifesinde bunları **«ilhâd mertebesine varan gulât-ı şîadan»** gösterir. Bu iki cemâat bâzan el-birliği etmiş, bâzan da birbirinden ayrı ve hattâ birbirine karşı vaziyet almıştır. İslâm menbâlarında umumiyyetle cemi' şekliyle «Karâmita» diye bahsedilen Karmatîlerin İslâmiyyet ahkâmına karşı cephe alan mezhebi, Milâdın 890 tarihinde Bağdad'ın cenubundaki Vâsıt ve Kûfe havâlisinde zuhur etmiştir. Mezhep müessisi (Hamdân Karmat)ın işte o tarihte Kûfe civârında kurduğu ictimâ'gâha «Dâr-ül-Hicre» ismi verilmiştir. O sırada Hilâfet makamında bulunan Abbâsî halifesi (El-Mu'tadî-Billâh) Karmatîleri kısmen tenkil etmişse de, Karmatîliği imhâya muvaffak olamamıştı: Çünkü bu mezhep halkın aşağı tabakalarını harekete getiren bir nevi komünizmden başka bir şey değildi. (Brockelmann) aynı eserinin aynı sahifesinde «Dâr-ül-Hicre» müridleri arasında **«tam bir mal birliği»** hüküm sürdüğünden bah-

setmektedir. (Henri Massé), yukarda bahsettiğimiz «L'İslâm» ismindeki eserinin 157 nci sahifesinde vaziyeti şöyle anlatır:

«Bu hareket Elcezîre'den Arabistan'a yayıldı ve kısmen âmiyâne bir kommünizme inkılâb ederek bâzı ifratlarla neticelenmiş olduğu için, gene İsmâîlilerden diğer tarikatçıların, yâni Fâtımîlerin müdâhalesine yol açtı».

Bu hâlin sebebi, İsmâîlî akidesinin Karmatîlerle Fâtımîler tarafından ayrı ayrı maksatlara âlet edilmesi idi; aynı eserin 158 inci sahifesinde bu mühim nokta şöyle izâh edilmektedir:

«Hulâsa olarak diyebiliriz ki, Karmatîliğin (İmâm-ı mektûm) akîdesini ictimâî bir inkılâb uğurunda kullanmasına mukabil, Fâtımîlerin de öyle bir sosyalizmi reddederek Karmatî propagandasıyla (İmâm-ı mektûm) akîdesini siyasî hâkimiyet fikirlerinin tahakkukunu te'min yolunda kullanmış oldukları anlaşılmaktadır».

Bu izahtan anlaşılacağı gibi, aynı bir mugaalâta ve dalâlet mezhebi Fâtımîler tarafından saltanat ve Karmatîler tarafından da kommünizm âleti ittihâz edilmiştir! (Will Durant) ın bundan evvel de bahsi geçen medeniyet tarihi külliyyâtının «L'âge de la foi» serisinin birinci cildinin 336 ncı sahifesinde Karmatî kommünizmiyle İslâm düşmanlığı hakkında şu izâhâta tesadüf edilir:

«Karmatîler mal ve kadın ortaklığı fikrini müdâfaa ettiler, işçileri tesânüd cem'iyyetleri hâlinde teşkilâtlandırıdılar, cihanşümûl bir müsâvât ilân ettiler ve fikir hürriyetçileri sıfatıyla Kur'ânın bâtinî bir tefsirini kabul eylediler. Sünnî İslâmiyyetin tesbit etmiş olduğu ibâdet usulleriyle orucu istihfâf ediyor ve mâhrâblarla taşlara karşı namaz kılan (eşekler) le alay ediyorlardı».

Profesör (Brockelmann), yukarda bahsi geçen eserinin 128 inci sahifesinde Karmatî müridlerinin **«her türlü iman esaslarıyla meşrûiyyet külfetlerinden vâreste»** tutulduklarından bahsettikten sonra, bu İslâm düşmanı cemâatin Abbâsî hilâfeti arâzisinde kurmuş olduğu geniş ve müstakil devletin Bahreyn'de te'sis edildikten sonra Arabistan yarım-adasına yayılmış ve bir taraftan da Suriye'yi istilâ ettikten başka Irak'a da üstüste

akınlar yapıp hac ve ticaret yollarını işlemez hâle getirmiş olduğundan bahsetmektedir. (Will Durant) da aynı eserinin 336 ncı sahifesinde bu kommünist şiî ve bâtinî devletinin ilk hareketlerini şöyle anlatır:

«899 da Basra körfezinin garp sâhilinde müstakil bir devlet te'sis ettiler; 900 tarihinde halifenin ordusunu bozguna uğrattılar ve hemen bütün askerlerini öldürdüler; 902 de Şam kapularına kadar Suriye'yi yakıp yıktılar; 904 de evvelâ Basra'yı, ondan sonra da Kûfe'yi yağma ettiler».

El-Ahsâ = Bahreyn'de eski «Hecer» ve şimdiki «Hufûf» kasabasının yerindeki «Mü'miniyye» yi devlet merkezi ittihâz etmiş olan Karmatiler, coğrafi vaziyetleri bakımından İslâmiyyet için Fâtımîlerden daha büyük bir tehlike teşkil ediyorlardı; bu müdhiş tehlike kendini göstermekte gecikemezdi ve gecikmedi; gene aynı menbain aynı sahifesinde bu nokta da şöyle izâh edilir:

«930 tarihinde Mekke'yi yağma edip 30,000 müslümanı kılıçtan geçirdiler ve pek çok ganîmetler alıp götürdüler: Kâ'be örtüsüyle (Hacer-ül-esved) de bu miyandaydı».

İslâm ibâdetinde bir ittihâd alâmeti olan «Hacer-ül-esved» in aşırılması demek, kıblenin imhâsı gibi bir şey demektir. (Brockelmann) ın aynı eserinin 128 inci sahifesinde 12 Kânûnusânî 930 tarihine müsâdif gösterdiği Mekke istilâsında Karmatî reisi (Ebu-Tâhir) in irtikâb ettiği şenâatleri 929 tarihine müsâdif gösteren (Gaudefroy-Demombynes), İslâm tarihinin dâimâ haşyet ve lâ'netle yâd edeceği bu müdhiş fâciaları yukarda bahsi geçen eserinin 435 inci sahifesinde şöyle icmâl etmektedir:

«(Ebu-Tâhir) 929 da Mekke'yi zabtetti ve İslâmın mukaddes şeylerine karşı müdhiş bir istihfâf göstererek Mesâid'de toplanmış olan hacıları kılıçtan geçirdi. Karmatî askerleri Kâ'benin etrâfını telvîs ettiler, (Hacer-ül-esved) i kaldırıp götürdüler ve Harem-i Şerîf'in yağmur oluşunu söküp almaya kalkıştılar».

Bu unutulmaz fâcianın Arap menbâlarında daha acı tafsilâtı vardır: Meselâ (İbn-ül-Esir) in «Târîh ül-kâmil» inin 1303

Mısır tab'ının sekizinci cildinin 65 inci sahifesinde, (Ebu-l-Fidâ) nın «Kitâb ül-muhtasar fi ahbâr il-beşer» inin 1325 Mısır tab'ının ikinci cildinin 74 üncü sahifesinde ve (İbn-ül-Verdî) nin «Tetimmet ül-Muhtasar fi ahbâr il-beşer» ismindeki eserinin 1285 Mısır tab'ının birinci cildinin 261 inci sahifesindeki izâhât bu kabildendir. Vak'anüvis (Cevdet Paşa), yukarda bahsi geçen «Kısas-ı Enbiyâ ve tevârih-i Hulefâ» sının dokuzuncu cüz'ünün 475 inci sahifesinde Sünniliğin muhafızı olması lâzımgelen Abbâsî halifesinin azcinden bahsettikten sonra, bu Arap menbâlarının ifâdelerini şu sözleriyle âdetâ icmâl etmektedir:

«İşbu üç yüz on yedi senesi mevsim-i haccinde (Ebu-Tâhir-i Karmatî), yevm-i terviyede Mekke-i-Mükerreme'yi basıp hüccâc-ı kirâmı bulundukları yerde, hattâ Harem-i-Şerif'de ve derûn-ı Beyt-i-Şerif'de katl-i-âm ve mallarını gasb-u-iğtinâm ettiler. Çoğunun na'şlerini Zemzem kuyusuna attılar; bakıyyesini dahî Harem-i-Şerif'de ve maktûl oldukları yerlerde defneyleyüp birini gasletmediler ve namâzlarını kılmadılar ve hâneler derûnuna girüp ehl-i Mekke'nin mallarını nehb-ü-yağmâ eylediler. (Ebu-Tâhir-i Karmatî), bunca habâsetlere kanâat eylemeyüp kisve-i Beyt-i-Şerif'i ahz ile askerine tak-sın ve tevzi' etti ve (Hacer-i-esved) i yerinden kal' ile makar-ı hükûmeti olan (Hecer) e götürdü».

(Cevdet Paşa) nın burada ihmâl ettiği bir nokta vardır; (İbn-ül-Esir), yukarda bahsettiğimiz sekizinci cildinin 65 inci sahifesinde (Ebu-Tâhir'in mel'anetlerinden bahsederken bu noktayı şöyle anlatır:

«... Kâ'benin kapusunu da söktü ve yağmur oluşunu söküp almak üzere yukarıya bir adam çıkardıysa da herif düşüp öldü».

Kur'anın «küfür ve nifak» ile teşhîr ettiğinden bahsettiğimiz Arap kavminin dinî ve millî tarihinde maatteessüf silinmez bir leke gibi kalan Karmatî kommünizminin bu şenâatleri neden dolayı irtikâb etmiş olduğunu da (İbn-ül-Verdî) yukarda bahsi geçen birinci cildinin 261 inci sahifesinde (Ebu-Tâhir) den bahsederken şöyle anlatmaktadır:

«Rivâyete nazaran (Hacer-ül-esved) i aldığı zaman:

— Bu taş Âdem-oğullarının mîknatısidir, bu onları Mekke'ye çekmektedir!

dedi ve hacci (El-Ahsâ = Lâhsâ) ya tahvil etmek istedi: Allah lâ'met etsin!..

Bu izâha göre, İslâmın Kible alâmeti olan mukaddes taşın sökülüp aşırılmasına sebep, Karmatî kommünizminin onu kendi memleketine şimdiki tâbiriyle «Turist celbedecek» bir kazanç vâsıtası hâline ifrâğ etmek istemesidir! Bu unutulmaz fâcianın tarihi Hicretin 317 senesine müsâdiftir ve o da Milâdın 929 ve 930 tarihlerine tesadüf etmektedir: (Gaudefroy-Demombynes) in yukarıda gördüğünüz ifâdesinde 929 senesini esas ittihâz ederek yanılması işte bundandır; halbuki Arap menbâlarında bu iğrenç vak'a Hicretin 317 senesi «Yevm-i Terviye» sine müsâdif gösterildiğine ve «Terviye» günü de Zülhicce'nin 8 ine tesadüf ettiğine göre, Milâdi karşılığının 12 Kânunusâni 930 Salı olması lâzımgelir: Zâten (Brockelmann) da bu doğru tarihi esas ittihâz etmiştir.

«Hacer-ül-esved» in Karmatî devlet merkezi olan «Hecer» kasabasındaki mağsûbiyyet devri Garp menbâlarında umumiyyetle otuz sene sürmüş gösterilirse de doğru değildir: Çünkü İslâm menbâlarında bu mukaddes Kible taşının Kâ'beye iâdesi Hicretin 339 tarihine müsâdif gösterilir ve o da Milâdın 950-951 senelerine tesadüf etmektedir. (İbn-ül-Esir) tarihinin sekizinci cildinin 161 inci sahifesinde iâdenin 339 senesi Zülka'de ayında olduğundan bahsedildiğinde ve o ay da Milâdın 951 senesi Nisanına tesadüf ettiğine göre, «Hacer-ül-esved» in Kâ'beden ayrılık devri 21 sene, 4 ay sürmüş demektir. Arap menbâlarında bu müddet Hicrî takvim hisâbiyle 22 sene gösterilir.

Sünnî, yâni hakikî Müslümanları yıllarca namaza durduca acı bir hicrân içinde bırakan bu uzun mahrûmiyyetten sonra Kible'nin mübârek alâmeti «Hecer» den ilkönce Kû'fe'ye nakledilip oranın câmiinde halka teğhîr edilmiş ve ondan sonra da gâsîp Karmatîler tarafından Mekke'ye iâde edilerek Kâ'be-

deki yerine konulmuştur. Müverrih (Cevdet Paşa) «Kısas-ı Enbiyâ ve tevârih-i Hulefâ» sının onuncu cüz'ünün 510 uncu sahifesinde işte o zaman (Hacer-ül-esved) in «çevresine bir gümüş çenber» geçirilmiş olduğundan bahsetmekteyse de, (İbn-ül-Verdî) tarihinin birinci cildinin 336 ncı sahifesindeki izâha göre bu çenberleme tedbiri o tarihten 72 sene sonra Hicretin 414 ve Milâdın 1023 tarihinde (Hacer-ül-esved) in 'bir sûikasda uğrayıp kırılması üzerine ittihâz edilmiştir.

(Hacer-ül-esved) husûmeti Karmatîlere münhasır değildir: İslâm düşmanlığının bu şeni' tezâhürlerine Mısır'daki Fâtımîlerde de tesadüf edilmiştir. Meselâ Milâdın On-birinci asrında irtikâb edilen müstekreh bir taarruzu (Gaudefroy-Demombynes) yukarda bahsi geçen eserinin 435 inci sahifesinin 2 nci hâşiyesinde şöyle anlatır:

«Karmatîlerin Mekke'de irtikâb ettikleri cinâyatlar efkâr-ı umumiycede çok uzun süren bir hâtıra bırakmıştır. 1024 tarihinde bir Mısırlının da (Hacer-ül-esved) i necâsetle telvis edip asâsıyla vurduğundan bahsedilir; bunu yapan Fâtımîlerdendi ve halife (El-Hâkim) in müridlerindendi; bunun üzerine Mekke ahâlisi fırsattan istifâde ederek Mısır ve Mağrîb hacılarını yağma edip kılıçtan geçirdi».

Sünnî İslâmîyyeti temsil eden Abbâsî hilâfeti bütün bu fâciaların karşısında âciz ve hareketsiz bir seyirci vaziyetinde kalmaktan başka bir şey yapamamıştır: Netice itibariyle, Emevîlerin yerine Abbâsîlerin Hilâfet makamını işgalinden altı sene sonra Endelüs'ün istiklâlini ilânı üzerine Avrupa'daki İslâm arâzisi Abbâsî hâkimîyyetinden çıktıktan sonra boylan boya şiileşen Şimalî-Afrika da Sünnî dâiresinden ayrılmış, bu suretle Abbâsîlerin Avrupa ile Afrika'da hiç bir alâkaları kalmamış ve nihayet Cezîret-ül-Arap'la Suriye'nin bir kısmı da İslâmîyyet düşmanı olan kommünist Karmatîlerin kanlı ellerine geçtikten başka Mekke bile onların istilâsına uğrayarak İslâmın kâ'besi bin türlü hakaretlerle yağma edilmiş ve hattâ «Hacer-ül-esved» bile aşırılıp götürülmüştür. Bu vaziyet kar-

şasında Abbâsî kalifesinin yapabildiği yegâne şey, (Demombynes) in aynı eserinin 436 ncı sahifesinde söylediği gibi, Kâ'be yağmacısı (Ebu-Tâhir) e haraç vermekten ve hattâ Karma-tî'lerden ücretli asker almaktan ibaret kalmıştır.

XIII

İSLAM ALEMİNİN ÜÇ HİLÂFET DÂİRESİNE AYRILMASI

Sünnî ve hakikî İslâmiyyetin başına gelen felâketler yukarıda gördüklerimizden ibaret değildi: Avrupa, Afrika ve Suriye ile Cezîret-ül-Arab'a yayılan şimalî-garbî, garp ve cenûb arâzisini boydan boya kaybetmiş olan Abbâsî hilâfeti, o sırada şark ve şimal ölkelerinden de mahrum kalmış ve hattâ Irak hâkimiyetini bile kaybetmişti. Halifeler Bağdad saraylarında ikamete me'mur birer mahpus vaziyetindeydi. Ölkesiz bir taht üzerinde hükümsüz bir hükûmet süren bu muhteşem mahpusların hutba ile sikkede isimlerinin zikrinden başka hiç hakları kalmamıştı.

Abbâsî hilâfetinin şark arâzisi daha Dokuzuncu asrın 821 senesinde (Benî-Tâhir) hânedânının Horasan'da ve 868 senesinde de (Benî-Saffâr) sülâlesinin İran ve Horasan'da birer devlet kurmalarıyla elden çıkmaya başlamış ve 874 den itibaren de Sâmânîlerin Mâverâünnehr, Buhârâ ve Semerkand'da kurdukları devlet gittikçe Hindistan sınırlarından Basra körfezine kadar yayılmıştı. Fakat Abbâsî hilâfetinin en büyük felâketi, garbî İran'da «Bûyî» yâhut «Büveyhî» devletinin teşekkülüyle ortaya çıkmış oldu: Bu şîî devletin 932 den 1055 senesine kadar süren tarihinde müessisleri olan üç kardeşten (Muizz-üd-devle Ahmed) in Hicrî 11 Cumâda-l-ûlâ 334 = Milâdî 19 Kânunuevvel 945 Cuma günü Bağdad'a girişinden inkırâzına kadar geçen 110 senelik devir, sünnî İslâm halifelerinin şîîler elinde her emre tâbî' birer esir zilletine katlanmalarıyla geçmiştir. Meselâ Abbâsî halifesi (El-Müstekfi-billâh) Bağ-

dad'a giren Bûyî hükümdarı (Ahmed) e o devrin hilâfet an'anesi mucibince (Muizz-üd-devle) ünvânını tevcih etmiş olduğu halde, aradan bir kaç hafta geçer geçmez (Muizz-üd-devle Ahmed), halife (Müstekfi) nin gözlerine mil çektirip Hilâfet makamından hal'ederek yerine (El-Muti'lillâh) ı tâyin etmiştir! Bu vaziyette «Abbâsî halifesi» demek, bütün ölkelerini ve hattâ pâytahtını bile kaybedip hiç bir hükmü kalmamış ve üstelik esir vaziyetine düşmüş bir rûhânî reis demektir. (Sédillot) nun bundan evvel de bahsi geçen «Histoire générale des Arabes» isimindeki eserinin birinci cildinin 257 nci sahifesinde bu vaziyet şöyle hulâsa edilir:

«Halifelerin arâzisi sırf oturdukları şehre münhasır kaldı; hattâ orada bile hâkimiyetleri tamamiyle i'tibârî idi».

Fakat vaziyetin fecâati halifenin şahsına ve Hilâfet makamına münhasır değildi: Şimalî-Afrika ile Suriye ve İran'a şii'ler ve Cezîret-ül-Arab'a da kommünist Karmatiler hâkim olmak itibariyle, sünnî ve hakikî İslâmiyyet artık her tarafta mahkûmiyyet altına girmiş ve inkırâza yüz tutmuştu. Hattâ iş bu kadarla da kalmamış, Hilâfet müessesesi de parçalanarak ikisi sünnî ve biri şii' olmak üzere birbirine düşman üç muhtelif Hilâfet makamı vücuda gelmişti: Esâret altındaki Abbâsî hilâfetine karşı Fâtımîlerin şii' ve İsmâîlî hilâfeti Milâdın 910 ve Endelüs Emevîlerinin sünnî hilâfeti de 929 tarihinde ortaya çıktı. (Pierre Renouvin) in riyâsetinde muhtelif âlimler tarafından tertib edilen «Histoire des relations internationales» külliyyâtının profesör (François L. Ganshof) tarafından te'lif olunan «Le Moyen âge» isimindeki birinci cildinin 1953 Paris tab'ının 80-81 inci sahifelerinde vaziyet şöyle izâh edilir:

«Bu hâdiselerle bundan sonrakileri anlayabilmek için, İslâm âleminin Onuncu asırla On-birinci asrın kısm-ı-a'zamında ne hâle gelmiş olduğunu iyice kavramak lâzımdır. On-birinci asrın ortalarına kadar İslâm tarihinin en bâriz hususiyyeti, siyasi inkısâmın inkişâfıdır. Zâten bu parçalanma keyfiyyeti ekseriyyâ bir takım dinî vukuâtın ve meselâ İslâmiyyete bağlılık bakımından daha cezrî ve daha müteassıp unsurların zu-

huru veyahut itikaadiyyâta âit her hangi bir temâyülün bir diğ-
gerine galebesi gibi hâdisâtın neticesi olarak ortaya çıkıyordu.
Asrın başında bir (mehdî), yâni Allah tarafından gönderilmiş
bir şahsiyyet zuhûr edip Berberi kabîlelerinden müzâheret gör-
mesi, yeni bir hilâfetin, yâni Fâtımî hilâfetinin teşekkülüne se-
beb oldu (Mehdî Hazret-i Muhammed'in kızı Hazret-i Fâtıma'-
nın nesline mensub olduğunu iddiâ ediyordu): Bu hilâfet sâhası
ilkönce Afrika'ya inhisâr ettikten sonra (909), Mağrib'ın bir
kısmıyla Sicilya ve Bingazi'yi (912-913) ve nihayet Mısır'ı da
(969) içine aldı ve Fâtımîler işte orada Kahire ismiyle yeni bir
pâyitaht kurdu; biraz sonra, Suriye'nin büyük bir kısmıyla Fi-
listin'i bile hâkimiyetleri altına aldılar. İspanya'da ise, sünnî
müslümanlığa sadâket hissi o sırada Bağdad Abbâsilerine hâ-
kim olan Akhyyûn felsefesi temâyülleriyle Fâtımîlerin (şii-
lik) taassubuna uymadığı için, Kurtuba Emevî emîrinin işine ya-
radı ve o da Bağdad ile alâkasını kat'î surette keserek 929 tari-
hinde hilâfetini ilân etti.

Bu fıkradan da anlaşılacağı gibi, İslâm âleminin o zamanki
siyasi perişanlığı ruhi ve fikrî perişanlığından doğmuş ve bun-
dan evvel de gördüğümüz gibi, o mânevî perişanlığa da Arap
kavminin bütün insanlığa karşı üstünlük iddiası derecelerini
bulan ve İslâmiyyet esaslarına mugayir olan müfrit ırkçılık
ve milliyetçilik dâiyeleri sebep olmuştu. Netice itibariyle tef-
rika öyle bir hâl almıştı ki, sünnilikten ayrılıp hakikî İslâmiy-
yetten inhirâf eden Şia mezhepleri birer ayrı ve aykırı din şek-
line istihâle etmiş ve meselâ Cezîret-ül-Arab'a hâkim olan ve
«Hacer-ül-esved» i Kâbe'den söküp aşırın kommünist Karmatî
akidesi İslâmın iman esaslarıyla alâkasını kesip namaz kılmayı
«eşeklik» ilân etmiş olduğu gibi, şii-liğın «İsmâîliyye» şûbesine
mensup olan Fâtımîlerin altıncı halifesi (El-Hâkim bi-emr-
illâh) da 1017 tarihinde nihayet ülûhiyyetini bile ilân etmiş ve
Lübnan'da hâlâ bakıyyesi mevcut olan «Dürzilik» işte o zaman
bu iz'an ve idrâke meydan okuyan hezeyandan doğmuştur.
(Goldziher) in «Le dogme et la loi de l'islam» isimindeki ese-
rinin 205 inci sahifesinde bu vaziyet şöyle izâh edilir:

«1017 senesinde Fâtımî halifesi (Hâkim) in kendisini biz-zât Allâhın yeryüzünde tecessüdü şeklinde ilân etmesine artık vakit gelmiş olduğuna hükmettiler. 1021 senesinde katledilmiş olması muhtemel bulunan (Hâkim) ortadan kaybolunca, sayıları mahdud mü'minleri hakikaten öldüğüne bir türlü inanamadılar; gizli yaşadığına ve günün birinde (ric'at) edeceğine kaail oldular. (Hâkim) in ilâhî fıtratına iman akidesi Lübnan dürzîlerinde bugün hâlâ berdevâmdır. Ehl-i salip tarihinin (Assassins = Haşşâşîn) ismiyle (Avrupa'ya) tanıtmış olduğu tâife de bir İsmâîlî hareketinin mahsûlüdür».

Fâtımîler Allahlık iddiâsiyle iktifâ etmemişler, Resûl-ül-lâh'ın risâletini inkâr ederek kendi peygamberliklerini ilân etmekte bile tereddüd etmiyecek kadar ileri gittikleri için Sicilmâse'de bir sünnî isyânîyle karşılaşmışlardır: Bu isyanın neticesi olarak Şimalî-Afrika'da bir aralık dördüncü bir Hilâfet dâiresi bile teşekkül etmişse de, Fâtımî halifesi (El-Muizz) in sevkettiği kuvvetlere dayanamıyarak az zamanda yıkılmıştır. «Revue internationale d'Histoire Militaire» in 1956 da Tunus'da neşredilen 18 inci nüshasının 296 ncı sahifesinde (Farhat Dachraoui) bu hâdiseyi şöyle anlatır:

«Sicilmâse Berberîleri isyân edip kendilerine ayrı bir halife seçmişlerdi, çünkü (El-Muizz)'i Hazret-i Muhammed'in risâletini inkâr edip kendi peygamberliğini ilân etmekle ithâm ediyorlardı».

İşte bundan dolayı (İbni-Wâsûl) lâkabıyla mârûf olan (Muhammed ibn-ül-Feth) ismindeki reislerini H. 331=M. 943 tarihinde (Eş-Şâkir-illâh) ünvanıyla halife intihâb etmişlerdir. Fakat bu mâlikî halife de esâsen bir Hâriciden başka bir şey değildir. Tabîî o vaziyette Sünnîlik, yâni hakikî Müslümanlık artık can çekişme hâline gelmiş demektir.

Şimalî-Afrika ile Garbî-Asya'ya ve hattâ bir gölgeden ibâret kalan Abbâsî hilâfetinin arâzisine boydan boya şîilik hâkim olmak itibariyle, sünniliğin yegâne hâkimiyet sâhası İspanya'daki Endelüs İslâm ölkesine münhasır kalmıştır; fakat o

da büyük bir tehlikenin mütemâdî tehdidi altında sendelemektedir. Endelüs sünîliği, Hristiyanlığın nihayet muvaffakiyetle neticelenecek taarruzlarına ne kadar dayanacağı o devirlerde henüz meçhul olan şüpheli ve tehlikelerle muhât bir heften başka bir şey değildir. Madrid üniversitesi profesörlerinden (Don Rafael Altamira y Crevea) nın «Histoire d'Espagne» isimindeki eserinin 1940 Paris tab'ının 57 nci sahifesinde bu mühlik vaziyetin ne kadar sürdüğü işte şöyle anlatılır:

«Hristiyanlığın istirdad seferleri sekiz asır sürmüştür, fakat dâîmi surette devâm etmemiştir».

İSLÂM ALEMİNİN PERİŞANLIĞINDAN İSTİFADE EDEN BİZANS'IN İSTİRDAD HAMLELERİ VE HAREMEYN'I TEHDİDİ

İslâm âleminin parçalanmasından doğan üç Hilâfet dâiresinin en küçüğü olan Endelüs devletinin zâten bütün tarihi sekiz asırdan ibarettir ve o da bilhassa «Léon», «Castille», «Navarre» ve «Aragon» krallıklarıyla müzmin bir mücâdele hâlinde geçmiştir. Garp'daki Emevî hilâfet dâiresi Onuncu ve bilhassa On-birinci asırlardaki bu Hristiyan hamleleriyle tedricen daraldığı sırada, Şark'daki Abbâsî hilâfet dâiresinin Şif, İsmâîlî ve Kamartî istilâlarıyla hâkimiyetleri altında bir gölgeden ibaret kalması da Bizans imparatorluğunu büyük bir istirdad hamlesine sevketmiş ve hattâ Hicaz'ın istilâsiyle İslâmiyyetin imhâsı gibi bir Hristiyanlık gayesinin resmen ilânına bile sebep olmuştu.

Bu mühlik vaziyeti en iyi hulâsa eden menbâlar içinde (René Grousset) nin bundan evvel de bahsetmiş olduğumuz «Histoire des Croisades» ismindeki eseri bilhassa zikre şâyanıdır ve mevzûumuzu alâkadar eden tafsîlât da bu kıymetli eserin birinci cildinin Medhal kısmının IX uncu sahifesinden başlamaktadır; Bizans imparatorluğunda istilâ hırsının nasıl alevlendiği, o sahifenin başında işte şöyle anlatılır:

«Bizanslılar, en müdhiş zayıflık devirlerinde, (Heraklid) ve (İzoryen) hânedanlarının en kötü günlerinde bile Kapadokya hudud vilâyetlerinde Araplarla cenkleşmekten fâriğ olmamışlardı. Emevîlerle ilk Abbâsîlerin o muazzam ve yekpâre imparatorlukları karşısında bulundukça uzun zaman felâket içinde kaldıktan sonra, Onuncu asırdan itibaren düş-

manlarının ırkı, siyasî ve dinî tefrikalar sebebiyle kuvvetten düşüp gevşemekte olduğunu hissetmiye başladılar».

Aynı medhalin X uncu sahifesinde de Bizans'ın Onuncu asırdaki ilk istirdad hareketleri şöyle anlatılmaktadır:

«Ermeni cinsinden (Jean Gourgèn) isminde bir generalin kumandasında bulunan Bizanslılar 927 den 929 a kadar Thèodosiopolis (= Erzurum) u zabtederek Ermenistan hududuna ayak bastılar ve Malatya, Amid (= Diyarbekir) ve Martyropolis (= Miyâfârkîn) Arap vâlilerini harâca bağladılar. 934 de (Jean Gourgèn) isyân etmiş olan Malatya'yı yıkıp dümdüz ederek arâzisini ilhak etti. 941-942 de Bizanslılar Miyâfârkîn'i zabtetteler. Urfa emiri ise Hazret-i İsâ'nın kefenini (Jean Gourgèn) e vermek suretiyle sulh istihsâl edebildi (944). Müteâkıp senelerde Haleb'in Hamdânî emiri (Seyfüddevle) ismi gibi İslâm devletinin hakikaten kılıcı sıfatıyla Commagène (Maraş vilâyeti) cihetinden taarruza geçtiyse de, netice itibariyle üstünlük gene Bizanslılarda kaldı. 948-949 da Bizans ordusu (Seyfüddevle)den Germanicée (= Maraş şehri) ni zabtetti. 957 de ise yeni Bizans kumandanı (Léon Phocas) bir aralık Kilikya'nın merkezi olan Tarsus'u ve ondan sonra da Amid (= Diyarbekir) i aldı; 958 de Samsâd işgal edildi; 959 da (Léon Phocas) Dicle'nin öte yakasına kadar ilerledi. (Fırat, Şarkî-Roma alaylarının yeniden üssü ve Dicle de hedefi olmuştu)».

Gene aynı medhalin XI-XII nci sahifelerinde Bizans'ın biraz sonraki istirdad muvaffakiyyetleri de şöyle anlatılır:

«Bütün bunlar mukabele-bil-mislin ilk alâmetleriydi. Bir kaç sene sonra, zaferleri sâyesinde tahta çıkmış meşhur bir Bizans kumandanı olan (Nicéphore Phocas) Hıristiyan istirdâdına kat'î bir hamle verdi. (Schlumberger) nin izâhına göre bu adam (imparatorluğa eski Roma hudutlarını iâde etmek, Arabı cenubî Irak'a atmak, Suriye'yi istirdâd etmek, Merkad-ı İsâ'yı kurtarmak ve Kudüs'de Mesîh'in dinini yeniden kurmak tasavvurundaydı). Nicéphore arap korsanlarını Girit'den koğduktan sonra (961), Hamdânilerden Seyfüddevle'ye tâbî olan Kilikya'yı istilâ edip memleketin başlıca mevki'lerinden ikisini, yâni Ayn-Zerbe = Anavarza ile Sis şehirlerini zabtetti

(962). Oradan da, gene o 962 senesinin sonlarında şimalî Suriye'ye geçip Seyfüddevle'nin ümerâsından mühüm bir mevki' -i müstahkem olan Ayıntâb şehriyle Menbic'i aldı ve işte orada Seyfüddevle'nin amcasının oğlu olan Arap şâiri (Ebu-Firâs) esir edildi. (Nicéphore Phocas) la muâvîni (Jean Tzimiscès ondan sonra Halep üzerine yürüdüler, şehrin tam kapularında Halep ordusunu ezdiler ve şehri muhâsara ettiler. 23 Kânun-ı evvel 962 de Bizans cengâverleri Haleb'i umumî bir hücumla zabtedip merhametsizce yağma ettiler. (Schlumberger) nin dediği gibi, (Bizans piyâdeleri karanlık ve dolambaçlı dar sokaklarla karma-karışık çarşılarda Haleb'in Arap kadınlarını koğalayıp Andolu ve Suriye'nin bedbaht Hristiyan kütlelerinin üç asır süren misli görülmemiş ıztıraplarıyla tam üç asır âdetâ fâsılasız devâm etmiş felâketlerin farkında bile olmayarak intikamını alıyorlardı). Halep câmi'-i-kebirî ahıra kalbedildi. Bununla beraber, iç-kale iyi mukavemet ettiği için, (Nicéphore Phocas) şehri yıkıp yakmakla iktifâ ederek esirleriyle beraber Kilikya'ya avdet etti. (Nicéphore) İstanbul'a gidip saltanat tâcını giydikten sonra, Hamdânîlere karşı yeni bir sefer açtı (964). Tam işte o sırada onları da Bağdad Bûyîleri/Büveyhîleri arkadan çevirmişti: Bûyî emîr-ül-ümerâ (Muizz-üd-devle) Hamdânî (Nâsır-ud-devle) den Musul'la Nuseybin'i aldı ve sulh akdederken de Nuseybin'i muhâfaza edip Musul'u ağır bir haraç mukabilinde iâde etti. İşte bu suretle İslâm âleminin vaziyeti Bizans istirdâdına bir kerre daha yol açmış oluyordu.

Hattâ bundan dolayı Bizans imparatoru Abbâsî hükûmetine hakaretlerle dolu bir nâme yazarak istirdad seferlerindeki muvaffakiyyetlerinden bahsettikten sonra, gene aynı medhalin XII nci sahifesindeki metnine göre Kâ'beyi ve İslâm dinini tehdid ederek şöyle devam ediyordu:

«— Antakya bana uzak değildir; biraz sonra cesur askerlerimle oraya da, atalarımın yurdu olup kendilerine benim devrimde iâde edilecek olan Şam'a da el atacağımı! Ey kum çöllerinde oturan sizler, vay geldi başınıza! İlk vatanınız olan San'a ismindeki memleketinize dönünüz. Yakında ben Mısır'ı kılı-

cımla cebren zabtedeceğim ve oranın servetleri benim ganîmetlerimi artıracaktır... Vay geldi başınıza, ey Harrân ahâlisi! İşte Rum askerleri tıpkı bir fırtına gibi üzerinize saldırıyor! Nuseybin, Musul ve hattâ ecdâdımın Elcezîre'siyle bütün eski devletimizin ahâlisi de aynı âkıbete uğrayacaktır. Haydi Bağdadlılar, bir an evvel kaçmaya bakın: Vay geldi başınıza, çünkü zayıflayan imparatorluğunuz artık devâm etmiyecek. Deylemliyi (yâni Bûyî/Büveyhî emîr-ül-ümerâyı) halife olarak kabul ettiniz ve şimdi Deylemlilerin kölelerisiniz. Haydi kemâl-i zilletle Hicaz'a dönün ve Rumların memleketini bize bırakın!.

Bu Bizans nâmesinin son fıkrasından evvel (René Grousset) gene aynı sahifede şu mütâlâada bulunmaktadır:

«Arap ırkının inhibitâtı ve İran intibâhiyle Bizans'ın istirdad hareketi arasındaki silik vaziyeti hakkında bu hakaretmiz îmâlardan sonra da Bizans ehl-i salîbinin tam bir programı geliyor».

İslâm dinini temelinden tehdid eden imparatorun bu koyu taassup programı da şöyle ifâde edilmektedir:

«— Karanlık gecelere benziyen asker yığınlarını peşime takarak Mekke üzerine yürüyeceğim. O şehri zabtedip mevcûdatın en hayırlısı olan (Mesîh) için orada bir taht kuracağım. Ondan sonra Kudüs'e teveccüh edeceğim. Şark ile Garb'ı fethedip salîbin dinini her tarafa yayacağım!».

Saltanat devrini bir istirdad kahramanı şeklinde geçiren (Nicéphore Phocas) Girit ve Kıbrıs adalarıyla Kilikya ve şimalî Suriye'yi Araplardan geri almış ve Nusaybin'e kadar şimalî Irak'ı yağma ve tahrib etmişti. (René Grousset), aynı medhalin XIII üncü sahifesinde buna karşı İslâmın vaziyetini şöyle anlatır:

«Uğradığı tefrikalar yüzünden meflûc bir hâle gelen İslâm âlemi, o sırada Hıristiyan müstevliye karşı müşterek bir harekete kaadir değildi».

Rus müverrihlerinden profesör (Vasiliev) in «Histoire de l'Empire byzantin» ismiyle Rusçadan Fransızcaya terceme edilen Bizans tarihinin 1932 Paris tab'ının birinci cildinin 409-410

uncu sahifelerinde bu yüz kızartıcı vaziyet hakkında verilen şu veciz izâhât daha acıdır:

«Müslümanlar hiç bir zaman (Phocas) ın kendilerini uğrattığı zillet derecesine düşmemişlerdi. Kilikya'yı ve Antakya ile beraber Suriye'nin bir kısmını ellerinden almış ve İslâm arâzisinin mühim bir kısmını da Bizans imparatorluğunun yüksek hâkimiyyeti altına sokmuştu. XI inci asır Arap müverrihlerinden Antakyalı (Yahyâ ibni Saïd) ın izâhına göre İslâm eyâletlerinin ahâlisi (Nicéphore Phocas) ın bütün Suriye ile diğer bir takım vilâyetleri zabtedeceğinden ve tekmil o arâzînin kendisine âid olacağından emindi. Bu vak'anüvis şöyle yazmaktadır:

— (Nicéphore) un akınları, askerleri için bir zevk oldu; zîrâ hiç kimse kendilerine taarruz etmiyor ve karşı gelmiyordu; imparator, canı nereyi isterse oraya doğru ilerliyor, istediği yeri yıkıyor ve kendisini ondan çevirecek veyâhut istediğini yapmaktan men'edecek hiç bir müslümana veyâhut kim olursa olsun her hangi bir kimseye tesadüf etmiyordu».

İslâmın bu zillete katlanmasına sebep, yalnız Abbâsî hilâfetinin Şia istilâsı altında bir gölge hâline gelmiş olmasından veyâhut Arap kavminin artık ırkî kudret ve kuvvetini kaybedip mütereddi bir cem'iyet hâline gelmesinden ibâret değildi: Garbî-İran'la Irak'a hâkim olan Bûyî/Büveyhî hânedânı da şûlûğine rağmen sünnî hilâfetin hâmisî vaziyetinde bulunmak itibarıyla, mükellef bulunduğu mukabele ve müdâfaa vazifesini ifâ etmek istemiyordu. Mezhep ihtilâfiyle ırk âmillerinin te'sirinden mütevellid olan bu vaziyet, (Grousset) nin yukarıda bahsettiğimiz Medhalinin VII nci sahifesinde şöyle izâh edilmektedir:

«İran'ın hakikî hükümdarları vaziyetinde bulunan Sâmânilerle Bûyîler ufuklarını İran'la ve onun bir tarafında Türkistan ve bir tarafında da Irak'dan ibaret mülhakaatıyla tahdid etmişlerdi. Yakın-Şark'ın Elcezîre, Suriye, Filistin ve Mısır gibi hâlis Arap memleketleri onları alâkadâr etmiyordu. İşte bundan dolayı Bizans'ın fütûhâtçı imparatoru (Nicéphore Phocas) 964 tarihlerinde Bağdad'ın Abbâsî halifesi (El-Mutî'e

meydan okuyan muhakkırâne bir nâme gönderince, gazâ ve cihâd hakikatlerinin böyle birdenbire ihtârı karşısında, saltanat makamında bulunan Bûyi emiri (Muizz-üd-devle) Abbâsî şeref ve haysiyyetinden mes'ûl olduğu halde, hiç bir cengâverâne aks-ül-amel göstermedi. Tıpkı bunun gibi, 973 tarihinde Bizans'ın istirdad hareketine karşı devlet idaresinin lâkayd kalmasından müteessir olan Bağdad ahâlisi hükûmet erkânını gazâ ve cihâda mecbur etmek üzere müdhîş bir ısyân çıkarınca, halife (El-Mutî') cihâd ordusunu techîz için ancak tehdid altında hazinelerini açmaya muvâfakat etti; fakat bu hareket hile neticesiz kalacaktı, çünkü yeni Bûyi emîr-ül-ümerâs (İzz-üd-devle Bahtiyâr) halkın hareketine iştirâk eder gibi görünüp halifeyi hazinelerin açılmasına mecbur ettiği halde, cihâd-ı mukaddes tahsisâtını kendi kesesine aktarmada gecikmedi. Hakikatte Bûyiler Fırat nehrini hiç bir zaman aşmamaya kat'î surette karar vermişlerdi: İran'ın râfızılığı ve halifenin İran emirleri tarafından köleleştirilmiş olması, Suriye'de islâmiyyeti kendi başına bırakmıştı.

Zâten Şîlik, Hristiyanlıktan ziyâde Sünnî-müslümanlığa düşmüştü; profesör (W. Barthold) un bundan evvel de bahsi geçen «Histoire des Turcs d'Asie centrale» isimindeki eserinin 86 ncı sahifesinde Bizans'ın bu vaziyeti nasıl istismâr ettiği şöyle anlatılır:

«Onuncu asrın son ve On-birinci asrın ilk yarısı içinde ve İranlı Bûyi hânedânının hâkimîyyeti esnâsında Bizanslılar Suriye ve Irak hudutlarını Sünnîlerle Şîiler arasındaki mücadelelerin şiddetlenmesinden istifâde ederek genişletmişlerdi».

(Nicéphore Phocas) 969 da öldüğü zaman, yukarda nasıl tehdid ettiğini gördüğümüz Haremeyn'e bir şey yapamamış ve hattâ yaklaşılamamış, fakat Kilikya ile bütün Şimalî-Suriye'ye hâkim olduktan başka Girit ve Kıbrıs adalarını da istirdad etmişti. Zâten onun ilân ettiği büyük gaye kendisiyle beraber ölmüş değildi: On-birinci asrın sonunda başlayan Avrupa Ehl-i-salıp seferlerine takaddüm etmiş bir «Croisade byzantine = Bizans ehl-i-salıbi» sayılan istirdad seferlerine (Nicéphore) un Şarkî-Roma tahtında halefi olan (Jean Tzimiscès) de büyük

bir şiddetle devâm etmiştir. İslâm âlemine karşı Ermenistan kralı (Üçüncü Ashod) la birleşip Bizans ordusunu on bin Ermeni askeriyle takviye etmiş olan (Tzimicès) 974 de Elcezîre'ye sefer açıp Miyâfârîkîn ile Âmid = Diyarbekir'i harâca bağlamış, halkın tahliye etmek mecburiyetinde kaldığı Nuseybin'e girmiş ve hattâ Hamdânî sülâlesinden Musul emîri (Ebu-Taplib) bile Bizans'ın yüksek hâkimiyetini kabul edip haraçgüzâr olmaktan başka çâre bulamamıştı.

Ertesi sene de Suriye seferine çıkan Bizans imparatoru, Nisan ayında Antakya'dan hareketle Humus, Baalbek ve nihayet Şam şehirlerini haraca bağlayıp yüksek hâkimiyetine soktuktan sonra Filistin üzerine yürümüş ve Taberiyye ile Nâsıra'yı haraca bağladıktan sonra da Kudüs, Akkâ ve Bisan taraflarını aynı şekilde Bizans hâkimiyetini kabule mecbur etmiştir.

Bu meşhur seferinden avdet ederken (Jean Tzimicès) in zabtettiği yerler içinde Beyrut, Sayda, Banyas ve Sahyun gibi mühim merkezler de vardır. Harac altına giren yerlerdeki Müslüman-Arap emîrleri, istilâdan kurtulmak için Bizans hâkimiyetine kendi arzularıyla girmişlerdir. Ermeni müverrihlerinden (Matthieu d'Édesse = Urfalı Mateos) un «Chronique de Matthieu d'Édesse» ismiyle 1858 de profesör (Edouard Du-launier) tarafından Fransızca tercemesi neşredilen Ermeni vakaayı'nâmesinin 16-24 üncü sahifelerinde Bizans imparatorunun Ermenistan kralı (Üçüncü Ashod) a o meşhur seferinden sonra yazdığı bir zafernâmenin sureti vardır; bu tarihi vesikanın 22-23 üncü sahifelere tesadüf eden şu fıkrasında (Tzimicès) sefer neticesini şöyle hülâsa etmektedir:

«Şimdi bütün Fenike, Filistin ve Suriye müslümanların zulmünden kurtulup Rumlara itâat ve inkıyâd etmiştir. Bundan başka, büyük Lübnan dağ da hâkimiyetimiz altına girmiştir; orayı işgal etmekte olan ve çok büyük bir yekûn tutan Arapların hepsi elimize düşmüş ve suvârilerimize tevzi' edilmiştir».

Bununla beraber, Trablusşam gibi Bizanslıların Filistinlerden almaya muvaffak olamadıkları yerler de vârdır; fazla

olarak, Bizans'ın bu istirdâd hareketlerine karşı Mısır'daki Fâtımîler de bilmukabele bir istirdâd hareketine girişmişler, istilâdan kurtulmak için Şarkî-Roma yüksek hâkimiyetini kabule mecbur olan emirler Bizans tâbiyyetinden pek çabuk kurtulmuşlar ve netice itibariyle Bizanslılar Suriye'nin eski merkezi olan Antakya ve 1031 de zabtettikleri Urfa ile iktifâya mecbur olmuşlardır. Bundan başka Hamdânîlerin elindeki Halep emâreti de Fâtımî tecâvüzlerine karşı Bizans himâyesini tercih etmişse de, 1015 tarihinde Bizanslılar o himâyeyi de Fâtımî hilâfetine devretmişlerdir.

Netice itibariyle Suriye'nin şimalindeki Antakya ile Urfa hristiyan Bizans'ın ve Suriye ile Filistin havâlisi de sünî İslâmîyyet düşmanı olan Şii ve İsmâîlî Fâtımîlerin elinde kalmış demektir. Her ne kadar Hicretin 414 ve Milâdın 1023 tarihinde «Beni-Kilâb» kabilesinden (Esed-üd-devle Sâlih ibni Mirdâs) isminde biri Haleb'i Fâtımîlerden zabtedip bir Mirdâsî emâreti te'sis etmişse de, 472 = 1079 tarihine kadar yarım asırdan biraz fazla süren bu emâretin o gaili tarihi Haleb'in Fâtımîlerle Mirdâsîler arasında alınıp verilmesiyle geçmiştir.

(J. Laurent) ın «Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie occidentale jusqu'en 1081» ismindeki eserinin 1913 Paris tab'nın 27-28 inci sahifelerinde de On-birinci asırdaki vaziyet şöyle hulâsa edilmektedir:

«Akdeniz sâhilindeki (Laodicée = Lâzkiye) ile (Oronte = Asi nehri) üzerindeki (Césarée = Şeyzer) imparatorluğa tâbi'di Halep 1035 tarihine kadar fiilen imparatorluk hâkimiyet-i âliyesi altında kalmıştı. Bizans hâkimiyetinin müntehâsını teşkil eden hudud hattı ondan sonra Menbic'in cennubunda Fırat'dan aşarak (Edesse = Urfa) ile havâlisini Bizans tarafında bırakıyordu. Bu hat, bir kaç defa imparatorluğa haraçgüzâr olan (Amida = Amid/Diyarbakir) in biraz şimalinden geçtikten sonra Van-gölü'ne kadar Dicle'yi Fırat'dan ayıran dağları tâkib ederdi».

Aynı eserin 27 nci sahifesindeki 4 rakamlı hâşiye'de 1048 - 1049 tarihlerinde Haleb'in 20 fersah garbindaki İmm kasabası-

nın doğrudan doğruya Bizans idaresinde bulunduğundan ve Müslümanların orada yüksek sesle ezan okumaya cesaret edemediklerinden bahsedilmektedir.

İşte bütün bu fâcialardan dolayı On-birinci asrın başları, İslâmiyyeti mânen ve maddeten artık inkırâza sürüklemeye başlamış korkunç bir devrin ilk yılları demektir. Bu vaziyette artık İslâmın mukadderâtını mu'cizevî bir kuvvet ve kudretin ele almasından başka çâre kalmamıştır.

**İSLAMIN BAŞINDAN ÇEKİLEN ARAP KAVMININ
CİSMÂNÎ HAKİMİYET HAKLARINI
TÜRK İRKINA DEVRETMEŞİ**

Arap kavmi bütün dünyayı fethetmek suretiyle beşeriyeti cebren ihtidâ ettiremeyeceğini daha Emevîler devrinde anlamış ve Resûl-Üllâh'ın telkin ettiği fütûhât kudretinin yerine bir gevşeklik hissi kaaim olmuştu. Profesör (Gaudefroy-Demombynes) in «Le monde musulman et byzantin» ismindeki eserinin 173 üncü sahifesinde bu nokta şöyle anlatılır:

«Dünyanın cebren ihtidâsına mü'minlerin kuvvet ve kudretleri kat'iyyen müsâid olamayacağı fikri daha ikinci Ömer (yâni Emevîlerden Ömer ibni Abd-ül-Azîz) devrinden itibaren bâzı müslümanların zihinlerine yerleşmişti: Abbâsî devrinde bu fikir büsbütün hâkim oldu. Sulh işleri harb işlerinden üstün tutuldu. Bununla beraber, İslâmın genişleme kaabiliyyeti tükenmemiş, yalnız Arap ırkında o kudret kalmamıştı».

Arap kavmi hakikaten öyle takatsiz kalmıştı ki, bilhassa Onuncu asrın sonlarıyla On-birinci asrın başlarında Abbâsî halifeleri için şuna buna ünvan tevcihinden başka yapılacak bir iş kalmamış gibiydi. İslâmın başına geçecek mübeşşer ırkın hangi ırk olduğu işte o fecî vaziyette belirmeye başladı.

(René Grousset) nin yukarda bahsi geçen Ehl-i-salip tarihinin birinci cildinin Medhal kısmının XXVI ncı sahifesinde Sâmanî saltanatına nihayet verip Şii mezhebindeki Bûyî/Büveyhîlerden de Irak-ı-Acem'in bir kısmını zabtetmiş olan Hindistan fâtihisi ve büyük Türk kahramanı (Mahmûd-ı Gaznevî) den bahsedilirken bu belirti şöyle izâh edilir:

«Her ne kadar Mahmud'un fütûhâtını müteâkıp bizzât ha-

İfeden Sultan ünvanını almış olduğu sâbit değilse de, Şarkî İran'daki Gaznevî fütûhâtıyla Türk ırkının İslâm saltanat ırkı vaziyetine yükseldiğini gösteren bir alâmet belirmiş olduğu kat'i surette sâbittir».

On-birinci asırda Türk ırkının Allâhın emriyle ortaya çıkışına kaani' olduğunu söyleyen Antakya Ya'kuubî patriki (Süryânî-Mikâil), bundan evvel de bahsi geçen «Vakaayi'nâme» sinin üçüncü cildinin 154 üncü sahifesinde Arabın Türke nasıl muhtâc olduğunu işte şöyle anlatır:

«Araplar zayıf düşmekte ve Rumlar da bir çok memleketleri zabtettmekte oldukları için, Araplar Türkleri yardıma çağırarak ihtiyâcında kaldılar».

Bu On-ikinci asır müellifinin sekiz asırlık kanâati, Yirminci asır ilim âleminde de aynen devâm etmektedir; meselâ profesör (Henri Massé) nin «L'İslam» ismindeki eserinin 60 üncü sahifesinde aynı vaziyet şöyle anlatılır:

«... On-birinci asrın ortasında İslâm âlemi perişan bir haldedir. Dinî bakımdan perişandır, zirâ sünî ve hakikî İslâmiyet, bir taraftan Irak ile Mısır'da zayıflamış olmasına rağmen henüz korkunç olan Şiîliğe ve bir taraftan da İspanya'da Hristiyanların ilerlemelerine karşı kendini müdâfaa mecburiyetindedir. Siyasî bakımdan perişandır, zirâ hiç birinde umumî vaziyete hâkim olabilecek bir kuvvet ve kudret kalmayan bir takım hükümdarların ellerinde parçalanmış vaziyettedir. Fakat, bu bitkin âlemin iki muntehâsında tâze kuvvetler faaliyete geçecektir: 1055 de Büyüleri Bağdad'dan tarededecek olan Selçukî-Türkleri şarkta siyasî ve dinî birliği yeniden kuracaklar ve sahrâdan çıkacak Murâbitin de garpta aynı vahdeti az bir zaman için ıhyâ edeceklerdir. Beş asır süren Arap hâkimiyetinden sonra İslâmın merkez-i sıkletini değiştirecek olan büyük istilâlar devri işte böyle açılmıştır».

Büyük Selçukî devletinin kuruluşu ve kurulur kurulmaz Sünî-İslâmiyyetin ilk Selçukî pâdişâhı olan Sultan Tuğrulbey tarafından himâye ve müdâfaa edilmeye başlaması, Arap hâkimiyetinin işte bu inhilâl ve inkırâz devrindedir. Milâdın On-üçüncü asrında yaşamış olan meşhur Malatyalı piskopos

(Bar-Hebraeus = Ebulferec) in Süryânî vakaayî'nâmesinde bu büyük ve şanlı devlet müessisinin ne samimî bir Sünnî-Müslüman olduğu işte şöyle anlatılır: (Ömer Rızâ Doğrul'un İngilizce tercemesinden naklettiği Türkçe metin, C. I, 1945 Ankara tab'ı, S. 299):

«Haftanın ikinci ve beşinci günlerinde oruç tutmaya alıştı. Beş vakit namazını hiç bir zaman ihmâl etmezdi».

Anonim bir müellifin (Sadrüddin Aliyy-il-Hüseynî ye izâfe olunan «Ahbâr üd-devlet is-Selcukıyye» ismindeki eserinin profesör (Necâti Lûgal) tarafından 1943 de Türkçesi neşredilen Ankara tab'ının 16 ncı sahifesinde de şu izâha tesadüf edilir:

«O, çok şec'î, halîm, kerîmdi ve tâate v Cuma namazına mülâzemet ederdi, riâyetkârdı. Perşembe ve Pazartesi günleri oruç tutardı. Nefsini güzel ahlâk ile ahlâklandırmıştı».

Sultan Tuğrulbey'i İslâmın himâye ve müdâfaasına sevkeden sebeplerin en mühimmi, onun işte bu samimî ve sünnî dindarlığıydı; hiç bir kuvveti olmayan ve sarayında bir gölge gibi yaşayan Abbâsî halifesi (El-Kaaım bi-emr-İllâh) a itâat ve inkıyâdını arzetmesi işte bundandı.

(El-Kaaım) le (Tuğrulbey) arasında ilk münâsebet, daha Selçukîlerin İran istilâsı devrine tesadüf etmektedir. Paris'deki «Bibliothèque Nationale» in yazma eserler kısmının «Fonds Supplément Persan» tasnifinin 1553 numarasında mukayyed ve Hicretin Sekizinci = Milâdın On-dördüncü asrına âit anonim bir müellifin acemce «Târih-i Âl-i Selcuk» unun Selçukîlerin tarih-i zuhûruna âit faslında izâh edildiğine göre, Hicrî 429 = Milâdî 1038 senesi Ramazan = Haziran ayında Sultan Tuğrulbey Nişâpûr/Nisâbûr şehrini fethedince halife tarafından (Ebûbekr-i Vâsîtî) isminde bir elçi gelip fütûhat esnâsında «yağmadan ictinâb edilmesini» istemiş ve Hilâfet makamının bu tavsiyesine riâyet edilmiştir. Bu tarihi te'yid eden (Ebulferec), yukarda bahsettiğiniz Süryânî vakaayî'nâmesinin birinci cildinin 296 ncı sahifesinde Tuğrulbey'in halifeye gönderdiği cevapta kendisini «**Köleniz ve tobaanız Mikâil oğlu Tuğrulbey**» şeklinde takdim ettiğinden bahsederek

Hilâfet makamına karşı beslediği hürmet ve ta'zîm hislerini tebârüz ettirmektedir. Gene (Ebulferrec) tercemesinin birinci cildinin 299 uncu sahifesinde bu nokta şöyle te'yid edilir:

«Arapların 435 (=Milâdın 1043) yılında Tuğrulbey, halife Kaa'im'e bir elçi gönderdi. O da şu sözleri söyledi: — Ben Arap saltanatının başında bulunan zâtın vekliyim (yahut bendesiyim). Hâkim olduğum bütün ölkelerde halifenin adını ilân ettim (yâni Cuma hutbelerini onun adına okutuyorum)».

Muazzam ve muhteşem bir imparatorluğun başında bulunan Sultan Tuğrulbey'in kendini Bağdad sarayında âdetâ mahpus gibi bir vaziyette bulunan o gölge halifenin bendesi ilân edecek kadar ta'zîmât arzetmesinin yegâne sebebi, onu Peygamber vekili bilmesinden başka bir şey değildir. (Will Durant), büyük Selçukî padişâhının bu teşebbüsünü «Histoire de la civilisation» külliyyâtının «L'âge de la foi» serisinin birinci cildinin 262 nci sahifesinde Selçukî devletinin teşekkülünden bahsederken şöyle anlatır:

«Beyleri olan (Selçuk) un ismiyle anılan bir Türk cemâati 1000 tarihine doğru Mâverâünnehr ile Türkistan'a hâkim olmuştu. Mahmûd-ı Gaznevî, kendisine rakîb olan bu Türk devletini durdurmak için Selçuk'un oğullarından birini yakalayıp Hindistan'da hapsedti (1029). Boyun eğmek istemiyen Selçukî-Türkleri ayaklanarak Tuğrulbey'in sert, fakat müessir kumandası altında hemen tek mil İran'ı zabtettiler ve Bağdad'a elçiler gönderip halife (El-Kaa'im) le İslâmiyyete itâat ve inkıyâd etmek suretiyle müstakbel terakkilerini hazırladılar»,

Buna mukabil (İbn-ül-Esir) de «Târih ül-kâmil» inin 1303 Mısır tab'ının dokuzuncu cildinin 180 inci sahifesinde Hicretin o 435 tarihinde bil-akis halifenin Tuğrulbey'e (Ebu-l-Hüseyn Ali ibni Muhammed il-Mâverdî) isminde bir elçi göndermiş ve Sultan Tuğrulbey'in de gene o elçi vâsıtasıyla halifeye itâat ve ta'zîmâtını arzetmiş olduğunu işte şöyle anlatır:

«Elçi ona (Tuğrulbey'e) gitti; o sırada kendisi Curcan'daydı. Tuğrulbey halifenin nâmesine hürmeten elçiyi dört fersah mesâfeden karşıladı. (Mâverdî) 436 tarihinde avdet etti ve

Tuğrulbey'in halifeye itâatiyle emirlerine karşı ta'zîm beslediğini bildirdi.

Bu meselede mühim olan nokta, o tarihteki elçinin hangi taraftan gönderilmiş olduğunda değil, Sultan Tuğrulbey'in bütün şevket ve kudretini hiç bir kuvveti olmayan Hilâfet makamının emrine vermiş olmasındadır. Sünnî ve hakiki İslâmiyeti kurtaracak mübeşşer millet işte bu suretle ortaya çıkmış demektir. İslâm tarihinin en büyük ve en hayâtî dönüm noktası olan bu muazzam hâdiseyi (René Grousset) yukarda bahsi geçen Ehl-i-salip tarihinde şöyle anlatır (C. 1, Medhal, S. XXVIII):

«Kat'i bir tereddiye mahkûm gibi görünecek kadar köhneleşmiş olan Onuncu asır Arap - Acem İslâmiyyeti, Türk ırkının ortaya çıkması üzerine Hulefây-i-Râşidin devrindeki dâhilî birliği ile tevessû' ve intişâr kudretini yeniden iktisâb etmiştir».

(Will Durant) da bundan evvel muhtelif münâsebetlerle bahsettiğimiz Medeniyet tarihi külliyyâtının aynı cildinde Türklerin o İslâm inkırâzı devrinde yaptıkları işin azametini şöyle anlatmaktadır (S. 263).

«... Hükûmete yeni bir kuvvet ve kudretle te'sir ve nüfûz ve İslâmiyyete de yeni bir Sünnîlik şevk ve gayreti getirdiler. İki asır sonra Mongolların yapacakları gibi zabtettiklerini yıkmadılar; üstün bir medeniyeti çarçabuk benimsediler, can çekişen bir devletin evvelce muhtelif uzuvları olan dağınık parçalarını birleştirip yeni bir imparatorluk hâline getirdiler ve ona Hristiyanlıkla Müslümanlık arasında bizim şimdi Ehl-i-salip dediğimiz uzun mücâdeleye mukavemet imkânıyla ondan sonra hayatını idâme kudretini de verdiler».

Arap kavminin İslâm âlemi üzerindeki cismânî hâkimiyet haklarıyla salâhiyyetlerini Türk ırkına resmî merâsimle devretmesi, bilhasa Hicrî 447 = Milâdî 1055 senesinden Hicretin 449 ve Milâdın 1058 tarihine kadar cereyan eden siyâsî münâsebetlerle bâzı mühim vak'aların zarûrî ve tabîî bir neticesidir. Bu siyâsî münasebetlerin ilk ehemmiyetli safhası, büyük Selçukî sultanı Tuğrulbey'in Abbâsî halifesi (El-Kaaim bi-

emr-ıllâh) a İslâm âlemindeki anarşiye nihayet vermek üzere harekete geçme teklifinde bulunmasıyla başlamıştır. (İbn-ül-Esir) tarihinin 1303 Mısır tab'ının dokuzuncu cildinin 211 inci sahifesinde bu teklif H. 447 = M. 1055 senesi Muharrem = Nisan ayına müsâdif gösterilir ve Sultan Tuğrulbey'in girişmek istediği teşebbüsler şöyle sıralanır:

«... Haccetmek, Mekke yolunun âsâyışını te'min eylemek ve Suriye ile Mısır'a sefer edip oranın hükümdarı olan alevî (Mustansır) ı ortadan kaldırmak istediğini bildirdi».

(Ebulferec) de yukarda bahsettiğimiz eserin birinci cildinin 306 ncı sahifesinde aynı teklifi şöyle hulâsa etmiştir:

«Peygambere hizmetle şeref kazanmak için gelmek istiyorum ve Mekke'ye gidip orada duâ ve ibâdetle bulunmak emelindeyim. Hacıların geçtikleri bütün yolların emin olmasını diliyorum. Yollarda eşkıyâlık eden Maddîleri (= Göçebeleri) ortadan kaldıracam. Sonra Suriyeli âsilerle ve yanlış yol tutan Mısırlılarla Allâhın izniyle harbedeceğim».

(İbn-ül-Esir) ile (Ebulferec) in bu fıkralarında bahsettikleri Suriye ve Mısır âsilerinden maksat, oralara hâkim olan Şii ve İsmâîlî Fâtımîlerdir; Bağdad'a gitmek istemesinin sebebi de halife ile Hilâfet makamını esâret altında tutan şii Bûyi/Büveyhî devletine nihayet vermektir. Bu suretle Sultan Tuğrulbey sünî ve hakikî İslâmiyyeti şarktan ve garptan istilâya uğratmış olan şiiliğin tahakkümünden kurtarmak istediğini resmen tebliğ ve ilân etmiş demektir. Zâten o sırada Selçukîler Bûyi/Büveyhîlerin İran'daki arâzisini işgal etmiş ve bu sülâlenin son hükümdarı (El-melik ür-Rahîm Husrev Fîrûz) ancak Bağdad'da «Emîr-ül-ümerâ» ünvânıyla Hilâfet merkezindeki hâkimiyetini güçlkle idâme edebilmişti. Halife (El-Kaa'im) in işte bu şii boyunduruğundan kurtulmak için Tuğrulbey'in teklifini derhal kabul edip kendisini Bağdad'a dâvet etmiş olduğunda bir çok Şark ve Garp milletleri müttetik-tir. İşte bundan dolayı halifenin emriyle Bağdad câmilerinde artık Selçukî pâdişahı Tuğrulbey nâmına hutba okunmaya başlamıştır: (İbn-ül-Esir), yukarda bahsettiğimiz dokuzuncu cildinin 212 nci sahifesinde ilk hutba tarihini Hicretin 447 = Mi-

lâdın 1055 senesi 22 Ramazan = 15 Kânunuevvel Cuma günü-ne müsadif gösterir. O sırada Tuğrulbey Bağdad'ın şimâlişarkisinde ve İran hududundaki eski Hulvân şehrinde dir: Bu şehrin Abbâsî pâyitahtına olan mesafesi 190 kilometreden ibaret olduğu için, Tuğrulbey'in Bağdad'a girmesi gecikmemiş, gene (İbn-ül-Esir) in aynı sahifesindeki kayde göre, sünî İslâm tarihinin bu uğurlu hâdisesi ilk hutba tarihinden üç gün sonra 447 = 1055 senesi 25 Ramazan = 18 Kânunuevvel Pazartesi gününe tesadüf etmiştir. (İmâdüddin El-Kâtib ül-İsfahânî) nin Selçuknâmesinde de bu tarih te'yid edilmektedir (Irak ve Horasan Selçukluları tarihi, Kivâmüddin Burslan'ın Türkçe tercemesi, Türk Tarık Kurumu yayınlarından, 1943 İstanbul tab'ı, S. 7).

Tuğrulbey'in Bağdad'a muvâsalatı üzerine çıkan bazı karışıklıklardan mes'ul tutulmuş olan son Bûyî/Büveyhî Irak-ı Arab hükümdarı (El-melik ür-Rahîm Husrev Fîrûz) büyük Selçukî pâdişâhının emriyle muvâsalât tarihinden beş gün sonra 447 = 1055 senesi 30 Ramazan = 23 Kânunuevvel Cumartesi günü maiyyetiyle beraber tevkif ve hapsedilmiş ve işte bu suretle şiiilerin Bûyî/Büveyhî devletine nihayet verilip Abbâsî hilâfetini esaret altında tutan şarktaki şii kuvveti ortadan kaldırılarak sünî ve hakikî İslâmiyyetin başı büyük bir tarihî belâdan kurtarılmıştır.

Bununla beraber, Sünniliğin bu hayâtî muvaffakiyyeti, biraz sonra garptan gelecek olan diğer şii tehlikesini, Yani İsmâîlî dalâletini güden Mısır ve Suriye Fâtımî belâsını ortadan kaldırmış değildir: Irak'da Fâtımî tehlikesinin mümes-sili, (Ebu-l-Hâris Arslan il-Besâsîrî) isminde eski bir Türk kölesidir: Bûyî/Büveyhîlerden (Bahâüddevle) nin yetiştirmesi olduğundan bahsedilir. «Emîr-ül-ümerâ» üvânîyle Bağdad'da hüküm süren son Bûyî hükümdarı (El-melik ür-Rahîm) in askeriyle Abbâsîlerin hizmetindeki ücretli Türk askerlerinin başında halife (El-Kaaim) i bile istihfâf eden ve ötedenberi Fâtımîlerle gizli münâsebetlerde bulunduğu bahsedilen bu şii diktatör, Sünniliği kurtarmaya gelen Sultan Tuğrulbey'in Bağdad'a dâvetini şiddetli bir muhâlefetle karşılayıp

kumandasındaki askerleri tahrik etmesine rağmen maksadında muvaffak olamayınca, büyük Selçukî pâdişâhının muvâsalatından evvel bir mîkdâr askerle Şatt-ul-Arab'ın sol sâhilindeki Kaadisiyye havâlisine gidip bir müddet evvel o taraflarda kurulmuş olan «Benî-Mezyed» emâretinin o sırada iş başında bulunan emîri (Nûrüddevle Dübeys) ile birleşmiştir: Besâsîrî'nin (Nûrüddevle) ile sıhrî karâbeti olduğundan bahsebilir; Irak'ın Hille kasabası işte bu «Benî-Mezyed» devrinde kurulmuş ve bir müddet sonra da emâret merkezi olmuştur.

Sultan Tuğrulbey'in Bağdad'a muvâsalâtı üzerine ittihâzına lüzum gördüğü ilk tedbirlerden biri de «Benî-Mezyed» emîri (Nûrüddevle Dübeys) e Besâsîrî'nin oradan uzaklaştırılmasını emretmek olmuştur. (Dübeys) bu emre ister istemez itâat mecburiyyetinde kaldığı için, Besâsîrî oradan ayrılıp Suriye'nin Rahbe kasabasına gitmiş ve Sünnîliğin Selçukî hâkimiyeti şeklinde tecelli eden zaferinden müteessir bir şîfî zihniyetiyle Mısır'daki Fâtımî halifesi (El-Mustansır-billâh) ile muhâbereye girerek onun nâmına teşebbüs edeceği hareketler için yardım istemiş, derhal para ve levâzım yardımı görmüş ve bir taraftan da Suriye'den topladığı askerlerle maiyyetindeki kuvveti fazlalaştırmıştır; biraz evvel de söylediğimiz gibi, zâten Besâsîrî'nin ötedenberi Fâtımîlerle gizlice muhâberelerde bulunduğu hakkında muhtelif rivâyetler vardır. (Münecrim-başı Derviş - Ahmed Efendi) nin «Sahâif-ül ahbâr» ında bu seferki mürâcaati şöyle anlatılır (Şâir Nedim tercemesi, 1285 İstanbul tab'ı, C. 2, S. 185-186):

«Arslan (= Besâsîrî) Rahbe'ye gitti ve başına vâfir âdem cem'etmekle kuvvet buldu. Mısır pâdişâhından istîmdâd etmekle bir mîkdâr mâl ile imdâd etti.»

Tabii bu vaziyet, esâsen şîî olan Besâsîrî'nin o mufrît Fâtımî şîîliğine intisâb edip İsmâîlîleşmesi demektir.

Çok müteşebbis ve rû'etkâr olan bu haris adamın ilk büyük teşebbüsü Musul üzerine olan hareketinde gösterilir. Bu harekette, yukarda bahsi geçen «Benî-Mezyed» emîri (Nûrüddevle Dübeys) de kendisiyle el-birliği etmiştir. O sırada Musul bir Arap emâretinin merkezidir: Tıpkı cenubî Irak'daki «Benî-

Mezyed, gibi Arabistan'dan Irak'a hicret etmiş olan «Benî-Ukayl» kabilesine mensup Ukaylî Musul emîrlerinden (Ale-müddin Ebu-l-Maâli Kureyş ibni Bedrân) da Selçukî hâkimiyetine sokulmuş olduğu için, Besâsîrî ile Dübey's'e karşı Selçukîlerle beraber cephe almıştır. Anadolu Selçukîlerinin büyük ceddi olan meşhur (Kutlumuş ibni İsrâîl) o sırada amcazâdesi Sultan Tuğrulbey'in Elcezîre vâlisi olduğu için, Musul emîri (Kureyş ibni Bedrân) onun emrinde demektir. Fakat (Kutlumuş)la (Kureyş)in o sırada ellerinde bulunan kuvvetler, (Besâsîrî) ile (Dübey's)in toplamış oldukları askerlerle başa çıkmaya kâfi değildir. Musul'un garbındaki Sincâr önlerinde vukubulan harbi (İbn-ül-Esîr) «El-kâmil»inin dokuzuncu cildinin 217 nci sahifesinde Hicretin 447 senesi Şevvâl ayının selhine, yâni son gününe müsâdif gösterir ve o da Milâdın 1057 senesi 9 Kânunsâni Perşembe gününe tesadüf etmektedir.

Bu Sincâr harbi sünnî İslâmiyyet için büyük bir felâketle neticelenmiş, Besâsîrî ile Dübey's'in zaferi ve Kutlumuş'la Kureyş'in mağlûbiyyeti üzerine şîî galipler derhal Musul'a girmiş ve işin fecâati bu kadarla kalmayıp Mısır'ın İsmâîlî halifesi (El-Mustansîr-billâh) nâmına Musul'da hutba okunmak suretiyle Fâtımî hâkimiyeti Suriye'den sonra şimalî Irak'a da teşmil edilmiştir. Bu mühlik vaziyet, Büyî/Büveyhîlerin Sultan Tuğrulbey tarafından yıkılmış olan şîî hâkimiyeti yerine ondan beter olan İsmâîlî ve Fâtımî hâkimiyetinin kurulmaya başlaması ve Abbâsî hilâfetiyle sünnî İslâmiyyeti kendi ölkesinde tehdid etmesi demektir.

İslâmın mukadderâtını eline almak gibi muazzam bir mes'ûliyyet yüklenerek Irak'a gelmiş olan Selçukî sultanı Tuğrulbey o sırada on üç aydır Bağdad'da bulunmaktadır. Sincâr bozgunuyla Musul fâciası ve bilhassa Besâsîrî'nin zaferi üzerine Musul'un Kutlumuş'la beraber mağlûb olan dönek emîri (Kureyş ibni Bedrân) ın Sünniliğe ihanetle şîî galiplere dehâlet ve iltihâkı hakkındaki acı haberler Bağdad'a akseder etmez Sultan Tuğrulbey derhal askerine seferberlik emri vermiş ve hattâ Abbâsî halifesi (El-Kaa'im bi-emr-İllâh)ın bir takım lüzumsuz ihtiyat tavsiyelerini bile dinlememiştir; (Ebulferec),

süryânî vakaayı-nâmesinin birinci cildinin 308 inci sahifesinde bu noktayı şöyle anlatır (Ömer Rızâ Doğrul'un İngilizceden tercemesi, 1945 Ankara tab'ı):

«Sultan, hâdiseden haber alınca için için hiddetlendi ve Musul'a gitmek istedi. Halife gitmesini arzu etmiyerek ona şu haberi gönderdi: (Bu sırada gitmeniz doğru değildir. Askerlerim İran'dan gelip toplanmasını bekleyiniz). Sultan daha fazla hiddetlenerek şu cevâbı verdi: (Bize karşı niyetlerinizin samimî olmadığını artık anlıyorum. İlkönce bize gitmeyiniz, fakat asker gönderiniz diye nasihat ettiniz. Biz de kabul ettik. Askerlerim helâk olunca da aynı nasihati veriyorsunuz)».

Halbuki (İbn-ül-Esîr) dokuzuncu cildinin 218 inci sahifesinde Sultan Tuğrulbey'in Musul meselesinden dolayı harekete geçmiş olduğundan bahsetmiyerek Selçukî askerinin Bağdad'da ikametini temdid etmesinden dolayı halkın uğradığı iktisadî buhran üzerine halifenin sultana haber gönderip şehirden çekilmesini istemiş ve Tuğrulbey'in de işte bundan dolayı yola çıkmış olduğundan bahsetmektedir. (Ebulfidâ) ve (İbn-ül-Verdi) tarihlerinde de hareket sebebi aynı şekilde izâh edildikten sonra Musul meselesinden hiç bahsedilmiyerek büyük Selçukî pâdişâhı Bağdad'dan doğru Nusaybin ve Diyarbekir'e gitmiş gösterilir!

Arap menbâlarında Sultan Tuğrulbey'in Bağdad'daki bu ilk ikameti on üç ay, on üç gün sürmüş gösterilir. Hareket tarihinin Hicrî 10 Zülka'de 448 e tesadüf etmiş olduğunda ittîfak edilmektedir ve o da Milâdın 19 Kânunusânî 1057 Pazar gününe tesadüf etmektedir.

Selçukî ordusu Bağdad'dan Musul'a giderken Tekrit vesâire gibi bâzı mevki'ler muhâsara veyâhut teslim suretiyle işgal edilmiştir: Bunun sebebi, Sincâr harbiyle Musul fâciası üzerine Fâtımîliğe temâyül gösteren Irak arapları arasında «El-Guzz» dedikleri Oğuz-Türk hâkimiyetine karşı umumî bir husûmet cephesinin derhal teşekkül edivermiş olmasıdır. Bu zihniyet siyasî, askerî ve ilmi sâhalardaki fecî tezâhürlerini bundan evvel gözden geçirmiş olduğumuz o şiddetli Arap ırkçılığının Fâtımî istilâsına karşı İslâmiyyetle sünî Hilâfeti kur-

tarmaya gelmiş ve bu gayesini ilân etmiş halâskâr bir kuvvete karşı bile ızhârından çekinmediği acıklı bir aks-ül-amelinden başka bir şey değildir. İşte bu suretle Arap kavmi maatteessüf ırkını dinine tercih etmiş demektir.

Böyle bir vaziyette bile salâbetine hiç bir hâlel gelmeyen Sultan Tuğrulbey Musul'a doğru hareketine büyük bir azimle atılıp gitmiş ve yalnız (İbn-ül-Esîr)'in kaydine göre «Bevâzic»de takviye kıt'alarını biraz bekledikten ve nihayet onlar da geldikten sonra ileri hareketine devâm etmiştir. Arap menbâlarına göre Hicretin 449 senesi işte o sırada hulûl etmiştir; O Hicrî senenin başı Milâdın 1057 senesi Mart ayının 10 uncu Pazartesi gününe müsâdif olmak itibariyle, Selçukî pâdişâhının Bağdad'dan hareketiyle Tekrit vesâire gibi bâzı müstahkem mevki'leri işgal ettikten ve takviye kıt'alarını bekledikten sonra Musul üzerine yürümesi iki ay kadar bir zaman almış demektir.

«Bevâzic»den Musul'a hareket eden Selçukî ordusu Besâsîrî'nin firârından dolayı hiç bir mukavemet görmeden hedefine girdikten sonra, Arapların «Beled» yâhut «Balat» ve İranlıların da «Şehrâbâd» dedikleri şehri de işgal etmiştir: Sonraları harâbelerine «Eski-Musul» denilen ve Dicle sâhilinde bulunan bu mevki' Musul'dan yedi fersah yukardadır.

Sultan Tuğrulbey Musul sarayında bir kaç gün kaldıktan sonra burasını işgal edince, Besâsîrî ile el-birliği eden aşîret şeyhleri artık itâatlerini arzetmekten başka çâre bulamamışlardır; (Ebulferec), Süryânî vakaayı'nâmesinin yukarda bahsi geçen birinci cildinin 309 uncu sahifesinde bu noktayı şöyle anlatır:

«... Bunun üzerine, Suriye'ye kaçarak Mısır'a ilticâ eden Besâsîrî müstesnâ olmak üzere, Maaddîlerin (= Bedevîlerin) eşrafı Oğuzlara karşı gelebileceklerini anlayarak elçiler gönderdiler ve sulh istediler. Sultan bunları kabul ederek iltifatta bulundu ve bunlara şeref hil'atleri giydirdi».

İslâmiyyete karşı Arap asabiyyeti nâmına cephe alıp Fâtımî dalâletiyle ısyân etmiş olan o münâfık bedevî rüesâsına karşı samimî bir Müslüman hissiyle ve işte böyle bir müsâmaha ve şefkat siyâsetiyle büyüklük göstermiş olan Selçukî pâ-

dişâhı, ondan sonra da kendisinin ilk Bağdad'a gelir gelmez nihayet vermiş olduğundan yukarda bahsettiğimiz «Büyî/Büveyhî» devletine tâbî' olan Mervânîlerin Diyarbekir Kürt emâretini itâat altına aldıktan başka Nusaybin, Harran ve Sincar gibi müstahkem mevki'leri de zabtetmiş, bu suretle şii ve fâtımî nüfuzuna düşen yerleri Sünnî-İslâm dâiresine iâde ettikten sonra Musul'a gelmiş ve oranın emâretini de Selçukî hânedânından (İbrahim Inal)a tevcih etmiştir: (İbn-ül-Esir) tarihinin yukarda bahsi geçen dokuzuncu cildinin 158 inci sahifesinde bu (İbrahim) Sultan Tuğrulbey'in ana tarafından üveykardeşi, 175 inci sahifesinde amcasının oğlu ve 182 nci sahifesinde de doğrudan doğruya kardeşi gösterilir; bu ihtilâflara muhtelif Selçuknâmelerle muhtelif dillerdeki İslâm tarihlerinde de tesadüf edilmektedir; hattâ (Inal) isminin telâffuz ve imlâsiyle âdiyyetinde bile ihtilâf vardır: Meselâ (İbn-ül-Esir) ile (Ebu-l-Fidâ'nın «Yinal» imlâsına mukabil (İbn-ül-Verdî) ile (Müneccim-başı) tarihinde de «Nıyal» şekline tesadüf edilir. Bâzı menbâlarda ve meselâ «Ahbâr üd-Devlet is-Selcukıyye»de ise bu (Inal/Yinal/Yanal) ismi babasına izafe edilerek kendisinden (İbni-Inal = Inal-oğlu) yâhut (İbrahim İbni Yinal = Yinal-oğlu İbrahim) gibi şekillerle de bahsedilmektedir. (E. de Zambaur)un İslâm ensâbına âit «Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'İslâm» isimindeki meşhur eserinin 1955 Hannover tab'ının 38 inci sahifesinde bu isim (İbrahim Yanâl) ve 45 inci sahifesinde de (Yanâl İbrahim) şeklinde tesbit edildikten sonra, eserin zeylini teşkil eden nesepnâmeler mecmûasındaki Selçukî silsilenâmesinde de (Mikâil-oğlu İbrahim Yanâl) Sultan Tuğrulbey'in öz-kardeşi gösterilmektedir: Buna mukabil profesör (Brockelmann) üveykardeşlik rivâyetini tercih etmekte ve delil olarak da «Ahbâr üd-Devlet is-Selcukıyye»deki rivayete dayanmaktadır. Her halde muhakkak olan nokta, (Inal) yâhut (Yanal) veyâhut (İbni-Yanal)ın göbek-adı (İbrahim) olduğudur.

Sultan Tuğrulbey bu sefer Musul üzerine yürürken tekrar Suriye'ye kaçıp Rahbe kasabasına can atan Besâsiri'nin o sırada bir taraftan Mısır'daki Fâtımî halifesiyle ve bir taraftan da

işte bu (İbrahim Yanal)la gizli muhârebelere giriştiğinden bahsedilir: Besâsîrî, İbrahim'in son derece harîs olmasından istifâde ederek onu Tuğrulbey'in yerine tahta çıkarmak va'diyle elde etmiye çalışmış ve nihayet İbrahim'in aşağıda göreceğimiz gafleti her ikisinin hak ettikleri âkıbetlerle neticelenmiştir.

Sultan Tuğrulbey Elcezîre'nin şimâlini Fâtımî hâkimiyyetinden kurtardıktan sonra muzafferin Bağdad'a avdet etmişti: Sünnîliğin ve Abbâsî hilâfetine halâskârı sıfatıyla İslâmın pâ-yitahtına girerken, minnetdarı olan halife (El-Kaaim bi-emr-illâh) nâmına çok muhteşem merâsimle karşılandı. Büyük hakikatle tarihî zarûreti artık Abbâsî halifesi de anlamıştı: Sünnî-İslâmiyyetin yaşayabilmesi ve bilhassa Hicretin 408 ve Milâdın 1017 tarihinde ülûhiyyetini ilân etmiş olan Fâtımî halifesi (El-Hâkim bi-emr-illâh) devrindenberi ayrı bir din ve tahsisen İslâmiyyet düşmanı bir din hâline gelmiş olan müstevli Fâtımîliğe karşı varlığını muhâfaza edebilmesi için Abbâsî hilâfetine İslâm âlemi üzerindeki her türlü cismânî hâkimiyet haklarını Selçukî saltanatına, yâni Arap kavminin İslâm idâresini Oğuz-Türk ırkına devretmesinden başka çâre kalmamıştı.

İslâm tarihinin Arap devrinden sonra Türk devrini açmış olan merâsim Hicretin 449 senesi 26 Zülka'de ve Milâdın 1058 senesi 24 Kânunusânî Cumartesi günü yapıldı. (İbn-ül-Esir'in «Târîh ül-kâmil»inin 1303 Mısır tab'ının dokuzuncu cildinin 221 inci sahifesinde Abbâsî devlet-adamlarıyla Bağdad ileri gelenlerinin ve Türk ordusu erkânıyla Selçukî ricâlinin hazır bulundukları bu hâkimiyet devri merâsimi şöyle anlatılır:

«... (Sultan Tuğrulbey) halifenin huzûruna çıktı; halife yerden yedi arşın kadar yüksek bir tahtta oturuyordu; üzerinde Hazret-i Peygamber Sall-Allâhu Aleyhi ve Sellem'in hırkası ve elinde kâmiş asâsı vardı. Sultan yer öptü, sonra el öptü ve bir kürsiye oturtuldu. Halife reis-ür-rüesâyâ (= vezirine) dedi ki:

— Ona söyle: Emir-ül-Mü'mînin gayretinden dolayı şükrediyor, icrââtından dolayı hamdeyor; seni yanında gördüğünden dolayı memnundur; Allâhın idâresini kendisine tevdi

etmiş olduğu bütün memleketlerin hâkimiyyetini o da sana tevdi' ile ibâd-Ullâhın muhâfaza ve sıyânetini sana havâle ediyor; sana (devrettiği hususlarda Allah'dan kork ve ihsân ettiği ni'metin kadrini bil. Adâletin neşrine, zulmün men'ine ve tebaanın hâlini ıslâha çalış!

Sultan yer öptü; halife kendisine hil'atler giydirilmesini emretti; Sultan kalktı, hil'atlerin olduğu yere gidip giydi; sonra geri dönüp halifenin elini öptü ve gözlerine sürdü. Halife de kendisine (Şark ve Garp pâdişâhı) diye hitâb etti ve ahitnâme verdi».

(İmâdüddin Kâtib il-İsfahânî)nin bundan evvel de bahsi geçen Selçuknâmesinin 1943 de neşrolunan Türkçe tercemesinin 11-12 nci sahifelerinde bütün İslâm tarihinde en mühim dönüm noktası olan bu hâkimiyyet devri merâsimi şöyle anlatılır:

«... Tuğrulbey farzı edâ etti, yer öptü ve (Kaa'im bi-emr-İllâh) için ayakta dikildi ve ne gibi merâsim yapılmak lâzımgeldiğini anlamak için durdu. Reis-ür-rüesâ (= vezir), lâtif bir kürsîye çıktı. Halife ona:

— Rüknu'ddevle'yi (= Tuğrulbey'i) yanına çıkar ve onunla beraber, pek iyi anlatamadıklarını izâh edip müfessir ve mütercim olmak üzere (Muhammed ibni Mansûr ül-Kündürî)yi de çıkar!

dedi. Sonra (Tuğrulbey) için kürsî kurulup üzerine oturdu. (Amîd-ül-mülk) halifenin (Tuğrulbey)e tefvîz-i umûr ettiğini tercüman olarak söyledi. Sonra (Tuğrulbey) rif'at ruakaamına ve hil'at giydirilen yere durdu. İzzet kuşağını kuşandı, hil'atini giydi; başına tac giydirildi, boynuna sinebend takıldı ve koluna bilezik geçirildi ve üzerine yakalarının kenarı aynı kordonda olan yedi siyah hil'at ifâza edildi: Bununla yedi iklim tevcih edildiğine işâret edildi ve bir de sırmak miski sarıkla şereflendirildi ki bu suretle (Tuğrulbey)de Arapların ve Arap olmayan kavimlerin tâcı cem'olunmuş oldu. Bu ikisiyle şerefi yükseldi ve taçlı sarıklı (El-mütevvec ül-muammem) diye tesmiye edildi ve altınla bezenmiş kılıç kuşatıldı. En güzel hey'et ve en heybetli hazırlık üzere hil'at makamından çıktı ve dönüp

küresi üzerine oturdu. (Tuğrulbey), yer öpmek istedi, fakat bağındaki tâc-ı husrevânî mâni' oldu. Halife ile müsâfaha etmek talebinde bulundu; bunun üzerine halife iki defa elini uzattı; (Tuğrulbey) halifenin elini öpüp gözüne koydu. Halife ona, önünde duran diğer bir kılıcı kuşattı. İki kılıç kuşanmakla iki devletin idaresini uhdesine tevdi' etmiş olduğundan, (Tuğrulbey)e (Şark ve Garb'ın pâdişâhı) diye hitâb etti. Ahitnâmesini ihzâr ederek:

— İşte bu bizim ahitnâmemizdir; onu sana arkadaşımız (Muhammed ibni Mansûr ibni Muhammed) okur. Bu, bizim senin nezdinde emânetimizdir ki bunu hıfz-u-hirâset et; zirâ o sîkadır, me'mundur. Allâhın vermiş olduğu huzûr ve refâhiyyette mahfûz ve hefz-ı ilâhî gözüyle melhûz olarak kalk! dedi».

(Müneccim-başı)nın bundan evvel de bahsi geçen «Sahâif ül-ahbâr»ının şâir Nedim tercemesinin 1285 İstanbul tab'ının ikinci cildinin 526 ncı sahifesinde de bu tarihi merâsim şöyle anlatılır:

«... Halife bir büyük divân eyledi ve yedi zirâ' irtifâı var bir serir şizerinde cülûs eyledi; Resûl-Ullâh Sall-Allâhu Aleyhi ve Sellem'in bürde-i mubârekeleri arkasında ve kadib-i mubârekeleri elinde idi. Cümle ümerâ ve a'yân-ı Bağdâd mertebelü mertebelerince durdular ve Sultan Tuğrul'u bilcümle ümerâsı ile Şatt üzerinden harâkalar ile getirdiler. Taşra çıktıkta halifenin kendü rahşlarından birine suvâr kıldılar; andan gelüp huzûr-ı halifeye dühûl ve iptidâ zemîn bûs eyleyüp sonra halifenin elini öptü. Andan halife vezirine hitâb edüp:

— Sultan Tuğrul'a söyle ki yanımızda hizmeti meşkûr oldu ve geldiğinden hazzeyledik ve Allâhu-Teâlâ'nın ihsân ettiği vilâyetlerin hükûmetini kendüye tefvîs eyledik; reâyâ fukarâsını bir hoşça gözedüp adl-ü-insâf üzre hareket eylesün!

Bu sözleri vezir tebliğ ettikde Sultan yerinde durup tekrar halifenin elini öptü ve gözlerine şürdü ve halife ana (Melik-i Meşrik-u-Mağrib) diyü hitâb ve hıla'-i fâhîre ilbâs eyledi; ba'dehu Sultan çıkup makamına gitti».

Eski Şark hristiyan menbâlarında ve meselâ (Ebulferec)

in bundan evvel de bahsi geçen Süryânî vakaayi'nâmesinde İslâm tarihinin bu hâkimiyet devrine âit merâsimi çok mühim akisler bırakmıştır (Ömer Rızâ Doğrul'un İngilizce nüshadan tercemesi, 1945 Ankara tab'ı, C. I. S. 311-312):

«... Sultan, halife tarafından dâvet edildi. Sultan atına bindiği halde bütün prensler önünden yaya olarak gidiyorlardı. Sultan, halifenin saray kapusuna yaklaşıncı bir müddet atının üzerinde bekledi, sonra kapu açıldı, o da avluya girdi ve halifenin maiyyetindeki asilzâdeler onu karşılamak için ilerlediler. Kölelerin perdeleri açmaları üzerine Sultan da iç sahnılığa doğru yürüdü. Daha sonra başka bir perde açıldı, o da içeri girdi ve halifenin yer yüzünden yedi arşın yükseklikteki taht üzerinde oturduğunu gördü. Başında siyah bir sarık vardı. Abası da siyahtı. Arapların 'Bağdad'da giydikleri elbise bu idi. Halifenin elinde altından bir asâ bulunuyor ve iki tarafında iki harem-ağası duruyordu. Sultan halifeyi görünce yere doğru eğildi ve halifeyi bir kaç kere selâmladı. Halifenin emir vermesi üzerine köleler Sultanı bir diğer tahta yükselttiler. Bu taht halifenin tahtı kadar yüksek değildi ve bir adam boyunda idi. Halife, tercümana şu sözleri söyledi:

— Sultana de ki, mü'minlerin emiri ciddiyetinizi öğüyor, gayretlerinizi alkışlıyor, kendisine yakın bulunmanızdan zevk duyuyor ve şahsınızı seviyor. Allâhın kendisine ihsân etmiş olduğu ölkeleri ve memleketleri elinize verdi. Onun için Allahtan korkun ve hükmünüz altındaki memleketlerde doğru dürüst hareket edin ve Allâhın ni'metlerine şükredin.

Sultan ayağa kalktı, yere doğru eğildi ve şu cevabı verdi:

— Ben emrinize tâbî' bir bendeyim. Sizin irâdenizi yerine getirmek hususunda Allâhın yardımına güveniyorum.

Halifenin emri üzerine köleler Sultana boyun bağı tek olan yedi siyah elbise giydirdiler ve altınla işlenmiş siyah bir sarığı başına geçirdiler. Sarığın üzerinde kıymetli taşlardan yapılmış iki sünbül ile işlenmiş bir taş bulunuyordu ve her taşın üzerinde hârikulâde güzellikte on beşer inci ve bunların uçlarında iki altın bağ bulunuyordu. Sultan boynuna geçirilen altından yakayı kabul etmedi. Bu da omuzunun üzerine kondu ve kölele-

rin biri onu önünde taşıdı. Sultan, tekrar eğilmek istediği zaman başının üzerindeki ağır taç yüzünden buna imkân bulamadı. Halife ona üstü altın harflerle işlenmiş üç mor sancak takdim etti. Bunlar da onun önüne asıldı. Sonra halife ona şâhâne bir mühür verdi ve münâdilere emir vererek onu (Doğu ve Batı sultânı) olarak ilân ettirdi. Sultan gitmek isteyince halifenin kendisine doğru elini uzatmasını istedi. Halife elini uzatınca, Sultan elini iki kere öptü ve onu alnına doğru götürdü. Sonra ilerledi ve köleler onu halifenin atlarından birine bindirerek muhteşem merâsimle kendi sarayına götürdüler.

İslâm tarihindeki en büyük siyasî inkılâbın resmen ilânına âid olan bu muhteşem merâsim hakkında bir fikir vermek üzere yalnız bir kaçını gözden geçirdiğimiz eski Müslüman ve Hristiyan menbâlarının izâhâtından çıkan başlıca neticeler şöyle sıralanabilir:

1 — Muhteşem bir kuvvet ve kudret şeklinde vaziyete hâkim olan Sultan Tuğrulbey'in her türlü maddî kudret ve imkândan mahruun bir gölge hâline gelmiş olan Abbâsî halifesi-nin huzurunda yer öpecek kadar ubûdiyyet ve ta'zîm göstermesi, Hilâfet makamını Resûl-Ullâh'ın yeryüzünde mümessili bilmesinden ve halifenin de o merâsime sırtında «Bürde = Hırka-i-Şerif» ve elinde «Asây-ı-Saâdet» olduğu halde riyâset ederek bu kudsî sıfatını «Emânât-ı-Mubâreke»siyle tecellî ettirmesindendir;

2 — Abbâsî hilâfeti tekmlil İslâm âlemi üzerindeki her türlü cismânî hâkimiyet haklarıyla salâhiyyetlerini Oğuz-Türklerin Selçukî imparatorluğuna resmen devretmiştir;

3 — Yapılan tarihî merâsimde her iki tarafın devlet erkânıyla ileri gelenleri hazır bulunmuştur;

4 — Sultan Tuğrulbey'in «Şark ve Garp» İslâm imparatoru olduğu «münâdilerle» halka da ilân olunmuştur;

5 — Abbâsî halifesi (El-Kaa'im bi-emr-illâh), Selçukî sultânı ve tekmlil İslâm âleminin pâdişâhı (Tuğrulbey)e cismânî hâkimiyetini devrettiği hakkında bir «Ahd-nâme» de vermiş ve bunun hıfzını istemiştir;

6 — Sultan Tuğrulbey'e o devrin âdetince giydirilen hil'atlerle saltanat tâcının şekilleriyle sayıları da devredilen hâkimiyetin tekmil İslâm âlemine şâmil olan mâhiyyetini temsil etmektedir: A) Tek kordonlu yedi siyah hil'at «yedi iklim» alâmetidir; B) Siyah sarık o zamanın Abbâsî, yâni Sünnî hâkimiyet timsâlidir; C) Sarığın üstündeki taç Araba ve Gayri-araba şâmil İslâm saltanatına alâmet gösterilir; Ç) Murassâ tacın üstündeki iki sünbülle iki altın bağ Şark ve Garp saltanatının timsâlleridir;

7 — Netice olarak Oğuz-Türk hâkanı «Yedi iklim»e, «Şark ve Garb»a, «Arap ve Gayri-Arab»a yayılmış olan İslâm âleminin yegâne pâdişâhı ilân edilmiş demektir: Bu vaziyet, «Sultân ül-İslâm» ünvânı ile de ifâde edilmiştir.

On-ikinci asrın meşhur Antakya Ya'kubî patriki (Süryânî - Mikâil) bundan evvel de bahsi geçen «Vakaayi'nâme»sinde Oğuz-Türklerinin ihtidâ sebeplerinden bahsederken, halife (El-Kaa'im)le Sultan (Tuğrulbey)'in şahıslarını kaale bile almayaarak alel-ittlak Arap kavminin Türk ırkına hâkimiyet hukukunu devretmiş olduğundan işte şöyle bahsetmektedir (Chronique de Michel le Syrien, Chabot'nun Fransızca tercemesi, C. 3, 1905 Paris tab'ı, S. 157):

«... Tahta çıkacak her Türk hükümdarının (Sultan ül-İslâm) tesmiye ve ilân edilmesini Araplar kabul ettiler ve yegâne şart olarak da «Halife» dedikleri kendi rûhânî reislerinin onu bizzât Sultan ilân etmesini istediler. İşte bundan ve buna benzer sebeplerden dolayı Türklerle Araplar dinen birleştiler».

Bu vaziyete göre, İslâm tarihi umumî hâkimiyet bakımından iki büyük devre ayrılıyor demektir: Birinci devir, Hicretin 11 ve Milâdın 632 tarihinde «Hulefây-ı-Râşidîn» ile başlayıp Hicrî 449 = Milâdî 1058 tarihinde Abbâsî hilâfatinin cismânî hâkimiyetinden ferâgat merâsimine kadar 426 sene süren Arap devri ve ikincisi de gene aynı ferâgat tarihinden Hicretin 1342 ve Milâdın 1924 tarihinde Hilâfetin ilgasına kadar 866 sene süren Türk devridir. Her halde İslâmın başında Türk devri, Arap devrinin iki mislinden fazla sürmüş demektir.

Arap kavminin İslâm âlemi üzerindeki hâkimiyet hakla-

rını Türk ırkına devretmesi gibi fevkalâde bir hâdisе bizde lâ-yık olduğu ehemmiyetle tedkik edilmemiş olmasına mukabil, Garp menbâlarında gerek sebepleriyle mâhiyyeti, gerek neticeleri bir hayli tedkikaata yol açmıştır. Meselâ (L. - a. Sédillot) nun «Histoire générale des Arabes» ismindeki İslâm tarihinin 1877 Paris tab'ının birinci cildinin 272 nci sahifesinde hâkimiyet devrinin sebepleriyle cereyan tarzı şöyle izâh edilir:

«Bağdad fevkalâde bir kargaşalık içindeydi. Halife (El-Kaim) her taraftan, âsî vezirlerinden, Mısır Fâtımîlerinden ve Suriye emirlerinden tazyik görüyordu. Her fethettiği şehirde Muhammed'in Allâhına bir ma'bed inşâ ettiren (Tuğrulbey) in dindarlığı nazar-ı dikkatini celbetti ve onun himâyesine girip İslâm devletleri üzerindeki hâkimiyet-i cismâniyyesini kendisine devretti. Devir ve tevcih merâsimi Bağdad'da oldu. (Tuğrulbey) ümerâsiyle beraber silâhsız olarak sarayın kabul salonuna gitti; Abbâsîlerin siyah elbisesini giymiş olan halifenin huzurunda yer öptü, kendisi için hazırlanan bir tahta oturdu ve onu bütün Müslümanların en büyük pâdişâhı ilân eden beyannâmenin okunuşunu dinledi. Artık İslâm imparatorluğunun bir reis-i rûhânîsinden başka bir şey olmayan halife, Selçukî hükümdarına Arap ve Acem ölkelerinin hâkimiyetini tevcih ettiğine alâmet olmak üzere başına iki taç koydu ve beline muhteşem bir kılıç kuşattı. Tuğrulbey'e üstüste yedi hil'at-i fâhire giydirildi ve İslâm âleminin yedi kıttasında doğmuş yedi köle hediye edildi. Münâdilerle Tuğrulbey Şark ve Garp sultânı ilân edilmek suretiyle merâsime nihayet verildi».

(René Grousset) nin «L'Empire des steppes» ismindeki eserinde Sultan Tuğrulbey'in Şii hâkimiyetine nihayet verip Sünîliği kurtarışından bahsedilirken, İslâm âleminde kurulan cismânî saltanatın hukukî mâhiyyeti şöyle anlatılır (1939 Paris tab'ı, S. 206):

«1058 tarihinde halife emr-i vâkı tasdik edip Tuğrulbey'i (Şark ve Garp sultânı) ünvâniyle kendi cismânî vekili ilân etti».

Meşhur Rus türkologu (W. Barthold) da «Histoire des Turcs d'Asie centrale» ismindeki eserinde İslâm hâkimiyetinin bu

vaziyet üzerine ikiye ayrılmış telâkki edildiğini şöyle anlatmaktadır. (Mme. Donskis'in Fransızca tercemesi, 1945 Paris tab'ı, S. 84):

«İslâm âlemi, başında dinî reis olarak halifenin ve bir de kendisine Hilâfetin cismânî hâkimiyyeti devredilmiş olan (Sultân ül-İslâm)ın bulunduğu bir müşterek âlem sayılıyordu».

«Kur'ânın Arap ırkını tehdid eden İnzâr âyetleri» faslında gözden geçirdiğimiz mu'cizevî âyetlerle İslâmın başında Arap kavminin yerine geçeceği üstüste beş defa tebliğ edilmiş olan mübeşşer ırkın hangi ırk olduğu işte bu hâkimiyyet devri hâdisesiyle meydana çıkmış, Arap kavmi o muhteşem tarihî merâsimi ve «Ahd-nâme» denilen resmî vesikasıyla İslâmın başından çekildiğini ve cismânî hâkimiyyet haklarını kâmlen Türk ırkına devretmiş olduğunu resmen ilân etmiş ve işte o tarihten itibaren İslâmın mukadderâtına hâkim olan Türk ırkı nihayet Hicretin 923 ve Milâdın 1517 tarihinde Mısır Abbâsilerinden Hilâfet makamını da devr alarak İslâm âleminin başında hem dinî, hem cismânî hâkimiyyet haklarını cem'etmiştir (1). İşte bundan dolayı profesör (Henri Massé)nin «L'İslam» isimindeki eserinin 1937 Paris tab'ının 187 nci sahifesinde Sultan Tuğrulbey'in cismânî hâkimiyyeti **«Osmanlı hilâfetine uzak-tan uzağa bir işâret»** gibi gösterilir.

Bu bakımdan İslâmın başında Arap devrini tâkib eden dokuz asırlık Türk devri ikiye ayrılabilir: Bağdad Abbâsî hilâfeti tarafından cismânî hâkimiyyetin devredildiği 1058 tarihinden Mısır Abbâsî halifesi tarafından Hilâfetin devrolunduğu tarihe tesadüf eden 1517 senesine kadar geçen 459 yıllık birinci devre cismânî hâkimiyyetle ve 1517 den 1924 tarihine kadar 407 sene süren ikinci devre de hem dinî, hem cismânî hâkimiyyetle geçmiştir. 459 yıllık birinci devrede büyük Selçukî devleti her ne kadar munkarız olmuşsa da, Osmanlı impara-

(1) Bu mesele hakkında 1947-1955 tarihlerinde neşredilen dört ciltlik «İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi» isimindeki eserimizin ikinci cildinin 36-38 inci sahifelerindeki 15 Şubat 1517 fıkrasında izâhât vardır.

torluğunun zuhuruna kadar cismânî iktidar netice itibariyle ve unumiyyetle hep Türk ırkının elinde kalmıştır. Buna mukabil, Bağdad Abbâsîleri tarafından hâkimiyyetin devri tarihinden Mısır Abbâsîleri tarafından Hilâfetin devrine kadar geçen 459 sene içinde Abbâsî hilâfeti mütemâdiyen bir rûhânî reislik vaziyetindedir.

İSLAMIN OĞUZ-TÜRKÜNDEN VE TÜRKÜN İSLÂMIYETTEN ALDIĞI KUVVET

İslâmiyyeti Türklük ve Şark'dan Garb'a gelen Oğuz-Türk-
lüğünü de İslâmiyyet yaşatmıştır. Bu tarihi hakikatin delilleri-
ni teşkil eden bir çok vak'alarla vaziyetler vardır.

Sünnî-İslâmiyyet, Orta-Asya'dan Garb'a gelen Oğuz-Türkü
sâyesinde hem mevcudiyetini muhâfaza etmiş, hem genişle-
miştir. Bu vaziyetin en mühim delili, Abbâsî hilâfetiyle sunnî
İslâm idaresi bir aralık Fâtımîler tarafından yıktırıldıktan son-
ra Oğuz-Türk nesline mensûb olan Selçukîler tarafından kurtarı-
lıp yeniden kurulmasında gösterilebilir. Biraz evvel de söyle-
diğimiz gibi, Sultan Tuğrulbey'in Bağdad'a ilk gelişinden iti-
baren karşılaştığı en mühim gaile, (Besâsîrî) belâsıdır: Bu haris
adam, bir aralık eline geçirip Fâtımîlere ilhâkını ilân ettikten
sonra Tuğrulbey'in taarruzundan dolayı bırakıp gitmek mec-
buriyyetinde kaldığı Musul'dan Suriye'deki Rahbe kasabasına
kaçmış ve orada bir taraftan Mısır'daki Fâtımî halifesiyle ve
bir taraftan da Selçukî sultanı tarafından Musul emâretine tâ-
yin edildiğini yukarda gördüğümüz (İbrahim Yanal)la gizli mu-
hâberelere girişmiştir. Basâsîrî'nin Selçukî hânedânına mensûb
olan Yanal'ı Sultan Tuğrulbey'in yerine geçirmek va'diyle el-
de ettiğinden bahsedilir. O sırada Besâsîrî eski Musul emîri (Ku-
reyş ibni Bedrân) ile de el-birliği ederek Fâtımîlerden gördü-
ğü yardımlar sâyesinde büyük bir ordu toplayıp Musul üzeri-
ne yürümüş ve İbrahim Yanal da Irak-ı-Acem'e gidip Türkler-
den bir hayli kuvvet toplamıştır. İşte bu vaziyet üzerine Tuğ-
rulbey'in Yanal'a karşı kifâyetsiz bir kuvvetle İran'a hareketi
Bağdad'ı Besâsîrî için olgun bir meyve hâline getirmiş ve o ha-

ris adam da derhal Abbâsî pâyitahtına hareketle Hicretin 450 senesi 6 Zülka'de = Milâdın 1058 senesi 25 Kânunuevvel Cuma günü şehre girip Abbâsî hilâfetine ve Sünnî-İslâmiyyete resmen nihayet vererek Mısır'daki Fâtımî halifesi (El-Mustansır-billâh) nâmına hutbe okutmuştur. (Ebulferec)in Süryânî vakaayi'nâmesinde bu vaziyet şöyle tasvir edilir (İngilizce nüshasından Ömer Rızâ Doğrul tercemesi, C. I, 1945 Ankara tab'ı, S. 313-314):

«Ordu kumandanları Besâsîrî ile Kureys, Sultanın uzaklaşmış olduğunu haber alarak Bağdad'a geldiler ve şehri kolayca ele geçirdiler. Bunlar halife (Kaa'im)i yakalayarak bir deveye bindirdiler, onu Hadîse'ye gönderdiler ve sarayı yağma ettiler. Sonra Mısır halifesi olan Mustansır'ı Bağdad'da halife ilân ederek onun nâmına altın ve gümüş para bastılar. Sonra kadılar, müftiler ve hâfızlar tâyin ederek bunlara Mısırlıların âdetine göre beyaz elbiseler giydirdiler ve siyah elbiseleri kaldırdılar».

İşte bu suretle Abbâsî hilâfetiyle beraber sunnî İslâmiyyet de resmen ilga edilmiş ve bütün dinî makamlara Fâtımîler=İsmâîlîler tâyin edilerek Sünniliğin yerine bâtinî İsmâîlîlik ikaame edilmiştir.

Sultan Tuğrulbey o sırada (İbrahim Yanal) galesiyle meşgul olduğu için, Bağdad'daki Fâtımî hareketinin tenkili biraz gecikmiştir: (İbn-ül-Esîr) tarihinde Besâsîrî'nin Hicrî 451 senesi 6 Zülka'de = Milâdî 1059 senesi 14 Kânunuevvel Salı gününe kadar Hicrî takvim hisâbiyle tam bir sene Bağdad'da kalmış olduğundan bahsedilir (1303 Mısır tab'ı, C. 9, S. 226).

(René Grousset)nin bundan evvel de bahsi geçen «L'Empire des steppes» ismindeki eserinde Tuğrulbey'in vaziyeti şöyle izâh edilmektedir (1939 Paris tab'ı, S. 206):

«Bu mühlik vaziyet karşısında Tuğrulbey soğuk kanlı ve azîmkâr davrandı. İlkönce (İbrahim ibni Inal)a karşı hareketle onu Rey civârında mağlûb ettikten sonra idâm ettirdi; Ondan sonra da (Besâsîrî'yi) Bağdad önlerinde bozguna uğratarak öldürdü».

(İbn-ül-Esîr)in yukarda bahsi geçen dokuzuncu cildinin 226 ncı sahifesindeki izâha göre Sultan Tuğrulbey o sırada ken-

di yanındaki askerin kifâyetsizliğinden dolayı yeğeni ve müstakbel halefi meşhur (Alp-Arslan)dan yardım istemiş ve o da 451 senesi 9 Cumâda-l-âhire = 1059 senesi 23 Temmuz Cuma günü Rey civârında (İbrahim Yanal)ı mağlûb etmiştir. İbrahim'in daha evvel de bir takım isyanları olduğu için, bu sefer Tuğrulbey'in emriyle idâm edilmiş ve kesik başı biraz sonra Bağdad'a gönderilip teşhir olunmuştur. Profesör (Brockelmann), bundan evvel de bahsi geçen «Histoire des peuples et des États islamiques» ismindeki eserinin 151 inci sahifesinde bu idâmı 3 Ağustos 1059 tarihine müsâdif gösterir.

İşte bunun üzerine derhal Bağdad'a gelen Selçukî pâdişahı «Kal'at-ül-Hadise»de mevkuf tutulan Abbâsî halifesini gönderdiği bir emirle derhal tahliye ettirip pâyitahtına getirtmiş ve çok parlak merâsimle istikbâl etmiştir. (İbn-ül-Esir) aynı cildinin 227 nci sahifesinde halife (El-Kaaım)ın Bağdad'a muvâsalatını Hicretin 451 senesi 25 Zülka'de Pazartesi gününe müsâdif gösterir ve o da Milâdın 1060 senesi Kânunusâni ayının 2 sine tesadüf etmektedir. Gene (İbn-ül-Esir) aynı sahifesinde Sultan Tuğrulbey'in esâretten kurtardığı âciz halifeyi nasıl karşılamış olduğunu işte şöyle anlatır:

«... Halife geldi, Tuğrulbey kalkıp bindiği esterin dizginini eline alarak kendisini dâiresinin kapusuna kadar götürdü».

Bundan evvel de bahsi geçen «Ahbâr üd-Devlet is-Selcûkiyye»nin 15 inci sahifesinde de şu izâhâta tesâdüf edilir:

«Sultan Tuğrul askeriyle beraber kendisini karşılamaya çıktı. (Kaaım bi-emr-İllâh)ın serdâkını görür görmez attan kendisini aşağı atarak yere kapandı, yedi defa yeri öptü... Sonra halife, etrâfını bir çok asker ihâta etmiş olduğu halde, alayla Bağdad'a girdi. Sultan atından inerek (Dâr-ül-Hilâfe)nin yakınına kadar gaâsiye'yi taşıdı ve bütün büyük emîrler de atlarından inerek piyâde oldular; sonra halifenin katırının dizginini tutmuş olduğu halde yanında beraber yürüdü; böylece (Bâb-ul-Höcre)ye dâhil oldular».

İslâmiyyetin Oğuz-Türkünde bulduğu kuvvet, işte böyle esâret ve mevkufiyyetten kurtarıırken bile kendini hiçe sayan ta'zimkâr bir kuvvet ve kudretti. Fakat o mü'min kuvvetin.

kendi imânına karşı kendisini yapmakla mükellef bildiği iş henüz bitmemişti: Bağdad'ı alıp Abbâsî hilâfetini ortadan kaldırmış ve Sünnî-İslâmiyyetin yerine Fâtımîlerin İsmâîlîliğini ikaame etmiş olan (Besâsîrî) Vâsıt ve Kûfe havâlisini de zaptedip oraları da Fâtımîleştirilmiş olduğu için, şimdi o tarafları da İslâm hâkimiyetine iâde etmek ve bunun için de Tuğrulbey gelirken Bağdad'ı terkedip gitmiş olan (Besâsîrî)'nin hakkından gelmek lâzımdı. Sultan Tuğrulbey işte bunun için ordusunun başına geçip tekrar sefere çıkmış, cenuba doğru ilerlerken önden gönderdiği bir kuvvet Kûfe civârında 451 senesi 8 Zülhicce = 1060 senesi 15 Kânunusânî Cumartesi günü (Besâsîrî)'yi bozguna uğratıp Sünnî-İslâmiyyeti tehdid eden son tehlikeyi de ortadan kaldırmış, Fâtımîliğe âlet olan bütün Arap emîrleri yeniden itâat altına alınmış ve Tuğrulbey Bağdad'a avdet edince, tıpkı (İbrahim Yanal)'ın kesik başı gibi (Besâsîrî)'nin kellesi de halka teşhir edilmiştir.

İslâm dâiresine Selçukî devletiyle girmiş olan Oğuz-Türk-lüğü, netice itibâriyle daha ilk ânından itibâren İran şiiliğinin Abbâsî hilâfeti üzerindeki Bûyî/Büveyhî boyunduruğunu kaldırıp atmış, sonra Musul'u zaptedip şimâlî Irak'a hâkim olan Fâtımî tehlikesini ortadan kaldırmış ve nihayet gene Fâtımîler nâmına Bağdad'ın işgaliyle hem Abbâsî hilâfetinin, hem Sünnî-İslâmiyyetin resmen ilgası gibi tam bir sene süren büyük ve unutulmaz bir tarihî fâciaya nihayet verip hepsini birden kurtarmış ve yeniden kurmuş demektir. (René Grousset), bundan evvel de bahsi geçen «L'Empire des steppes» isimindeki eserinin 1939 Paris tab'ının 206-207 nci sahifelerinde Sultan Tuğrulbey'den bahsederken bu noktayı şöyle anlatır:

«... İşte bu suretle o küçük Oğuz aşiret reisi yalnız boyunu, oymağını ve âilesini inzibât altına alıp muntazam bir devletin reisi hâline gelmekle kalmamış, aynı zamanda kendini Arap hilâfetinin resmî mümessili tanıtmaya ve daha da fazla olarak sünnî İslâm âlemi tarafından kendisini Hilâfetin kurtarıcısı ve yeniden kurucusu sıfatıyla alkışlatmaya da muvaffak olmuştur».

Gene (Grousset)'nin «Histoire des Croisades» isimindeki

eserinin 1934 de neşredilen birinci cilt Medhalinin XXVIII inci sahifesinde de şu mütâlâaya tesâdüf edilir:

«Abbâsî hânedânîyle sünî İslâmiyyeti yeniden kurmuş olan Selçukî sultânı İslâm âlemine meşrûiyyetle sünîliğin mukadder hâmisî şeklinde görünüyordu. Aynı zamanda bu büyük mânevî cevherlerin müdafaasına tahsis ettiği Türk kuvvet ve kudreti de İslâm cem'iyetine eski birliğini iade ediyordu».

Profesör (Barthold)un «Histoire des Turcs d'Asie centrale» isimindeki eserinde de İslâmiyyetin Oğuz-Türküden aldığı hayâtî kuvvet şöyle izâh edilmektedir (Mme. Donskis'in Fransızca tercemesi, 1945 Paris tab'ı, S. 86):

«Selçukîler (Sultân-ül-İslâm) sıfatıyla faaliyetlerini yalnız ölkelerinin içinde sünîliğin muzaffer olmasına tevcih etmekle kalmayıp aynı zamanda İslâmiyyetin hâricî düşmanlar âlemine karşı muzafferiyetine ve İslâm âlemi hudutlarının tevsiine de tevcih etmekle mükelleftiler. Bu vazifelerini zaferleriyle fütûhâtlarının büyük iktisâdî menfaatlere bağlı bulunduğu Garbî-Asya'da ifâ etmeleri pek tabiidir. Bu münâsebetle Anadolu ve Kafkasya hıristiyanlarıyla Mısır ve Suriye şiihlerine karşı girişilen mücâdeleleri hatırlamak lâzımdır. İslâmın Bizans'a karşı mücâdelesinde muzaffer olması, her şeyden evvel Türk kuvvet ve kudretinin Hilâfet sâhasında inkişâfına bağlıdır. Az bir zaman evvel, Onuncu asrın ikinci ve On-birinci asrın ilk yarısında, yâni İranlı Bûyîler hânedânının hâkimiyet devrinde sünîlerle şiihler arasındaki mücâdelenin kızışmasından istifâde eden Bizanslılar Suriye ile Elcezîre hudutlarını genişletmeye muvaffak olmuşlardı. Fakat Hilâfet ülkesinde Türk hâkimiyeti kuvvetlendiği zaman, Bizanslılar yalnız o arâzî kazançlarını kaybetmekle kalmadılar, aynı zamanda İslâmiyyet ilk defa olarak Anadolu'nun içine girdi ve işte orada bir Müslüman-Türk imparatorluğu (= Türkiye devleti) kuruldu. Selçuk-ogullarının bu havâli sınırlarında cereyân eden mücâdeleye attıkları ehemmiyet, oraya hep kendi ırkdaşlarını göndermiş olmalarından anlaşılmaktadır».

Fakat İslâmiyyetin Türk kuvvet ve kudretinden istifâdesi bundan ibâret değildi; Bizans'ın İstirdad siyaseti gibi, sünî İs-

İslâmiyyet düşmanı Fâtımîlerin istilâ hamlelerine de Oğuz-Türk-
lüğü nihayet vermişti. Profesör (Henri Massé)nin «L'İslâm» is-
mindeki eserinde bu nokta şöyle tesbît edilir (1937 Paris tab'ı,
S. 187):

«1071 de imparator Romen Diyojen'in mağlûbiyyeti Anado-
lu'yu Türklerin eline geçirdi. Aynı zamanda Suriye ile Filis-
tin'i de istilâ edip Fâtımîlerle karşılaştılar: Bu da sünnilîğin şî-
îlikle yeni bir mücâdelesiydi. Fâtımîler artık tâkatten düşmüş-
lerdi...».

Gene aynı menbain 188 inci sahifesinde Suriye ile Filis-
tin'i Fâtımîlerden istirdâd ile sünnî İslâm hâkimiyetine iâde-
eden Selçukîlerin nihayet Mısır'ı da istirdâda karar vermelerin-
den çıkan netice şöyle izâh edilir:

«Selçukîler Mısır'a taarruz etmeyi düşünüyorlardı ve bu dü-
şünce mâkuldü, çünkü Fâtımîler şîîliğin son istinadgâhiydi. İşte-
bunun üzerine Fransa hem Bizans'ı, hem Makaamât-ı Mubâre-
ke'yi aynı zamanda tehdid eden bu genişleme siyasetinden te-
lâşa düşerek Ehl-i-salib'in teşkiline karar verdi».

Tekmil Avrupa katolik milletlerinin iştirâk ettikleri Ehl-i-
salip seferlerine karşı Arap kavmi hiç bir aksül-amel gösterme-
diği ve hattâ yedinci fashımızda «Arap ırkının tarihi Türk düş-
manlığı»ndan bahsederken muhtelif menbâların şehâdetleriyle
tesbît ettiğimiz gibi, bir çok Arap emâretleri Türklere karşı
Haçlılarla birleştikleri halde, İslâmiyyeti ve onun mukaddes
merkezleri olan «Haremeyn»i yalnız Türk ırkı müdâfaa etmiş-
tir. Netice itibariyle sünnî ve hakikî İslâmiyyeti Bûyi/Büveyhî
ve Fâtımî istilâlarıyla hâkimiyetlerinden, Bizans'ın Abbâsile-
ri âciz bırakan istirdad hamlelerinden, bilhassa Ehl-i-salib'in
İslâmı imhâ ve izâle için üstüste kabarıp gelen müstevli dalga-
larından Oğuz-Türkü kurtarmış ve nihayet Osmanlı devrinde de
bütün Şimâli-Afrika ile Garbî-Asya'dan başka Şarkî-Avrupa'yı
da sünnî bir İslâm idaresinde birleştirmiştir. İşte bundan dola-
yı, hakikî İslâmiyyet demek olan sünnilîği On-birinci asırdan-
beri dokuz yüz senedir Oğuz-Türk kuvveti yaşatmış demektir.
Böyle bir Türk ırkına, aziz dostum Ord. Profesör Fahrüddin.

Kerim Gökay'ın çok yerinde bir tâbiriyle «Türk ümmeti» demek, her halde yanlış olmasa gerektir.

İnkârına imkân olmayan bir hakikat vardır: İslâmiyyet Oğuz-Türklüğünden ne kadar kuvvet almışsa, Türklük de İslâmiyyetten o kadar kuvvet almış ve netice itibariyle İslâmiyyeti Türklük ve Türklüğü de İslâmiyyet yaşatmıştır.

Bu hakikati anlamak için Orta-Asya'nın kısır ve kurak bozkırlarında ve Çin seddiyle Sâsânî İran engeli arasında Oğuz-Türklüğünün asırlarca nasıl bocaladığını göz önüne getirmek kâfidir: Meselâ Orhon kitâbelerinde Gök-Türklerin merkez sâhası olan «Ötüken» mıntakası ana-vatan kudsiyyetinden dolayı «ıduk Ötüken = mukaddes Ötüken» diye anıldığı halde, kısırılığıyla çoraklığından dolayı «erig yir = kısır toprak» şeklinde de târif edilir! Gök-Türkler bu mukkades çoraklıktan kurtulmak için daha İslâmiyyetten evvel Sâsânî engeline karşı Bizanslılarla el-birliğine kalkışmışlar ve hattâ elçiler bile teâtî etmişlerse de, kat'î bir netice elde edememişlerdir. İşte bundan dolayı Oğuz-Türklüğüne Garp yolunun açılması, Yedinci asırda İran'ın İslâm orduları tarafından fethiyle Sâsânî engelinin yıkılması üzerinedir. Türk ırkı Dokuzuncu ve bilhassa Onuncu asırdan itibaren ihtidâ etmiş olduğuna göre, Müslüman-Türkler Garb'a doğru ilerlerken İslâm arâzisinde artık hiç bir engelle karşılaşmamışlardır; işte bu vaziyetten dolayı, Türkün İslâmiyyetten ilk istifâdesi Garp yolunun açılmasında gösterilir. Profesör (Barthold)un yukarda bahsi geçen Orta-Asya Türk Tarihinde bilhassa Selçukîlerin İslâmiyyet sâyesinde hem Şark'a, hem Garb'a nasıl hâkim oldukları şöyle anlatılmaktadır (S. 88):

«Selçuk-oğulları (Sultân-ül-İslâm) sıfatıyla tekmil İslâm âlemini kendi yüksek hâkimiyetlerini kabule mecbur etmek için ellerinden geleni yapmışlar ve işte bu maksatla gözlerini kendi menşe'leri olan ve o sırada Karahanlıların elinde bulunan Orta-Asya havâlisine dikmişlerdir. Daha (Alp-Arslan) devrinde bir taraftan Anadolu Türkler tarafından fethedilirken, bir taraftan da Syr-Daria (= Sihun) boylarıyla Karahanlıların ölkelerine muzafferâne seferler açılmıştır. Alp-Arslan'ın oğlu ve halefi Melikşâh (1072-1092) devrinde Selçukî imparatorluğu

şevket ve kudretinin en yüksek derecesine yükselmiş ve Fergane'deki Uzkend'e kadar ilerliyen Sultâna Kaşgar hanı da tâbiyyetini arzemiş olduğu için, onun zamanında (Sultân-ül-İslâm)ın hâkimiyyeti şarkta Uygur ölkesi hudutlarından garpta Akdeniz'e kadar Asya'nın tekmil İslâm âlemi tarafından kabul edilmiştir. Yalnız Efganistan'la Hindistan'da Gaznevîler istiklâllerini muhafâza etmişlerse de, nihayet oralarda da Melikşah'ın oğlu Sultan Sencer devrinde hutbalarda pâdişahın ismi zikredilmiye başlamıştır».

Orta-Asya ile Hindistan ve Efganistan'ı da içine alarak Akdeniz'e dayanan bu muazzam Türk imparatorluğu İslâmiyyet sâyesinde ve İslâmiyyetten aldığı mânevî kuvvetle kurulabilmiştir: Çünkü muhtelif ırklarla iklimlere mensûb olan milletlerin kabul ettikleri hâkimiyyet, Türk hâkanının değil, (Sultân-ül-İslâm)ın hâkimiyyetidir. Osmanlı imparatorluğu da aynı vaziyettedir: Oğuz-Türkü üç kıt'a üzerindeki o muazzam imparatorluğu İslâmiyyetle kurmuş ve İslâmiyyetle yaşatmıştır.

Çok mühim bir nokta daha vardır: Türk ırkı Garb'a geldikten sonra milliyetini sırf İslâmiyyet sâyesinde muhafaza edebilmiştir. Bunun en büyük delili, İslâmiyyetten evvel Garb'a gelen ve hattâ Atilâ'nın Hunları gibi Garb'ı fetheden Türk kütlelerinin nihayet hristiyanlaşmak suretiyle Avrupa milliyetlerine temessül etmiş olmalarında gösterilebilir. Atilâ'nın Hunları Türk ve Mongol ırklarından mürekkeptir. Bunlar Avrupa'yı istilâ ettikten sonra Asya'ya dönmüş değillerdir: Az zamanda hepsi hristiyanlaşmış, işte bunun üzerine millî hüviyetleriyle dillerini unutarak şarkî ve garbî Avrupa'nın yerli Hristiyan unsurlarına karışmış ve âdeta hep birden eriyip kaybolmuşlardır.

(Marcel Brion)un 1931 de neşredilen «La vie des Huns» isimindeki eseri işte bu fâcianın izâhiyle nihâyet bulmaktadır. Atilâ'nın Hunları arasında Hristiyanlığın bilhassa izdivaçlarla yayıldığından bahseden müellif, 247 nci sahifesinde millî şuûrun işte o yüzden nihâyet ne hâle geldiğini şöyle anlatır:

«Hunların eski rûhu, gittikçe kendisini mahvedip duran Avrupahlık şuûriyle hâlâ mücâdele ediyor, fakat bozgunluk,

hıristiyanlaşma ve Avrupa'nın yeni çehresi onun za'fını mütemâdiyen artırıyordu».

Bu hâlin âkıbeti, Hunun Hunluğunu kaybedivermesinde gösterilir; aynı eserin 248 inci ve sonuncu sahifesinde bu acı netice şöyle tasvir edilmektedir:

«Hunlar artık ebediyyen ortadan kaybolmuşlardı. Komşu ırklarla karışıp Cermen ve İslâv kadınlarıyla evlendikleri için, zürriyyetlerinde mümeyyiz vasıflarını teşkil eden ırkî husûsiyetler kaybolmuş ve hattâ dilleri bile değişmişti. Aradan bir kaç asır geçince, Macarların dilinde atalarından kalan bir kaç kelimenin artık menşei bilinmiyordu; bunlar harbe, silâha, hayvan sürülerine, çobanlığa âit tâbirlerdi; deriden arabalarla Orta-Asya'dan getirilmiş olan bu tuhaf kelimelerin yanında muharebelerden, muhâceretlerden ve zaferlerden bahseden eski efsânelerle unutulmuş dinlere ve eski zaman mefâhîrine âit halk türkûleri de vardı. Çünkü artık Hunlardan hiç bir şey kalmamış, yalnız millî şâirlerle saz şâirlerinin hâfızasında gittikçe mâzînin karanlıklarına dalıp uzaklaşan bir millet an'anesi kalmıştı».

Vaktiyle muhtelif vesilelerle Bizans topraklarına gelmiş Türk kütleleri de hep hıristiyanlaşmak suretiyle milliyetlerini kaybedip rumlaşmışlardır.

Eğer Oğuz-Türkleri İslâmiyyetten evvel veyâhut Müslüman olmadan Garb'a gelmek imkânını bulmuş olsalardı, daha evvelki Türk kütleleri gibi hıristiyanlaşacakları muhakkaktı; çünkü Şamanizmdeki imân esasları İslâm akidelerine ayniyyet derecesinde yaklaşan Vahdâniyyetçi Oğuz-Türkünün semâvî bir kitâbı ve bir peygamberi yoktu: O gibi kütlelerin beynelmîl semâvî din sâhalarına girdikleri zaman kolayca temessül edip din değiştirmeleri bir çok misâllerle sâbit bir hakikattir.

Millî dinlerini beynelmîl bir din câması içinde kaybetmiş milletlerde mânevî bünye yıkılmakta olduğu için, dinle beraber dil ve dile beraber ürf ve âdet de değişerek millî şuûrdan esir kalmamaktadır. Avrupa Hunlarının âkıbeti, tarihin bu değişmez

kanununu te'yid eden en mühim misâllerden biridir. Oğuz-Türkünün ihtidâsından sonra da millî hüviyyetini muhâfaza etmesi, Müslümanlıktan evvelki imân esaslarını en ulvî ifâdesiyle İslâmiyyette bulmuş ve işte bundan dolayı onun başına geçmiş olmasındandır.

Her halde şu muhakkaktır ki, Şünnî-İslâmiyyet bugünkü varlığını ne derece Türke medyunsa, Türk ırkı da millî mevcûdiyyetinin bekasını ayni derecede İslâmiyyete medyundur.

SON

BİBLİYOGRAFYA

A

- Abdullâh Efendi (Yenişehirli —)** — Behcet ül-Fetâvâ «Mehmet Fıkhi tertîbi», 1289, İstanbul.
- Abdurrahman Şeref —** Zübdet ül-Kıyas, «2 cilt», 1315-1316, İstanbul.
- Abd-ül-Aziz Efendi —** Bak.: Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Aziz Efendi.
- Abel (Armand —)** — Le Coran, 1915, Lausanne.
- Ahmed Cevdet Paşa —** Bak.: Cevdet Paşa (Ahmed —).
- Ahmed Efendi (Müneccim-başı Derviş —)** — Sahâif ül-Ahbâr «Şâir Nedim tercemesi», 3 cilt, 1285, İstanbul.
- Ahmed Naim ve Kâmil Mirâs —** Sahih-i Buhârî muhtasarı Tecrid-i sarîh, 6 cilt, 1936-1940, İstanbul.
- Ahmed Vefik Paşa —** Bak.: Ebu-l-Gaazi Bahadır-Han.
- Ahteri (Mustafa ibni Şemsüddin il-Karabîsârî) —** Ahteri-i Kebir, 1309, İstanbul.
- Aliyy-ül-Kaari (Molla —)** — Mevzûât, 1306, İstanbul.
Şerh ül-Mışkât, «Bâyezid Umumi Kütüphanesi, No. 1139-1142».
- Altheim (Franz —)** Attila et les Huns «Jacques Marty'nin Almanca-dan Fransızcaya tercemesi», 1952, Paris.
- André (P. J. —)** L'İslam et les races, 2 cilt, 1922, Paris.
- Anonim —** Ahbâr üd-Devlet is-Selcukîyye, «Bu eser Sadrüddin Aliyy-il-Hüseynî'ye izâfe edilir», Profesör Necâti Lûgal tercemesi, 1943, Ankara.
- Anonim —** Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum, «İlk Ehl-i Salib'e iştirak etmiş bir müellifin bu Lâtince eseri profesör Louis Bréhier tarafından (Histoire anonyme de la première Croisade) ismiyle ve Lâtince metniyle beraber Fransızcaya terceme ve neşredilmiştir», 1924, Paris.
- Anonim —** Târih-i Âl-i Selcuk, «Hicri VIII inci asra âit acemce Selçuknâme», Paris, Bibliothèque nationale, Fonds supplément persan, No. 1553, Yazma eserler kısmı.
- Anwander (Antoine —)** — Les religions de l'Humanité, «Pierre Jundt'un Almanca-dan Fransızcaya tercemesi», 1955, Paris.
- Arnold (Sir —)** — İntişâr-ı İslâm tarihi, «Halil Hâlid Bey'in İngilizceden tercemesi», 1343, İstanbul.
- Arsal (Profesör Sadri Maksudî —)** — Türk tarihi ve Hukuk, 1947, İstanbul.

Anım Efendi — Okyânûs, «Kaamûs tercemesi», 3 cilt, 1305, İstanbul.

B

Bagavî (İmâm Ebu-Muhammed Hüseyn ibni Mes'ûd) — Masâbih üs-Sünne, 1294, Mısır.

Bammate (Haydar —) = **Georges Rivoire** — Visages de l'Islâm, 1946, Lausanne.

Bang (W. —) ve **G. R. Rachmatî** — Lie Legende von Oghuz Qaghan, «Almanca tercemesiyle beraber Oğuznâme», 1932, Berlin.

Bar-Hebraeus — Bak.: Ebulferec ibn-İl-İbrî.

Barrau (J. —) Histoire politique des peuples musulmans, 2 cilt, 1842, Paris.

Barthold (W. —) — Histoire des Turcs d'Asie centrale, «Mme. Donskis'in Fransızca tercemesi», 1945, Paris.

Bérard (Victor —) — Turcs et Arabes, «Revue de Paris'nin 1 Haziran 1906 nüshasında neşredilmiştir».

Beyzâvî (Kaadî Ebu-Saîd Abdullâh ibni Ömer II —) — Envâr üt-Tenzîl ve Esrâr üt-Te'vîl, 1848, Leipzig.

Blanchère (Régis —) — Introduction au Coran «Kur'an tercemesinin Medhal cildi», 1947, Paris;

Le Coran, «Kur'anı-Kerîm tercemesi», 2 cilt, 1949-1950, Paris;

Le Coran, «Bir cilt hâlinde neşredilen terceme kısmı», 1957, Paris.

Bloch (Marc —) — La société féodale, 1949, Paris.

Bréhier (Louis —) — Vie et mort de Byzance, 1947, Paris. — Bak.: Anonim.

Brion Marcel —) — La vie des Huns, 1931, Paris.

La vie d'Attila, 1928, Paris.

Brockelmann (Karl —) — Histoire des peuples et des États islamiques, «Profesör Tazerout'nun Almancadan Fransızcaya tercemesi», 1949, Paris.

Geschichte der Arabischen Literatur, 1902, Berlin.

Bros (A. —) — La méthode en histoire des religions, «Bir ilim hey'eti tarafından neşredilen (Histoire des religions) ismindeki eserin birinci cildinde fasıl», 1953, Lagny.

C

Caetani (Leone —) — Annali dell'Islam, «İslâm tarihi ismiyle M. C. Yalçın'ın Türkçe tercemesi», 1925, İstanbul.

- Cahun (Léon —)** — Introduction à l'histoire de l'Asie: Turcs et Mongols des origines à 1405, 1896, Paris.
- Canard (Marins —)** — Les expéditions des Arabes contre Constantinople, 1926, Paris.
- Carlyle (Thomas —)** — Les Héros, «İngilizceden Fransızcaya terceme», 1895, Paris.
- Cârullâh (Müsâ —)** — Ye'cûc, 1933, Berlin.
- Cevdet Paşa (Ahmed —)** — Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, 12 cüz', 1331, İstanbul.
- Corci Zeydân —** Bak.: Zeydân (Corci —).
- Grevea (Don Hafaël Altamiray —)** — Histoire d'Espagne, 1940, Paris.

D

- Dachraoui (Farhat —)** — La captivité d'İbn-Wâsûl, le rebelle de Sidjilmassa, «Revue Internationale d'Histoire Militaire'in 18 inci nüshasında», 1956, Tunus.
- Danışmend (İsmail Hami —)** — Türklerle Hind-Avrupalıların men-şe' birliği, 2 cilt, 1935, İstanbul.
- İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 4 cilt, 1947-1955, İstanbul.
- Davenport (John —)** — Hazret-i Muhammed ve Kur'an-ı-Kerim, «Ömer Rızâ tercemesi», 1928, İstanbul.
- Delaporte (P. - Henri —)** — Vie de Mahomet, 1874, Paris.
- Demombynes (Maurice Gaudet —)** — Les institutions musulmanes, 1946, Paris;
- Le monde musulman et byzantin jusqu'aux Croisades, 1931, Paris;
- L'İslam, «L'İslam et la politique contemporaine ismindeki ilmi konferanslar cildinde», 1927, Paris.
- Deny (Jean —)** — Grammaire de la langue turque, 1921, Paris.
- Dermenghem (Emile —)** — La vie de Mahomet, 1950, Paris;
- Mahomet et la tradition islamique, 1957, Paris.
- Dinûrî (İmâm Ebu-Muhammed Abdullâh ibni Müslim ibni Kuteybe, El-Kâtib id —)** — Kitâb ül-Maârif, 1300, Mısır.
- Dozy (R. —)** — Essai sur l'histoire de l'İslamisme, 1879, Leyde. «Doktor Abdullah Cevdet bu eseri (Tarih-i İslâmiyyet) ismiyle terceme ve iki cilt olarak neşretmiştir», 1909, Mısır.
- Durant (Will —)** — Histoire de la civilisation, «İngilizceden Fransızcaya terceme edilen bu külliyâtın (L'âge de foi = İman ça-ğı) serisinin François Vaudou tarafından terceme edilmiş olan birinci cildi esas ittihâz edilmiştir», 1952, Paris.

E

- Ebu-Dâvûd** (İmâm Süleymân ibn-İl-Eş'as) — Kitâbu sünen, 1280, Mısır.
- Ebu-Hayyân İl-Endelûsî** — Kitâb-ul-İdrâk li-lisân il Etrâk, 1930, İstanbul.
- Ebulferec İbn-İl-İbrî** (= Bar-Hebraeus) — Târihu muhtasar id-Dâvel, 1307, Beyrut.
- Ebulferec tarihi**, «Müellifin Süryânî vakaayi'nâmesinin Ernest Wallis Budge tarafından İngilizceye çevrilmiş olan nüshasından Ömer Rızâ Doğrul'un Türkçeye tercemesi: İki cilttir», 1945-1960, Ankara.
- Ebu-l-Fidâ İsmâil** — Kitâb ul-muhtasar fi ahbâr il-beşer, 4 cilt, 1325, Mısır.
- Ebu-l-Gaazî Bahadır-Han** — Evşâl-i şecere-i Türki (Ahmed Vefik Paşa'nın Türkiye lehçesine çevirdiği nüsha), tarihsiz, İstanbul.
- Eckhardt (Alexandre —)** — La légende de l'origine troyenne des Turcs, «Körösi Csoma-Archivum ismindeki Macar mecmûasında neşredilmiştir», 1932, Nüsha 6.
- Eliade (Mircea —)** — Traité d'histoire des religions, 1963, Paris.
- Es'ad Efendi** — Bak.: Mahmud Es'ad Efendi.

F

- Fennî (İsmail —)** — Bak.: İsmail Fennî.
- Ferruh Efendi (İsmail —)** — Tefsir-i Mevâkib, «Hüseyn Vâkıf (Tefsir-i Mevâhib)inden terceme edilirken başka Tefsir manâlarına da mürâaat edilmiştir», 2 cilt, 1286, İstanbul.

G

- Ganshof (François L. —)** — Le Moyen âge, «Bir ilim hey'etinin neşrettiği (Histoire des relations internationales) ismindeki altı ciltlik külliyyatın birinci cildi», 1953, Paris.
- Gardet (Louis —)** — La cité musulmane, vie sociale et politique, 1954, Paris.
- Gautier (E. - F. —)** — Mœurs et coutumes des musulmans, 1955, Paris.
- Gibb (E. W. —)** — Orta-Asya'da Arap fütûhâtı, «M. Hakkı tercemesi», 1930, İstanbul.

- Gobineau (Arthur de —)** — Religions et philosophies dans l'Asie centrale, 1933, Paris.
- Goldziher (İ. —)** — Le dogme et la loi de l'İslam, «Félix Arin'in Almancadan Fransızcaya tercemesi», 1920, Paris.
- Gordon (Pierre —)** — Religions archaïques de l'Asie, «Bir ilim hey'eti tarafından neşredilen (Histoire des religions) külliyâtının birinci cildinde fasıl», 1953, Lagnie.
- Grande Encyclopédie (La —)** — Tarihsiz, Paris.
- Granet (Marcel —)** — L'İslam et l'Extrême-Orient, «İlmi konferanslardan mürekkebe olan (L'İslam et la politique contemporaine) cildinde», 1927, Paris.
- Grenard (Fernand —)** — Grandeur et décadence de l'Asie, 1930, Paris.
- Griepkoven (Jeanne —)** — Confucius et son temps, 1955, Neuchâtel.
- Grousset (René —)** — Bilan de l'histoire, 1946, Paris;
Histoire des Croisades, 3 cilt, 1934-1936, Paris;
L'Empire des steppes, 1939, Paris;
L'Empire du Levant, 1949, Paris.
- Guillaume de Tyr (et ses continuateurs)** — Historia de Rebus gestis in partibus transmarinis, «Bu Lâtince Ehl-i Salip tarihinin Fransızca Enstitüsü âzâsından Paulin Paris tarafından tahşiye edilen On-üçüncü âsır Fransızca tercemesi», 2 cilt, 1879-1880, Paris.

H

- Hacı Mehmet Zihni Efendi — Bak.: Zihni Efendi (Hacı Mehmet —).**
- Herbelot (D' —)** — Bibliothèque orientale, 6 cilt, 1781-1783, Paris.
- Hitti (Philip K. —)** — Précis d'histoire des Arabes, «Profesör Maurice Planiol'un Fransızca tercemesi», 1950, Paris.
- Holma (H. —)** — Mahomet, Prophète de l'İslam, «Finceden Fransızcaya terceme», 1947, Paris.
- Huart (Clément —)** — Histoire des Arabes, 2 cilt, 1912, Paris.

İ

- İbni-Batûta —** Tuhfet ün-nuzzâr fi garâib il-emsâr ve acâib il-efsâr, «(Seyâhatnâme-i İbni-Batûta) ismiyle Dâmad Şerif Paşa tercemesi», 2 cilt, 1333-1335, İstanbul.
- İbni-Sa'd —** Kitâb üt-Tabakaât il-kebir fi siret iş-şerifet in-Nebeviyye, 1322, Leyden.

- İbn-ül-Esir** (İzzüddin —) — Târih ül-kâmil, 12 cilt, 1303, Mısır.
- İbn-ül-Mühennâ** (Cemâlüddin —) — Hilyet ül-insân ve hulbet ul-lisân 1340, İstanbul.
- İbn-ül-Verdi** (Şeyh Zeynüddin Ömer —) — Tetimmet ül-Muhtasar fi ahbâr il-beşer, 1285, Mısır.
- İmâdüddin** (El-Kâtip ül-İsfahânî) — Zübdet ün-nusra ve nuhbet ül-usra, «El Bundâri tarafından ihtisâr edilmiş nüshanın 1889 da Th. Houtsma tarafından Leyden'de neşredilen metninden Kivâmüddin Burslan tarafından (Irak ve Horasan Selçukluları tarihi) ismiyle Türkçeye terceme ve Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilmiştir», 1943, İstanbul.
- İsmail Fennî** — Kitâb-ı izâle-i şükûk, 1928, İstanbul.
- İsmail Ferruh Efendi** — Bak.: Ferruh Efendi (İsmail —).
- İsmail Hakkı** (İzmirli —) — Kitâb ul-İftâ' ve-l-Kazâ', «Dâr-ül-Hikmet il-İslâmiyye neşriyyâtından», 1336 = 1338, İstanbul.

J

- Jullen** (Ch. - André —) — Histoire de l'Afrique du nord, 1956, Paris.
- Juhen** (Stanislas —) — Documents historiques sur les Tou-Kioue (Turcs), 1877, Paris ve (Journal asiatique)'in 1864 cildi.

K

- Kâmil Mirâs** — Bak.: Ahmed Naim ve Kâmil Mirâs.
- Kara-Çelebi-zâde Abd-ül-Aziz Efendi** — Ravzat ül-Ebrâr, 1248, Bulak.
- Kâtib-üd-Dinûri** — Bak.: Dinûri.
- Kâtib-ül-İsfahânî** — Bak.: İmâdüddin.
- Khâzin** (İmâm Alâüddin Aliyy-ibni-Muhammed il-Bağdâdi) — Lü-bâb üt-Te'vil fi maâni-t-Tenzil, «üçüncü cilt», 1304, Mısır.
- Knosko** (Michael —) — Araplar ve Hazarlar, «Körösi Csoma-Archivum mecmûasının 1924 Şubat ve 1925 Nisan nüshalarında neşredilen bu yazı Cemal Köprülü tarafından terceme edilmiştir», Türkiye Mecmûası, C. 3, 1935, İstanbul.

L

- Lane-Poole** (Stanley —) — Düvel-i İslâmiyye, «Halil Edhem Bey'in ilâveli tercemesi», 1927, İstanbul;

Le Koran, sa poésie et ses lois, 1882, Paris.

Laurent (J. —) — Byzance et les Turcs seldjoucides dans l'Asie occidentale jusqu'en 1081, 1913, Nancy-Paris.

Ledit (Charles —) — Le Coran, «Bir ilim hey'etinin telif ettiği (Littérature religieuse) ismindeki dinler tarihinin İslâm faslı», 1949, Paris.

Lerouge (Raymond —) — Vie de Mahomet, 1939, Paris.

Lewinsohn (Dr. Richard —) — Histoire de la vie sexuelle, «L. Lamorlette'in Almancadan Fransızcaya tercemesi», 1957, Paris.

Loon (Hendrik van —) — Histoire de l'humanité, «Maurice Soulié'nin İngilizceden Fransızcaya tercemesi», 1937, Paris.

Lowie (Robert H. —) — Manuel d'Anthropologie culturelle, «E. Métreaux'nun İngilizceden Fransızcaya tercemesi», 1936, Paris.

M

Mahmud' (Kaşgarlı —) — Kitâbu Divâni lûgaat-it-Türk, 3 cilt, 1333-1335, Istanbul.

Mahmud Es'ad Efendi — Târih-i din-i İslâm, 3 cilt, 1327-1329, Istanbul.

Mailly (Profesör —) — L'esprit des Croisades, 4 cilt, 1780, Paris.

Maspero (Henri —) — La Chine antique, 1927, Paris.

Massé (Henri —) — L'İslam, 1937, Paris.

Massignon (Louis —) — L'İslam et les Puissances européennes, «(L'İslam et la politique contemporaine) imindeki konferanslar cildinin bir faslı», 1927, Paris.

Mateos (Urfalı —) — Chronique de Matthieu d'Edesse, «Profesör Edouard Dulaurier'nin Ermeniceden Fransızcaya tercemesi», 1858, Paris.

Mazahéri (Aly —) — La vie quotidienne des Musulmans au Moyen âge, 1951, Paris.

Mazas (Alexandre —) — Hommes illustres de l'Orient, 2 cilt, 1847, Paris.

Mecdüddin Ebi-saâdât il-Mubâret — En-nihâyetü fi garîb il-Hadis. birinci tab'ı, Hayriyye matbaası, Mısır.

Mehmed Efendi (Vâni —) — Bak.: Vâni - Mehmed Efendi.

Mehmet Murad Remzi (Kazanlı —) — Telfik ül-ahbâr ve telkîb ül-âsâr fi vakaayi'i Kazan ve Bulgar ve müllûk it-Tatar, 1908, Orenbourg.

- Mikâil (Süryânî —)** — Chronique de Michel le Syrien, «J. - B. Chabot'un Süryâniden Fransızcaya tercemesi», üçüncü cilt, 1905, Paris.
- Misner (Charles —)** — Soirées de Constantinople, 1870, Paris.
- Montandon (Dr. George —)** — Traité d'Ethnologie culturelle, 1934, Paris.
- Montet (Edouard —)** — Le Coran, «Kur'an-ı-Kerim tercemesi», 1954, Paris.
- Muhammed Ali (Mevlânâ —)** — Peygamberimiz, «Ömer Rızâ Doğru tercemesi», 1341-1342, İstanbul.
- Müsâ Cârullâh — Bak.: Cârullâh (Müsâ —).**
- Mustafa ibnî Şemsüddin il-Karahisârî — Bak.: Ahterî.**
- Müneccim-başı Derviş Ahmed Efendi — Bak.: Ahmed Efendi (Müneccim-başı Derviş —).**
- Müslim (İmâm Ebu-l-Hüseyn Müslim ibn-il-Haccâc in-Nisâbüri) — El-Câmi' üs-sahih, 1320, İstanbul.**

N

- Naim (Ahmed —)** — İslâmiyyette da'vây-ı kavmiyyet, 1332, İstanbul.
- Neşri (Mehmet —)** — Kitâb-ı Cihannümâ, 1949, Ankara.
- Nüveyri (Şihâbüddin Ahmed —)** — Nihâyet ül-ireb fi fûnûn il-edeb, Köprülü Kütüphânesi, No. 1186.

O

- «Ostrorog (Comte Léon —)** — El-Ahkâm es-Soulthâniya: Traité de Droit publique musulman d'Abou'l-Hassan Ali ibn Mohammed ibn Habîb el-Mâwerdî, «(Kitâb ül-Ahkâm is-sultâniyye)nin Şark menbâlarına göre hâşiyeli Fransızca tercemesi», 2 cilt, 1901 ve 1906, Paris.

P

- Pellegrin (Arthur —)** — L'İslam dans le monde, 1950, Paris.

R

- Râzî (Muhammed ibnü Ebi-Bekr ir —)** — Muhtâr us-Sahâh, 1329, Mısır.

- Reinach** (Salomon —) — Orpheus, «Dinler tarihidir», 1909, Paris.
- Reland** (Adrien —) — La religion des Mahometans, Exposée par leurs propres Docteurs, avec des éclaircissements sur les opinions qu'on leur a faussement attribuées, «(De Religione Mohammedica) ismiyle 1705 de neşredilen Lâtince eserinin kardeşi Pierre Reland tarafından neşrolunan Fransızca tercemesi», 1721, La Haye.
- Renan** (Ernest —) — Pages choisies de Renan, tarihsiz, Rio de Janeiro.
- Reşid Rey** — Bak.: Vaglieri (Laura Vecchia —).
- Risler** (Jacques C. —) — La civilisation arabe, 1955, Paris.
- Rivoire** (Georges —) — Bak.: Bammate (Haydar —).
- Rızâ Nur** (Dr. —) — Oğuznâme, 1928, İskenderiyye.
- Rousset** (Paul —) — Histoire des Croisades, 1957, Paris.
- Roux** (Jean-Paul —) — La Turquie, 1953, Paris.
- Rüstem Paşa** — Tevârih-i Âl-i Osman, Üniversite kütüphanesi, Hâlis Efendi koleksiyonu, No. 2438.

S

- Sadri Maksûdî Aarsal** — Bak.: Aarsal (Sadri Maksûdî —).
- Sadrüddin Aliyy-il-Hüseynî** — Bak.: Anonim.
- Saint-Martin** (Vivien de —) — Sur les Khazars, 1851, Paris.
- Schacht** (Joseph —) — Esquisse d'une histoire du droit musulman, «Jeanne ve Félix Arin'in Fransızca tercemesi», 1953, Paris - Limoges.
- Sédillot** (L. - A. —) — Histoire générale des Arabes, 2 cilt, 1877, Paris.
- Segond** (Louis —) — La Sainte Bible, «İbrânî ve Yunanca asıllarından terceme», 1954, Woking.
- Simocatta** (Théophylacte —) — Histoire de l'empereur Maurice, «Cousin'in (Histoire de Constantinople depuis le règne de l'ancien Justin jusqu'à la fin de l'Empire) ismindeki Bizans müverrihleri terceme külliyyâtının üçüncü cildi», 1685, Paris.
- Sinapyan** (X. —) — Bak.: Tıngır (A. —).
- Söderblom** (Nathan —) — Manuel d'histoire des religions, «Profesör W. Corswant'ın Almancadan Fransızcaya tercemesi», 1925, Paris.
- Süyûtî** (İmâm Celâlüddîn Abdurrahmân ibni Muhammed —) — El-Câmi' ül-kebir, «Bâyezid Umumi Kütüphanesi, yazma nüsha, No. 1110.

Ş

- Şemsüddin Sâmî** — Kaamûs ül-a'lâm, 6 cilt, 1306-1316, İstanbul.
Şikârî — Karaman tarihi, «Husuf kütüphanemizdeki yazma nüsha».

T

- Tabarâni** (Hâfız Ebu-l-Kasım Süleymân ibni Ahmed —) — Mu'cem ül-kebir ve Mu'cem ül-evsat, «Husuf kütüphanemizdeki yazma nüshalar».
- Taberî** (İmâm Ebu-Ca'fer Muhammed ibni Cerir it-Taberî —) — Tâ-rih ül-ümem ve-l-mülûk, 1898 Leyden ve 1326 Mısır, «Tarih-i Taberî ismiyle üç ciltlik bir Türkçe tercemesi de vardır», 1328, İstanbul;
 Câmi'ül-beyan fi tefs-r il-Kur'ân, 1322-1330, Bulak.
- Tâhir Bey** (Bursalı —) — Osmanlı müellifleri, 3 cilt, 1333-1342, İstanbul.
- Thomsen** (V. —) — Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées, 1896, Helsingfors.
- Tingir** (A. —) ve **Sinapyan** (K. —) — Istilâhât lûgati, 1891, İstanbul.

U

- Ujfalvy** (Ch. E. de Ujfalvy de Mezö-Kövesd) — Les migrations des peuples et particulièrement celle des Touraniens, 1873, Paris.

V

- Vaglieri** (Laura Vecela —) — İslâmlık, «Ahmed Reşid Rey = H. Nâzım Bey'in Türkçeye tercemesi», 1946, İstanbul.
- Vânî-Mehmed Efendi** (Mehemmed ibni Bastâm il-Hoşâbi) — Arâis ül-Kur'ân ve nefâis ül-Furkaan, Bâyezid Umumî Kütüphanesi, No. 67, Yenicâmi Kütüphanesi, No. 100.
- Vasiliev** (A. A. —) — Histoire de l'Empire byzantin, «P. Brodin ve A. Bourguina'nın Rusçadan Fransızcaya tercemesi», 2 cilt, 1932, Paris.

W

Wells (H. G. —) — Abrégé de l'histoire du monde, (Amy Borgeaud'-nun İngilizceden Fransızcaya tercemesi), tarihsiz, Genève.

Westermarck (Edward —) — Survivances paléolithiques dans la civilisation mahométane, «Robert Godet'nin İngilizceden Fransızcaya tercemesi», 1935, Paris.

Y

Yâkuut-i Hamevî (Şihâbüddin Yâkuut ibni ibni Abdullâh —) — Mu'cem ül-büldân, 1323-1324, Mısır.

Yaltkaya (Profesör Şerefüddin —) — Türklere dâir Arapça şiirler, «Türkiyât mecmûası», C. 5, 1936, İstanbul.

Yenişehirli-Abdullâh Efendi — Bak.: Abdullâh Efendi (Yenişehirli —).

Z

Zambaur (E. de —) — Manuel de généalogie et de chronologie pour l'histoire de l'Islam, 1955, Hannover.

Zemahşeri (Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmud ibni Ömer el-Hârizmî —) — El-Mufasssal, 1323, Mısır.

Zeydân (Corci —) — Medeniyet-i İslâmiyye tarihi, «Zeki Megamiz tercemesi, 5 cilt», 1328-1330, İstanbul.

Zihni Efendi (Hacı Mehmet —) — Meşâhîr ün-nisâ, 2 cilt, 1294-1295, İstanbul.

TASHİH CEDVELİ

(Ehemmiyetsiz yanlışlarla Arapça metinlerdeki bâzı hareket hatâlarının tashihine lüzum görülmemiştir).

Sahife	Satır	Yanış	Doğru
15	23	bu âyetin	yukarıki âyetin
23	5	والامين	والامين
35	6	distoire	histoire
42	7	C. 1	C. 3
49	24	La monde	Le monde
56	12	dâimî	dâimâ
67	1	يك	يك
80	28	يعرفن	ان يعرفن
81	4	ası	aslı
84	12	kıfâyet	kıyâfet
91	7	Clotaire'in	Clotaire
110	3	Yâsef	Yâfes
114	6	Ali-bni	Aliyy-ibni
117	22	Deylim	Deylem
124	11	frâizi	ferâizi
124	24	لومة	لومة لائم
125	23	الفقراء	الفقراء

"Tavzih	3
I -- İslâmiyyeti millî ve mahallî bir Arap dini gibi gösteren fâhiş iddiâ	5 — 31
II — İslâmiyyette kültür dâireleri	32 — 38
III — Müslüman-Arap ordularının Orta-Asya gazâsında Türk ırkına mağlûb olması	39 — 45
IV — Türk ırkının ihtidâ sebepleri	46 — 51
V — Türklükle Müslümanlık arasında iman ve itikad birliği	52 — 63
VI — Türk ve İslâm âile hukukları arasındaki yakınlıklar	64 — 98
VII — Arap ırkının tarihi Türk düşmanlığı	99 — 122
VIII — Kur'ânın Arap ırkını tehdid eden «İnzâr» âyetleri	123 — 127
IX — Kur'anda Arap kavminin yerine geçeceğinden bahsedilen millet meselesi	128 — 130
X — «İnzâr» âyetlerinde bahsedilen mübeşşer milletin Türk ırkıyla tefsiri	131 — 138
XI — Türk ırkı lehindeki hadisler	139 — 147
XII — Arapların İslâm âlemini mânen ve maddeten parçalayan mufrit ırkçılığı	148 — 163
XIII — İslâm âleminin üç Hilâfet dâiresine ayrılması	164 — 168
XIV — İslâm âleminin perişanlığından istifade eden Bizans'ın istirdat hamleleri ve Haremeyn'i tehdidi	169 — 177
XV — İslâmın başından çekilen Arap kavminin cismanî hâkimiyet haklarını Türk ırkına devretmesi	178 — 198
XVI — İslâmın Oğuz-Türküden ve Türkün İslâmiyetten aldığı kuvvet	199 — 208
Biliyoğrafya	209 — 219